P. N. Krasnov

Od dvoglava orla do crvena barjaka

I.

263–272

ZABAVNA BIBLIOTEKA

ZABAVNA BIBLIOTEKA
UREDJUJE DR. NIKOLA ANDRIĆ.
KOLO XXII. KNJIGA 263—272.

OD DVOGLAVA ORLA DO CRVENA BARJAKA

1894—1921.

NAPISAO

P. N. KRASNOV

(KNJIGA PRVA)

ZAGREB 1922.
NAKLADA KR. ZEMALJSKE TISKARE.

Petar Nikolajević Krasnov

Ime ovog književnika i atamana donskih kozaka danas je u pameti i u srcu svih ruskih emigranata širom svijeta. Na sveruskom »sjezdu« (zboru), koji se pod konac mjeseca novembra održao u Srijemskim Karlovcima, spominjan je Krasnov kao jedini čovjek i general, koji bi mogao uskrisiti staru rusku slavu i veličinu. I donske, i kubanske, i astrahanske, i voroneške i sve ostale armije ruskih kozaka, koje su prije imale, svaka za se, posebne vrhovne poglavare, složile su se u želji, da im Krasnov bude jedinim gospodarom, kad bude trebalo — možda već ovoga poljeća — osvajati i sredjivati Rusiju.

A Petar Nikolajević već je pokazao svojom širokom koncepcijom i energijom, da je dorastao i do konja i do bojnog koplja. U maju mjesecu god. 1918. bio je plebiscitom narodnim izabran za atamana donskih kozaka. U nevjerovatno teškim prilikama oslobodio je od boljševika svu donsku krajinu od Tagonroga do Voroneža i od Caricina do Luganska. U isto vrijeme složio je uzornu kozačku armiju i podigao blagostanje svojih podanika. Kao ataman nije uskratio svoje pažnje ni jednom području javnoga života: uredio je financije, industriju, stočarstvo, željeznice i sve ostalo, pa ćemo najbolje obilježiti njegovo blagotvorno djelovanje, ako spomenemo, da je god. 1918. ruski kozački rubalj notirao na evropskim burzama do tri četvrtine francuskoga franka.

*

Danas živi Krasnov sa svojom ženom Lidijom Fjodorovnom Backmanson (Švedjankom), bivšom ruskom komorskom pjevačicom, u dvorcu Seeon kraj Obinga u Sjevernoj Bavarskoj, kao što je do prije tri mjeseca živio u jednoj lugarskoj kućici (Waldfrieden bei Drossen) u pruskom Neumarku — pišući od rane zore do mrke večeri svoje memoare u obliku romana. U Waldfriedenu je potpisao i ugovor s redakcijom »Zab. Biblioteke«, kojoj je predao jedino pravo, da smije veliko njegovo djelo raspačavati u hrvatskom jeziku na području naše Jugoslavije.

Petar Nikolajević Krasnöv rodjen je 10. septembra 1869. u Petrogradu od oca generala, poreklom donskoga kozaka. Od rane mladosti radio je na književnom polju, pa se prvi put javio već god. 1891. u »Ruskom Invalidu«. Od tog vremena suradjivao je u »Birževim Vjedomostima«, »Peterburškom Listoku«, »Ruskom Čteniju«, »Njivi«, »Živopisnom Obozreniju«, »Vojenom Zborniku«, »Novu« itd. U posebnim knjigama izdao je prvi roman god. 1894. pod imenom »Na Ozerje«, pa djelo »Donci«, »Wagram«, »Zbornik razskazov« (1896. i 1897.). Pošto je dvije godine proveo u Africi i Sahari — izdao je dvije knjige »Kozaki v Abisiniji« i »Puteševstvije ko dvoru Negusa« (1898). Putopisne svoje slike skupio je god. 1902. pod imenom »Po Aziji«, a četiri godine kasnije izdao »God vojny s Japoncimi«. Romane »V žiteljskom morje« (U moru života), »Pogrom«, »Farforovi krolik«, »Volšebnaja pjesnja« (1913). Zbornik sitnijih pripovijedaka: »Step«, roman »U podnožija božjago trona« i mnoge druge. Pored svog beletrističkog rada, sastavio je za narodne škole historiju donske vojske i napisao udžbenik — kako se mladi konji uče jahati. Pošto je sav svoj život proveo s vojnicima i kozacima na ekspedicijama i u maršovima, priljubio se njima i postao najbolji poznavač njihove duše.

Budući da u Zagrebu živi bivši poglavica njegovog generalnoga stožera, general Ivan Aleksejić Poljakov (koji je ovdje službeni predstavnik ruske vojske), mogli smo saznati i neke crte intimnog života Krasnovljeva. U društvu je, dakle, vrlo ozbiljan. Ne pije nikakovih alkoholnih pića i ne puši. U jelu je vrlo umjeren. Svaki dan mu je po satima odredjen — neprestano radi. Najmilije mu je razonodjenje jahanje.

S tim počinje ujutro i svršava navečer. Vanredan je govornik. Kad je u kozačkim skupštinama počeo govoriti, sve su žene plakale. Izvanredan organizator i čovjek velike državničke spreme. Ničim se dosad nije kompromitirao — čist, pošten i svijetao značaj! U najvećoj ljubavi živi sa svojom ženom, koja se — kao nekadašnja čuvena pjevačica — odrekla svega i dijeli s njim sve dobro i zlo, makar morali živjeti u lugarskim kolibama...

Kad je prije nekoliko mjeseci Krasnov u toj kolibi dovršio ogromni svoj roman — »Od dvoglava orla do crvena barjaka« i izdao ga (u četiri toma, a u osam »časti«) u berlinskoj ruskoj nakladi Olge L. Djakove — bila je to senzacija prvoga reda, pa su je ocijenili i odredili joj književni položaj, koliko inojezični, toliko i ruski »zagranični« kritičari. Najprije nam je došla do ruku ocjena A. Stolypina u velikom listu »Novoje Vremja«, (od 30. jula 1921.), koji zasad izlazi u Beogradu. Stolypin je na prvom mjestu uporedio Krasnovljevo djelo s Tolstojevom »Vojnom i mirom«: ono, što je Tolstoj u svom djelu dao Rusima za početak 19. vijeka, dao je Krasnov za početak 20. Samo, veli, što je Tolstoj bio »slučajnim vojenim« (vojnikom), dok je Krasnov »prirodni vojeni«. Prema tome je sve, što se tiče opisivanja bojeva i manevara, kod Krasnova »punije, ljepše i realnije«. Budući da Krasnov iznosi posljednja tri decenija ruskog narodnog života, koje smo, veli, svi proživjeli, teško je stvoriti točnu perspektivu savremenih doživljaja. Teško je to i za autora i za kritičara. Ali nema sumnje, da je Krasnov izdao monumentalan materijal, koliko u pogledu samih dogodjaja, toliko i u pogledu, kako se prema tim dogodjajima odnose razni krugovi ruskoga društva. Stolypinu se čini »romantičnom« ideja autorova, što je donio sukob vanbračnoga sina, koji se — već u predgovoru — kao neprijatelj i dijete revolucije sastaje s herojem romana, generalom Sablinim. Zamjerava mu, što opisuje — makar i platonički — ljubavni roman careve kćeri s mladim kozačkim časnikom, dok naprotiv hvali sjajan opis »starca« Rasputina. Čini mu se, da nije sasvim točan opis visokog petrogradskog društva, ali se sve to gubi ispred Krasnovljeve »porazne iskrenosti, pačeništva i visokoga patosa cijeloga djela«. Ovi debeli tomovi proze puni su savremene poezije!

Druga kritika, koja nam je došla do ruku, napisana je u maloruskom »Ukrajinskom Slovu« (12. »lipnja«). Kritičar veli, da se je teško odlučio na čitanje, prvo, što je autor djela — general, a drugo, što je roman tako ogroman. Ali, veli — »pročitav kiljka storinok (nekoliko strana), saznav ja milogo rozčaruvanija«... Djelo je prepuno literarnih efekata, divnog kulturnog i historičkog materijala, donoseći pred čitaoca »cilu galeriju« (cijelu; Malorusi su naime ikavci, kao i velik dio Hrvata) portretâ od cara do sluge, punu silnih i dubokih impresija. Krasnov je ruski patriot, koji svom dušom ljubi veliku i jaku Rusiju, ali zato ne prešućava pogreške carstva, armije, administracije i aristokracije. Dvorski plesovi, carski manevri, intimni život cara Nikole, kojemu je Krasnov bio gardijski časnik, sve je opisano živo i sa puno kolorita. Dotiče se svih etičkih, političkih i praktičnih ciljeva. Sintetična slika carske i boljševičke Rusije!

Napokon se javio naš dobri poznanik, Al. Kuprin, u pariskom »Obščem Djelu« od 9. maja 1921. I on, odmah na početku, spominje Tolstojevo veliko djelo. Ističe, da je Krasnov zahvatio sav odlomak ruskog državnog života, otkako je Nikola drugi sjeo na prestolje, pa do dana današnjega. A tu je koješta i sâm vidio i proživio. Mnogo veličanstvenih i strašnih stvari, koje bi mogle ispuniti na desetke osrednjih života. A valja priznati, da je Krasnov sve, što je vidio, umio iznijeti živo i sa savršenim majstorstvom, naročito sa širokim zahvatom u velikim scenama. Medjutim, i Kuprin zamjerava Krasnovu isto, što i Stolypin — onu scenu izmedju oca i sina u predgovoru. To mu se čini, kako bi Čehov rekao, smišljeno »po starinkê« — »v formah i tonah, davno zabytih nynêišnej ruskoj literaturoj«. Rezultat Kuprinove ocjene dao bi se zbiti u nekoliko riječi: Krasnovu je (bar u prvom tomu, jer Kuprinu nisu bili još poznati ostali dijelovi ovog romana, kad je pisao svoju kritiku) bolje pošla za rukom »vojna« negoli »mir«, što smatra i sasvim razumljivim. Ali u vojnim i bučnim prizorima smatra ga prvoklasnim »hudožnikom«, jer je ponalazio i boje i snagu jezika, kao što bi ih rijetko koji savremeni ruski pisac našao.

ОТЪ ДВУГЛАВАГО ОРЛА КЪ КРАСНОМУ ЗНАМЕНИ

Mjesto predgovora

Kad bi tko naročito htio da sabere ljude tako različite položajem, profesijama, shvatanjem, narodnošću, pa i bojom kože, i kad bi ih smjestio sve zajedno u prostoriji od dva kvadratna hvata, teško da bi mu to pošlo za rukom tako, kako se to slučajno desilo zimi godine 1918. na jednoj od najmanjih stanica na jugu Rusije.

Bilo je to onda, kad je oglupljela i izludjela ruska armija odjednom ostavila položaje i jurnula za nosom kući — ne pazeći ni na bojni postroj, ni na pravac — kad se po svim velikim gradovima započeo krvavi teror i kad se činilo, da se samo na jugu može naći spasenje i bar donekle snošljiv život. Na jednom povećem željezničkom križištu ruskoga juga nenadano je zapela skupina ljudi, željnih da brzim vozom stignu u Rostov. Karte su im u Moskvi prodali, ali su ih upozorili, da bi mogao voz i ne stići. Donski kozaci i njihov ataman Kaledin (Kaljëdjin), kako su ga nazivali, nije priznao sovjetske vlasti, nego je krenuo na Moskvu. Negdje se vode pregovori, pa to može da omete kretanje vlaka.

Doista se vlak dokotrljao do Voroneža, ali je tu najednom krenuo natrag, došao do križišta, ondje se zaustavio, a putnicima objaviše, da ne će poći dalje. Nova gomila, želeći stići u Moskvu, natisnula se na vagone, a putnici brzoga voza, iz Pullmanskoga medjunarodnoga vagona, nadjoše se

najprije na zaprljanoj, zapljuvanoj oljuškama od sjemenja suncokreta i strašno zablaćenoj stanici usred golema vojničkog krda, koje je čekalo na polazak prema jugu, a iza toga udjoše u teretne vagone.

Bilo je medju putnicima ljudi znatne energije, koji su pošaptali medju sobom, razgovorili se, složili i za trista rubalja — šesnaest »buržuja« dobiše na potpunu dispoziciju teretni i prilično čist, istina hladan vagon, u kojem su namjeravali s nekom udobnosti, na svojim stvarima i zavežljajima, a što je najglavnije: u s v o m društvu, stići do odredjena mjesta.

Tu se našao i jedan čovjek, oko pedeset godina star, koji je očito mnogo pretrpio u životu, bio sijed i bijela njegovana brka. Imao je na sebi dobar ogrtač s krznenim ovratnikom i isto takvom kapom, no kao da nije bio po njemu krojen, nego ponešto oširok i slobodan... K njemu se bojažljivo priljubljivala svježa plavojka, prestoničnom svijetu poznata pjevačica Morgenstern, s pozorišnim imenom »Onjegina«; dva posve mlada čovjeka, lijepo na gradjansku odjevena, premda ni za njih nije bilo krojeno odijelo — Nika Poležajev i njegov brat Pavlik i s njima sestra njihova Olja, još posve mlada djevojka naivnih okruglih očiju, koje su se zamišljeno i bolno ogledavale; zatim inženjer Archanov s lijepom, boležljivom damom, koju je odlučio provesti od Moskve do Rostova; ugojen, solidan ridjobradi jevrej Mihail Osipović Kappelbaum i solidan Nijemac bankar Notbeck. Bilo je i jednostavnije publike, siromašnije, tako reći druge vrste, no ipak svoje, »buržujske« vrste, kako su prezirno o njima govorili na postaji »drugovi vojnici«. Mlad časnik kubanac, koji je doduše putovao bez oružja i naramenica, ali u čerkeskoj bluzi i sa fišeklucima na grudima, sa svojom ženom, priprostom Maloruskinjom; zatim malena, ali veoma okretna i žustra starica, najzad još jedan niži telegrafski činovnik sa ženom, vrlo neurednom ženom s djetetom, zamazanim i neopranim.

Svi su ti ljudi, u večernjem sumraku, uz pomoć željezničke posluge, prikopčali vagon uz voz i pomažući jedan drugome unesli svoje stvari i počeli se smještati na daskama poda, pokrivenima ugljenim mrvljem. Kraj same stijene sjeo starac, posadivši do sebe pjevačicu. Uz njih su se smjestila braća i sestra Poležajevi. Inženjer Archanov udesio je od svoje bunde i nekih pokrivača nešto kao ležaj za svoju boležljivu suputnicu, a sam sjeo do njena uzglavlja, — jednom riječi: svatko se smjestio tako, da je mogao i ležati i sjediti, dok su u sredini vagona i kod vrata, kroz koja je puhalo, ostavili slobodan prolaz.

I tek što se smjestiše i Archanov, prilijepivši svijeću na letvu vagonske oplate, počeo raspoređivati svoje stvari i glasno smišljati o tome, kako će jesti, kadno se kraj vagona sakupila golema, oko trista ljudi, hrpa vojnika, koji su isto tako htjeli putovati na jug, pa ondje učinili vijeće. Više od svih uzrujavao se, galamio i uzbudjeno vikao, mlad i lijep vojnik vrlo blijeda lica, tankih, no nagrdjenih razvratnošću crta i blještavih smedjih očiju. Bio je dobro obučen u kabanicu sa šubarom, zabačenom u zatiljak. Ispod šubare stršio mu podvinut pram kose. Mršavo i nervozno njegovo lice trzalo se od uzbudjenja.

— Drugovi! — vikao je, — svi mi, predstavnici radnoga naroda, želimo poći na jug svojim kućama. A medjutim, što sada vidimo, drugovi? Predstavnici kapitala, ljudi, koji imadu novaca, već se smjestili po vagonima, a mi čekamo na studeni i snijegu. Drugovi! Je li to pravo ili nije?

— Mi smo sjedili u rovovima i krv prolijevali, dok su oni na našoj krvi stjecali i nabijali trbušine, — mračno reče postariji mrzovoljni vojnik s velikom torbom za plećima i s puškom u ruci.

— Malo li su popili naše krvce? — progovori vojnik plosnata lica i blijedo-smedjih zlobnih očiju, koje su se obazirale s neutaženom mržnjom.

— Što da u rukavicama govorimo s njima, drugovi? — poviče onaj, koji je prvi govorio, — hajde da pobacamo buržuje napolje, pa ćemo se mi povesti.

— Čemu buncati koješta? — reče visok čovjek, koji se još držao na vojničku, — i oni su ljudi. Medju njima ima i ženâ s djecom! Kako bismo ih izbacili? I oni moraju putovati. Stisnut ćemo se, nama to ne će biti prvi put.

— Ah ti, ropska dušo! — ispljune zlobni vojnik. — Sve ih valja izbaciti. Što da se natežemo oko toga?

— Ili, drugovi, da im izbacimo stvari, pa neka putuju samo s uprtnjačom! — veselo poviče mlad vojnik, takodjer s puškom i nasmija se, rastvorivši široko usta i iskesivši tako krupne i ravne zube, da su se i u sumraku svijetlili.

— Na posao, drugovi! Čemu gubiti vrijeme?

Gomila se natisnula; vrata, koja je pokušao pridržati brzojavni činovnik, rastvorila se i u vagon počeše navirati vojnici, tko potisnut drugovima, a tko prevalivši se grudima na pod. Ni putnikâ, ni njihovih stvari nisu dodirnuli, nego ih samo tako pritijesnili, da su sjedili gotovo jedan na drugome. Gojaznoga i kratkonogoga Kappelbauma posadiše u kutu na njegov kovčeg, koji je bio postavljen naglavce tako, da jevrejin nije nogama sezao do poda. Boležljivu damu prisiliše da se digne i sjedne.

— Nema tu poleškavanja! — govorio je, obilazeći vagonom, mladi vojnik.

— Zar ne vidite, da je bolesna? — reče Archanov.

— Ni ja nisam zdrav, — zlobno odvrati vojnik blještavih smedjih očiju.

Kad se vagon natrpao do kraja tako, da već mnogi nisu mogli sjediti nego morali stajati, zatvoriše sami vojnici vrata i prestadoše puštati druge, braneći svoje interese i interese ranije unišlih putnika.

No sada se razabralo, da su u vagon ušla dva Kitajca, dok je treći njihov drug, koji nije znao ruski, ostao sam na stanici, pa je sada udarao na vrata i gurao se u vagon, tražeći da ga puste.

Njegov drug, koji se već smjestio na polici, poviče divljim glasom:

— Plopusti. To moja dlug. Zajedno putujemo.

— Valja ga pustiti, — umiješa se i žena telegrafistova, — kako da ostane, bolan, sâm, kad ne zna jezika?

— Moramo ga pustiti ili ih svu trojicu izbaciti k vražjoj materi, — reče pakosni vojnik.

— Da, što bi počeo čovjek sam, pustimo ga! — ozvali se glasovi.

Odškrinuše vrata, te u vagon, u koji se činilo da se više ništa ne bi moglo nagurati, protisne se još i treći Kitajac, zapredavši odmah kineski govor sa svojim drugovima.

Bijes se nije stišavao. Buržuji su se bojali, da se ne bi iznova načelo pitanje o njihovu izbacivanju.

Mlada Olja Poležejeva je drhtala kao u groznici i jednako govorila svom starijem bratu Niki:

— Mais sortons donc, retournons à Moscou, je ne puis rester ici.

— Umiri se, Olja, — odgovarao je tiho, ruskim jezikom, njen brat. — Sve će se smiriti. Ta nisu valjda zvijeri.

— Ah, ja se tako bojim... bojim.

Sijedi gospodin nepomično je sjedio uza stijenu i trudio se da ostane u sjeni, izvan osvjetljenja svijeća, što su ih zapalili Archanov i telegrafist. Kappelbaum se odlučno zauzeo za svoje pravo. Sjedeći na svojoj uzvisici i zverkajući očima iza zlatnih naočara, obrati se najednom prama vojnicima:

— A kako biste, drugovi, mogli nas izbaciti? Po kakvom pravu? Ja imam kartu prvoga razreda upravo do Rostova, a imam i mjesnu kartu; još sam na ovoj stanici platio za vagon četrdeset rubalja,

pa da mene izbacite!? Kakva je to pravednost, pitam ja, a imate li vi karte?

— A jesi li se ti borio u ratu? Jesi li sjedio u rovovima? A? Imaš li ušiju? — najednom se oborio na njega pakosni vojnik.

— Kapitalist! — reče mlad vojnik, koji s smijao pred vagonom.

Kappelbaum je sav uskipio.

— A odakle vi znate, da sam ja kapitalist? Jeste li vi brojali moj novac?

— Iš, trbušino ugojena... eto ti kapitalista! — s posmijehom reče vojnik.

U razgovor se umiješa Archanov. Mrštio se i već je davno htio urazumiti te ljude, ali ga je odgovarala njegova suputnica, uvjeravajući ga, da će onda bi još gore. — Vama je kapitalist onaj, koji ima debeo trbuh, a što sam ja po vašem mišljenju?

— Buržuj! — prezirno reče pljujući oljuške vojnik zlih smedjih očiju.

— Zašto? To treba dokazati? — reče Archanov.

— Kakvo dokazivanje. Vidi ti se po odijelu.

— Ništa se ne vidi. Ja, drugovi, služim u tvornici, pa sam isto takav proletarac, kao i vi. Ovisan sam, kao i vi, od kapitala. Eto, mene ste vi, drugovi, htjeli izbaciti, a ja sam odbornik radničkog saveza i nosim sa sobom važne odredbe; radnici me očekuju, a vi hoćete da me izbacite.

— Udario čovjek u harmoniku, — reče zlobni vojnik. — Pokaži mandat!

— Ne govorite mi »ti«; ja vama govorim »vi«.

— A ja tebi »ti«.

— Pustite ga, Mihaile Ivanoviću, — šaptala je boležljiva dama, — molim vas.

Ali nije bilo lako zaustaviti Archanova. Sav je kipio od uzbudjenosti.

— S kakvim pravom? — uskliknu on.

— S takvim, što si ti buržuj.

— Zar buržuji nisu ljudi, što li? — uskliknu Archanov.

— Pa jasno je, da nisu, — javili se glasovi s različitih strana vagona.

— A čemu, molim vas, drugovi, govorite s njima? Treba ih izbaciti! — vikne netko iz gomile.

— Izadjimo, izadjimo, Nika! — moljaše Olja Poležajeva, stavljajući svoju ruku na bratovljevu. — Ovo je upravo užasno.

— Ništa, ništa, draga Olja... sve će se smiriti. To je samo njihov manière de parler; ništa oni nama ne će učiniti.

U razgovor se umiješa mladi i lijepi vojnik razvratnošću nagrdjena lica.

— Neka putuju! — pokroviteljski reče on. — Putom ćemo razmotriti, tko putuje za poslom, a tko je krenuo da pije narodnu krv, tko je pomagač Kornilova (Kornjilova) i Kaledina, pa misli otimati zemlju seljacima i na korist kapitalistima produživati ovaj pogubni rat.

— Dobro govoriš, druže, — reče zlobni vojnik. — A onda, ako medju njima ima koji pravi buržuj, udavit ću ga svojim rukama!

— A zašto? — zapita Kappelbaum.

Vojnik okrenu k njemu srdito lice. Pri svijetlu ogaraka činilo se, da mu iz očiju sipaju munje.

— Zašto? — pljune on pun uzvišena prezira. — Za ugnjetavanje, za obmanu... Malo li su oni naše seljačke krvi ispili! Malo li su podržavali narod u mraku. Ne! Dosta nam je carističkog ugnjetavanja; svrgli smo Nikolašku i više nam se nitko ne će izrugivati. Umjet ćemo našim vojničkim rukama obraniti revoluciju.

Toliko je bilo zlobe i mržnje i u njegovim riječima i u tonu njegova glasa, a naročito u izražaju njegova lica, koje je mrzilo do bola, do samozaboravi, da su u vagonu svi ućutali.

— A jeste li vi, druže, vojevali? — odjednom zapita malena starica u rupcu, koja se stiskala i

gotovo sjedila na koljenima Olje Poležajeve, obrativši se usrdno na mladog i visokog vojnika s gardijskim naramenicama na kabanici.

— Vojevao sam, — nerado odvrati taj.

— A gdje?

— U Petrogradu, kad smo osvajali narodnu pravicu.

— Ah, Bože moj! — užurbala se starica. — Kakva strahota!

— Zašto strahota? — zapita vojnik. — Najviše smo tukli neoružane ljude. Jednog sam policajca caknuo bajunetom.

— A što on?

— Ništa. Krv mlazom, kao iz svinje. Bio je u gradjanskom odijelu.

— U gradjanskom? A po čemu ste onda raspoznali, da je policajac?

— Ženska ga jedna odala. Išao ja, a on pravo pred mene. Jedna mi žena reče: »Gledajte, druže, ovo je policajac?« A ja njega bajunetom u grudi...

Voz je još stajao. Nije se micao. Pošto su se vojnici smjestili, počeli su trčkarati po vrelu vodu i visok vojnik, koji je zadržavao vojničko držanje, predloži i buržujima da donesu sebi vrele vode. Gore na policama svadjali se Kitajci i onaj, koji je znao ruski, pokazujući na svojega prijatelja, govoraše vojnicima:

— Moja ladnik (ja radnik)... a to bulžuj; kupec.

— A odakle si ti, hodžo? — zapita ga vojnik okrugla pjegava lica.

— Moja Šanhaj. On... Halbin (Harbin). Kupec... bulžuj?...

I stade se prstom doticati Kitajca, koji je ležao.

— Ne doblo! Bulžuj.

Onaj drugi skoči i stade psovati. Mirna se kineska lica odjednom iznakaziše od bijesa, dok su ih vojnici smijehom još jače podjarivali.

Olja Poležajeva promatrala je sve, što se dogadjalo pred njom na malom prostoru vagona, pa

su joj se tjeskoba i zabrinutost odražavale na mladom licu. Zašto je to tako? Odakle ta strašna mržnja jednih ljudi prema drugima? Nisu li svi oni braća u Hristu, nisu li svi jednako Rusi, stradalnici ruski? Zašto ih vojnici sve tako mrze i odakle, odakle im ta riječ »buržuj?« Bilo je medju njima seljaka, plemića, gradjana, bilo raznih staleža i svi su se nekako nagodili medju sobom. Možda je bilo i nepravde u njihovim odnosima, nenormalnosti i okrutnosti, ali mržnje nije bilo... Njen brat Nika pripovijedao joj, kako se upravo ganutljivo u ratu brinuo njegov služak o njemu i kako je pazio na njega kao dadilja. U boju su vojnici zaklanjali svojim tijelom časnike, da ih spase od napadaja neprijateljskoga... Pa i ona sama, mlada Olja Poležajeva, svaki je dan išla u lazaret i pisala pisma i čitala vojnicima knjige, donosila im bijeli kruh, voće, pa kako su je ljubili! Zar je sve, što je vidjela za svojih devetnaest godina, bila laž, a istina u ovoj novoj podjeli ljudi u dva razreda buržujâ i proletaraca, koji se mrze medjusobno, — zar je istina u tom slijepom gonjenju kapitalista?

Vagon se stišavao. Gdjetko je, svinuvši se na svojim vrećama i omotima, drijemao. Vojnik rdjavih očiju sjedio je na dva koraka od Olje i gledao u daljinu, zadubavši se u neku svoju turobnu misao. Spram njega sjedio je onaj, koji se hvalio time, što je ubio policajca. Kitajci su se još uvijek grdili. Nika i Pavlik, stisnuvši se jedan uz drugoga, drijemahu.

Olja je pogledala njih, onda vojnika, zatim starca, koji je sjedio do pjevačice, ugojena Kappelbauma, koji se ukočio u pozi budističkoga boga i odjednom joj sinu u glavi čudna misao, koja se počela razvijati i rasti.

Evo taj, mislila je, gledajući na vojnika, koji je ubio policajca, taj sve može da učini. I onaj, što tako zlobno gleda u daljinu, tako isto će se svagdje snaći i svagdje će dobro proći. Baci ga na neobra-

djenu zemlju, a on će umjeti i tamo primitivnim orudjem, što će ga sam izmisliti, da obradjuje zemlju, da sabere prirod, samelje brašno i ispeče kruh. On umije ubiti životinju, zderati s nje kožu, očistiti i pripraviti hranu. On će iskopati zemljanicu, sagraditi prebivalište, naći ogrev: — on će proživjeti svoj vijek. To je ona strašna radna snaga, koja je, kamen po kamen, strpljivo izgradjivala hramove i dvorce, koja je polagala tračnice, od željeznih motaka i ocjeli kovala parne strojeve, koja je orala, sijala, mlatila, mljela, pekla, koja je hranila i ogrijevala sav svijet...

Hoće li se snaći ona, ili Pavlik, ili Nika, ili eno makar i onaj gospodin blagorodna držanja starog vojnika i malenih otmenih ruku, ako ih lišiš svake spoljašnje pomoći? Olja se sjetila, kako je Nika, ubivši u lovu zeca, odnio ga kuharici, jer ga nije umio ni mogao rasporiti, ni oguliti... Hoće li moći Nika sagraditi kuću, pripraviti predju, satkati tkaninu i sašiti sebi odijelo?

Upravo se u sebi nasmijala toj misli. Ni on, ni ona, ni onaj odlični gospodin, što tako umno gleda u daljinu bolnim smedjim očima, ne mogu i ne znadu ništa. Oni su — paraziti na tom svijetu. Oni su — »buržuji«. I sve ono, što radi i što može samostalno živjeti, ne tražeći spoljašnje pomoći, mrzi ih za to i drži ih eksploatatorima, drži ih krvopijama. Treba biti, kakvi su oni. Valja se pojednostavniti — sama treba da spremi svoju postelju, da pere rublje, obradjuje polje, vrt, timari stoku, sprema ručak, da šiva za sebe i za one, koji rade u polju; treba da radi čitav dan, ne ukrštavajući ruku, kako rade seljakinje. Bože, pa ni dan ne će onda biti dosta dug. A kad će onda, čitati, kad izučavati u krasoti božjega svijeta i pretvarati tu krasotu u pjesme, u stihove, misli, glazbu, boje slikâ i crte kipova i zgrada? A kad će izučavati i tražiti božanstvo i pokoravati se njegovim zakonima? Tada se, dakle, sav svijet mora spustiti na

liniju ovih ljudi i obratiti — da namakne sebi hrane — sav u rad, koji zaglupljuje: — ni poezije, ni umjetnosti, ni religije ni krasote!... Nestat će k r a s o t e s v i j e t a!...

Gledala je na lice zlobnoga vojnika i onoga uzrasla momka, koji se hvalio time, što je bajunetom ubio policajca. Njihova su lica bila lijepa, ali i strašno gruba. Harmonirala su s grubim vojničkim kabanicama, no kad ih je zamislila kod sebe u gostinjskoj sobi, u časničkoj odori ili u pristalom gradjanskom odijelu, osjetila je, da je to nemoguće. Od reskih crta tih lica, od velikih čeljusti zdravih krupnih zubi, lubanja, koje su se nadvile čvrstom čeonom kosti nad očnim udubinama i od gustih oporih vlasi strujala je neka hladnost, kao od prvobitnih ljudi iz kamenog doba. Život je udesio njihova tijela za rad i za teški fizički napor.

Olja se sjetila jedne slike iz svoga ranoga djetinjstva, koja je ostavila trag i na daljnjem njenom životu. Bile su joj četiri godine. Otevši se dadilji, odbježala je na dvorište i sjela do četirigodišnje djevojčice, kuharičine kćerke Katje. Kuharica je na dvorištu odsijecala kokošima glave. Položila nemirnu kokoš glavom na stube pred verandom, istegla joj vrat i udarila oštrom bradvom. Lijepa kokina glavica sa crvenom krestom i crnim žuto obrubljenim očima, pada na pijesak i nekoliko trenutaka gasnući trepte oči. A kokoš, kad ju je kuharica pustila iz ruke, odjednom stane poskakivati i bježati bez glave po dvorištu čudno mašući krilima. Iz vrata joj teče krv. Zatim pada i smiruje se. Katja je od ushita zapljeskala dlanovima i radosno se nasmijala. Podigla je sa zemlje kokoškinu glavu i zagledala joj se u trepetljive oči. Prsti joj se okrvaviše. Četirigodišnjoj Olji smuči se i sa strašnim krikom u živčanom nastupu pada na pijesak. I dugo ju je još kasnije mučilo sjećanje na

to klanje... I sada joj je teško... Crvena krv je za n j i h jedno — a za nju i njoj slične sasvim drugo.

S kakvim je ushitom, eno, pričao onaj mladi vojnik o tome, kako je bajunetom zaklao policajca i kako mu je iz vrata briznula krv kao iz svinje. Saučesno ga je slušala starica, a ona mršava i boležljiva telegrafistova žena sa zamazanim djetetom gledala u njega kao u kakvog junaka. I žena kubanskoga oficira upiljila je u njega svoje tamne oči, nipošto s osjećanjem odvratnosti i užasa, nego ushita.

Za nas je on ubica i mi mu se uklanjamo, dok je za njih on ulični heroj. Heroj revolucije.

Još se sjetila slike, slike posve nedavne prošlosti. Prolazila je Fontankom. Na mostu i na obali poput crne stijene tiskao se narod. Iz gomile se razlijegali hitci. Na velikom ledenjaku, okruženom nezamrznutim prosjeklinama tako, da nije mogao uteći, stojao je čovjek. Na njega je pucao jedan vojnik, iz mase. Onaj je čovjek spočetka trčao, zagledavao se u vodu, ali se nije odvažio da se baci u prosjeklinu virovite i tamne dubine. Spustio se na koljena i složio ruke na molitvu obrativši se prama gomili.

— Zašto ga ubija? — razlijegali se glasovi.

— Ukrao je vojniku novčarku.

— Pa onda mu tako i treba.

— Eh, baš mi je ovaj vojnik neki strijelac!

— Pa to i nije vojnik, nego jedan iz milice.

Taneta su padala pokraj njega, da je sve prštao snijeg, a čovjek je klečao, molio se gomili i nadao. No odjednom zaglavinja.

— Gle, pogodio ga, pogodio! — zabruji s odobravanjem u masi.

Još dva metka i čovjek je pao i protegnuo se na snijegu. Metci su prestali i gomila se počela razilaziti. Nitko se nije uzbudio, nitko nije osudio ni prokleo ubicu. To je bilo onih dana, kad su se crveni barjak s napisima: »Sloboda, jednakost i

bratstvo«, ponosno vijorili nad gradom i kad se slavila po novinama velika, beskrvna revolucija!

Olja se nije mogla dva dana smiriti. Jednako joj se prividjao onaj nesretni kradljivac, kako kleči pred gomilom i kako u smrtnoj muci moli pomilovanje. A gomila? Smijala se i nasladjivala utiscima kazne.

Dva svijeta stoje jedan protiv drugoga i ta su dva svijeta jedan drugome tako suprotna, da mrze jedan drugoga i gotovi su zametnuti borbu do istrage.

Voz, napokon, krenu. Škripeći i zveckajući karikama, udarajući puferima jednim o drugi zanjihali se vagoni spočetka natrag, zaustavili se, trgli napred i zakotrljali se odbrajajući sastave tračnica i podrhtavajući na odvojima.

Voz je išao i zaustavljao se. U vagonu su gotovo svi spavali osim sijedoga gospodina s pjevačicom i onoga mladog uzbudjenog vojnika s iznakaženim ličnim crtama. Nije spavala Olja.

Ona je mislila. U mišlima došla je već dotle, da o n i možda imaju pravo. Oni, što se muče nad zemljom, što žive u malenim i tijesnim izbicama, gdje je zgusnut rdjav uzduh, oni što gladuju i zebu. Svijet i sva njegova bogatstva pripadaju njima, a buržuji i svi oni, koji ne umiju sami raditi i privredjivati sve svojim rukama, moraju postati isto takvima ili otići u drugi svijet, ali na zemlji nema mjesta besposličarima... Došavši do te misli, Olja je odjednom osjetila veliku žedj za životom. Pa dobro, — govorila je u sebi, — ja ću raditi, kao i oni. Bit ću pralja, kuharica, sadit ću i plijeviti vrtove...

S tom mišlju je i zadrijemala. Ali se odmah probudila od snažne i svijetle misli, koja joj je poput munje sinula zadrijemalim mozgom.

Tada, kad svi postanu, kakvi su o n i i kad ne bude n a s, nestat će krasote. Tada će nestati

vjere u Boga, nestat će ljubavi. Tada će nestati spoznaje, što je dopušteno, a što nedopušteno i nutarnje načelo, koje čovjeka suzdržava, prestat će da djeluje. Tada ubistvo ne će biti težak grijeh, pa će jaki i drski početi da uništavaju slabije. Slabiji će početi puzati pred jakima, ugadjati onima, koji bjesnije i žešće ostvaruju svoja prava na život. Tada će se sve pretvoriti u pravo pravcato klanje. Hrista će s Njegovom krotkom naukom nestati iz našega svijeta, a s njom će nestati i krasote i praštanja i u divljoj će borbi, uništavajući jedan drugoga, rušeći velebne spomenike prošlosti i razarajući sve, izginuti svijet. Ljudi će se ponovo poput divljih zvijeri razbježati po spiljama i živjet će, bojeći se sastajanja sa sebi sličnima.

Prema tome, — pomisli Olja, — i mi smo potrebni. Mi nismo dangube. Time, što su nam oduzete neposredne brige o hljebu nasušnom, mi sazdajemo krasotu svijeta, mi nosimo ljubav i praštanje, mi sudimo i kažnjavamo te ljude i suzdržavamo od prestupaka jedne strahom pred kazni, a druge snagom svoje duše. Mi smo potrebni svijetu.

I mi — Rastrelli, Voronihin, Stephensohn, Watt, Jabločkov, Morse, — sazdasmo prekrasne dvorce i hramove, sagradismo parovoze i električko osvjetljenje, izmislismo brzojav, mi, a ne oni. Mi smo svijetu sve, svi u potpunoj svojoj cjelovitosti — pa i mi, svjetske gospodjice, koje ništa ne znamo, ali elegantne, vesele, lijepo odjevene, mi prave buržujke potrebne smo, jer se u nas zaljubljuju, pišu nam pjesme, za nas slikaju slike, za nas umiru i trude se, pa mi, pobudjujući zaljubljene, pokrećemo svijet napred!

Ta radosna i ponosna misao smirila je Olju. Spustila je glavu na pleće tvrdo usnulog starijega brata i zadrijemala lakim snom. Voz je odmjereno udarao točkovima i uspavljivao ju.

Probudila se od glasna krika i mlaza hladnoga vjetra. Voz je stajao, ali ne na stanici, nego se po svoj prilici sa strojem nešto dogodilo, pa je stao usred šume. Bilo je već jutro. Vojnici su poradi svijetla i uzduha, koji je noću postao težak, odškrinuli vrata, kroz koja se vidjela gusta, gola bjelogorica i kako kopni snijeg, čulo se često kapanje vode, koja je padala s granja i šumjela po starom lišću, koje se već mjestimice oslobodilo ispod snijega.

Netko je promuklim glasom viknuo prema stroju — »Gavrilo, goni!« i nekoliko se ljudi hrapavo i grubo nasmijalo. Telegrafistova žena, koja već nije spavala, nego se bavila oko svoga djeteta, podlo se nasmiješi i klikne:

— Ah, ti momci, ti momci! Kako oni zgodno koješta izmisle! No zašto su zapravo sve mašiniste nazvali Gavrilima?

Vojnici su se tmurno protezali i zijevali. Sijedi gospodin i pjevačica sjedili su u prijašnjim položajima i očevidno nisu svu noć spavali. Nije spavao nego je neprestano mirno stojao i mladi vojnik. Sada je upravo gledao oštrim, pozornim pogledom sijeda gospodina. Olja je nehotice pogledala jednoga i drugoga i odmah se s neke čudne pojave uprepastila. Izmedju ugladjenog, blagorodnog gospodina i tog vojnika s kretnjama petrogradske skitnice bila je potpuna sličnost. Jednake malene, gospodske ruke, iste duboke i smedje oči, jednaki zavoj obrva, iste dugačke trepavice, jednaki tanki nosovi s ponešto raširenim strastvenim nozdrvama i nabrekle čuvstvene usnice divno ocrtanih usta, prikrivenih kod gospodina brižno njegovanim tamnosmedjim brkovima, a kod mladoga posve obrijane, ispupčane napred i jednaki podbradci s malenom jamicom u sredini.

Sin i otac. Poročni, raskalašeni, bludni sin i blagorodni otac nadjoše se nenadano jedan protiv drugoga. Pjevačica Morgenstern kao da je takodjer

zapazila tu sličnost, ili je čime drugim bila uzbudjena, ali je uzrujano gledala čas jednoga čas drugoga i nešto iščekivala.

Mladi vojnik oštro je i pozorno pogledavao na gospodina slabo osvijetljena jutarnjim svijetlom i kao da je nešto dozivao u pamet. Iz dubine vagona dozove drugoga vojnika, malenog, zdepastog i postarijeg s tragovima otkinutih georgijevskih odličja s kabanice i pokazao mu prema gospodinu, našto su obojica dugo gledala i savjetovala se.

Sijedi je gospodin bez prestanka gledao u stranu, kao da ni na koga ne obraća pažnje, ali je njegov oštri pogled postajao sve zabrinutiji; on se uvlačio dublje u ovratnik svoga ogrtača, dok mu je lice, glatko obrijano, blijedjelo i postajalo smedjim.

Vojnik, koji se savjetovao s onim mladim, koji je bio nalik na gospodina, izadje iz vagona.

Voz je još uvijek stajao na pruzi. Jasno se opažalo, da se suzdržavana gospodinova uzbudjenost uvećavala. Neopazice je prelazila na pjevačicu i Olju Poležajevu. Svi su nešto iščekivali.

Prodje oko pet časova. Vojnici su ulazili i izlazili iz vagona. Odjednom se čuo žamor glasova i k vagonu pristupi hrpa vojnika od pedeset ili više ljudi, koju je očevidno doveo onaj odaslani. Mnogi su imali puške.

U isti čas je mladi vojnik, koraknuvši široko preko onih, što su ležali i sjedili, gurnuvši čvrsto Archanova i upirući ocjelni pogled gnjevnih očiju u gospodina, tvrdo i jasno upitao:

— Niste li vi možda general Sablin (Sabljin)?

Gospodin je šutio. Pažljivo je i bez straha gledao ispitivača, ali mu se ruka naglo spustila u džep.

— Vas pitam! — rikne mladić, gnjevno pružajući ruku prema gospodinu.

— Da, ja sam general Sablin, — mirno odgovori ovaj uz groban muk čitava vagona i vojničke gomile, koja je stajala dolje na tračnicama.

— Što hoćete od mene?

Postalo je tako tiho, da se Olji pričinilo kao da čuje kucanje svoga srca. Mladi se vojnik naglo okrene prema vratima vagona, na kojima su stajali vojnici i reče glasom, punim mržnje:

— Drugovi! Ovo je general Sablin, koji je pokopao mnogu tisuću vojnika u ovom ratu! Ovo je general, koji je za četrdeset tisuća prodao Nijemcima svoju poziciju i poradi kojega je strijeljano na desetke najboljih boraca za revoluciju. Ja sam ga prepoznao. On bježi sada Kornilovu i Kaledinu, da se bori protiv naroda i tečevina revolucije! Drugovi, mi to ne ćemo dopustiti!

— Gle, gle! — bijesnom zlobom zapišti vojnik rdjava pogleda, koji se sinoć prepirao s Kappelbaumom i uhvati pušku, koja je ležala nad vratima.

General Sablin odjedared, elastičnom kretnjom, skoči sa svojega mjesta i baci se prama vratima vagona upravo u gomilu vojnika —

Prije nego što produžimo opisivati ovaj dogodjaj, pokušat ćemo da razmotrimo i da se u tom, kako je moglo doći do toga, da se jedan dio ruske vojske najednom postavio u tako nepomirljiv stav prema drugome, i kako su mogli vojnici, koji su se još nedavno slijepo pokoravali časnicima i koji su bili odano spremni da umiru za njih, ljubeći ih iskreno, odjednom toliko zamrziti svoje časnike.

No zato ćemo morati da okrenemo nekoliko stranica minulih doživljaja i upoznati u tančine život svih tih ljudi. Tada ćemo razabrati, da sve ono, što se dogodilo, nije bilo neočekivano i slučajno, nego se polako i metodički pripravljalo dugo godina čitavim nizom pogrešaka, kojih nitko nije htio ni opaziti ni popraviti.

DIO PRVI

I

Kod Pavla Ivanovića Gricenka, zapovjednika druge eskadrone, bio je bal i, po junkerskom izražavanju — »sa ženama«. U njegov momački stan pozvani su pukovnijski časnici, gdjekoji njegov prijatelj iz drugih pukovnija i dvije djevojke iz polusvijeta, uzlazne zvijezde petrogradskoga horizonta: Katarina Filipovna Fischer i Vladislava Ignjatijevna Pankratova — Kitty i Vladja. Rodjene su sestre, ali žive pod različitim imenima poradi udobnosti svoje profesije. Obje su mlade — Kitty 22 godine, a Vladji je jedva prošlo 19, lijepe, ukusno odjevene, strojne, punačke. Kitty je plavojka, svijetla, zlatokosa; Vladja tamno kestenjasta. Počele su time, što su isprva bile modeli, a onda su nekako same ušle u petrogradski polusvijet i zašle medju gardijsku omladinu. Svršile su gimnaziju, prilično su brbljale francuski, pravilno pisale zapiske, brzo raspoznavale vino i konje i bile ukrasom slobodnih momačkih gozba.

U Petrogradu je râno proljeće. Noć je svijetla, čeznutljiva. Na bulvaru miriše po ljepljivim pupoljcima topola, što se raspupavaju. Nebo je bjelkasto, zagarajući već na istoku za gradom blijedom zorom, ulice su puste i tihe, od Neve dopire miris vode, kamenog ugljena i narijetko se razliježu trube parobroda. Pred trijemom časničkoga krila

stoji najamna lijepa kočija — to je za Kitty i Vladju. Osim toga se, poradi rasvijetljena stana, skupilo i nekoliko noćnih izvoščika.

U sobama Gricenkovim je strašno zadimljeno od duhana i zagušljivo. Domaćin širom otvorio prozore, te odande dopire govor ljudi, ženski smijeh, ulomci pjevanja i svirke na pianinu. Rani objed već je dovršen. Na velikom stolu, bogato serviranom skupocjenim obiteljskim srebrom, stoje u neredu tanjuri, zdjela s rastrganom sušenom pastrvom, velik komad šunke, hladna teletina, losovina s uljem, ima i slatkih kolačića, konfekata, voća, jagoda i sva sila praznih i punih šampanjskih boca, konjaka i likera. Stol je zaliven vinom. Služak Gricenkov i dva vojnika iz menaže ne stižu da pospremaju za gostima. Jedan sjedi za stolom, drugi lunja po sobama, treći se namjestio kod prozora.

Gricenko, mlad satnik, crnih poput smole jedva zavinutih vlasi, velikih ciganskih izbočenih očiju, crnomanjasta lica, s dugačkim u koloture zavinutim brcima, što padaju dolje, u crvenoj svilenoj košulji, preko koje je prebacio raskopčani polumundir, i u dugačkim jahaćim hlačama, u malenim lakastim čizmama zavalio se nogama na prevučenu sofu i razvalivši se bezbrižno kucka na gitari. Kitty u koncertnoj modroj svilenoj haljini s rukavima velikih nabora na plećima, a Vladja u jednakoj ružičastoj haljini napola leže jedna do druge. Vladja je strašno pijana i ne osjeća se dobro, Kitty se tek razigrala, pjevuši u po glasa pjesmice i velikim modrim očima požudno promatra sabrane goste.

Sami su časnici. Manje više ona ih sve poznaje. Vremešan malen pukovnik, Stjepan Aleksejević Vorobjev, stalni posjetilac svih momačkih gozba, strastven kartaš, sa zagasito-crvenim, nezdravim, prodimljenim od ispušenih cigara i cigareta licem, s gustom svijetlom kosom i dugačkim brkovima, hoda po sobi amo-tamo u izgaženim me-

kim čizmama, na koje padaju u naborima široke smedje-sive jahaće hlače i u dugačkom čvrsto zakopčanom kaputu. On sanjari o kartama i neprestano pogledava na rastvorena vrata u kabinet domaćina, gdje su već razmješteni kartaški stolovi i leže neraspečaćeni snopovi karata.

Stožerni satnik Ivan Sergejević Macnev, muškarac tridesetih godina, nelijep, ćelav, bez brkova i brade, poznat kao cinik i filozof, ljubitelj mladića, s licejskim znakom na polumundiru, odgrne zastor i zaneseno se zagleda u daljinu na opustjeli bulvar i blijedo predosvitno nebo.

Kapetan Manockov, od gardijske kozačke pukovnije, upustio se u prepirku o vrlinama svoga konja i nervozno pušeći cigaretu za cigaretom sjedi na uglu stola za velikom čašom šampanjca, okružen pukovnijskom mladeži.

U svemu je bilo četrnaest ljudi u gostima kod Gricenka.

Približavao se takav momenat, kad treba nešto izmisliti, ili se razići. Vorobjev (Vorobjöv) je držao da treba preći na glavno, poradi čega je on i došao — na karte. Otpustiti dame, dati im koga od mladeži i sjesti za makao ili »parovoz«.

Mladež je htjela još malo čavrljati, pjevati, razjunačiti se. Vina se mnogo ispilo, no svi su bili manje više trijezni. Pijaniji od svih bio je sam domaćin. On se nekako brzo opijao, ali kad se već opio, mogao je piti koliko mu drago, ostajući uvijek na istom stupnju raspojasana, neumorna veselja, bučnih pjesama, širokih gesta i ljubavi prama svemu čovječanstvu.

On odloži gitaru, skoči na svoje vitke, tanke noge i krikne veselim glasom, koji se zvonko rasipao čitavim stanom.

— Zahare! Vina!

Zahar, Gricenkov služak, od mladih vojnika, ovisok, lijep momak u snježno bijeloj košulji, prava

ruska ljepota, priskoči k njemu s bocom crvena vina i velikom čašom.

Zvonka zaušnica odjekne u sobi i prisili da se trgnu i okrenu svi prisutni. Gricenko je udario vojnika po licu.

— Skote! Kako već dugo služiš kod mene, pa ne možeš razlikovati, što se kako zove! — vikaše Gricenko. — Što sam tražio?

— Vina, vaše visokoblagorodje, — rasijano odgovori poblijedjeli vojnik.

— A ti si, skote, donio napoj! Vino, to je šampanjac, glupane!...

— Pavle Ivanoviću, — oglasi se najednom iz ugla mlad i pun iskrenog preneraženja glas, — zamolio bih vas da ne bijete vojnika! To je mrsko i... i nedostojno plemića i časnika.

Iz ugla izidje mlad vitak mladić. Njegovo ružičasto lice s jedva izniklim, gotovo nevidljivim brčićima, gorjelo je od negodovanja. Velike tamnosmedje oči bile su mu pune gnjeva. Zakopčan na sva dugmeta svoga polumundira, elegantan u uskim, prema tadašnjoj modi, jahaćim hlačama, stane naprama Gricenku, zaklanjajući sobom smetenoga služaka.

— Kornet Sablin (Sabljin)! Vi se z-zaboravvljate! Vi ste poludjeli. Kornet Sablin, ja bih vas z-zam-molio, da mi n-ne prigov-varate! — zapinjući od gnjeva krikne Gricenko, postajući grimizno crvenim.

— Što je? Što je, gospodo! — započne naglo Stjepan Aleksejević Vorobjev primičući se nečujnim mekim koracima k Sablinu.

— Kornet Sablin! Vi nemate pravo! Nemate pravo prigovarati svome švadronskom zapovjedniku. Satniče Gricenko, vi ste se suviše raspalili udarivši služaka. Da... da... Ali predmeta za svadju nema. Vi ste sami krivi, satniče... I, gospodo!... Mir... No... mir... u ime časti pukovnije! A... Ruku jedan drugome... N-no!

— Ja ne mogu, — tiho, ali čvrsto izgovori Sablin. — Da je mene uvrijedio... ali je uvrijedio vojnika; dakle je s e b e uvrijedio.

No Gricenko bijaše popustljiv.

— Zahare, dodji ovamo! — reče on. — Ja sam te udario, ljubeći udario sam te, razumiješ? Ja ću te i poljubiti... ljubeći ja ću te poljubiti.

I uhvativši Zahara objema rukama za vrat, nagnuo je njegovo lice k svojemu i upio se svojim sočnim usnicama u jake vojnikove usne.

Zatim se, odmaknuvši njegovo lice od svojega, zagrozio prstom i ukorno rekao:

— Eh, Zahare, Zahare! Zaveo si me u napast. Pamti: vino je samo šampanjac, a drugo vino... napoj, ta učio sam te tako? A? Učio! A čaj, što je čaj?

— Crevoper, vaše visokoblagorodje, — naglo odgovori vojnik.

— No, eto, vidiš! — Gricenko iznova sočno poljubi vojnika i odgurnuvši ga lagano reče: — Stupaj!

Služak se jedva okrenuo, kad Gricenko poviče: — Pjevače! Zahare, ali da si trčao... Moje pjevače!

— Eh, Pavle Ivanoviću, — reče Vorobjev, — četiri su sata! Ljudi još spavaju, a treba da podjemo i na spremanje. Kakove pjevače?

Gricenko se smješkao širokim, radosnim smiješkom.

— H-hoću! Ž-že-lim... Hoću da pokažem pižonu, da me ljudi vole i da to nije ništa, — on učini rukom gestu. — Oni se poradi toga ne vrijedjaju. Samo da ih vole i mnogo ne natežu. Tako je to, dragi Stepočka. Nemoj me sprečavati. Dvije pjesme... Razumiješ? Samo dvije pjesme. I on će nam zapjevati... onaj mladi, — on se rashohotao — Lav Tolstoj!

Sablin slegne ramenima i okrene se. Nije se mogao srditi na Gricenka.

II

U očekivanju pjevača razložili su karte. Manockov je srdito govorio kornetu Rotbeku, vršnjaku Sablinovu i poručniku Bahmetjevu, zagrizenom športašu.

— Uvjeravam vas, da će moj Figaro skočiti.

— Preko stolca? — zapita Rotbek.

— Preko stolca.

— Obići će, — uvjereno govoraše Bahmetjev.

— Nikada. Sve stoji do dresure. Konj treba da shvati. Ili, ako hoćete, preko konopca, na koji ću objesiti džepni rubac.

— No to je već lakše. Ali preko stolca?

— Da se okladimo? Sutra kod vas u manežu. Dojahat ću.

Stepočka je koracao mekim koracima uzduž stola i nezadovoljno pogledavao dame. One se nisu dosjetile da se odvezu u pravo vrijeme, a sada su zadržavale kartanje. U njihovoj nazočnosti nisu htjeli igrati.

— Da li biste nam nešto zapjevali, Katarino Filipovna? — zapita on uljudno. — A? Zašto da ovako sjedimo?

— Uz pratnju gitare? — sjedajući k damama reče Gricenko. — No?

— No, — reče i Stepočka, koji je i sam prilično pjevao ciganske romanse tankim i sitnim, ali sigurnim tenorom.

Kitty oživi. Zarumenjela, mlada, tek što se počela gojiti, bila je prekrasna.

— Hoćete »Pisamce?« — zapita ona.

— Dobro! — klikne Gricenko, pa njišući se i mašući grlom gitare, poče hvatati akorde.

Od njega čekajuć vijesti,
Plačem u bolu svome;
Daj mi napiši pisamce,
Srcu da odlane mome!

Otpjeva Kitty i odjednom sa svih krajeva jedaće dvorane udešen zbor složno prihvati drugu polovicu kupleta.

— Odlično, bravo! — krikne Stepočka.

Gricenko započne drugi kuplet bezglasnim falcetom, ali vrlo muzikalno i sigurno, sijevajući ciganskim očima:

Vraški se bacam na konju,
Ugadjam srdašcu svome;
Daj mi napiši pisamce,
Srcu da odlane mome!

Svi su hihotali, a najviše Kitty i Vladja.

— Prisilite Sablina, da zapjeva junkersku! — poviče zarumenjeli Rotbek i povuče Sablina k pijaninu, koji je stajao u kutu.

Sablin udari nekoliko akorda. Časnici se okupe oko pijanina. Manockov s Bahmetjevim ostade u prikrajku, jer su se još uvijek prepirali.

— Ti veliš, dvanaest minuta. Nikada. To je derby! — žestio se Monackov.

— Derby je osam minuta. No, hoćeš da se kladimo?

Sablin udari bravurni akord, lice mu se razgori i postade prkosno. Udarajući odvažno veselu koračnicu, izreče samo prvu riječ, našto svi složno pristadoše:

Cirg je u svijet pošao,
da Evropu razgleda!
Žena ne htje tugovat:
mladiće je dovela!...
Cirga, Cirga, Cirga, Cirg, Cirg, Cirg...

Kadetska pjesma o školskom učitelju Cirgu, puna ciničkih aluzija, veselo je brujala, dok se glas Kittyn odvajao zvonko i točno izmedju muških glasova na najriskantnijim i najciničkim mjestima.

III

Stigoše pjevači. Bilo ih je 25, a s njima i ugojeni zaslužni narednik. Vojnici su svi bili odjeveni u svježe bijele košulje, pritegnute u pojasu losovim remenom, u čiste jahaće hlače i svijetlo ulaštene čizme s ostrugama. Narednik je bio u paradnom kaputu, opšivenom zlatnim i srebrnim našivcima, s kolajnama na grudima i o vratu i s lančićem od pušaka za odlično strijeljanje. Unijeli su sa sobom miris topole, jutra i proljeća, kao i zadah oštre masti, kojom im je bila namazana obuća.

Stepočka se izrukovao s njima. Primaš, mlad vojnik, švadronski pisar, onizak, suhonjav, inteligentnog mrkog lica, stane pred pjevače, zabaci ruke za pleće i stavi nogu napred. Imao je vrlo lijep tenor, bio je glazbeno obrazovan, pa je znao i cijenu toj svojoj vještini. Vraškim pogledom ošine svu jedaću dvoranu, vino i žene, te zapjeva zvonkim glasom, koji dira u srce:

Ah, braćo, nastaje ljeto
S dosadom logorskog stana.
Veliki knez će nas vodit,
Bit će gospoda sva s nama!

Zamahnuo rukom, okrenuo se zboru, a zbor je jedva čujno mekanim akordima izgovorio:

Ura, naš slavni puk, ura!
Veliki knez će nas vodit,
Bit će gospoda sva s nama...

Časnici su slušali mučeći. To su bili, možda, jedini trenutci, kad su oni bili bliži vojnicima, kad su neposredno utjecali na njihove duše i pjesmom ih odgajali.

— Gle! Razblažen pjevanjem i ponosnim uvjerenjem, da su to njegovi pjevači i njegova

švadrona, — reče Gricenko — poslušajte, kako naš ljutiti Saša Sablin s Ljubovinim pjeva u duetu. Opera.

— Pjevajte, Sablin!

— Saša pjevaj! — čuli se glasovi.

Sablin izidje. Kako je bio dobar glazbenik, navikao u internatu i u školi da pjeva u zboru, Sablina je sada zanio primaš Ljubovin i njegov tenor, te je neprekidno maštao o tome, kako će ga dati u konservatorij i na pozornicu. Ljubovin ga je učio novim pjesmama, kakvih Sablin nije znao.

— Deder, Ljubovine, tvoju!

— Odmah.

Dva glasa slila se u bratskom zagrljaju i počela pričati Koljcovljevu pjesmu beskućnika:

Ni dvora, ni kolca,
Kožuh sve ti blago,
Pa živiš, ne tužiš —
Smrt podnosiš rado.

Lijepo su pjevali, dok ih je zbor pažljivo slušao.

Kitty se, sjedeći kraj Stepočke protezala, stišćući strastveno pleća, i upirala svoje modre oči u Sašu, očarana njegovom ljepotom, mladošću i snagom.

— Stepočka, — šaptala je Vorobjevu, — zar je doista istina, da Sablin nije... nikada? Ni jedanput?

— Dabome, nikada, — odgovori Stepočka razgledavajući prstenje na Kittynoj ruci i prebirući njene mekane i vruće prste.

— Ah, kakva divota!... Zar baš ništa ne zna? Pa nije ni vidio?

— Uvjeravam vas.

— Kakav zanos! Stepočka mili! Udesite... Udesite nekako, da ja budem... prva... Hoćete?

— A zar biste vi htjeli? — sa smiješkom zapita Vorobjev.

— Ah... i te kako!

— No, pa dobro!

— Tako, dragi. Krasoto moja!

— Malo tiše.

Sablin i Ljubovin pjevali su dalje:

Bogatom mužiku
Noć je strašna, grozna;
Beskućnik naš nikad
Žalosti ne pozna!...

Stepočki su bile već dogrdile te pjesme. Već je bilo šest sati, zora. Jarko je sunce bestidno gledalo u zatvorene prozore i čulo se pozdravljenje.

— Treba svršiti, Pavle Ivanoviću, pa na spremanje! — reče on.

— No još jednu... moju! — reče Gricenko.

— Komandirsku! — zapovjedi narednik.

Zbor najedanput veselo zabruji:

Zdravo, brate druže,
Pušiš duhan ljut,
Lulica je krasna,
Daj srknut jedanput...

Široko i veselo tekla je Gricenkova najdraža pjesma, kad je pio.

Puk naš napred juri,
Smrt i zator nosi,
Metak oštro tresnu,
Vodju našeg skosi!...

Pjevači završiše pjesmu. Gricenko ustade i svečano se izljubi s vojnicima. Suze mu se sjale u očima. On ih je u taj čas sve iskreno ljubio. Izvadi dvadeset i pet rubalja i dade ih naredniku.

— Hvala, braćo, — reče tronuto.

— Bilo je od srca, vaše visokoblagorodje, — kriknuše pjevači.

— A sada kući! Prijepodnevnu službu dokidam, naredniče, — reče Gricenko.

Pjevači počeše izlaziti. Digle se i dame.

— Kornet Sablin, — zapovjedi Stepočka, — otpratite gospodjice kući.

— Ali... gospodine pukovniče, — smeteno progovori Sablin. — Ja...

— Nikakvih ali, dragi moj. Vi se jedini ne kartate i sasvim ste trijezni. No... stupaj!

Sablin raširi ruke i nespretno prilazeći dadama reče: — Stojim vam na uslugu...

IV

U kočiji su šutjeli. Bilo je zagušljivo; odisalo je po parfemima i po vinu. Vladja je sjedila blijeda, tresla se i jedva držala. Kitty je bila pjana od vina, ali ju je još više opajala blizina mlada časnika, prama kojemu je odjednom osjetila strast. Njegovo blagorodno držanje, njegovo pjevanje, mladost i krasota — sve je to zamagljivalo njen mozak i ona je do boli htjela da se slije s njim i da okuša njegovu prvu nespretnu ljubav. Govoriti nije mogla. Bojala se, da ga ne zastraši, jer je očevidno bio plašljiv i zagrižljiv, pa je izgradjivala osnovu, kako da ga pobijedi.

Vožnja nije bila daleka. Na Oficirskoj ulici, pred visokim, još tihim domom, stadoše. Pazikuća otvori vrata. Iza vrata bio je još i trijem. Kitty pozvoni. Vremešna solidna sobarica, s kapicom na glavi i s pregačom od čipaka, otvori vrata. Lice joj je bilo mirno, bestrasno, strogo.

Sablin se poče praštati.

— Kuda ćete, mili čovječe? — reče umiljato Kitty. — Ne. Molim vas, udjite na čas k meni. Moram Gricenku napisati dvije riječi. Lijepo vas molim.

Skinuvši nerado ogrtač, udje Sablin s kapom u ruci u gostinjsku sobu. Blijedo-žuti zastori bili su spušteni, ali je sunce razlijevalo jarke zrake i u čitavoj sobi bilo je prijatno podjednako svijetlo. Veliko ogledalo u pozlaćenom okviru stajalo je medju prozorima. Na podu, u zlatnoj košari, ležale su hijacinte i njihovim je oštrim mirisom bio ispunjen sav stan. Druga velika košara stajala je kod prozora na pozlaćenom cvjetnom stalku. Uz jednu stijenu stajao je velik glasovir, pokriven svilenim pokrivačem blijedo-modrikaste boje s japanskim porubima. Nad glasovirom visio je u zlatnom okviru portret Kittyn, što ga je umjetnički pastelom izradio nevješt umjetnički početnik. Na glasoviru bile su razasute fotografije kadeta i vrlo mladih časnika. Na protivnoj stijeni visjelo je ogledalo i police, pune porculanskih i brončanih igračaka. Kraj stijene spram glasovira bio je okrugli stol, prekriven stolnjakom, na njemu visoka svjetiljka sa svilenim zasloncem, a pod njom albumi. Do stola, na sagu bio je divan i naslonjači, dok su jednaki naslonjači stajali i medju nišama. Svuda je odisala jeftina tržna raskoš, iz koje je izbijao i neki ukus gospodaričin. Pokućstvo, zavjese i pokrivač bijahu najednakoga tona... blijedo-jorgovanskog sa zlatom. Takav je bio i sag, takva i svjetiljka. U kutu nad kaminom stajahu u velikim okvirima od ukrućene hrastovine, a na počasnom posebnom mjestu, veliki fotografski portreti Cara Imperatora i Carice. Troja vrata vodila su iz gostinjske. Jedna u maleno tamno predsoblje, druga nadesno u Vladjinu sobu, a treća nalijevo u Kittynu. Ova su vrata bila zastrta zavjesom od japanske trske i staklena bisera.

Vladja je, ne oprostivši se, naglo otišla u svoju sobu i srdito zalupila vratima. Kitty je pošla u svoju, ali nije zatvorila vrata. Sablin je ostao nasred gostinjske stojeći. Osjećao se preglupo. Htio je otići, a bilo bi nespretno, da ode, ne oprostivši se i potajno, kao kradljivac.

*

Kitty nije bilo ni nakraj pameti da piše kakvo pismo. Čulo se, kako se svlači i kako hoda po sobi, pjevuši pjesmicu, i kako skida cipele. Steznik joj je škripao. Prilazila je k vratima, a Sablin je kroz trsku i biserje u polutami spavaće sobe razabirao strojnu bijelu spodobu u sablažnjivom rublju. Miris hijacinta zamagljivao je glavu i punio zrak čistoćom i svježinom.

Tako prodje oko petnaest časova. Kitty se nije stidjela. U njenoj je sobi curila voda, popravljala je svoju toaletu... Napokon izidje u gostinjsku, koracajući lagano po parketu i sagu. Zlaćane kose bile su joj pribrane u divnu grčku frizuru i po grčkom su načinu, kako je Sablin vidio na slikama Bakalovića i Semiradskoga, čvrsto bile podvezane modrim vrpcama. Lice joj je, unatoč neprospavanoj noći, bilo svježe i mlado. Podmazane oči sjale su ispod vjedja, koje su se činile velikima poradi crnila. Na ramena je prebacila japanski ogrtač od ljubičaste svile, koji joj se umilno priljubljivao uz tijelo. Meko, kao mačka, koracajući sitno bosim nogama, pridje k ogledalu i stane ogledavajući se ponosno u nj preko pleća, u koketnu pozu modela.

— No, jelte, da niste dugo čekali? — reče ona riječima, dok su joj oči govorile: — »Pogledaj, kakva sam. Što veliš? Sva sam tvoja: uzmi me, privini me i odnesi na jakim svojim mladim rukama u spavaću sobu... Slobodno ti je. Dopuštam«.

Sablin ne odgovori ništa. Teško je disao. Krv mu je na čas udarala u lice, a na čas odlazila. Magla mu je zastirala oči. Ali je još više bio smeten. Nije znao, kud će s rukama, pa je nemoćno gužvao svoju kapu.

Najednom se ljubičasti ogrtač, koji se držao na jednom pucetu, meko oklizne s pleća i padne oko Kittynih nogu, i ona se našla pred njim gola... Sunce baci kroz zastore na nju toplo i prozračno svijetlo, a ona se ukaže pred mladićem prekrasna u svojoj goloti sa besprikornim crtama nogu i pleća.

Osmjehujući se jedva, gledala ga i polako se okretala pred ogledalom, pokazujući mu se sva.

Sablin teško uzdahne, ali se ne maknu s mjesta. Kitty mu se činila strahovito lijepom; činila se boginjom i u taj čas on zaboravi, tko je ona, te se stane nasladjivati harmonijom crta i boja njenoga tijela.

Kitty je čekala. Prošao je teški trenutak... Odjednom zahvati nju žarki stid. Ona prekrije lice rukama. Pogleda još jedanput ispod prstiju na Sablina i naglo pridignuvši ogrtač i zakrivajući se njime, otrči u spavaću sobu, bučno zatvori vrata i dva puta zavrne ključem.

Nije pročitala strast, nego stid i smetenost u čistom pogledu prekrasnoga mladića i u taj čas osjeti, da ga ljubi — previše ljubi, a da bi mu se tako naglo predala! I kad bi sada Sablin zakucao na njenim vratima i stao moliti, da ga pusti, ona ga ne bi ni za što pod nebom pustila. Stidjela se pred njim do bola. Zarinuvši lice u jastuke potpuno spremljene postelje, ona je stidljivo navlačila na sebe upravo do ušiju pokrivač i tiho plakala u tuzi, pomiješanoj s radosnim zanosom prvi put osjećanoga čuvstva ljubavi.

Sablin je stajao još jedan trenutak, kao da o nečem razmišlja. Posluhne. Iz Vladjine sobe dopiralo je prigušeno stenjanje. Vladju je uhvatila muka od pića. U Kittynoj sobi vladala je potpuna tišina. Sablin izidje u predsoblje. Ondje nije bilo nikoga. Prebaci na sebe ogrtač, tiho odmakne zasunku s vrata, otvori amerikansku bravu i naglo izidje na stube.

V

Krv mu je udarala u sljepočice. Osjećao se jakim i svježim. Do spavanja mu nije bilo. Pod nogama mu je gorjela zemlja; koracao je naglim koracima, zveckajući meko ostrugama. Miris hija-

cinta i lik gole žene progonili ga. Ostavši sada sam, bio je smion. Htio bi je zagrliti i obuhvatiti, ali se nije mogao vratiti. Predstavljao je sebi tamno predsoblje, sobaricu stroga lica, klinčanicu i shvaćao je da od toga ne će biti ništa, da će izgorjeti od stida i izmučiti se u toj tihoj gostinjskoj sobi, napunjenoj jutarnjim magličavim svijetlom, ljubičastim tonovima i ljubičastim mirisom hijacinta.

Punim grudima srkao je svjež jutarnji zrak i žurio se u vojarnu. Kad je izišao na kanal, upravo se zaustavio pred krasotom, u kojoj mu se pokazao Petrograd. Jutarnje sunce s modroga neba zlatilo je valove rječice, namreškane mekim vjetrićem. Zamazana rijeka činila se sivom. Toranj i portal reformatorske crkve na horizontu odmaklih kuća bili su puni strogoga stila. Po svježem drvenom pločniku, koji je mirisao smolom, jurio je sivi uparadjeni kasač na jutarnjoj šetnji, odbijajući nogama odmjeren takt. Stražari stajahu u dugačkim crnim kaftanima i kapama na ulici, koja je u to doba bila pusta. Ariži s Isakijevskoga škvera donašahu sjevernjačku turobnost, a kupola katedrale zastirala je polovicu neba i jarko gorjela zlatnim andjelima s buktinjama i malim kupolicama. S lijeve strane objesile se prema njemu tamnom mrežom neskladne šume, ali Sablinu su se i šume svidjale, jer su ga sjećale njegova djetinjstva, pa mu bez njih Isakijevska katedrala ne bi bila tako bliska.

Aleksandrovski vrt zavijao se u mlado zelenilo. Meka trava probijala se tankim iglicama iz zemlje. Od Neve dopirao je snažan dah svježine, prostora i širine. Blijedo nebo i okoline Senata, široke zidine Maneža, Admiralsko zdanje, koje je blistalo kroz granje i stabalje svojim bijelim fasadama, koje su se izmjenjivale s kolonadama i lukovima, sve to bilo je u ovo jutarnje doba puno osobita čara, koji se na čudan način u mislima i mašti Sablinovoj slijevao sa čarobnom krasotom zlatokose gole Kitty...

No Sablin je, s naporom sve svoje volje, odagnao od sebe tu sliku.

Kamo da ide? Po vremenu — bilo je osam sati izjutra — valjalo bi poći u švadronu, ali ondje nije imao službe. Da ide kući i da u svom stanu ostane sam, da pije čaj, a onda da ne zna, kuda bi čitavo božje jutro do objeda u pukovnijskoj menaži, nadilazilo je njegovu snagu. Sablin se približavao Gricenkovu stanu, ondje zastao, zamislio se i počeo se uspinjati k njemu.

Vrata u stan bila su otvorena. Posluga iz menaže iznosila je košare s praznim bocama, sudjem i menaškim rubljem. U jedaćoj sobi kipio je na stolu samovar izbacujući prema stropu kolutove od pare, a Zahar, koji svu noć nije spavao, redao je čaše. Iz kabineta, gdje su unatoč bijelome danu gorjele svijeće i gdje su portijere bile spuštene, čuli se isprekidani hrapavi glasovi.

Kartalo se na dva stola. U kutu, gdje je sjedio Gricenko, Vorobjev i još četiri časnika, tekla je krupna ozbiljna igra. Tamo je na stolu ležala hrpa zlata i šarenih banknota. Manockov, siva lica i blještavih očiju u raskopčanom kozačkom kaputu, pod kojim se razabirao bijeli prsluk, stajao je otraga, požudno gledao na stol i izrijetka uzimao kartu. Gricenko, bez kaputa, u modroj košulji s oramnicama, zasukavši do lakta rukave svoje garave i rutave ruke, uzbudjeno je kidao i miješao karte. Stepočka, u čvrsto zakopčanom mundiru, pjevuckajući i zviždeći pjesmice i arije, igrao je, naoko, bezbrižno, ali su mu oči oštro i pozorno gledale i odavale hazardnu strast, koja ga je bila zaokupila.

Za drugim stolom nisu igrali, nego se zabavljali. Tamo je sjedio Macnev, okružen mladežju. Igralo se na kredu. Tamo je bio drug Sablinov, rumeni i bjelokosi Rotbek, priprosti Fetisov, za godinu stariji od Sablina i još tri časnika druge švadrone, koji su se spremali da ustanu i podju na posao, ali nikad nisu mogli da izvedu svoga nauma.

Kad je ušao Sablin, diže Macnev glavu, značajno ga pogleda i obraćajući opću pažnju na njega, usklikne:

— Oho! Saša se tako brzo vraća i tako svjež?

Sablin se strašno smete. Mladež ga je promatrala cinički, radoznalim očima.

I sam Stepočka, otkine pogled od karata i pogleda kratko, ali pozorno Sablina i dobaci mu:

— Otpratiste? Sretno?

— Da, — reče Sablin.

— A što je bilo dalje? — upita Macnev.

— Ništa, — ravnodušno odgovori Sablin.

— Pričaj ti nama priče, — reče Macnev.

— Kaži mi, cvijete drag! — zapjevuši Stepočka iz Fausta. — Tako to ne ide, Pavle Ivanoviću, mi ne igramo na dugmeta. Poboljšavate? — obrati se prama Manockovu.

— Stavljam deset.

— Ide za dvadest i pet.

Sablina su zaboravili. Nikome nije bilo stalo do njega. On podje u susjednu sobu, gdje je bila Gricenkova knjižnica, stane nogama na sofu, uzme s police prvu knjigu, koja mu je došla pod ruku i zadube se u čitanje.

Čitao je, ali nije razumio što čita. Vidio je slova, slagao ih u riječi, ali smisao riječi prekidala je misao i spomen na netom preživljeno. On je opet osjećao razdražljiv miris hijacinta, pun čiste proljetne svježine, vidio bijelo tijelo i osjećao vreli stid i slatku umornost.

Umornost iza neprospavane noći i uzbudjenja očitovala se. Knjiga mu ispane iz ruku i on zadrijema.

Prenuo se od dodira nečije velike vruće ruke na svom koljenu.

— Spavaš, Saša... spavaj, andjele moj, ne ću ti smetati, — reče netko sjedajući do njega.

Sablin otvori oči. Macnev je sjedio do njega.

— Što ćeš? — srdito zapita Sablin, prenuvši se nerado od drijemeža, koji ga je spopao.

— Ništa... Ništa, ili vrlo malo, odgovori Macnev. — Tako dakle, Saša? Nije ti pošlo za rukom?

— Ostavi me, Ivane Sergejeviću.

— Zašto? Poslušaj mene, stara, iskusna čovjeka u tome.

— Pa što hoćeš ti od mene?

Macnev se primakne bliže Sablinu i uzme njegovu malenu finu ruku u svoju veliku s kvrgavim prstima.

— Ti još ne umiješ ljubiti, — poče mu propovjedati, — Slušaj, Saša... Šteta što nisi čitao Anakreona... Ne poznaješ Ovida. O, klasici! O, svijete antikne krasote! S njima i uz njih ja zaboravljam svu niskost savremena života! Šteta, Saša, što nisi obrazovan. Ne srdi se i ne protestiraj, dragi prijatelju. Tvoja obrazovanost jednaka je obrazovnosti poludjevice. Ne izdiže se iznad nje. Malo historije, malo geografije, mnogo patriotizma, bezgranična odanost Caru Gosudaru...

— Ne govori tako, Ivane Sergejeviću, — reče Sablin, izvlačeći svoju ruku iz velike šake Macneva.

— Znam, Saša. Ali pamti, da ja o tome mogu govoriti. Ja to mogu reći, jer sam i sam odan Monarkiji i Monarku. Rusija ne može biti drugačija. Ali Saša... i ja smijem žuditi, lomiti se, kidati se i letjeli. Je li, Saša? Saša ti nisi čitao historiju francuske revolucije? Ti... Jesi li razumio Napoleona? Ti se nisi zanosio duhom... A ja... ja sam čitave noći sjedio nad memoarima one velike epohe. Dva su mi svijeta razumljiva i dostojna da se povedem za njima: onaj svijet, kad su se kovali veliki principi »droit de l' homme« i svijet antikne krasote... Ta ti si i sam antikan. Lik mlada boga — neznalica si, u životu i u krasoti ne razumiješ više od mlada teleta, koje skače po livadi uzdignuvši rep.

Sablin se sjeti, da su Macneva držali u pukovniji najslabijim jahačem i časnikom, pa da nitko nije tako često dobivao prigovore i opomene za

zakašnjavanje, površnost u službi i odsutstvo sa zanimanja, kao Macnev — i nasmiješi se sažalno.

Macnev je razumio njegov smiješak.

— Ah, Saša! Zar si i ti samo komad lijepoga topovskoga mesa, bez živaca i bez mozga? Zar se ti nikad ne uzdižeš i ne poletiš duhom? Ne izlaziš iz ovoga svijeta u svijet fantazije i mašte... A uostalom?... Ti si za to stvoren. Ah, što! — — zlobno usklikne Macnev, — tuci vranu, tuci svraku! Što ti dodje pod ruku, uzmi, uhvati; žuri se da ubereš što više sreće, što više momenata. Kad se strastveno sažima srce i kad se svijet pričinja prekrasnim, kad se obična seljanka sobarica pričinja božicom krasote, kad se baletna zvijezda čini nedostizivim idealom. Hvataj momenat! Kako bi ti, ulizani Saša, mogao shvatiti sav duboki smisao života i ljubavi bez zadovoljenja?... Ne goni se, zaboga, za idealima Kreutzerove sonate. Ne traži čistoću ljubavi, nego traži samo njenu krasotu. Kad si se ono uzrujao radi Gricenkova postupka, svi smo razabrali blagorodnost tvoje duše, a ja sam vidio krasotu tvojega gnjevnoga tijela. Mladenac Saša. Treba odbaciti i zaboraviti sva proživljavanja kmetstva. Doba je da postanemo ljudi. Ne zaboravi, dragi Saša, da u vojništvu čovjek ne može postati čovjekom.

— A zašto? — zapita Sablin. — Kako ne bi mogao? Naprotiv. Upravo u vojništvu. To je viteštvo. To je više odricanje samoga sebe, to je oživljavanje najvećega Hristova zavjeta.

— Ah, Saša moj! Dijete moje, Saša. A pri tom neobrazovano dijete. Ti vjeruješ u onu: »A Dieu mon âme, ma vie au roi, mon coeur aux dames, l' honneur pour moi«. Sretnik! Ti u to vjeruješ, jer si dijete. No... neka. Pa ostani takav, ali zapamti: — Tuci vranu, tuci svraku — tebi je dano, pa onda i uzmi. Uzmi, nemoj se zbunjivati. Čitao si Schopenhauerov »Svijet kao volja i predodžba«. Nisi, jelda, a i odakle bi. Ti nisi ništa čitao? Za tebe nema više filozofije od Maupassantove, za tebe je i

Zola težak. »Nanu« ćeš još možda i pročitati, ali dalje... Gdje bi!... No, Saša? Nije dakle bilo ništa? Nije ti pošlo za rukom? Pa, do bijesa, naći ćemo drugu.

— Ostavi me, — blijedeći reče Sablin. — Zar vi, ljudi, doista ne možete biti bez prostota?

— Divno! To si vrlo dobro rekao.

— Ivane Sergejeviću, ozbiljno vas molim, — reče Sablin ustajući.

Macnev ostade na sofi, mjereći od glave do pete uzbudjena Sablina.

— No, zar žena može biti ikada tako krasna, kako je krasan mladić? — tiho, kao za sebe, reče Macnev.

Sablin slegne ramenima i izadje iz knjižnice.

U kabinetu se još igralo. Gricenko je gnjevno vikao na Stepočku.

— Ja ne razumijem, Stjepane Aleksejeviću, kako čovjek može ovako igrati?... A zašto se ti meni rugaš?

— Ne crveni se, dragi druže. Mirnoća, mirnoća nadasve!

— Ali, ostavite to, gospodo! — reče Manockov. — Ja stavljam još pedeset. Mogu li? Dajte mi kartu.

— I ja kupujem, — reče poručnik, koji je sjedio.

Rotbek je spavao u najnezgodnijoj poziciji na tri stolca, dok mu se ružičasto, još ćosavo, lice zacrvenilo, pa je nalikovao na veliko dijete. Zahar je u jedaćoj sobi nalijevao čaj i nosio ga g o s p o d i. Sablin podje kući. Htio je samo jedno: da spava i da snom izbriše sva osjećanja preživjela dana i noći.

VI

U drugoj švadroni nije bilo službe. Svi prozori prostrane vojarne s redovima željeznih kreveta, jednolično prekrivenima sivim pokrivačima, s ja-

stucima i kapama, koje su visjele nad njima, bili su širom otvoreni. Kod prozora stajahu bez posla vojnici i gledahu na veliko, pijeskom pokrito dvorište. Jedna strana toga dvorišta bila je odijeljena visokom pregradom od balvana, koja je sa stijenom činila uzak hodnik. Preko koridora bile su postavljene zapreke; zemljani nasip, jama, pleter, brvno, omotano slamom. Vojnici su preko njih natjeravali konje, puštajući ih pojedince i goneći ih bičevima. Odande je dopirala krika, a ljudi su trčali hvatajući konje. Na drugom kraju dvorišta učili su sabljom sjeći. Bile su postavljene šipke u drvene podnoške, a vojnici su jahali kraj njih, trudeći se da odsijeku šipku. Na ulazu, gdje je stajala u slojeve uličena stražarnica i na stalku ležala očišćena trublja, hodao je stražar u stegnutom mundiru. Sunce je radosno zalijevalo dvorište zrakama, jarko bliještilo i odražavalo se u mlaci, dajući dvorištu s vojnicima, koji su učili i amo-tamo trčali, i časnicima, koji su se sakupili u hrpu nasred dvorišta, veseo i svečan izgled. Nešto je vuklo u daljinu, u polja, u zelenilo šuma.

Ljudi druge švadrone stojali su naslonjeni na prozore, gledali i dobacivali jedan drugome koješta. Pjevači, koji su upravo bili ispili čaj, stajahu u posebnoj hrpi, tko kraj prozora, a tko sjedavši ili legavši na krevet u lijenoj utrudjenosti.

— Gledaj, gledaj onog podčasnika u četvrtom redu, gle, kakav je i kako bi da pogodi bičem po bedru, kad vojnik promaši, — reče Artemjev, bjelokosi momak izbuljenih očiju, pokazujući na odio, koji se učio sjeći sabljom.

— Prokušana stvar, — reče odvažni razvodnik crnih brkova Nedodaj. — Vojnici će više paziti.

— Gospode! — reče Artemjev, — ja uvijek tako pazim, pa i molitvu govorim, ali katkad naprosto ruka promaši, ili konj ne pogodi, pa promašiš, a zato odmah udri! A ne smiješ se ni potužiti; on veli: htjedoh pogoditi po konju, pa sam pro-

mašio. A kako bi promašio? On upravo i smjera po nozi, ili po vratu, gdje jače boli udarac knutom.

— Meni dvije sedmice nije zarasla modrica na vratu; strašno me peklo, — reče drugi mladi vojnik bijeloga lica, crnooki Sobcov.

— Pa šta je to, — reče Nedodaj s neke visine, — to sve nije ništa. Nauka. Za tučena daju dva netučena. Ranije su jače tukli. Ovo je još šala. Vojnike ne treba maziti. Ali vrijedja, kad tuku s porugom, pa još kad tuče časnik.

— Dakako... On nešto skrivi, a onda izlupa druge. Bio sam novak. Upravo sam počeo svladavati propise. Imao sam službu u staji. Ulazi Macnev sa cigaretom u ustima, pa puši. Baš smo bili prostrli svježu slamu, sijeno bilo pripravljeno u jaslima, a konji žvakali zob. Nevolja nam bila za vratom. Ja se sjetim propisa, pa pristupam k časniku i govorim: Vaše blagorodje, u staji je zabranjeno pušiti.

— Alaj si bio glup! — izvali stariji vojnik crnih brkova, Makarenko. — Zar si doista to učinio? Kolika drskost.

— Samo počekaj! »Nagni se, pasji sine!« poviče Macnev i sav pobijeli i zadrhće. Nagni se! I ja sam se nagnuo, a on mene po gubici pljusk, pljusk. — »Vojnik«, veli — »ne smije časniku prigovarati«, pa ti ovakav, pa onakav — »zaboravio si, da sam ja visokoblagorodje, a ne samo: blagorodje«... A zašto? Kad je onda bio samo poručnik.

— Zašto? Prohtjelo mu se tako, pa gotova stvar, — reče Makarenko. — A ti si trebao da držiš jezik za zubima.

— Po gubici, veliš? — uplete se suhonjavi i garavi podčasnik Antonov. — Izvrsno! Tvoja je gubica debela, pa može da podnese.

— Takav je taj Macnev... Vojnici ga ne vole. Slabunjav čovjek, pušljiv, pa ništa ne razumije. Pozovu ga na sječu, pa ili ispusti sablju, ili udari konja po uhu; boji se poći na zapreke i konj ga nosi, kud hoće...

— Pa to nije ništa! Polovica nevolje, — mračno reče vojnik posljednjega godišta, Balinski, — ali nije lijepo, što djecu vojničku sa sobom odvlači u kupalište.

Nastade neprijatna šutnja. Nitko nije govorio.

— Da, — reče zamišljeno Nedodaj, — gospodi je sve dopušteno.

— A zašto? — upita Artemjev.

— Zašto? Zato, što su oni gospoda, — reče Nedodaj tonom, koji nije dopuštao pogovora.

Opet zašutješe.

— Jesi li vidio danas kod Gricenka? Vino, pijanstvo, razliveno more, a on se hvalisao i isprsivao. A da tko od nas ispije čašicu votke? Po glavi ne će da pogladi. Pa su tamo i djevojke. Pred djevojkama je, — služinčad mi je to iz menaže pričala, — svoga služaka po gubici zato, što mu nešto nije ugodio. No je li to dobro? — tiho reče turobni, očevidno boležljivi vojnik Volkonski.

— Pa što zato? — opet će Nedodaj s visine. — Gricenko je dobar gospodin, duša od gospodina. Udario Šerstobitoga, pa što onda? Zajedno žive, a koliko Šerstobitov njemu pokrade samo šećera i cigareta! Gricenko ne kaže nikad ni riječi; to je već tako: gospodar i sluga. Posebni odnosi. Gricenko je uvažen gospodin. S njim je i u boj poći veselo.

— A Saša se zauzeo za služaka, — reče podčasnik Boldirjev.

— Saša je duša od čovjeka. Dobar gospodin, — reče Artemjev. — Kao kakva lijepa djevojka. S vojnicima pjeva, a ne govori uvredljive riječi. Ja ga jedanput nisam pozdravio, naprosto sam zaboravio. Zaustavio me, ali mi gotovo nije ništa ni rekao. Nije lijepo, veli, zvjerati kojekuda po ulici. To je bilo sve. Mislio sam, da će me prijaviti zapovjedniku: bit će batina, rekoh u sebi, pa sam se za svaki slučaj prijavio sam naredniku. Ovaj mi naloži, da se obučem u potpunu bojnu odoru, pa

da stojim na pozor. Kornet Sablin to opazi, pa upita narednika, zašto me tako kažnjava, našto me pusti s riječima, da bi me trebalo još pohvaliti, što sam se sam prijavio.

— Da, da, još je mlad, a kasnije će i on otvrdnuti kao i drugi, — reče Nedodaj.

— A tko bi ga znao, — zamišljeno reče Bondarev, — služba svakako ogorčava.

— Ne vrijedja to, — žučljivo se uplete Ljenicin, turobni i dosad tihi vojnik, koji je u zboru pjevao bas, — što gurnu, udare ili drugo što, nego vrijedja, što nema pravice.

— A gdje ćeš je naći? — dobaci Nedodaj.

— Nego, braćo, trebali bismo zapravo da pogledamo svoje račune. Svi su vidjeli, koliko je Gricenko dao pjevačima.

— Dvadeset i pet rubalja, — reče uzdahnuvši Artemjev.

— Pjevalo nas je dvadeset i pet ljudi, pa bi imalo doći na glavu upravo po jedan rubalj. A što smo dobili?

— Po osam desetaka, — reče Balinski.

— Gdje je dakle ostalo pet rubalja? — zapita Nedodaj.

— Gdje? Kod narednika. Razumio bih, kad bi dali primašu: on zbor uči, on je prvi, a kad tamo naredniku. Zašto njemu?

Opet zašutješe. Ljubovin je stajao na strani, naslonivši se plećima o zid i slušao. Licem mu je katkada preletio nemiran drhtaj. Napokon nije mogao izdržati.

— Zašto ne tražite uvijek pravicu? — resko zapita on, zagrcavši se od uzbudjenosti.

— A kako ćeš doći do nje? — zapita Nedodaj, gledajući ispod oka i nemilo Ljubovina.

— Pa tebe je Macnev nepravedno udario... zašto ga nisi prijavio?

— Komu da ga prijavim? — zapita Nedodaj.

— Komu? — podraži ga Ljubovim. — Švadronskomu zapovjedniku.

— Zar Gricenku? No taj, brate, ne zna za šalu. Dvostruko ćeš platiti, a bacit će te i u mračni zatvor.

— A vi se onda tužite dalje. Protestirajte. Tražite pravdu!

— Gdje ćeš je naći? Svuda su gospoda. Jedan drugome očiju ne vadi.

— Gospoda!... A što su gospoda? Jesi li mislio kada, zašto su oni gospoda?

— Bogati su i učeni... Eto, to su gospoda.

— A što ste vi? Prosti mužici. Kmetovi. Staleža danas nema, pa ne treba ni gospode. Oni su isto takvi ljudi, a mnogi — kao recimo Macnev — još i gori od nas, pa čemu da se njima iskazuje počast i poštovanje? Jer imadu mnogo zemlje. Pa ta je zemlja vaša. Zar oni sami obradjuju zemlju? Oni samo piju i banče, a vi za njih svoju grbaču raspinjete. Zemlja je božja, kao zrak i voda, a ne njihova.

— Pusti to, — strogo reče Bondirev.

— A što da pustim? Zašto? — vatreno drekne Ljubovin.

— Pa, eto to, što govoriš. Znaš i sam.

Ljubovin se ogleda tražeći pristaše. Ali se pjevači počeli razilaziti. Svaki je od njih našao razlog, da ode od prozora. Jednomu se »do smrti prohtjelo pušiti«, drugomu se odvezala ostruga, treći se sjetio, da još nije namjestio kreveta. Svi su se razišli. Ostao je sam Bondirev, koji je oštrim pogledom mjerio Ljubovina.

— Vi, Ljubovine, ostavite to, — reče mu odjednom »vi«.

— Dopustite, Pavle Abramoviću, i vi ste sami seljak. Pa zar se ne slažete sa mnom, da pravice nema?

— Jest, seljak sam, ali bez zemlje. Živim kao nadničar, pa ipak tako ne govorim, a i vama preporučujem, da ne govorite.

— A pravica?

— Pravice, Ljubovine, nigdje ne ćete naći. Bog je tako odredio.

— Bog?

— Tako je. Bog. Pravda je samo u Boga, u njegovom Carstvu, a na zemlji je nema.

— Vi u to vjerujete?

— Vjerujem.

Bondirev se okrene i podje po vojarni. Ljubovin je postojao u neodlučnosti, onda slegao ramenima i pakosno hraknuo:

— Oh, podlo roblje! Neprosvijetljeni narode!

U prohladnoj vojarni postalo mu zagušljivo. Pucketanje bičeva i povici komande na dvorištu razdraživali su ga. Očisti odijelo, ogrne novu kabanicu, bez patronskih našivaka, opaše palu i podje k naredniku, da zamoli izlaz.

VII

Narednik je upravo ispio čaj s mekanim svježim žemičkama, dao svojoj ženi ono, s pjevačima zaradjenih, pet rubalja, umio se u ledenoj vodi, četkom prigladio svoju prorijedjenu crveno-ridju kratko podrezanu kosu, namazao brkove, razgladio ih i u čistoj košulji, opojasanoj čvrsto na okruglom trbuhu bijelim losovim remenom, spremao se da podje potjerati ljude, da očiste staju.

Na vratima se sudari s Ljubovinim.

— Što ćeš, Ljubovine? Dolaziš bez prijave? — izdere se na vojnika.

— Ivane Karpoviću, dolazim k vama po poslu.

— Kakav posao u običan dan i u izlaznom odijelu?

— Dopustite mi da podjem k ocu. Do jedanaest sati.

— Obijest! — reče narednik sa svoje visine.

Po tonu njegova glasa, Ljubovin razabra, da je njegova stvar propala.

— Boga mi, Ivane Karpoviću, moram pohoditi oca.

— Dobro. A jesi li prepisao akte?

— Gotovi su, Ivane Karpoviću.

— Onda idi. Prijavi se dežurnome.

— Pokorno blagodarim.

Ljubovin se okrene, da izidje, ali ga narednik zaustavi srditim pokrikom: — Stani!

Ljubovin se okrenuo k naredniku i nije ga prepoznao. Narednikovo je lice bilo surovo i strogo. Iz očiju su mu sijevale iskre.

— Na dopust možeš ići! — reče mu narednik srdito, a onda u pol glasa produži: — ali pamti, Ljubovine, da ja vidim pod tobom zemlju na sedam palaca, — tu narednik prinese Ljubovinu pred lice svoju golemu opaljenu pesnicu, na kojoj su prsti bili prekriveni sunčanim pjegama i ridjim blještavim dlakama. — Ako pokušaš momke smućivati kakvom pro-pa-gandom, ubit ću te... Živ mi ne ćeš umaknuti! Protekciju uživaš, znam, general Martov je molio za tebe, ali je to meni svejedno, Ja imam samo jedno na pameti: službu i prisegu. Da... Bilo je tu svega. I kralo se, i pijančevalo. Jedanput su momci odvukli čovjeka na tavan, zaklali ga i orobili... Sve ću oprostiti, sve pregledati i prikriti... Ali nikad, čuješ li, Ljubovine? nikad ovdje, medju ovim zidinama, nije bilo nikakova socijalizma... Dakle, ako sune kome u glavu kakova glupost — ti ćeš mi za sve odgovarati. Glavom ćeš odgovarati. Zagovor ničiji ne će pomoći. Svojim rukama ću te zadaviti! — gotovo je hripao narednik. — A sad idi. Ja sam to samo tako rekao, a i ne mislim, da bi se u *našoj* pukovniji našao ma samo jedan, koji bi se usudio misliti što protiv Vjere, Cara i Otadžbine. Stupaj!

Ljubovin se oštro okrene i otidje dežurnome.

Zna li narednik što ili samo tako govori nasumce, na svaki način nagoni ga u strah to, što je on, Ljubovin, sin radnički i što je gotovo svršio gimnaziju, — premišljao je Ljubovin, idući po ulicama, osvijetljenima jasnim, proljetnim suncem. — Pa, ako i zna, što može znati? Poznanstvo s Koržikovim. Pripadnost novoj radničkoj stranci, ili to, što ima kod kuće kojekakve brošurice, ili možda, što je katkad govorio vojnicima. Prvo ne može nikako znati. Brošure nije nikada donosio u vojarnu, a ono, što je govorio vojnicima... tko će ga prijaviti? Tko?... Pa oni, sami vojnici. Za milu riječ, za olakšicu u službi, zato, da ne bi morao očistiti kojega konja više, izbaciti nečist, spremni su oni došaptavati naredniku i dojavljivati mu riječi u sasvim izvrnutom obliku. Pa radi onda tu! Vodi propagandu. A Koržikov kaže, da je glavno vojska, da su radnici već spremni, ali se boje vojske, a kako ćeš vojnika okrenuti, dok sjede ovdje takve prodane mješine: Ivani Karpovići debelih garavih pesnica i na sve su spremni.

Ljubovinov put bio je dalek. Prošao je čitav Nevski prospekt, a na Znamenskom trgu, prošavši drveni most preko smradne Ligovke, sjedne na parni tramvaj, da se odveze iza nevske mitnice.

Ljubovin je bio sin tvorničkoga radnika, majstora u strojarskoj tvornici, a u pukovniju je dospio sasvim slučajno, po osobnoj protekciji. Ljubovinova oca su svi poštivali, jer je počeo posao kao običan ulagač, a kasnije je izučio metaličku tokariju, te je trijeznim i umjerenim životom i marljivim trudom za starost privrijedio toliko novaca, da je kupio malenu kućicu, u kojoj je živio sa sinom i kćerkom. Davno je ostao udovcem. Sina i kćer dao je u gimnaziju, te je snivao o tome, da ih učini *ljudima* i dade pravac prama inteligenciji. Ali sina je u višim razredima počelo zanimati radničko pitanje, zanemario je učenje i bio izagnan iz gimnazije. Stari ga je Ljubovin htio smjestiti u tvor-

nici, ali je Viktor bio nesposoban za posao, pa je samo kvario materijal. U besplodnu nastojanju da priuči Viktora poslu, prošle su tri godine. Došlo je vrijeme novačenju. Viktor izvuče malu brojku i udje u vojsku.

Otac se teško rastajao sa sinom, bojeći se da će ga vojnička služba iskvariti i odbiti od posla. U to je vrijeme kćerka svršavala gimnaziju. U gimnaziji bila joj je najbolja prijateljica kći generala Martova. Preko nje dala se stvar urediti tako, da je Ljubovin dospio u gardijsku pukovniju, gdje su ga namjestili za švadronskoga pisara. I sin Viktor i kći Marusja — oboje bijahu talentirani ljudi. Sin je bio od prirode vrlo glazben, a imao je i prekrasan nježan tenor. I Marusja je bila muzikalna, pa je maštala o konservatoriju i pozornici. Stari Ljubovin nerado je gledao na ovu umjetničku karijeru, želeći da mu kćerka podje na visoku školu i da postane učenom ženom.

U porodici Ljubovina postojao je unatoč spoljašnjemu skladu neki nutarnji razdor. Otac je bio nepopustljiv, šutljiv, radin, te je čitave dane provodio u tvornici, pa donosio posao i kući, ali nije bio sretan. Drugo je očekivao od djece, za koju je učinio više, nego što je mogao.

Ljubovin izidje iz tramvaja iza staklarske tvornice i podje drvenim pločnikom oko dvjesta koračaja do kuće svoga oca. Bila je to niska, drvena, prizemna kućica sa tri prozora na ulicu, oličena crvenkastom okrom, s malenim stepenicama i prozorima, uokvirenima bijelim drvenim oblucima. Na ulaznim vratima bila je brončana ploča. Ljubovin pozvoni. Odmah su se za vratima razabrali brzi lagani koraci, koje Ljubovin prepozna i srce mu radosno zakuca. Ljubovin je volio svoju sestru osobito nježnom i dubokom ljubavi, punom poštovanja. Ona mu je bila jedinom sveti-

njom, a on nije ni fizički ni umno ništa priznavao većim od nje.

— Viktore! Ah, kako mi je milo, da si došao! — usklikne Marusja, otvarajući vrata i nježno cjelivajući brata.

— Marusja! No, pa kako je prošlo?

Sestra je odmah razumjela brata.

— Dvanaest, Viktore, potpunih dvanaest! — radosno odgovori ona.

Marusja je bila za tri godine mladja od brata. Tekla joj osamnaesta. Bila je potpuna ljepotica. Gusti tamno kestenjavi vlasi bili su joj spleteni u dvije pletenice, koje se spuštale preko pleća i visjele kao debele blistave zmije. Lice ružičastih obraza i malenih divno ocrtanih usta bilo je prekrasan oval s pravilnim tankim nosom. Sjalo se od velikih, prekrasnih nježno modrih očiju. Te svijetle oči, zasjenjene dugačkim i gustim nježnim vjedjama, djevičanski čiste, kao kod djevojčice, gledale su ispod tankih obrva, koje su se poput krasne duge nadnosile nad njih, čisto, duhovno, prekrasno, te ih nije mračila nikakva grešna misao. Mijenjale su svaki čas izraz, pa i boju i jakost svoga modrila. U tim se očima odmah odražavala svaka riječ, treptaj duše, misao, što bi poput munje kliznula mozgom, iza bijela čista čela, iznad kojega su legla dva-tri slučajna i nepokorna prama. Te su se oči na čas blistale ushitom i srećom pobjede, a iskre polijetale iz njih i modar se obrub oko sjajne zjenice prelijevao u bojama safira, a čas bi se smirivale, tamnjele, postajale turobnima, blijedjele, kao da ocvjetavaju na očigled. U takvim bi trenutcima duboka tamna zjenica bila kao okružena blijedim tirkizom.

Bila je lijepoga uzrasta. Ruke i noge malene, struk tanak, a grudi, koje su se upravo počele uobličavati, disale su uzbudjeno, isprekidano, već prema njenim osjećajima i riječima. Brat Viktor bio je boležljiv, turoban i žučljiv, dok je ona odi-

sala zdravljem, snažnom mladošću, jakošću mišica i krvlju, koja je ključala u njenim žilama.

— Jesu li te i pitali? — upita brat, osjećajući kako sestrina sreća prelazi i na njega.

— Malo. Ali je glavno, što je Andrej Aleksejević pred čitavim razredom čitao moju radnju, — odgovori Marusja, sva crvena od sreće. — To je bilo malko neugodno!... I znaš, u njegovom čitanju je moja radnja doista i ispala lijepa. Tako je krasno čitao. Na mjestima sam i sama posumnjala, da li sam ja ono napisala. Tako je bilo lijepo. A kako ti? Kao da si nešto nezadovoljan? No, hajdemo k meni u sobu. Valjda se još ne možeš priviknuti vojništvu?

Predjoše u Marusjinu sobu kroz blagovaonicu i očev kabinet, gdje je stajalo tokarsko vreteno a po stijeni bila rasporedana svrdla u kožnim tulcima. Modra zavjesa zastirala je donja stakla i odjeljivala sobu od ulice. Pred prozorom stajao je priprost pisaći stol, prevučen crnom voštinom, dok je na stolu bila velika kristalna tintarnica medju mnogim knjigama i bilježnicama. Na stijeni je visjela polica s knjigama. Uza stijenu stajala je uska željezna postelja, prekrivena bijelim pokrivačem od piketa i jastucima sa čipkastom prevlakom. S druge strane bio je niski ormarić, a na njemu fotografije, stručak macica, koje su u staklenoj čaši pustile mladice, starinski album s drvenim koricama, na kojemu su bile naslikane potočnice i mak, zečić od porculana, a po strani velika hrpa nota. Tri bečka slamna stolca, u kutu odijela, pokrivena tamnim rupcem — to je bio sav uredjaj Marusjine sobe.

Nad krevetom, u crnom okviru, visila je uvećana fotografija vremešne žene u priprostom odijelu s rupcem na glavi — Marusjina mati. Nad ormarićem bila je gumbićima pričvršćena fotografija — grupa gimnazijalaka, a sa strane veliki fotografski portreti Dostojevskoga, Lava Tolstoja i Ševčenka.

— Sjedni! — umiljato reče Marusja. — Odmah će doći Fjodor Fjodorović, pa ćemo ispiti čaj. Do objeda je još daleko. Dakle ne možeš da se privikneš?

— Pa kako da se tome čovjek privikne? — reče očajno Ljubovin. — Zar je to služba, učenje, život? Poruga ličnosti. Jutros nas probudili u četiri sata. Što je? Požar? Uzbuna? Ne, njegovo visokoblagorodje trebalo je pjevače. Izvoli se odjenuti, očistiti, pa idi — pjevaj. A tamo — oblaci od dima! Vino, svi pjani, raskopčani časnici, ulične djevojke. Sramota! To je služba Caru i Otadžbini!

Marusja je šutjela. Tuga se prelila njenim očima, koje su bolno i saučesno promatrale brata.

— Što da se počne, Viktore, — reče tiho, — trpi mirno. Svuda je tako. Misliš jedno, a život radi drugo.

— Juče... Gricenko, švadronski, udario slugaka zato, što mu je mjesto šampanjca donio crveno vino. A tu se onda zauzeo Saša... sjećaš se, ja sam ti o njemu govorio; onaj časnik, koji me je učio pjevati. Pripovijedali su mi ordonanci, da umalo nije došlo medju njima do svadje. Ta oni se sada dueliraju, razbijaju i ubijaju. Potpune zvijeri, Marusja.

U susjednoj sobi pjevali su kanarinci viseći u krletki pod prozorom; kroz otvoreno okno dopirala je ulična buka sa zvonjavom tramvaja, zveckanje željeza i udaranje teških balvana. Kroz taj šum prozvuči tanki i sitni glas zvonceta.

— To je zacijelo Fjodor Fjodorović — reče Marusja. — Vidjela sam ga na vratima tvornice, gdje se razgovarao s radnicima.

— Uvijek im dijeli brošure, — razdražljivo reče Viktor. — a oni u njih zamotavaju duhan.

— Reci njemu sve, što ti je na duši. Hoćeš? — zapita Marusja i otrči da otvori vrata.

VIII

Fjodor Fjodorović Koržikov bio je vječni student. Već tako davno nije zalazio na sveučilište, da je već i sam zaboravio, da li je djak ili nije. Pisao je disertaciju, ali je nije mogao svršiti. Drugo ga je zanimalo. Zanimala ga propaganda medju radnicima, stranački rad u socijal-revolucionarnoj stranci, gdje su ga smatrali uglednim i marljivim radnikom. Bilo mu je trideset godina. Malen, pogrbljen, nespretan, sav obrastao ridjim dlakama, malenom ridjom bradom, kojoj nije davao mira, nego je neprestano čupkao po njoj, gladeći je čas rukom, a čas turajući je u usta, u smedjem kaputu i smedjim hlačama, musav, blijeda i mršava lica, posuta sunčanim pjegama, doimao se na prvi pogled neprijatno. Ali je bio bistra uma, reska suda; govorio je odlično, znao je ući u dušu i svojim malo hrapavim, polaganim kao ponešto umornim glasom uliti kakvu mu drago ideju. Izdržljiv, uporan, na sve spreman, izvršavao je svoj revolucionarni posao za budućnost, polako, držeći: ako i za sto godina dodje do revolucije, da će i to biti dobro.

— A, vojače, — reče pozdravljajući se s Ljubovinim, — kako to da ste izašli na djelatni dan? Ili je možda objavljena kakva carska milost?

— Da, milost! Noćas je bilo kod gospode bančenje i terevenka, pa se mi, sluge, danas šećemo. Službe nema. Sto ljudi slavi blagdan zato, što je jedan čovjek istrusio jednu čašicu previše.

I Ljubovin ispripovjedi sve ono, što je te noći čuo i vidio kod Gricenka.

— Tako, tako, pa lijepo! — govorio je Fjodor Fjodorović slušajući pažljivo Ljubovina.

— Što je lijepo, Fjodore Fjodoroviću? — klikne ljutito Ljubovin.

— Pa, eto, sami nam pomažu, Viktore Mihajloviću. I soldatići su se već malo uznemirili, pa treba ovdje priliti kapljicu, tamo povući crticu,

naglasiti, gdje ne treba... samo pazi, do pobune nije daleko.

— Eh, Fjodore Fjodoroviću! Vi ne poznajete naših ljudi i našega vojnika. To vam je takva neodredjenost, takva smirenost, takvo... djavo bi ga znao što... Udri ga po gubici, a on će podmetnuti lice. Sve kao neko živo evandjelje!...

— No nije to baš sasvim tako, — reče Fjodor Fjodorović, — eto taj vaš Saša, usplamtio velite?

— Ah, što Saša! — mahne rukom Ljubovin.

— A upravo takvoga i trebamo. Ta vi ste, Viktore Mihajloviću, sami krivi. Ognjica, vrutak, buka, pif i puf, a to ne pristaje u naš posao. Treba kako vele Nijemci — »langsam, ruhig« — onda će biti dobro. Jeste li iskoristili psihološki momenat?

— Iskoristio sam i govorio... Eh, Fjodore Fjodoroviću, evo, ovaj ćete stol prije uvjeriti, negoli njih. Gospoda, gospoda! Za to i jesu gospoda! Na zemlji nema pravednosti, nego samo kod Boga, a kad sam počeo objašnjavati, razidjoše se. Boje se.

— Tako, tako... Viktore Mihajloviću, zar je moguće na taj način? Na taj način vi ljude zastrašujete, a sami svoju nemirnu glavu ne ćete dugo očuvati. Ja sam vas učio i govorio vam, kako treba. Naš je posao potajan. Još nije došlo vrijeme vikanju po trgovima i otvorenom propovijedanju. Istina se zasad, Viktore Mihajloviću, skriva po podrumima, pa ni imena svoga ne izgovora. Zašto da ju svi zaglušujemo. Odat će oni — to vi ispravno velite, odat će. Jedan se drugoga boji, i da ne bi onaj drugi izdao, izdat će sam. Čemu govoriti? Čovjek je postao podlacem, i još kakvim podlacem. Pa onda, ne smije se strogo ni osudjivati. Sami ste pripovijedali, kakvu pesnicu ima narednik. Kovački bat, a ne pesnicu. A dušice su bez hrptenjače, kao krpe, pa gdje bi se mogle oduprijeti? Pa i padaju. A vi bi, Viktore Mihajloviću, trebali da radite pojedince, i to ljubezno. Ima lijepa riječ: d r u ž e. Eto, s njom pridjite k vojniku. Ali nasamu. On te riječi nije čuo,

ne zna je. Ona mu je neko čudovište. Ta je riječ kao marmelada. I u dušu će se proturati. Odgojite mi samo jednoga u duhu buntovničkom — pa ste izvršili djelo. Neka jedan postane svime nezadovoljan, neka sve kritizira, svemu neka prigovara, a onda se prihvatite drugoga. A trebalo bi i časnika. Bez časnika je svakako teško. Časnika treba preparirati.

— To je nemogućna stvar, Fjodore Fjodoroviću. Kako ćete ih pridobiti, kad oni, može se reći, nisu ni ljudi. Oni imadu svoje shvatanje.

— Zašto bi imali? Bilo je i medju njima naših pristaša. Uzmite: Pestel, Riljejev... Pa i Lav Nikolajević bio je časnik, a pogledajte, kako danas radi na podrivanju vojske.... Jesam li vam dao »Časničku i vojničku spomenicu?«...

— No, to bi se, možda, moglo u kakvoj drugoj pukovniji, ali kod nas ne. Kod nas časnik bolje pazi na konja, negoli na čovjeka. Prošle sedmice ubio se u trećoj švadroni vojnik na zaprekama, a znate li što je švadronski zapovjednik rekao: — »Što se on, pasji sin, ubio, nije drugo ni zaslužio, a što je ubio najboljega konja u švadroni, toga mu ni na drugom svijetu ne ću oprostiti!« Eto, takvi su oni.

— Pa valjda nisu svi? — reče Fjodor Fjodorović.

— Svi, — zlobno odvrati Viktor.

— No, a Saša? — tiho dobaci Marusja.

— I Saša će biti takav, — odgovori Viktor.

— A ti mu ne daj da postane takvim. Probudi u njemu čovjeka, — reče Marusja i uhvati brata za ruku. Taj dodir kao da je smekšao Viktora.

— Ne znam, kako bi se moglo, — odvrati on.

Fjodor Fjodorović promijeni razgovor. Počeo je pripovijedati o štrajkovima kao sredstvu borbe, koji se s uspjehom provode za granicom.

Marusja pozove brata i Fjodora Fjodorovića u blagovaonicu i ponudi ih čajem.

— Naši drugovi nisu još za taj posao organizirani. Ali mislim, da će se ipak moći. Ima već živih glava, koje to shvaćaju. Evo otac nam mnogo smeta, — reče Fjodor Fjodorović, — a on je majstor. Što je časnik u pukovniji, to je majstor u tvornici.

— Obratite ga! — klikne Viktor.

— Ali je on star čovjek. Njega je teško obratiti. Treba onakovih, kakav je taj vaš Saša. Što mi više o njemu pripovijedate, sve mi se više čini, da je to materijal, koji bi se mogao preparirati.

Fjodor Fjodorović ustane od stola i počne se praštati. Marusja i Viktor podjoše da ga isprate.

— Opet k radnicima? — zapita Marusja.

— Da, imam ovdje jednoga mladca. Drug Pavao. Boležljivac neki. Neugledne spoljašnjosti, a u njemu sve kipi od zlobe, — reče Fjodor Fjodorović i pogleda Marusju.

Ona je stajala, prislonivši se ledjima o sivu željeznu peć. Ruke je spustila niz tijelo i raširenim prstima obuhvatala peć. Glava joj je bila zabačena natrag, nosnice nemirno raširene, usta napolak rastvorena, pa su bijeli zubi iz njih blistali. Oči su joj bacale iskre ispod crnih vjedja. Upravo kao Charlotta Corday prije ubistva Marata, — pomisli Fjodor Fjodorović. Kako je malo nalik na brata! Ona je na sve spremna i živa bi se dala speći za ideju, za riječ, za djelo.

— A kako bi bilo, — tiho i ulagujući se zapita on, — kad bismo pokušali s Marijom Mihajlovnom?

Ljubovin plane i začudjeno pogleda Fjodora Fjodorovića.

— Razumijete li vi, što govorite? — reče on tiho.

— Potpuno razumijem, Viktore Mihajloviću. Ako je žrtva potrebna, mi ćemo je prinijeti. Takvoj, kakva je vaša sestra Marija Mihajlovna, ne će nitko odoljeti. I vaš Saša postat će pokornim robom njenih želja.

Nastade kobna šutnja. Marusja je još jače zabacila glavu i stajala dišući nepravilno i ne gledajući ni brata ni Fjodora Fjodorovića. Ljubovin pogleda s nekom odvratnošću Fjodora Fjodorovića. Ta znao je, kako je beskrajno ljubio njegovu sestru taj ružni Koržikov!

— Vi ste poludjeli, — gnjevno dobaci on Fjodoru Fjodoroviću.

— Neka, neka! — mirno odgovori Fjodor Fjodorović. — Marijo Mihajlovna, ako bude potrebno, vi ćete prinijeti tu žrtvu, jelte?

Marusja nije ništa odgovorila. Iz grudi joj se oteo težak uzdah. Polako je spustila glavu i uprla, poput različka modre oči, u Koržikova. On se nekud još jače zgrbio, skupio bradu u šaku i uvukavši ramena pošao k vratima.

— Ako stranka to bude držala potrebnim, — reče hrapavim glasom, — Marijo Mihajlovna, mi ćemo vas zamoliti.

I nestade ga za vratima...

IX

Gusti crni oblaci nisko su se valjali nad zemljom, zastirući sav horizont. Daleka munja poigravala se u njima jarkim tajanstvenim bljeskanjem. U prirodi se izvršavalo nešto strašno i zemlja je poniklapred groznim i razgnjevljenim nebom. Visoke breze stajale su tiho i nijedan listić nije se na njima micao. Široke blatne livade kao da su nabrekle od vode, dok je iza njih stajala grozna i tiha šuma. Za šumom srebrenio se pod crnim oblacima uzak trak daleka zaliva. Spuštala se tajanstvena i tamna noć, prijeteći burom i nevremenom.

U malenoj kućici, na periferiji Krasnoga (Crvenoga) Sela, gdje je za vrijeme logora zapremao jednu sobu Sablin s Rotbekom, bilo je nesnosno zagušljivo. Kroz oba otvorena prozora ula-

zila je, mjesto zraka, gusta tama, puna močvarnog isparivanja. Rotbek se izvalio na počinak u deset sati, pa je sada hrkao glasno i jednomjerno. Sablin je sjedio u tamnoj sobi do prozora. Postalo mu je nekud tužno i pusto u toj malenoj sobi, pa je izašao i pošao brezovom alejom prema okrajku Krasnoga Sela.

Bilo je tako tamno, da je više po domišljanju našao malenu klupu pod brezom i sjeo na nju.

Radi crnoga neba, rijetkog trepetljivog bljeskanja i strašne tajanstvenosti, koja se izvršavala u nebu, činilo mu se kao da sve to stoji u vezi s onim, što se dogadjalo i na zemlji.

Posljednja tri dana živio je logor posebnim životom. Danju i noću razvozili se ljudi na sivim konjima i u modrim mundirima po vojničkom polju, po Duderhofu, po predgradjima Krasnoga Sela, po logorskim puteljcima, a s njima bijahu najbolji počasnici, pridijeljeni od gardijskih pukovnija. Starješina i desetnici ne skidahu službenih znakova i često obilažahu kuće. U samom Krasnom Selu pojavili se ljudi, odjeveni u gradjansko odijelo, ali širokopleći, snažni, uzdignute glave. Vozili su se na biciklima, šetali se po stazama, sjedili na nasipima. Svi su nešto iščekivali, nešto osluškivali, nešto posmatrali. Jednostavno Krasno Selo s prašnim poljem, kojegdje prekrivenim pogaženom travom, postade odjednom tajanstveno i tjeskobno.

To se dogodilo zato, što je u Krasno Selo stigao s mladom i prekrasnom ženom Car i smjestio se usred Krasnoga Sela, u dvorcu.

Sablin je duboko, još od djetinjstva vjerovao, da je car »Pomazanik Božji«, te je sadašnje stanje prirode s blizom burom i nemirnim trepetljivim bljeskanjem omjerivao s onim, što se dogadjalo na zemlji i bilo mu je strašno.

Sjedio je na klupi, oslonivši se o široko deblo breze, te se čas zagledavao u duboku tamu, tako gustu, da se nije razabirala susjedna breza, a čas

je zatvarao oči. Nekakav čovjek u crnom kratkom ogrtaču, koliko je Sablin mogao razabrati, i u seljačkoj kapi, odjednom iznikne iz noćnoga mraka i podje prema onome mjestu, na kojemu se nejasno bjelasala Sablinova odora. On kao da se zagledavao u Sablina, zatim stane naprama njemu kraj brzojavna stupa i prisloni se o nj plećima.

— Tko je tamo? — krikne Sablin.

— Prolaznik, — tiho odvrati neznanac i slije se posve sa stupom.

Žica je zujala na stupu, prolaznik šutio i Sablinu se počelo pričinjati, da i nema nikoga. Tek katkada, kad bi bljesnula munja, jedva se zapažalo, poput blijede mrlje, prolaznikovo lice. — Što on traži od mene? Tko je taj prolaznik? — pomisli Sablin. Strančeva prisutnost bila mu je neprijatna, pa je htio ustati i otići.

— Zar i vas, druže, mori ovo vrijeme? — odjednom zapita uzbudjenim i isprekidanim glasom neznanac, dok mu je riječ »druže« zazvučala nesigurno i čudno.

Sablin ne odgovori. Smućivala ga je familijarnost tudjega, bogzna, kakova čovjeka. Možda je to, pomisli Sablin, kakav agenat tajne policije, kojemu dosadjuje noćno bdijenje, pa je odlučio da prikrati nać razgovorom? Sablin je uvidio, da je redarstvena pažnja potrebna, ali je u isti čas prema ovakim agentima osjećao čuvstvo odvratnosti i nepovjerenja.

— A nevrijeme je upravo rijetko. Prava pravcata vrabačka noć. Vještice na Plješivoj Gori zacijelo po ovakovoj noći priredjuju bal. Što će tek sutra biti!... A sutra je, druže, parada. Nije to dobro. A?

— Istina, — odgovori Sablin. — Za paradu ovakovo vrijeme nije zgodno.

— I te kako nije zgodno! — kao da se obradovao neznanac odgovoru Sablinovu, dok se Sablinu pričinilo, da je negdje čuo taj tenorski hrapavi glas.

— Pomislite, druže! Car će se sutra pokazati narodu. Pomazanik Božji!... Zemaljski Bog! Seljaci u to i vjeruju, a svi su naši vojnici seljaci. Car se javlja u potpunoj slavi — i sunce i andjeli o tom s neba trube, zlato i grimiz, i svila i krasota parade, a kad tamo, sutra udari kiša, namoči cara gospodara i mjesto boga u aureoli zlatnih zraka ugledaju svi jednostavno promočena čovjeka, gdje podrhtava pod hladnim mlazovima vode, pa je isto takav smrtnik, kakvi smo i svi mi. Ah, druže, što će tada biti! Samo da mrena ne pane s očiju. Da narod ne rekne: što će nam car, ako je on isto, što i mi? Gdje je tu onda Pomazanik Božji?

— A tko ste vi? — nestrpljivo usklikne Sablin.

— Ja? A što će vam to? Ja vas ne poznajem, a vi mene ne poznajete. Noć je strašna upravo do užasa; prst se ne vidi pred nosom — pa da se razgovorimo otvoreno. I vi ćete svoju dušu olakšati, a ja ću skinuti s njega breme. Obojici će biti lako. Da... Putnik sam. Nisam odavde. Vidio sam vas, gdje idete, i odlučio sam pročavrljati s vama.

— Ali zašto tako govorite o Caru Gospodaru?

— Kako to mislite »tako«? Oprostite, nisam vas sasvim razumio.

— Tako s nepoštovanjem... i smiono.

— Ah, tako... Izvolite uzeti u obzir, da ja ne živim u tolikoj hipnozi. Ja ne vjerujem, da je car Pomazanik Božji, pa ni u boga ja ne vjerujem. Kako se može vjerovati u boga, ako si učen i znaš, kako i odakle je što postalo. Kad shvaćaš, što je atom, što su bakcili i kako je čovjek potekao od majmuna, onda držim, da je čudno vjerovati u boga, u stvorenje svijeta i druge bajke... Vas, možda, to sasvim i ne zanima?

— Da, nimalo me ne zanima, pa se s takvim ljudima ne želim ni prepirati, ni razgovarati.

— A, tako. Ali šutnja nije zanimljiva. Pa i noć je užasno i strašno tužna. Ali, druže, valja držati na pameti, da je sve to samo hipnoza i obmanjivanje

prostoga naroda zato, da se može držati u ropstvu. Već je jedanput došlo do oslobodilačkog pokreta. Zacijelo ste čuli, kako je ubijen car Aleksandar II. Pa zar je moguće na taj način? Potajno, na pustoj ulici... Razbiše kočiju, ali se našle u blizini saonice. Posadiše cara u saonice i odvezoše ga u dvorac. Krv je ostala na snijegu. Postaviše stražu. Sveta, vele, krv. Donesoše cvijeća, ikona, zlata, srebra — a iz svega nije izašlo ništa. Car — Mučenik. Bio sam osjećao kao neku svetost, ili neki strah. Da... Pa i odrastao narod jednak je djeci. Ali ne treba tako, ne tako. Treba samo pokazati, da je sve to obmana. No, primjerice, sutra, na paradi, kad budu svi držali puške na počast i kad ne budu smjeli disati... da istupi iz reda jedan vojnik. Smion. Ta ima njih tako smionih, da ih je u sigurnu smrt pošlo mnogo, pače vrlo mnogo... Uzme pušku na sprem i ispali u cara. Pa neka ga poslije i na komadiće raznesu. Posao će ipak biti izvršen. Onda će biti — amin — mjesto Pomazanika Božjega trup u blatu i prahu, a sve će se odigrati pred narodom, razumijete, pred čitavim narodom! Onda više ne ćeš moći uvjeriti druge, da se to ne može. Svršeno.

— A tko ste vi i zašto tako govorite? — zapita Sablin suspražući svoju uzbudjenost. — Zar zato, što se i vi tako isto, kao i mi svi, bojite i drhćete nad svetom osobom Cara Gospodara, ili zato, jer ste od onih strašnih ljudi? A znate li vi, što sve time stavljate na kocku?

— Ah, druže... Pa što? Uhapsite me. Ja vam izlijevam svoju dušu, jer me noć mori i sili na otvorenost. Kako hoćete. Tek držim, da je čitavo to vaše zemaljsko carstvo sazdano na pijesku. Dunut će vjetar, krenut će pijesak i sve će se srušiti. Evo opet, na primjer, sutra... Da... Svi se ti vaši pravilni kvadrati vojske, bataljunske i pukovnijske kolone raspanu, maknu s mjesta, pobiju časnike i razidju se po svem polju i mjesto velebne parade na-

stane užasna oružana gomila, da joj se strašno i približiti. Sve je to isisano iz prstiju, ali zar se to ne bi moglo učiniti? Dakako — jedan ne može, ali svi? Svi mogu, svi, to je već snaga i onda, kad s v i to budu htjeli, njih ne ćeš ničim zaplašiti. Nitko ne će vjerovati, da je car Odabranik Božji, Bogom pomazani — a treba li mnogo? Tek da sutra padne kiša, ili da se nadje tkogod smion. I nitko ne će otkriti. Vi poznajete svoje vojnike, pa znate li, što misle? Pokoravaju se, pokoravaju... a brojčano i odijeljeno oni će biti fizički jači od vas. Tako je to, druže.

Sablin ustane.

— Tko ste vi? — zadihano zapita. — Kako se usudjujete... Ja ću vas!

Tamna se prikaza odmakla od stupa i sagnuvši se, dade se u bijeg po cesti.

— Stoj! — poviče Sablin.

Ali u taj čas naleti na zemlju strašan vihor, golema breza zadršće svim svojim lišćem, munja rasiječe nebo ozgo do dolje i odmah zatutnji udar strijele nad glavom. Uz svijetlo munje pričini se Sablinu, da je prepoznao prolaznika.

— Ljubovine! — krikne Sablin.

Ali ga bura zahvati. Nebo je grmjelo grohotom strijele i odjednom udari hladan pljusak. Sablin se promoči do košulje, nagli vihor stade ga hvatati za noge, smetajući mu u hodu, a voda, pjeneći se i bljeskajući mjehurićima kad bi sijevnulo, uze teći potocima po rubu ceste. Munja je sijevala za munjom. Na mahove su po dvije, po tri najednom, čitavim snopovima prorezivale crno nebo i tada bi se na sekundu osvjetljivala sva ulica Krasnoga Sela, breze na rubovima ceste, jarci, u kojima je kipjela voda, a iza njih barake i u naskroz prokisloj crnkastoj kabanici stražar i brzi grohot munje. Nebo se rušilo na zemlju, mrak sve prekrivao i samo se voda blistala krupnim mjehurićima, što su iz nje

iskakivali, i silnim debelim mlazovima udarao i rezao po licu i po nogama kosi dažd, gonjen razjarenim vihorom. Na Ljubovina ili na drugoga kakova neznanca, ni na potjeru za njima, nije se moglo ni misliti. Sablin dotrči do svoje izbe i tu se sabere, strese se te prodje tiho u komoru ostavljajući za sobom čitave mlake, zapali svijeću i ne budeći služaka, koji je spavao za pregradom, jedva skine sa sebe prokisli haljetak, jahaće hlače, rublje, otare se runjavim ručnikom i baci se gol pod svoj pokrivač. Iza protivne stijene hrkao je smirenim i krepkim snom Rotbek. Sablin pogleda na sat. Bila su tri sata noći. Bura je odlazila prema Gatčini, munje su rjedje sijevale, grom je podalje grmio, vihor se slegao, po krovu je još samo udarao jednoličan metodički dažd, šumeći po brezovu lišću i vrtnim mlakama.

Kako će sutra ispasti parada? — pomisli Sablin i u isti čas osjeti, kao da se podigao nad zemlju i nekud poletio. Mlad san obuze njegovo kišom osvježeno tijelo. Jedva je stigao da utrne svijeću, kad utone u slatko nestajanje, koje je tako krasno i tako jednolično pratio neprekidan dažd.

X

Kad se Sablin probudio, bilo je poodmaklo jutro. Rotbek, potpuno odjeven u novim jahaćim hlačama i čizmama s jasno osvjetlanim ostrugama i u poluparadnom mundiru s blještavim temenjakom i prevezom preko grudi — pio je za stolom kraj prozora čaj. Služak mu je mazao komade kruha maslacem. Sablinov služak pripravio je i njemu sve novo. Mokri haljetak i jahaće hlače odnio je s poda, a vodene mlake otr'o.

I tek što je Sablin shvatio, gdje je i što je, kad ga obuhvati svečano raspoloženje. Tako je znao biti raspoložen u djetinjstvu, dok mu je još mati živjela, na imendan ili na dan pričesti. I on shvati, da je to zato, što je danas parada i što će vidjeti cara, pa onako, kako je bio neodjeven, skoči s postelje i poleti prema prozoru. Kakvo je vrijeme?

Kiša je prestala, ali je sve bilo mokro, maglovito bez svečana ukrasa. Sijedi oblaci spustili se nisko, polijegajući u maglenim krpama na polja i na vrtove. Bilo je prohladno. U zraku, vlagom prepunjenom, hroptali su glasovi. Iz suprotnoga dvorišta izvodili su vojnici konje i sjedali na njih. Hrabri razvodnik Stepanenko, nakićen, čisto umiven, ulašten, upravo kao lakom namazan, ogledavao ih i davao im posljednje upute.

— Jeste li svi uzeli slame, momci? Pazi, da imaš čime konjima noge otrti. Vatruščenko, odleti do vodnika i ponesi kablicu, koju treba metnuti u kola. Možda će se morati kopita prati.

Bit će parada, parada nije odgodjena! — radosno pomisli Sablin.

— Stidi se, besramni čovječe! — progovori Rotbek, zvačući kruh s maslacem. — Bar si mogao obući košulju. Kuda si se klatario sinoć? Svu si sobu ublatio.

— Dragi moj, parada... parada... danas. Šerstobitov, ovamo, da me umiješ i obučeš!

Sablin je za dva časa bio gotov. Svečano raspoloženje, koje ga je zaokupilo, nije popuštalo, nego je bučnom i veselom zvonjavom zvonilo u njegovoj duši i bilo mu tako voljko, da je htio zagrliti sav svijet od silnog osjećanja mladosti, zdravlja, ljepote čitave pukovnije, koja se već redala na ulici; od spoznaje, da i sam čini maleno zrnce u toj odvažnoj i slavnoj, znamenitoj pukovniji.

Prekrasno je bilo ugledati svojega konja Mirabeau-a, sita i razmažena huntera, sjajna kao atlas, glatka, gdje pomamno za šećerom okreće divno crno oko, a još je radosnije bilo ponosno dojahati do svoje švadrone, koja je nepomično i bez glasa stajala na ulici; čuti Rotbekovu zapovijed

»Pozor« i kratkim galopom dojahavši na krilo, pozdraviti se s ljudima i razabrati bodro i veselo vojničko pozdravljenje: — »Zdravlje želimo vašem blagorodju!« A poslije toga projahati korakom ispred fronte i gledati vojnicima ravno u lice. Sjetio se noćašnje bajke. Sjetio se čitava razgovora, priče o vojniku, o pobuni, o nevremenu. I postalo mu nekud tužno gledati na ljude. Zar doista Ljubovin?! Pa evo i Ljubovina. Stoji u drugom vodu u zadnjoj vrsti. Blijedo njegovo lice namrgodjeno je, a oči mu odsijevaju zlobom. Ali glava je okrenuta prema Sablinu i polagano ga prati očima.

Ne, na Ljubovinu se ne opaža ništa. Malo je blijed. Ali je on uvijek takav. Nešto nezdrav. Samo da vrijeme ne pokvari paradu.

Eno i narednika, Ivana Karpovića. Sva grud mu plamti u medaljama, lančić od pušaka uredno se spušta po trbuhu. Kako je lijep! Bolje od njega ne jaše nitko u pukovniji. Iako mu je već preko trideset godina, pa bi gotovo mogao biti Sablinu otac, kako oprezno i s poštovanjem gleda na njega, a očima pokazuje na stranu. A, — to poručnik Fetisov već jaše k postroju.

S istim svečanim raspoloženjem Sablin odjaše na krilo svoje švadrone i veselo povikne: — »Pozor! Desno glej!« Gospoda časnici...

Kad su izašli na vojničko polje, ono je kipjelo neobičnim životom. Duge vrste pješačkih, društvenih i seljačkih kola vuklo se po pijesku prema Carskom nasipu, da bi poravnali ono, što je jučerašnje nevrijeme pokvarilo.

U privatnim ekipažama, s izvoščicima, na velocipedima, pješice išle su i vozile se dame i gospodjice, odjevene u svijetle ružičaste, ljubičaste i bijele haljine, u velikim šeširima s nojevim perjem, cvijećem, vrpcama. Sve domaće, pukovnijske, baterijske ili njihove znanice s naročitim propusnicama za ono mjesto, gdje će biti Car, majke, žene i sestre časnika. Žandari u svijetlo-modrim mun-

dirima sa srebrom na sivim konjima kontrolirali su ulaznice i propusnice. Po vojničkom polju bučno se razlijegala glazba i tamne pješačke kolone izvirale su izmedju baraka. Ljudi su išli teško i polagano po raskvašenoj glini, koja se sve više lijepila na svijetlo ulaštene čizme.

Zaustavljajući se na mjestima, gdje su već od pet sati izjutra stajali rednici sa šarenim znakovima na bodovima i gdje su bile od stupića do stupića nategnute uzice, ljudi su se pomicali u bučnim gomilama i počeli čistiti glinu sa čizama i dotjerivati se, kao da su čas prije izišli iz svojih čadora.

Čitavo je polje kipjelo od rada. Pješadija je čistila čizme, konjica, sjahavši, prala je kopita konjima, raspletala repove razdjeljujući ih po dlačicama i svi su u isti čas nemirno gledali na nebo i na brežuljke Duderhofa. Takvo je naime već iskustvo: ako se iz magle pokaže tamna glavica duderhofskih šuma, bit će vrijeme lijepo. No Duderhof se bio sav sakrio za maglama, pa su se, šta više, i dolje, ispod tatarskog restauranta, vukli slojevi sijede magle. Ništa nije navještalo sunca, a ono se moralo pokazati, moralo je obasjati ovjenčana Cara, Božjega Pomazanika.

Tako su vjerovali sijedi generali, zapovjednici divizija, komandiri brigada i pukovnija s vrpcama i ordenima mrgodeći se i promatrajući, kako se čiste njihovi ljudi. Tako su vjerovali mladi časnici, stari narednici i vojnici svih godišta, a tako je vjerovao i Ljubovin. Barem je Sablin opazio, da i on baca nemirne poglede prema sivom i sumornom nebu i kako pogledava na Duderhof, ogrnut maglom.

U bajoslovnoj ljepoti i veličanstvu trebao je osvanuti pred svojom vojskom Car, obasjan suncem, prekrasan, veleban i d a l e k. Ne od ovoga svijeta. Tako je bilo uvijek, — govorili su stari ljudi, — makar bilo kakvo vrijeme, ali Vladara uvijek prati sunce. I jedni su u tome vidjeli milost

božju, čudo, objavljeno narodu, da se potvrdi riječ: da Cara nisu postavili ljudi, nego Bog, a drugi, skeptici i malovjernici, gledali su u tom divan rad pulkovskog opservatorija, koji znade, kad će biti kakvo vrijeme, a treći, mladež, koji su sami malo vidjeli, držahu, da je to naprosto slučaj.

Sablin je duboko vjerovao, da mora biti sunčan dan, ali katkada, kad je vidio sivo nebo, s kojega će sad na udariti kiša, sumnjao je i strah mu se uvlačio u dušu. A što onda, ako ne bude? Onda se sve ono, što je jučer govorio neznani prolaznik, onda se sav taj užas može ostvariti, može se dogoditi i postati faktom.

Približio se Rotbeku i rekao mu:

— Pik, a što je sa suncem?

— Bit će sunca, — odgovori mu.

— Ali po čemu to zaključuješ? — turobno zapita Sablin.

— Po tome, što će biti i Car-Gospodar. Tako je bilo uvijek! — uvjerljivo tvrdio je Rotbek.

On, eto, vjeruje, — mišljaše Sablin, — a ja ne mogu! Gospode! Pomozi mome nevjerovanju.

Ljubovin ga je iz redova drugoga voda promatrao s nekom zloradošću. Bio je naime on, koji je slučajno toliko sumnje ulio u Sablinovu dušu. Opažao je nemir mladoga časnika i shvatio, da je upalilo, pa ako ne bude danas sunca, a očito je, da se ne će pokazati, onda će se pokolebati Sablin, a s njim će se pokolebati i mnogo naroda. Zato će se on i pohvaliti pred Koržikovim, likovat će poradi svoje smionosti. Sablina se nije bojao. Čuo je, kako ga je Sablin zovnuo noćas po imenu. Dakle ga je prepoznao, ali je ipak sumnjao. A kad je ga je sumnjao, ne će ga ništa ni pitati. On će se praviti nevješt, a Sablin će se radovati, što ne treba počinjati istrage, gdje nema trećega svjedoka, gdje se sve u četiri oka odigralo i gdje su sve prednosti na strani Ljubovina. On može govoriti što hoće, izmisli kakovu mu drago laž, a što će Sablin reći? Da je slušao, a nije ga prekidao, da je šutio? Ne, Sablin ne će ništa pitati. Nije u njegovom interesu. A sunca ne će biti!... Eto vam vašega »Pomazanika Božjega!«... Ljubovin je prezirno ogledavao svoje drugove i u mislima nazivao ih glupanima, skotovima i »kiselom vunom«.

— A šta ti, Ljubovine, ljenčariš i ništa ne radiš, dok ljudi peru kopita? Ponosno samo promatraš! — začuje on zapovjedni glas narednikov. — Pazi, da te ja ne bih morao opomenuti na dužnost!

— Samo da ne bude opet kiše, Ivane Karpoviću, — skromno reče Ljubovin.

— Ki-še! — zategne narednik. — Kako samo možeš tako nešto govoriti, glupane? Sunce će biti! Car-Gospodar dolazi!...

XI

Čitavo polje prekrili su tamni kvadrati pješačkih kolona. Crvenile se naramice i nejasno blistalo srebro i zlato časničkih nakita. Iza pješaštva nepomično se poredala artilerijska kola, te se izravnali prednji dijelovi i cijev prema cijevi. Veliki knez na vranom konju projahao je pokraj pukovnija, velika kneginja Marija Pavlovna s djecom, trojicom lijepih dječaka u mornarskim odjećama i s prekrasnom djevojčicom divnih kestenjavih vlasi, provezla se u kočiji, u koju su bila upregnuta tri konja, dok je na boku sjedio spretan kočijaš u modroj svilenoj košulji, u ogrtaču od crna baršuna i kapi s paunovim perjem. Kočija se sustavila kod nasipa, na kojemu je bio razapet velik šator. Po širokim stubama, okruženima cvijećem u lončićima, medju sjajnom svitom i inostranim poslanicima, koji su stajali u svojim šarenim mundirima, popela se ona s dječicom na uzvisinu i omjerila odozgor pogledom golemo polje.

Kao i prije bilo je nebo sivo, dok je magla poput kape pokrivala Duderhof, zastirući mu šume i ljetnikovce. Iza nasipa stajahu konjaničke pukovnije u dugačkom šarenom traku. Kirasirska divizija činila se kao bijela široka vrpca, tri mrlje — crvena, modra i kupinasta označivahu kozake, dok se nalijevo svršavala tamna druga divizija kao šareno-bijela mrlja husarske pukovnije. A tamo kod Laboratornoga gaja, mračnog i nabreklog od kiše, stajahu topovi i razabirali se jahači konjaničkih baterija.

Polje je nemirno podrhtavalo popravljajući se i poravnavajući se još jedanput. S pomoću užeta postavljene su sve noge u ravan red, našto su se ravnači trkom razbježali na svoja mjesta, dok su se konjanički ravnači opet bacili u sedla. Žandari su rastjerivali raznašače limunade i sandwicha, pa se vidjelo, kako je bježao jedan starac sa poslužavnikom na glavi, pokrivenim šarenim platnom, dok ga je žandar u kasu progonio. Dva psa igrala se na pijeskom nasutoj čistini, odredjenoj za ceremonijski hod, a stražar pješak trčao je za njima, ne mogući ih otjerati.

Kraj nasipa stajali su i sjedili gledaoci na stolcima i klupama, koje su već rano ujutro donijeli služaci. Ponajviše dame, gospodjice, djeca, stožerni časnici, dok se vrlo rijetko vidjela po koja gradjanska spodoba, kako sa simpatijom gleda vojsku. Sva lica bila su okrenuta prema Krasnom Selu. Onamo je gledao, bezbrižno sjedeći na konju s izvučenom sabljom u ruci, i veliki knez Vladimir Aleksandrović i glasno se razgovarao, da se po svemu polju čulo, sa svojim načelnikom stožera, sijedim, visokim i vitkim generalom.

— Jeste li u finskoj pukovniji, — govorio je veliki knez, — opazili psa, Nikolaju Ivanoviću?...

— Dolazi! vaše imperatorsko visočanstvo, — ponizno ga prekine načelnik stožera, pokazujući na Krasno Selo.

Odande je doista izletjela trojka i naglo se približavala k šarenoj grupi, koja je stajala medju narodom i Krasnim Selom. Bila je to svita, carev konj i caričina kočija.

Veliki se knez namrštio i pogledao na Duderhof. Iz sivih oblaka jasno je probijala kosmata glavica brežuljka, pokrivena jelama i omorikama. Vjetar je kidao maglu u krpe iznad njega i pokazali se najviši ljetnikovci. Na podnožju su se jasno razaznavali paviljoni i galerije tatarske restauracije. Ali sunca nije bilo.

Kočija dojuri i stane. Veliki knez pogleda na sat. Za dva časa bit će jedanaest.

— Točan je, — reče načelniku stožera, — kao što mu je bio i otac, kao djed, a naročito pradjed.

Neopaženo se sitnim krstom prekrstio... Uzbudjenost odrazila se na njegovu lijepom njegovanom licu.

— Pozor! — zapovjedi. — Bataljuni, na rame!

I kao da se jež nakostrušio nad uzbibanim mokrim poljem: nad pješaštvom se podigle štetine od bajuneta.

— Po pukovnijama, na počast!...

Veliki knez krene svoga visokoga konja u propanj i poleti ususret caru.

Prekidajući sveopću tišinu reskim isprekidanim zvukovima, svirali su gardijsku koračnicu trubači careve pratnje. Car se pozdravio s kozacima i na desnom krilu prasne »Ura!« Car se približavao pukovniji Vojnog učilišta. Pukovnija zadrhta dvjema oštrim kretnjama: kadeti uzeše pušku na počast i tisuću mladih lica okrenu se prema Caru.

Ispred svite, na nevelikom sivom arapskom konju s tamnom gubicom, iznad koje su umno gledale velike crne oči, a na kojemu je bio velik tamnomodri pokrivač, opšiven zlatom, lako i graciozno sjedio je Car. Crvena husarska kapa bila mu je malko naherena. Ispod crnoga zaslonca umi-

ljato su gledale sive oči; modra dolama bila je opšivena zlatnim gajtanima, na lakovanim čizmama jasno su blještale rozete i slabo zveckale ostruge.

— Zdravo, gospodo! — razliježe se odmjeren glas, koji je iz tisuću mladih grudi iskinuo ushićen poklik, dopirući ravno iz srca.

U isti čas se na krilu oglase velebni i puni zvuci ruske himne i sliju se s gromkim, mladim »Ura«.

A u isti trenutak zablista se svijetla sunčana zraka na crvenoj kapi i oblije carskog konjanika, svitu i kočiju, u koju su bila upregnuta četiri bijelca i u kojoj su sjedile obje carice.

Priroda kao da je baš čekala na taj silni »Ura« i na velebnu himnu, koja zvuči kao tvrda molitva, pa da započne svoj posao. Nevidljivi vjetar kidao je u krpe sivu maglu, dok je na nebu osljepljivim plamenom gorjelo sunce; kao da je umiveno jučerašnjom kišom, i pokažu se meki vuneni oblačići.

Izvršilo se čudo.

Pomazanik Božji pokazao se u svoj svojoj slavi i krasoti, bajoslovno lijep na sivom arapinu, koji je nekako umno gledao i koracao osobito lako i ponosno. Priča o velikom i dalekom Caru razotkrivala se pred vojnicima i narodom, pa su oni razabirali tu priču u zlatnim gajtanima dolame, u opšivenom pokrivaču s kosim rubovima, u carskom konju, u poklicima, koji su se kidali iz tisuću grla i u zamašnim zvukovima veličanstvene glazbe. Polubog bijaše pred narodom i zemaljske misli ostavljahu ljude, jer su svi osjećali doticaj s nebom. Gorjela su srca.

Sablin, pridignuvši se u stremenima, gledaše onamo, odakle je sve šire i glasnije brujalo »Ura« i gdje je pukovnija za pukovnijom odavala počast, gdje su stršili bodeži, gdje se činilo, da zemlja pjeva nebu zanosnu rusku himnu.

Bio je u svečanom raspoloženju. Shvatio je, da sada, makar kakav zločinac bio u redovima

vojske, ne može i ne smije nesamo izići iz redova i ispaliti hitac, nego se ne će usuditi ni da misli drugojačije, nego što misle svi. Ne će smjeti, a da se ne moli.

Sablin se okrene za Ljubovinim.

Blijed, široko rastvorenih i upaljenih očiju gledao je Ljubovin čas u polje, čas u sunce, a na licu mu se nije više odražavala zloba, nego nedoumica i bol.

XII

Vojničko klicanje postajalo je sve glasnije i sve jače. Pridruživale su se nove pukovnije. Car je prolazio kraj artilerije. U redovima konjice sve se ukočilo.

Visoki konjanik na bijelom konju, pokrivenom crnim pjegama, zapovjedi:

— Konjica! Trgni sablju, koplje u ruku, slušaj!...

Val nevidjena uzbudjenja i sreće obuzme Sablina; nije mogao da diše. Na oči mu navriješe suze.

Iza trubačâ na sivim konjima opazi nevelik razmak medju pukovnijama. Tamo sada mora osvanuti Car. Susjedna pukovnija već kliče »Ura«. Trubači podignu najedanput trublje na usta. Začuje se zapovijed: »Gospodo časnici!« i odjekne vesela pukovnijska koračnica. Iza lijevoga krila pukovnije pokazao se nakićeni sivi konj. Evo i N j e g a!

Sablinu se pričini, da Car gleda upravo njemu u oči. Gledao je u oči Caru i u mislima govorio: — Vidiš? ja sam kornet Sablin! Zapovjedi i umrijet ću, poginut ću, utonut ću u moru blažene smrti, jer umrijeti za tebe — meni je blaženstvo...

Sablinu se činilo, da ga Car čuje i razumije.

Kako je blagorodno milo njegovo lice, kako su oduhovljene divne njegove crte!

Otraga se vozila prekrasna mlada vladarica na četveropregu prekrasnih konja u bijeloj i zlatnoj otvorenoj kočiji, dok su jokeyi bili u bijeloj losovini i u crvenim bluzama, šivenima zlatom. Iza nje je jahala sjajna svita, u kojoj je svaki jahač bio ljepota i u kojoj su sijede brade i blagorodno držanje starih velikih knezova i generala harmonirali s mladićima, prekrasnima poput bogova. Sablin svega toga nije vidio. On je vidio samo jednoga jahača u crvenoj dolami i crvenoj kapi; vidio je N j e g a i njegova konja, zalivene sunčanim zrakama i pokrivene nebeskom blagodati.

Trubači su odmaknuli s usta trublje i prestali svirati. Car je rekao dvije riječi — »Zdravo, trubači!« — a Sablinu se pričinilo, da je rekao nešto divno prekrasno, bajoslovno čarobno. Trubači su odgovorili i Cara je nestalo iza njih i prve švadrone. Odande je dopr'o pozdrav pukovniji. Historički, iskren i dirljiv pozdrav. Pukovnija je zadrhtala od odgovora i odvratila snažnim i radosnim »Ura!«

Sablin je od svega srca klicao zvonkim i mladim glasom. Car je već davno odjahao dalje, a Sablin je, opojen bezumnom srećom, još uvijek vikao slijevajući svoj poklič sa stotinama mladih glasova. U jednom trenu pomisli: — što je s Ljubovinim? Okrenu se. I Ljubovin je klicao. Do njega je Adamajtis široko rastvorio usta, dok su mu krupne suze sreće tekle niz lice i on je vikao neznajući, što se s njime dogadja.

Ono jučer bio je samo san. U n a š o j pukovniji ne može se takovo što dogoditi, — pomisli Sablin i topla sreća obuzme mu srce. Sreća je služiti u n a š o j pukovniji!

Iza toga je dugo stupalo pješaštvo. Vidjelo se, kako sijevaju bodeži, glazba je brujala i ozvanjao turski bubanj. Kavalerija najednom krene po vodovima nadesno i podje kasom u vodnim kolonama da objaše vojno polje. Mirisala je svježa izgažena

trava, meko stupali konji po sočnoj zemlji i išli lako, kao opojeni poklicima, glazbom i time, što su vidjeli čovjeka, Bogom postavljena. Zveckale ostruge i oglavine, pa je sve to zajedno s dalekim zvucima vesele ceremonijske koračnice izazivalo u uzbudjenoj duši čarobna osjećanja.

Pukovnije su se redale kod krajnjega rednika u švadronsku kolonu. Sve je bilo uzrujano. Ugojeni barun Drevenic, zapovjednik pukovnije, razgladivši guste sijede brkove, objahao je već stoti put oko pukovnije i neprestano uravnjivao; njegov pomoćnik, suhonjavi i vitki, uske crne brade, koju su probile sjedine, knez Rjepnin, krilni pobočnik pokojnoga Cara, nije nikako mogao da ostane u istom redu s Rotbekom, jer je njegova nemirna kobila čas izlazila pola koraka napred, a čas ga prestizala. Gricenko je zadnjoj vrsti davao posljednje upute i vikao zvonkim tenorom: — »Zadnja, pozor, razmak, drži dva koraka, pesnice bolje ravnaj. Složno, ravnaj se nalijevo, krilo ne remeti reda!«

Ta užurbanost, ta popravljanja uvećala su i podsticala uzbudjenost, elektrizirala ljude i pokazivala da se dogadja nešto osobito.

Krenuše napred i u isti čas se zaustaviše. Još se malo pomakoše napred i stadoše. Prednja pukovnija već se kod rednika počela raspadati na švadrone. Čulo se, kako su muklo zvečali talambasi, isprekidani zvonkim glasom trubalja.

— Ravnaj se, zadnja ne natiskuj! — hrapavo još jedanput izgovori zapovjednik prve švadrone i poskoči napred. Oglasi se krepkim basom izgovorena komanda »Marš!« i linija blještavo smedjih konja s osvjetlanim mjedenim kotlićima, pričvršćenima na modre zamotane kabanice, žustro se odijeli od Sablina i udalji se u polje, gdje je bio O n.

Srebreni zvuk zvonkog signala »kasom« prozvuči, kao N j e g o v a zapovijed. Gricenko, vrteći se vraški na svom nemirnom anglo-arapu, zaviče

punim glasom: »Marš«. Sablinov Mirabeau kao da je upravo očekivao tu komandu, izbaci zadnje noge napred, ispruži desnu prednju nogu i naglo grabeći nogama zemlju poleti na široki prostor, gdje je stajala prva švadrona i gdje su složno klicali ljudi.

Slijeva je dopirala meka melodija kasanja, koju su svirali trubači. Kornet bi čas slatko zapjevušio uz pratnju trubalja, čas bi odbrajao tempo i kao da konjima govori: jedan, jedan, jedan! Konji su strigli ušima, lovili takt i švadrona se micala ravno, po taktu glazbe. Nadesno bijaše O n. Tamo je bila velika svita, tamo bila uzvisina, na kojoj su, blješteći svilom, u grupama stajale carice i velike kneginje i kneginjice; tamo je bila šarena crta izvezenih suncobrana, laganih, modrih, ružičastih, jasno crvenih, bijelih, koji su se svi skupa činili kao golem cvjetnjak, ali Sablin svega toga nije vidio. On je vidio samo okićena siva arapa i carskog konjanika na njemu. U taj ga je tren ljubio do zanosa i maštao samo o jednom: kako da ljepše prodje. Vidio je nadčovječno naprezanje prijatelja Rotbeka, koji nikako nije mogao obuzdati svoje kobile, te se srdio na ružičastoga Pika. Ali to je trajalo samo jedan tren. Začuje se umiljati glas carev: — »Hvala djeco!« i više ga nisu vidjeli.

Pred njima je bilo pusto polje, a glazba se već čula otraga raskidano, kao ulomci uspomene na nešto neobično sretno i prekrasno. Prva švadrona postrojava vodnu kolonu i leti u galopu, Gricenko komandira i njihova se švadrona propinje za njom. A N j e g a nema, nema svite; sprijeda je prazno polje, preko kojega odlaze pukovnije, otraga je sjećanje na sladak, prekrasan momenat.

XIII

Tamo, kod Carskog nasipa, još je brujala glazba. U karjeru jahali su kozaci, spretnim galopom skakali husari, zveckalo konjaničko topništvo, a

ovdje, u pukovniji, sve je već bilo svršeno. Nastupao je običan radni dan. Iako je bio odredjen odmor i trodnevni praznik, no kakav je to bio praznik b e z N j e g a?

Pukovnija se svrstala u kolonu po šestoro u redu. Pjevači su pozvani pred švadrone, dok su časnici odjahali napred.

> Išla sam ja djevica
> u bo-ro-vik;
> nabola sam nožicu
> na str-nje-nik.

Pjevali su pjevači. Trubači su na sivim konjima kasom dostizavali pukovniju. Golemi vranac skakao je u galopu, i podjarivan trubom propinjao se te se pričinjao nelijepim i groznim, kao da misli viknuti nešto u samo nebo. Gizdavi stožerni trubač, najmljeni, konservatorijski apsolvent, otkrenuvši stopala i razvrnuvši mršava koljena, tresao se sa srebrnom zastavicom u desnoj ruci. Izgled trubača bio je već svagdašnji; sve je govorilo, da je blagdan minuo.

Gricenko mahnu rukom pobočniku, koji je odmah, susprežući svoga sivca, ostavio trubača i dojahao do Gricenka.

— No, kako je? — upita ga Gricenko. Pjevači su prestali pjevati i počeli osluškivati, što će reći pobočnik o mimohodu pukovnije.

— Odlično. Najbolje od svih. Linija idealna. Gospoda nisu bila u liniji. To je malo kvarilo. Ali je kraj mene prošla sva divizija; n a š a pukovnija bolja je od svih. Meni je rekao barun, da je Car osobito zadovoljan i rekao je: Moji su kao uvijek divni!...

— Tako je rekao?

— Da. Generala Bakajeva, u drugoj pješačkoj, zapovjedio je skinuti sa zapovjedništva brigade. Nije mogao obuzdati konja, uletio je ravno u svitu i umalo da nije oborio velikoga kneza.

— Oho!
— Užasno. Odakle mu samo takav konj?
— A cijela parada?
— Divna. Francuski attaché rekao mi je, da nikad nije vidio ništa slično. Osobito ga je zadivila armijska pješadija. Maleni ljudi, a razmahnuli takav korak, veli, podrug aršina.
— Gle ti naših gegalaca, — umiljato reče Gricenko.
— Ali meni se, lično, ne svidja, kako mašu desnom rukom; predaleko je odbacuju.
— Je li Jermolov opet štogod izmislio?
— Pomisli, čini se, ništa.
— A druge novosti?
— Kozaci su molili, da budu oslobodjeni od policijske službe.
— No!
— Car je, vele, nezadovoljan. Veliki knez je potkrijepio njihovu molbu, pa će ih osloboditi. Govorili su nešto o uvodjenju policije na konjima, ali ja nisam ništa čuo.
— No, a doručak?
— Obično. Ćeretanje, spletke, glasovi o imenovanjima, o promjenama, sve jedna ista burza, kao uvijek. Za Šipova vele, da će dobiti prvu diviziju, ili će postati uralskim atamanom; nisam pravo razumio; Fric mi je pripovijedao, a kakav je on brbljavac, ne možeš ništa razumjeti. No, addio... moram da dostignem pukovniju, jer bi mogao barun dojahati i raspitati se za mene.

I adjutant, poskakujući na engleskom kasaču, odjaše k trubačima.

Polje se praznilo. Jurili su izvoščici i kočije, a kolone pukovnija odlazile u dugim povorkama. U zlaćanim poljima raži, što je rasla u klasje za Laboratornim gajem nalijevo, vukli se poput zmije husari, sredinom i malko napred. Modrili se ulani, a crni grenadiri na vrancima zalazili su prama Šungorovskom majuru.

Slatki trenutak već je minuo i više se ne će povratiti. Srce je mirno kucalo, glava prebirala najradosnije momente minulih dogodjaja, naokolo se osjećala svakidašnjost, a činilo se, da je i sunce na modrom nebu s janjećim oblacima ocvalo, da je poblijedjelo i postalo posve običnim i dosadnim.

Sprijeda su svirali trubači. S nekom turobnošću za minulim zvučao je napjevni valčik, što se na prekide probijao kroz topot konjskih nogu i hrzanje konja.

Sablin je osluhnuo.

Svirali su moderni valčik »Nepovratno doba«.

Da, — pomisli Sablin. Nepovratno doba! Ničim ga ne ćeš povrati. I on postade tužan, ali u njegovoj tuzi zvučala je radosna nota.

XIV

Umenaži se objedovalo brzo. Svih časnika nije bilo za stolom. Mnogima su stigle iz Peterhofa, Carskoga Sela i iz Streljne žene, pa su objedovali posebno, ili kod kuće, ili u menažnom vrtu. Drugi su opet upotrebili trodnevni odmor i već otputovali tko u Hungenburg, u morsku kupelj, a tko na Imatru.

Sablin, ne ispavavši se u noći i zamoren dnevnim utiscima, legao je poslije objeda skupa s Rotbekom, koji je kao dijete mogao spavati, kad si htio i koliko si htio.

Probudio se u pet sati popodne i ležao na plećima u slatkoj umornosti. Pred njim su bila tri dana odmora, a onda subota i nedjelja — pet dana, s kojima ne znaš, što bi i čime da ih ispuniš. Za pregradom pitao je Rotbek glasnim šapatom služaka, da li je stigao izvoščik.

— Pik, kamo ćeš? — krikne Sablin.

— U Pavlovsk, k materi, — odgovori Rotbek i izidje u sasvim bijelom ogrtaču i dugačkim jahaćim hlačama.

— Povedi mene sa sobom. Idem da sjedim gdje kod glazbe.

— Izvrsno!

Sablin skoči i nakon pet minuta vozili su se obojica u laganim tamno-sivim ogrtačima u staroj kočiji s istrošenim gumenim šinama, pred kojom je bio upregnut veseo ugojen konjić njihova domaćina, krasnoselskoga izvoščika.

Ljetni je dan tiho dogorijevao. Sa pokošenih polja dopirao je miris trave. Prošli su dugačku Nikolajevsku, gdje su poput trakova visjeli slamni štitovi i gdje su kozaci vodili konje na pojenje te zapriječili svu ulicu. Provezli su se kroz čisto selo Solozi i Novo, dok su im se s lijeve i desne strane rasprostirale od noćna pljuska nakvašene livade a po njima nisko ivovo grmlje, mršava zob, slaba raž, sva modra od različaka, i uske brazde siromašnih usjeva. U nizinama ležala je voda, odrazujući modrilo nebesko. Uz kolac bila je užetom privezana šarena krava s teletom, koje je kraj ceste griskalo travu i odjednom uzvinuvši rep i zablejavši turobno, poletjelo u smiješnom galopu po poljima.

Katkada su susretali vozove sijena. Polagano škripahu kola. Osjećao se gnoj i svježe mirisavo sijeno. Rotbek je nastojao da iščupa rukovet sijena — »za sreću«. Prošli su Soboljevo, a po rubovima ceste počela se javljati visoka stabla bjelogorice, dok se nalijevo javljao, kao tamna stijena, carskoselski park.

Sablin i Rotbek dugo su šutjeli, prepuštajući se dnevnim uspomenama i preživljavajući iznova sve, što su vidjeli.

— Naša je pukovnija prošla najbolje! — uvjereno, kao odgovarajući na svoju rodjenu misao, reče Rotbek.

— Dakako, — potvrdi Sablin.

— Kolika šteta, što se časnici nisu držali linije, — reče Rotbek, — a ni ja nisam bio u liniji. Ne znam, što je bilo mome konju; upr'o sam se o stremene i tako sam ga vukao, ali nisam ništa mogao postići. U desnoj sam ruci držao sablju, a lijevom nisam mogao ništa izvesti. Kao da je zvijer bila poludjela.

— A moj Mirabeau?

— Ah, idealno je išao. Ja sam u njega zaljubljen. Upravo duša od konja.

— Zar doista?

— Ali i ti, Saša, bolje od mene jašeš. No ja ću se već naučiti... Reci: nisam jako kvario? Što držiš? On valjda nije opazio.

— Ta pohvalio je! Pohvalio, — reče Sablin, znajući o komu i o čemu je govorio Rotbek, jer su oba mislili istim mislima.

— Ah, on uvijek hvali. On ne može a da ne hvali. Što bi bilo, kad on ne bi pohvalio?

— Onda bi nam preostajalo samo jedno: da se ustrijelimo, da istupimo iz vojske i da se zakopamo u selu.

— A jesi li vidio, kakve su mu oči! Gledao je ravno u mene.

— I u mene, Pik... Pik, jelda je on osobit čovjek?

— Pa on i nije čovjek...

Zamukoše.

— Saša! — opet će Rotbek, — jesi li vidio, u kakvoj je haljini bila carica?

— Nisam. Ja sam samo n j e g a vidio. Nešto bijelo.

— Ili ružičasto, — reče Rotbek. — Nevolja! Sestre će me pitati, kako i u što je bila odjevena, a što ću im reći? I ja sam samo n j e g a vidio.

— Kao i ja.

— Jesi li opazio konje pred kočijom vladarice? Bijeli, a gubice i obrve im sasvim ružičaste.

*

— Samo naš Car ima takve konje, — uvjerljivo reče Sablin.

— Da. Moćnijega i boljega od njega nema. O, kako je prekrasna Rusija!

— I n a š a pukovnija!

— N a š a je pukovnija najbolja.

I opet zamukoše predajući se sreći svojih dvadesetih godina za mirne prohladne večeri, ispred lijepih vrtova i ljetnikovaca i u mirisu pokošena sijena, predajući se velebnom osjećanju svete ljubavi prema Otadžbini.

— Stani, Pik, ja ću sići i poći na kolodvor.

— Zašto? Odvest ću te k svojoj kući. Mati će se i sestre vrlo radovati.

Sablin se sjetio ružičastih gospodjica, gotovo djevojčica (starijoj bilo šesnaest) nelijepih, nespretnih i zabunjenih Rotbekovih sestara s bijelim trepavicama i bijelim obrvama, koje su svakako morale nositi jednake ružičaste haljine, a bile su bjelokose, rumene sa sunčanim pjegama, ne znajući kamo bi sa svojim zagorjelim rukama i koje su na sve odgovarale istim usklikom — ah! žureći se da posade gosta za kućnu igru »kvik«, koja razdire živce. Sablin se zato požuri da odbije poziv:

— Ne mogu, dragi Pik; ako dopustiš, ja ću doći sutra, danas je i tebi ljepše da budeš sam, a i ja želim da ostanem sam, te da još jedanput proživim današnji doživljaj i razmislim o njemu.

— Ah, Saša, ja te tako dobro razumijem.

Sablin sidje i podje na kolodvor. Bilo je lijepo vrijeme, pa je glazba svirala u vrtu, a golema kolodvorska zgrada s dugačkim redovima klupa ispred bijele terase za orkestar, bila je prazna. Gimnazijalac i gimnazijalka zaklonili se u sumrak na srednjim klupama i šaptali o nečemu; poslužnik orkestra naleti na Sablina s rasporedom, ovaj ga nesabrano uzme i prodje kroz dvoranu u restaurant. I tu je bilo prazno. Sablin osjeti žedju. Sjedne za okrugli mramorni stolić, zatraži čaja i svoje najmilije kolačiće, osobitu specijalnost Pavlovskoga kolodvora.

Bio je sretan. Čitavo njegovo mlado, odmoreno i sito tijelo nasladjivalo se. Iz perivoja dopirahu zvuci glazbe, buka gomile i topot nogu. On je hvatao glazbu jednim uhom i ne mogavši uhvatiti motiva, osjećaše da ona razbija misli i izaziva neko neobjašnjivo radosno, divno apstraktno čuvstvo. Misli su se prekidale, rastresale, a ostajalo samo osjećanje životne radosti.

Kroz prozor se vidio kutić perivoja, kako sjede kraj glazbe ljudi svečano obučeni, kako prolaze časnici i gradjani, gimnazijalci i vojni pitomci s damama i gospodjicama. Sablin im se radovao. Prodjoše dva strijelca u konfederatskim kapama s ustaškim krstom ispod kokarde i u širokim pantalonama sa dvjema damama, korifejkama baleta i Sablin se razblaži uz pomisao, da je i on isto takav gardijski časnik, kao i oni što su. Prodje kirasir s debelom crvenom damom i pozdravi se sa Sablinim. I to mu je godilo. Bio je sam za stolićem, ali se nije osjećao osamljenim, bilo mu je kao medju svojima, kao kod kuće. Sve su to bila njegova braća i drugovi.

Prolazile su dame i gospodjice. Niežni miris parfuma dopiraše do Sablina i razdraživaše ga. On zatraži još jednu čašu čaja i kolačića, te se zamisli.

Nečega mu je nedostajalo upravo sada, kad mu je razigrana krv udarala jakim mlazovima po žilama i kad je žarko i sa svom dušom ljubio Cara i Otadžbinu i kad je bio zaljubljen u sebe. Htjelo mu se druge ljubavi. Htjelo mu se neiskušanog ženskog milovanja.

Pogleda naokolo. Evo ova s narumenjenim licem i podmazanim očima — pristupačna je... Doista? Oblilo ga crvenilo. Sjetio se Macneva i njegove pouke. Tuci svraku, tuci vranu! Lovi časove ljubavi.

Da joj se približim? Ali kako? Izgorjet ću od stida? Pa što bi rekao i kako? A ako ona nije takva. Skandal! Skandal! Zar se smije žena vrijedjati? Dakako da ona nije takva! Previše je mlada i previše lijepa.

Žene, koje su onuda prolazile, zagledavale se u mlada i lijepa časnika; neke su ga i očima pozivale. Krv je u njemu kipjela, a on se bojao pristustupiti, premda je želio i sve se više smućivao i gorio na lakom i slatkom plamenu čežnje.

Činilo mu se, da se njegove želje, misli i fantazije vide. Stidio se. Crvenio je. Čas je skidao kapu i stavljao je pokraj sebe, a onda bi je opet metao na glavu; čas je bio pun odlučnosti i spreman da ustane i da se približi k prvoj, a onda bi se opet osjetio rastresenim i smetenim; shvaćao je, da se ne će usuditi, da se nikad ne će usuditi i da od toga ne će biti ništa, pa bi uzbudjeno gutao rashladjeni čaj i griskao kolačiće, ne osjećajući im ukusa; gledao bi u daljinu i trudio se da sluša glazbu.

Odjednom ga zazove mek i prijatan glas.

— Aleksandre Nikolajeviću, kako vas dugo nisam vidjela!...

XV

On podigne oči. Pred njim stajaše Kitty, opirući se o ružičasti suncobran sa sedefnim drškom. Velik ružičast šešir bio joj je koketno naheren, a podupirala ga nekakva ptica ružičastih krila. Haljina od lagane poluprozračne crvenkaste materije s naborima previše je otvoreno za ljetnu sezonu ocrtavala njenu punanu spodobu jasnim i istaknutim linijama. Svilene suknje šuštale su pri svakoj njenoj kretnji. Zlaćana kosa bila joj je brižljivo pribrana pod šešir i pričešljana kod vlasuljara. Sjala joj se isto onako, kako su joj se sjali i zubi i jedva opaljeno lice. Nije bila namazana, nego sasvim svježa,

pa su samo razuzdane kretnje i stajanje, opirući se o suncobran i njišući se u bedrima, odavale njezinu profesiju. Crvenilo uzbudjenosti i sreće zalije Sablinovo lice, što je Kitty, dakako, opazila. Ovoga puta on ne će od nje otići bez oproštaja; ovoga puta bit će on njezin... Kitty pocrveni.

Sablin skoči pred njom. Ona odmah sjedne, pa sjedne i on.

Mila... Divna!... mišljaše on. A nutarnji glas nekog razvratnog djavolčeta jednako mu šaptaše na uho: pristupačna je... pristupačna! Ne propuštaj priliku!... Tuci vranu... tuci svraku!

Nije znao, što bi i kamo da metne ruke.

— Hoćete li čaja? — ponudi joj.

Ona mu pogleda u oči i nasmija mu se u lice tako zaraznim, sretnim smijehom, da se i on nasmijao.

— Zaboga... čemu se smijete? — zapita on.

— A čemu se smijete vi, dragi Aleksandre Nikolajeviću?

— Čemu? — postane odjednom ozbiljnim Sablin. — Ja sam sretan, Jekaterina Filipovna...

— O, — smela se ona. — Čemu tako službeno. Zovite me Kitty. Naprosto Kitty. Ta mi smo prijatelji, zar ne?

Punačka ruka u svilenoj rukavici do lakta dotakla se njegove opaljene ruke.

— No, recite mi, zašto ste sretni? — tiho i ozbiljno zapita ona.

— Ah, Kitty... Jekaterina Filipovna... Danas je bila vojna parada.

— Znam, — reče ona. — Vidjeli ste cara. Car je pohvalio vašu pukovniju. Kako vas ja dobro razumijem!

Živeći medju časnicima i zalazeći često u vojarne, shvatila ga je odmah. I ona je vladara obožavala istim osjećanjem. Cinična i lakomislena, u isti je čas i vjerovala do licemjerstva i ljubila Monarha i Rusiju, obožavala carsku zastavu, te shva-

čala čast odore i očaranost pukovnije onako, kako su to shvaćali i časnici.

Sablin je sa zanosom i sjajnim očima promatrao Kitty.

— Vi to razumijete, — reče on. — Kakvo osjećanje obuzimlje čovjeka kad njega vidi! Vi ga ljubite?

— Ja ga obožavam, — odgovori ona tiho.

On je pogleda upravo u dubinu očiju. Kao da je htio doznati, da li se ona šali, ali se nije šalila. Oči su joj gledale smireno i ozbiljno.

Sablin osjeti, kako mu je nešto toplo zastrujalo prama srcu, koje je veselo zakucalo. Kako je lijepa i prekrasna! pomisli. Sjetio se proljetnog ranog jutra. Meko sunčano svijetlo, ublaženo zavjesama, bacalo je zlaćane mrlje na jasno bijelo tijelo. Sjetio se zlata njene kose pod modrim vrpcama i čarobne krasote njenih oblika, pa zadršće od strasti.

— Hoćete li čaja? — ponudi on još jedanput.

— Pa vi ste već pili. Koliko ste popili?

— Ne sjećam se. Četiri, pet čaša.

— No dakle. Zar još hoćete?

— Ne, nego nudim vama.

— Ne-ću, — rastegnuto reče ona. — Za-hvalju-jem.

I nasmiješi se.

— Slušajte, dragi mladiću, — reče ona stišćući vršcima prstiju lako njegove ruke. — Ja ću vam nešto predložiti. Jeste li danas slobodni? Niste nikome ništa obećali?... Sutra nemate službe.

— Ne, slobodan sam. Sva tri dana, i subotu i nedjelju.

— Kako divno!... No, slušajte.

Ona se smela. Smeo se i on; nije joj priskočio u pomoć, a nije ni znao, što bi uradio i što govorio.

— Ja imam, — reče ona tiho, — ovdje ljetnikovac. Na Fridericinskoj ulici. Vi ćete ga prepoznati. Na lijevoj strani. Debele podrezane ive rastu

uz ogradnu rešetku. Sama sam. Posve sama. Dodjite k meni... Na večeru.

On se smeo. Shvatio je, da se on trebao dosjetiti, da nju pozove na večeru, a ne ona njega. I ona shvati njegovu smetenost.

— Ne srdite se, dragi mladiću, ja tako hoću.

Sablin je još jedanput ispitao svoje osjećanje prema njoj, te je smeteno i zapinjući izgovorio:

— Ja vas ljubim, Jekaterina Filipovna.

Crvenilo sreće zalilo je njoj čitavo lice. Iz njega je izbijala nježnost.

— Mili Aleksandre Nikolajeviću! Kad biste vi znali, koliko me usrećujete tim dvjema riječima. Vi znate, tko sam ja, a ipak ste mi to rekli. Jeste li rekli od srca? Ne šaleći se?

— Da, — reče Sablin uzbudjen.

— No dakle, no dakle... I vi... meni! Oh, kolika sreća! Slušajte, dakle. Hoćete li samo razumjeti? Ne ćete li što ružno pomisliti? Istinu ću vam reći, kao na ispovijedi. Nikad nisam nikoga ljubila. Ljubila sam život, njegov sjaj i šum, pjane gozbe, pjesme, nakite... Bila sam hladna. Bestrasna... Da! Nisam takva, kakva je Vladja, koja je svaki dan zaljubljena... Ljubila sam novac, vlast... raskoš. I... čujte: nikoga, nikada... Mene su i prozvali — no, vi ste to zacijelo već čuli: — »Katka filozof«, tako me uveličavaju. A vas sam evo zavoljela, onda, na prvi pogled. Kad ste se zauzeli za Gricenkova Zahara. Vi ste čovjek — Aleksandre Nikolajeviću. Vi niste samo časnik i lijep mladić. Spočetka sam vam bila od šale sklona i molila sam Stepočku, neka vas pošalje k meni, a onda, kod mene, kad ste se... narugali mojoj ljepoti, — tiho prošapće Kitty — shvatila sam, da sam zaljubljena u vas, zaljubljena, kao mačka! Kako sam vas samo čekala! Kako sam žudila, ludovala! Sve sam mislila — doći ćete. Niste došli... Zlôćo! Progonila sam vas. Istraži-

vala sam, niste li se u koga zaljubili? Niste li bili kod druge? Ta vi... vi ne znate, što je žena...

Gusto crvenilo zalije Sablinovo lice.

— Takva sreća! — prošapće Kitty. — Dakle, slušajte, slušajte... Ne prezrite i ne odbijte me. I mi, propale ženske, imamo srce. Ljubimo samo jedanput i izgaramo u toj ljubavi... U kakvom se gdjekoja od nas kreće svijetu, bogatstvu, raskošu, briljantima — a ipak ne ljubi nikoga od onih, koji joj darivaju. A ljubavi u nje ima. A ljubavnik nesamo da joj ne daruje, nego razumijete li, sam od nje uzima, a gdjekad ju i izbije. A ona... razumijete... ljubi. Ja znam, da sam vas na svoju nesreću zavoljela. Znam, da ćete me doskoro odbaciti i da vas ničim ne ću moći zadržati. Ali što za to? Makar samo jedan dan — ali će biti moj!

— Što to govorite, Jekaterina Filipovna... ne govorite tako. Ja ni sâm ne znam, ali sam očaran. Možda vas već i ljubim...

— O, ne treba... To nije potrebno... Ali... nije nam zgodno ovdje govoriti. Tu ima previše svijeta. Poradi vaše odore ne može se ovdje. Sastati se, pozdraviti se, još kako tako, ali sjediti tako dugo pred svima... Doći ćete dakle odmah.

— Jekaterina Filipovna! Podjimo zajedno.

— Što vam pada na pamet! — To se nikako ne može.

Ona ga je promatrala sretna, ushićena i smješkala se. Neke su joj se osnove vrzle glavom.

Pruži mu ruku.

— Za pola sata, — reče ona, — na Fridericinskoj. Ne ćete me prevariti?

On joj vatreno stisne ruku. Ona izidje iza staklene stijene i Sablin je vidio, kako se spustila u vrt oborene glave i pošla drugom stranom od gomile u udaljeniju aleju.

Bilo je već i vrijeme. Iz svietine se izdvojio, idući prema gostionici, rumeni Rotbek, a s njim sve tri njegove sestre, sve u ružičastom odijelu,

sve crvene, sa sunčanim pjegama i radoznalošću, koja im je izbijala iz svijetlih očiju.

Njih Sablin nije mogao sada nikako gledati. On je mislio o Kitty i žudio je za njom. Ustane dakle, plati čaj i podje na stanicu. Tamo je sjeo ispod sata i nemirno promatrao, kako se polagano micala kazaljka i kako je polagano prolazilo ono trideset minuta, što ga je dijelilo od sastanka s Kitty.

Činile su mu se vječnošću. Prosjedio je dvadeset minuta, a onda odluči poći pješke, da se smiri i pribere živce.

Kitty se iz parka požurila u delikatesni dućan i nakupovala zakusaka, voća, poslastica i vina, da uzmogne dostojno primiti dragoga gosta.

Sva je gorjela od sreće.

XVI

Bilo je već tamno, kad je Sablin izašao na Fridericinsku. Bez muke je našao ljetnikovac. Gusto grmlje žute akacije raslo je poput stručaka iza drvene ograde. Vlažan zrak bio je zasićen mirisom duhanskog cvijeća i šeboja; stakleni balkon obavijahu dugačke grančice mirisava graška. Kroz spuštene žaluzije dopiralo je svijetlo crvenoga svijetnjaka, raznosili se zvukovi pijanina i pjevao sočan glas Kitty, pun strasti i muke.

Sablin zastane i osluhne. Sva okolina činila mu se čarobnom. Kao u operi ili u priči. Guste razbacane lipe puste ulice tonule su u mraku. Prolaznika nije nigdje bilo. Kroz zelenilo jasno su sjali crveni prozori i napola prigušeni glas odande goglas Kitty, pun strasti i patnje.

Naslade i strasti mi se hoće
Pun pehar iskapiti do dna,
Makar bi za trenutak te sreće
I raka me pokrila grobna.

Poljupcem zaborav daj mi,
Srcu boli oduzmi;
Sumnjâ nek ne bude vajni',
Ljubi, a život uzmi!

Kitty razabere Sablinove korake i prije nego što je pozvonio, otvori mu vrata.

— Sami smo, — reče mu. — Sasvim sami. Sobaricu sam odaslala. Nema nikoga. Dajte kabanicu i sablju.

Balkon je bio zaliven ružičastim polusvijetlom. Otvoren pijanino stajaše u kutu. Pokućstvo, prevučeno kretonom, naslonjač, fotelji, sjedalice, sofa, vučja koža na podu — sve je bilo do odvratnosti banalno, ali Sablinu se činilo prekrasnim.

U jedaćoj sobi kipio je samovar. Na stolu je bilo šunke, teletine, hladne piletine, kečige, različitih kolačića, boce vina i konjaka.

Kad li je samo dospjela da sve to uredi? — pomisli Sablin i osjeti, da su iza rana objeda čaj i kolačići na željezničkoj stanici samo prevarili njegov apetit.

Kitty je nosila ružičastu haljinu, ali predubok izrezak prikrila je sramežljivo šalom, i začudo se doista stidjela pred Sablinom. Ona ga je rado častila, rado gledala, kako su od vina tamnjele njegove prekrasne oči, pa je drhtala od strasti.

— Ne biste li rostbefa? Ostalo je od objeda, divan rostbef. Samo je u ledniku. Posvijetlite mi.

Bio je već sit, ali nije mogao odbiti. Toliko je bilo zabavno ići zajedno preko taracana dvorišta i gledati kroz malena vrata, kako Kitty, osvijetljena treptavom svijećom, sabire suknje i nisko se sagiba, rujući u bijelom snijegu.

— Mili moj! Imam i malinâ. Hoćete li malina!

Prelazili su zajedno po tamnom dvorištu, nad kojim su visoko na modrom nebu gorjele zvijezde i tiho šaputale stoljetne lipe; prolazili su preko škriputave verande kroz kuhinju u blagovaonicu,

gdje je pod obješenom svjetiljkom bilo toplo i prijatno.

Izabirali su zrna od malina; Kittyni prsti postadoše ružičasti; on ih je cjelivao, a ona se smijala uzbudjenim smijehom. Čitav dan bio je čaroban, pun sreće i ljubavi, a tako je trebao i da se završi.

Večera se dovršila. Sat je pokazivao pola dvanaest; sve su već izrekli, što su mogli. Da li bi sada trebalo ustati i otići?

Kitty se digla. Izgarala je od nemira i smetenosti. Sablin joj se približi. Riječi praštanja zamru mu na ustima. Ona mu pruži obje ruke. On stisne te nabujale, vruće i malo vlažne ruke.

— No!? — reče ona i pruži mu usne.

Nepoznata sila potisnula ga k njoj i on se slio s njom u dugom cjelovu.

Kad se odmaknuo, zateturao je kao pijan. Kao u magli vidio je modre sretne oči i čelo s raskuštranim zlatnim uvojcima.

Kitty bez riječi podje iz blagovaonice. On za njom. Iza malene tamne gostinjske sobe bila je spavaća soba. Ljubičasti svijetnjak na zlatnim lančićima meko je osvjetljivao široku postelju, prevučenu svježom posteljinom.

Kitty se nasloni Sablinu na grudi i zamre s pritvorenim očima. On je nježno obuhvati rukama.

Ona malko pridigne glavu, a usne joj se slože u blažen, djetinjski smiješak...

— Mili, — reče mu tiho, — zovi me svojim mišićem!

Suze zališe njene oči, a on ih osuši cjelovom.

— Ah! — reče ona. — Ja sam sretna. Kako sam sretna!

I lagano pane na njegove krepke i snažne ruke.

XVII

Ti dani bili su neprekidno opajanje uzajamnom ljubavlju i strašću.

Znali bi ustati u četiri sata ujutro, kad se sunce još nije pokazivalo iza tamnih šuma, naglo se odjenuti i poći po tihim i uspavanim ulicama, pokrivenima rosom. Zaustavljali bi se na mostu sa zlatnim jelenima, dugo bi gledali, kako se pod kosim zrakama upravo izišla sunca mreška voda, pružali razgorjela lica struji jutarnjega vjetrića, a onda bi odlazili sve dalje, iza parka, u polja, već pokošena, gdje stajahu dugački stogovi suha mirisava sijena. Tamo bi legli. U modrom jutarnjem nebu pjevahu ševe, dozivahu se prepelice, cvrkutahu cvrčci, a naokolo spavahu ljudi i na vascijelom svijetu nije nikoga bilo osim njih.

Tamo na mekom ležištu od sijena, što golica tijelo, pružala mu je, osvježena jutarnjom rosom, svoje tijelo, koje je mirisalo po sijenu.

Nato su zaspali na sijenu. Spavali su dugo, dok se ne bi sunce podiglo nad stogom i zagledavalo u njihova sretna zažarena lica. Onda bi se budili i zaplašeno se ogledavali. Nije li tko vidio?

Kitty je popravila kosu, stavila na glavu šešir, a on joj je morao služiti ogledalom. U ustima je držala ukosnice i pažljivo pričvršćivala otraga gustu kosu, dok su joj potamnjele oči ostajale ozbiljne.

— Pogledaj, — govorila je, ne otvarajući usta, — jesam li dobro metnula šešir?

— Vrlo dobro, — odgovarao je on.

— O, kako si zločest! Pa nisi ni pogledao.

I doista nije ni pogledao na šešir. Nasladjivao se, gledajući njene bijele punačke ruke, na kojima je uz svaku kretnju prstiju pod svilenom kožom poigravala mišica.

— Saša, ne može se tako. Držat će me za strašilo. Ah, kako sam gladna!

— I ja, mišiću moj. Podjimo na majur.

Išli su rukom o ruku tihi, zamišljeni i priprosti kao djeca. Priroda im se smješkala. S visokih jela smješkale su im se dugačke crvene šiške, park ih je mamio svojom sjenom.

— Ti ne možeš sa mnom skupa ući na majur. Vidiš, koliko ima tamo ljudi, — govorila je Kitty. — Ja ću ući sama, a ti ćeš doći kasnije, i kao da nema mjesta, sjest ćeš k meni. Kao nepoznat. Ne ćemo se ni razgovarati.

Na majuru bilo je živahno. Sjedile su naduvene dame. U sjenici sa zavjesama sjedila je kneginja Rjepina s djecom i Engleskinjom, dok je na galeriji bilo mnogo djece, studenata i gospodjica. Punogrudne djevojke s bijelim pregačama raznosile su mlijeko, kavu i čaj sa crnim kruhom i podgrijanim suharcima; odisalo je po kravama, dok se paun zaglušno derao.

Kitty je ulazila njišući se u bedrima, nastojeći da se pokaže najnevinijom i nezavisnom. Lice joj je gorjelo, pa su se na njemu još razabirali tragovi neohladjene strasti. Svijetli uvojci bezbrižno su lepršali nad ušima, haljina joj bila zgužvana, na cipelama i svilenim čarapama ležala je prašina. Gledali su je preko ramena. Svi su je poznavali — »Katku filozofa«.

Sjela je, nastojeći da ne primijeti nezadovoljnih pogleda. Naručila je kavu i čašicu vrhnja.

Čas kasnije udje Sablin. Slobodnih stolića bilo je dosta. Ali on pridje ka Kitty, ceremonijski zatraži dozvolu, da sjedne, i sjedne. Držali su se, kao da šute. Ali se Kitty nije mogla suspreći, pa mu je usnicama govorila:

— Ljubim te do ludila.

On je obarao oči, crvenio se i odgovarao joj jedva čujno:

— Mišiću moj!

I oboje se nasmijaše.

A zatim napivši se kave i platívši svako za sebe, izadjoše. On prije, a ona za njim. Svi su vidjeli njihovu komediju i osudjivali ih. Samo oni nisu ništa vidjeli.

Pod jelom sa crvenim šiškama, on ju je čekao. I podjoše sada već bez ikakove stidljivosti, ispod ruke, njišući se u bedrima po taktu, dok je on pritiskivao njezin lakat k sebi.

Kod kuće puštala ga je nasamu do objeda. Onda je došao objed zasitan, obilan, uz vino. Donosilo se sve ono, što je on volio. Ona ga je za sve to lukavo raspitkivala. Iza objeda je on prilegao na naslonjač, a ona pjevala. Pjevala je onako, kako su u to vrijeme pjevale sve petrogradske gospodjice. Ni dobro, ni zlo. Mnogo muzikalnosti, osjećanja, loše postavljen glas i nedovršeni ulomci bez rime, koji su govorili o strasti, o ljubavi, o nezadovoljenom čuvstvu. Započela je čas francuski, čas ruski, a nije dovršila, prekidala se, dugo prebirala po tipkama, zasvirala tihi valčik i opet započela štogod drugo.

Sablin je drijemao. Katkada je otvorio oči i dugo ju promatrao s nekom srećom. Obrazi su joj se rumenili, oči činile velikima od potamnjelih vjedja; nježnost je gorjela u njima. Zatim je zatvorila oči i tiho slušala u slatkoj umornosti.

Ponovio se motiv. Oglasio se s nekom silnom mukom i Sablin otvori oči.

— I opet hoću da ljubim i trpim! — strastveno kriči Kitty i plače, plače. Zna ona, zašto plače. Srce joj se kida od divlje muke spoznanja, da će moći ljubiti tako malo, a trpjeti?... Kroz sav život.

Sablin poleti da je utješi; ona mu je na grudima drhtala u suzama i dugo je nije mogao umiriti, a na pitanja, zašto plače, odgovarala je:

— Ne treba pitati... Tako, moj mili. Samo tako!... Od sreće!

XVIII

Uzeše konje u maneži i odjahaše u Gatčinu. Bilo je vruće. Kod Orlovskoga gaja zaustaviše sladoledara s modrim kolicima, sjahaše s konja, kupiše sladoleda, sjedoše na visokom obronku, obraslom šumskim jagodama i stadoše jesti trijeskama sladoled, postavljen na listiće kartona. Konji su kraj njih griskali travu i njihove glave dodirivahu se lijepoga Kittynoga lica. Otraga je šumjela tamna šuma, a hrašće tajanstveno šaputalo medju sobom. U srcu im je bilo mirno i voljko. Vrativši se, ležala je ona umorna na sofi, a on je sjedio i čitao novine.

Svaki dan donosio je novu radost. U subotu ujutro bio se odvezao u pukovniju, proboravio četiri sata na zanimanju, doznao, da u ponedjeljak ne će biti zanimanja, a u utorak da je odlazak na manevre. Na objedu je opet bio kod Kitty, zaželjevši je se, osvježen dodirom s pukovnijom i željan novih milovanja, strasti i cjelova.

Ali ga je strast izmarala i počela mu dosadjivati. U ponedjeljak se oprostio bez velikoga žaljenja i odvezao se s izvoščikom u Krasno, obećavši da će se k objedu s istim izvoščikom povratiti.

Dovezao se kući oko jednoga sata popodne i doznao, da je ujutro tri puta slao po njega pobočnik, a sada ga čeka dopis iz kancelarije. Rdjava slutnja stisla mu srce.

Dopis je bio služben. »Smjesta iza povratka u logor valja da se vaše blagorodje prijavi kod pukovnika kneza Rjepnina u službenom poslu. Odijelo — ogrtač, sablja«... Takav ton nije nagoviještao ništa dobra. Očistivši se, zaputi se Sablin k Rjepninu. Rjepnin je živio u svojoj vili, na obronku brežuljka, nedaleko od časničke menaže. Vila je bila velika, sagradjena u šarenom ruskom

stilu, s tornjem, s izrezanim kokotima nad verandom i galerijom. Na glas zvona otvori mu vrata služak, odjeven u modru livreju s velikim plosnatim dugmetima s kneževskom krunom.

— Njegova svjetlost moli da pričekate, — reče služak. — Doručkuju.

Ni to nije slutilo na dobro. Kako je mogao ljubezni i gostoljubivi Rjepnin doručkovati i prisiliti na čekanje časnika svoje pukovnije, svojega druga.

Kad ne bi bilo nešto osobito, i dakako neprijatno, knez bi ga pozvao na doručak, ponudio kavom i cigarom...

Sablin se zamisli. Naslućivao je, o čemu se radi. Ne će se svršiti bez Kitty i on namršti obrve.

Predje u posjetnu sobu. Bila je velika, svijetla, mjesto tapeta obložena drvenim daščicama, na stijenama engleske litografije, koje su prikazivale znamenite skakače. U sredini masivan, težak hrastov stol, a na njemu novine i časopisi.

Sablin je hodao po sobi i razgledavao litografije konja.

Knez Rjepnin, krilni pobočnik i vremešan časnik, čiji je otac i djed služio u istoj pukovniji, bio je predsjednik oficirskoga časnoga suda, čuvar pukovnijskih tradicija i dostojanstva časničke odore. On je najbolje poznavao historiju i običaje pukovnije. Mršav, uvijek zakopčan u svoju, odlično sašivenu kod najboljega krojača, poluparadnu odoru; nije se opijao nikada ni u kakvoj prilici, već je svojom hladnom pojavom ulijevao strah mladim časnicima. Sve je radio dobro, a ništa ga nije osvajalo. Dobro je jahao i imao prekrasnoga konja, ali sportsman nije bio. Odlično je pucao i bio je članom aristokratskog lovačkog društva; bivao je pozivan na carske lovove, ali lovac nije bio. Hladno je igrao moderni bezik i vint, no nikada se nije snizio do »tetke« i nikada ga nisu vidjeli kod hazardne igre. Bio je oženjen, imao dvije kćeri, pod-

jednako suhe, kakav je bio i sam, malene djevojčice, koje su bolje govorile engleski, nego ruski. Njegova žena, prosjeda suhonjava dama, caričina dvorska gospodja, bila je savršena dopuna svojemu mužu. Zaludjena svjetskom uljudnošću, posjetima i finim razgovorima, ona je još strože čuvala sve pukovnijske običaje i mnogo je pazila na to, da se časnici u društvu dolično ponašaju. Pripovijedalo se, da je prije nekoliko godina, za granicom doživjela s nekakvim talijanskim princem roman, no taj se roman svršio tako prikriveno, tako usiljeno dolično, da su čak i oni, koji su o njemu govorili, i sami sumnjali, da li je sve bilo istinito, što su govorili. Pazila je na ponašanje pukovnijskih dama i bez apelacije presudjivala, koje se sveze mogu dopustiti, a koje blate muževo ime i sramote pukovniju; pazila je i na to, da časnici na javnim mjestima ne hodaju ispod ruke s glumicama, ma bile one kako pristojne i potjecale ma od najboljih porodica. Časnici su je potajno nazivali nastojnicom razreda, ali su se bojali njena rdjava jezika i utvrdjenih navika. Svakome bi nagovijestila, da po izravnoj lozi potječe od Rjurika i da je njezin predak, čiji se portret sačuvao, bio komornik cara Alekseja Mihajlovića, te da se kod nje čuvaju carska pisma, adresirana na njenoga šukundjeda.

Imala je jednu slabost: ženiti mlade časnike, sastavljati i tražiti im partije, koje bi u svakom pogledu bile dobre za pukovniju.

Svega se toga Sablin sjećao, čekajući da bude primljen. Prošlo je pola sata. Nisu ga zvali.

Kako može pukovnik mirno sjediti, razgovarati se sa ženom i djecom, kad zna, da ga ja, njegov drug, čekam? — mišljaše Sablin. Kako može ne pozvati me, jednostavno, prijateljski. Evo diči se svojim manirama, ljubeznošću, gostoprimstvom, a kad tamo — prostak! »Soldafon« misli, da je on pukovnik, a ja kornet. On je ohol. Svi časnici već odavno svim kornetima govore »ti«. I Stepočka i

Gricenko, pa i pobočnik, a samo on govori »vi« i nesamo kornetima, nego i Macnevu! Kad popije s kime bratimstvo, kao da je iskazao carsku milost. Ne volim ja njega!

Sablin se sve više ljutio na Rjepnina, mrštio guste, tanke obrve i mreškao prekrasno čelo.

No, ja ću mu reći svoje mišljenje! Sve ću izgovoriti! — odluči on u taj čas, kad se vrata otvoriše i livrirani služak reče:

— Izvolite, vaše blagorodje, njihova svjetlost vas mole.

Sablin je mrzio i služaka. Činilo mu se, da je livreja već učinila vojnika oholim i da momak s prezirom gleda na njega — korneta! Pričekaj, golube, mišljaše on, prolazeći kraj služaka. Pritegnut ću ja tebe kadgod! Samo se usudi ne odavati mi počasti. Makar ti bio kneževski služak.

XIX

Knez Rjepnin stajao je za teškim pisaćim stolom. Bio je u fraku, zakopčan na sva puceta. Sablinu nije ponudio da sjedne, a ni ruke mu nije dao. Hladan ocjelni pogled prodirao je kroz Sablina i prikovao ga na mjesto. On je nehotice zamr'o i stao u pozor, s rukama na gajtanima.

— Kornet Sabline, — službeno i hladnim tonom započne knez Rjepnin. — Pozvao sam vas zato... Poznavao sam i duboko poštivao i cijenio vašega oca. Ja vjerujem... Želim vjerovati, da je za vas naša pukovnija svetinja. I zato sam se zaprepastio, kako ste se mogli tako lakomisleno ponašati prema časti pukovnijske odore? Vi prljate odoru, kornet Sabline... Ja ne sazivam suda časničkoga zbora, nisam ni prijavio zapovjedniku pukovnije samo zato, jer sam uvjeren, da će vam dostojati jedna moja riječ, pa ćete se odreći svoje pogubne strasti.

— Kneže, — poče Sablin, — vaša svjetlosti.

Rjepnin ga hladnim pogledom blještavih sivih očiju prisili na šutnju.

— Još nisam svršio, kornet Sabline, — reče hladno. — Nisam vas zvao zato, da slušam vaše objašnjenje ili opravdanje. Tu nema opravdanja. Tek odlučno obećanje, da ćete odbaciti vašu pogubnu strast prema uličnoj djevojci...

— Vaša svjetlosti... ja ne ću dopustiti, — otpočne Sablin, blijed i teško zadihan, ali hladni prodirni pogled Rjepnina opet ga prisili na šutnju.

— U vaše fiziološke potrebe, kornet Sabline, ja se ne pačam, ali nitko ih ne izvršava javno, kako ste se vi osmjelili! Kako ste se mogli šetati ispod ruke u Pavlovskom na glazbi s uličnom djevojkom?! Vi ste jahali s njom i posjećivali takova mjesta, kakvo je majur, gdje se sastaju naše obitelji? Kornet Sabline... zasad vi treba da ostavite našu pukovniju, jer ne umijete časno i dostojno nositi njenu odoru. Da, ostaviti pukovniju! S time se, kornet Sabline, ne igra! Ali ja mogu da se zamislim u vaš položaj. Razumijem, da mladost ima svoja prava. I ja to ostavljam tako. Porazgovorio sam se s drugim članovima časnikoga društva, pa odlučismo zatvoriti oči, ali pod jednim uvjetom, da odmah, još danas, prekinete i dovršite taj odnošaj.

— Vaša svjetlosti, — teško dišući progovori Sablin. — Ja...

— Kornet Sabline, ponavljam vam, da vas nisam pozvao poradi objašnjavanja. Vi ste me saslušali, pa se nadam, da ste razumjeli i prihvatili. I... možete ići!

Jedan-dva, odmjereno, zazvonivši ostrugom, okrene se Sablin i ne osjećajući nogu pod sobom, suzama zamagljenim očima od smućenosti izadje iz kabineta kneza Rjepnina.

Nije se sjećao, kako je došao do svoje kuće.

Noge su mu se klizale po pločniku strmog obronka, iz grabe stršio je golem lopuh, sunce je već sjalo kao u jeseni blijedo, na časove prekrivali ga oblaci. Sablin svega toga nije opažao. On je sav drhtao od nutarnje uzbudjenosti i bijesa. Uvrijedili ga. Uvrijedili nju. Nju, ljubljenu prvu ljubav. Nju, koja mu se podala s tolikom nježnošću i neprisiljenom strašću!

Što da počne? Da se osveti! Da pozove na dvoboj pukovnika Rjepnina! Da pokaže, da žena, koju je on zavolio, nije ulična djevojka, pa da ne će dopustiti da se o njegovoj svetoj ljubavi govori, kako je Rjepnin govorio, oholo i cinički. On će uzeti za ženu Kitty! To je sve. I tada neka ju prima kneginja Rjepnina i neka joj stiska ruku i s njom se cjeliva! Da, on će se ženiti. Pa zašto i ne bi? Zar ona nije djevojka? Ona je čistija od mnogih. I ona će mu biti vjerna. Svi znaju, da Manockov zalazi gospodji Macnevoj, i kad je u službi, spava kod nje; svi znaju, da Petriščeva živi s kornetom Speranskim... Pa svi šute... A što Kitty?... Baš ću je uzeti za ženu! Njima u prkos!...

Predoči sebi Kitty svojom ženom. Svaki dan njezino milovanje, sladak razgovor, miris hijacintova parfuma i pudra, punačko tijelo i umorno milovanje.

Sablin potrese glavom; dogrdilo mu je već za pet dana i htio je da se odmori. A ovamo svaki dan. Svaki dan pjevuckanje za pijaninom i nedopjevane pjesme o ljubavi i strasti.

Pukovnijski blagdan. Loža u manežu, okićena pukovnijskim bojama. Carica, velike kneginje i Kitty sa svojim jednostavnim dobrim smiješkom i punim bijelim rukama... Sablin obori glavu. Shvatio je, da je to nemoguće. Rjepnin ima pravo: ona nije dama za pukovniju. Pukovnija obvezuje, pukovnija treba drugo ponašanje prema ženi, drugu ženu.

Zadovoljena, presićena strast nije se budila. Hladan razbor stupao je na svoje mjesto. Ona, ili pukovnija. Naša pukovnija tako je krasna, moćna i velika. Naša pukovnija nerazdjeljivo je svezana s Rusijom i sa carem.

Sablin je sve više shvaćao, da bi njegov odnos prema Kitty morao biti posve drugačiji i da bi on samo drugačije mogao nju ljubiti. A da li je on mogao nju ljubiti?

U malenoj sobi zgušćavao se sumrak. Prozor je propuštao malo svijetla. Nebo se mrštilo i navlačilo oblacima. Kiša se spremala. Sablin je hodao amo-tamo i čas bi gnjevno stiskao pesnice, a crvenilo mu zalijevalo lice i sipao bi kletve, čas bi nešto šaptao i nešto izmišljao.

Sablin se sjeti raskošnih doručaka, objeda i večera kod Kitty. Vino, konjak, likeri. Sve je ona kupovala, za svoj novac? A za kakav novac? Odakle je uzimala novac, da hrani i ugošćava njega?

Stane kod prozora, spusti ruke u džepove. Zafićuka.

Kornet Sablin! — reče on sam sebi, — kakav ste vi glupan... i nitkov.

Pozove služaka, naloži mu da reče izvoščiku, neka upregne i spremi se na put natrag u Pavlovsk s pismom u Fridericinsku ulicu, a sam sjedne da piše.

Pismo nije išlo od ruke.

»Mila Kitty«, — započne. — »Prilike su se tako zamrsile, da ne mogu doći danas. Sutra su manevri. I tako smo na dvije nedjelje jedno od drugoga otkinuti. Zbogom, dragi mišiću, zaželi mi sretan put i sačuvaj me u dobroj uspomeni. Tisuću puta cjelivam tvoje šećerne usnice. Vidjet ćemo se opet poslije manevara. Čekaj me i ne tuguj, zlatna moja. Do vidjenja. Tvoj Saša«.

Sablin metne u pismo pet stotina rubalja, ali kad je pismo zapečatio, shvati, da će ju novac uvri-

jediti. Nije ga ona t a k o ljubila, nije mu se t a k o podala, da bi trebalo i da bi se moglo za to platiti.

Sablin raspečati pismo i izvadi novac. Zamisli se. Ali kako će biti s objedima, večerama, vinom? Pripiše: — »P. S. Mišiću, ja sam ti dužan za tvoje gošćenje; napiši koliko, obračunat ćemo. Ne ću, da ti još i trošiš na mene. A. S«.

Zapečati i pošalje.

XX

Kad je Kitty primila to pismo, zališe je suze. Znala je, da će ju on napustiti, ali tako naglo? Toga nije očekivala. Za pet dana, za pet sretnih dana izgorio je sav njezin život i ništa joj nije ostalo. Šta više, ni njegove fotografije nije imala. Da ju zatraži o n d a, nije se sjetila, a s a d a, shvatila je, da joj ne će dati. Taj kratki pripis o novcima, ono »do vidjenja«, koje je govorilo »zbogom«, ona hladnoća poslovnoga pisma, nedostatak epiteta, laskavih riječi — sve joj je jasno govorilo. Shvatila je, da su mrtvi, i Saša i njegov Mišić — nema ih više, a ostao Kornet n a š e pukovnije Sablin i — »Katka-filozof«. Sašin portret mogao se isticati na Mišićevu stolu, ali portretu korneta Sablina nije mjesto u spavaćoj sobi Katke-filozofa...

Kitty je ridala valjajući se na krevetu i utiskujući lice u jastuk. Jecala je i plakala, čas tiho grcajući u suzama, čas vičući i obuhvatajući obezumljenim očima spavaću sobu, punu toplih uspomena na njega.

Da je imala pri ruci otrova — otrovala bi se smjesta. Ali kad je o tome razmislila, odluči drugačije. Ona ga mora još jedanput vidjeti, mora se oprostiti, kako valja — a onda — propadajte, moje taljige na sva četiri kotača! Makar u glib!... Svejedno... Ako budem ostala u životu, živjet ću od uspomena na ono, što je bilo. A bilo je svega: — i šetnje parkom, i jutarnje kave na majuru i jahanja u Orlovski gaj kraj Gatčine. Bilo je... A kad postane već sasvim ružno, otići ću i sjesti za onaj stolić, na onu klupu, gdje smo sjedili u dvoje i sjećat ću se... A ne bude li se dalje moglo — umrijet ću s njegovim imenom na usnama...

Znala je, da će u toj ljubavi izgorjeti, svijesno je išla — da se opije i da umre, da »naslade i strasti pun pehar iskapi do dna«, a evo, kad je razabrala, da joj je »za trenutak te sreće« dosudjen grob — smela se i preplašila. Trenutak je taj bio prekratak. Ona je sanjarila, da će poslije manevara otputovati skupa nekamo u Finsku i da će tamo usred hladne, zamrle prirode, na tihim jezerima, pokrivenima uvelim lišćem, istrusiti do dna tu čašu strasti, a onda... onda makar i umrla. Htjelo joj se iskapiti čašu, punim gutljajima, doprijeti do hladnoga ruba, a zapao ju — samo jedan gutljaj.

Pa svejedno! — krikne očajno. Ja sinja kukavica. Tako mi i treba!

Kitty skoči i poleti k ogledalu i počne umivati i otirati tragove suza, stane prigladjivati i poravnavati zlaćane kose u lijepu frizuru. Potraži ljepši šešir, koji bolje pristaje k licu, ne misleći ni na kišu, koja je već pred pola sata počela padati sitna, dosadna, spremivši se na sav dan.

Odvezla se u dućan, da mu za manevre nakupuje slastica i zakusaka, koje on voli. Nesamo da ona ne će od njega ništa uzeti, nego će ga ganuti i obdariti za oproštaj. To je bio njen ponos i to joj je donosilo utjehu. Poslije devetoga sata naveče, s licem, pokrivenim prašinom od kiše, dovezla se do njegove kućice u Krasnom Selu, pokucala na vrata i mislila samo o jednome — samo da ga nadje kod kuće. Samoga. Da ne bude tkogod kod njega.

Sablin je doista bio sam. Spremao je sa služakom kovčeg za manevre. Narednik je poslao vijest, da će podvoz sa stvarima gospode časnika krenuti u pet sati ujutro.

Kad je unišla, on se začudio i obradovao. Ali se i silno smeo. Pošalje služaka, da postavi samovar. Okretao se na mjestu, ne znajući kamo da je posadi.

— Kitty, mila. Kako si, kako? To je lijepo. Prokisla moja nenagledana. Ah, ti, mišiću moj sivi.

On je grijao svojim toplim rukama njene ukočene i hladne ruke. Bila je prozebla od noćne vlage i vjetra.

— Pazi, da se ne nahladiš! Ah, kako si luda. Brže vreloga čaja. Ona ga je promatrala pažljivo, dugo, kao da je htjela upiti njegov obraz i odnijeti ga zauvijek sa sobom. Usne su joj drhtale, zubi cvokotali od zime, a još više od unutarnje grozničave uzbudjenosti.

— Sutra na manevre, — reče ona drhćući.

— Da, na dvije nedjelje. A onda... K tebi. Ako dopustiš?

— Spremaš se, — reče ona i nagne se, da sakrije suze, što su joj navrle na oči, i drhtanje usnica.

— Što si sve metnuo? Stani! Imaš li dva para običnih čizama?

— Jedan, — odgovori on.

— I taj si spremio. Ludjak, ludjak, a u čemu ćeš onda poći?

— Htio sam u lakiranima, — reče Sablin.

— Po ovakvom vremenu! Njih ćeš uništiti i samo se nahladiti... Ne, ne, tako ne valja. Čemu toliko ukrućenih košulja, a mećeš ih skupa sa čizmama; ta zgužvat će se. No, milostivi gospodine, izvolite izuti lakirane i obuti ove; ja ću sve drugačije složiti.

Kitty se već sabrala. Htjela mu je pomoći i zamijeniti mu mater. Ta on, bijedno siroče, i nema matere. Tko će misliti na njega? Tko će ga požaliti?

— Saša, evo gledaj: ovamo na dno metnut ću ti vunene čarape; moraš ih obuvati, kad je ovakvo vrijeme, kakvo je sada. Ovdje je rublje, a ovdje čizme, posebno, preložene papirom; ovamo gore

metnula sam svježu noćnu košulju, tvoje knjige, a zajedno s njima metnut ću i moj mali dar: ono što toliko voliš, paštete od jagoda. Ako bude kišovito, ne će ti se htjeti ići u menažu, pa ćeš piti u svom šatoru čaj i spominjati se mene.

U njenim spretnim rukama preobrazio se kovčeg. Kod Sablina i služaka nije bilo mjesta; smišljali su nekakve košarice, a u kovčeg je sve stalo i još je ostalo mjesta. Služak donese samovar i odnese kovčeg. Ostadoše sami. Za prozorom je monotono lijevala kiša i voda je praskala u mlakama, a u sobi je jasno gorjela svjetiljka, i jače se osjećao miris parfuma. Sjedili su i pili čaj. Šutjeli su. Nije bilo o čemu da se govori. Sve riječi ljubavi izrekli su za onih pet dana bezumne strasti, a novih nije bilo. Duševni bol postarao je njezino lice, pa se nije više činilo privlačivim. Svaki tren mogao se vratiti Rotbek ili ući služak. Valjalo se žuriti, oprostiti se i odvesti.

— Dragi moj! Mili moj, hoćeš li se sjećati mene? — zapita ga ona.

— Kitty, mi se ne opraštamo zauvijek. Zašto si takva?

Ona zaplače.

Počeo ju je tješiti.

— Ne treba... ne treba, mili, — govoraše ona osjećajući, kako su njegovi cjelovi postali vatreni i strastveni.

No njemu se pričini, da se ona zato i dovezla, jer drugačije oproštaj ne će biti potpun i on ju uze na svojoj uskoj putnoj postelji. Ni njemu ni njoj nije bilo do strasti i ova ga je eksplozija još jače odbila od nje. Počeo ju je požurivati. Nije ni mislio, da je napolju gluha, neprijatna noć i da se ona boji voziti se sama po pustoj cesti. Kad se kasnije sjećao tih trenutaka, svagda se crvenio od bola. Svoju ženu, sestru, mater ili prijateljevu ženu ne bi nikad otpravio tako samu u kišu. Ona je osjetila, da je izlišna i da ga stješnjava, te se počela žuriti. Razba-

rušene kose nije ni popravljala — odjenula se makar kako — ta nije li sada svejedno? Boljelo ju je i stidjela se. Osjetila je, da je sva krasota njihova pavlovskoga romana prošla. Nije bila više vjerna, ljubljena drugarica nježnoga Saše, nego djevojka, koja se dovezla gardijskomu časniku u pohode. Strašno je trpjela. Kitty se poslije toga sama čudila, kako se nije o n d a ustrijelila na njegovim rukama. O n d a nije mogla, previše je ljubila; nije ga htjela uzrujavati.

— Zbogom! — reče ona.

Bio je od nje okrenut. Opet je izvadio svojih pet stotina rubalja i neprestano ih je motao, da joj utakne za oplećak. Čini se, da se tako radi, — mislio je u silnoj uzbudjenosti.

Ona opazi novce i domisli se.

— Saša! — klikne ona blijedeći, — ti to ne ćeš učiniti, ne ćeš me uvrijediti! Ja sam te tako sveto ljubila!

Ona padne na koljena pred njim, obuhvati mu noge i stade ih cjelivati.

— Zbogom! — jedva čujno reče, ustane i teturajući izidje na vrata.

On naglo zagrne svoj ogrtač i potrči, da joj pomogne u kola. Izvoščik je spavao u kočiji i dugo nije mogao shvatiti, o čemu se radi. Ona je u lakom svilenom ogrtaču bez kišobrana čekala, dok otvore dvorišna vrata. Na jednoj je ruci imala ažurnu rukavicu, dok joj je druga bila gola; zaboravila je rukavicu kod Saše, a nije se htjela vraćati. Rrdjav znak. Neka mu ostane na uspomenu! Oboje su mislili: brže, samo brže! Oboma bijaše neprijatno i teško pri duši. Napokon ona sjedne, a izvoščik krene iz dvorišta. Stisnula se u kut, plakala je, jecala i sva se tresla u grčevima.

— Jadnica! — mislio je izvoščik. — Očito je nesretnica mnogo pretrpjela. — Bio je on stari krasnoselski izvoščik. Sav je život sproveo kraj gospode i znao je, što se dogodilo. Mnogo je on u

svom životu vidio takvih drama, ženskih suza i ženskih jecanja. A kasnije su se trovale, strijeljale i utapale.

Uostalom, više su se utapale, — filozofski i mirno završi izvoščik svoja razmišljanja.

— Da! Dogodjaji! Vidi se, da je i ona svršila. Ne će preživjeti. Naužívala se, a sada — kamo? No — put je poznat!...

XXI

Trubači su u potpunom zboru jahali selom i svirali »general-marš«, opominjući da je vrijeme sedlanju. Ali brižljivi korporali već su davno odredili sedlanje, a sada su već vodnici po dvorištima pregledavali ljude, da li je sve u redu.

Kiša se spremala na nekoliko dana. Sitna, prodirna, hladna i metodička. Ljudi su zebli u laganim bluzama i očekujući zapovijed da izvedu konje, skupljali se u gomile pod hambarima. Magla se povlačila u krpama nad zemljom, pa je bilo sve tužno i potišteno. Breze su preko noći počele žutjeti. Odisalo je po jeseni. Ohrapavljele trublje kidale su tonove.

Jahači; braćo, na pohod se diž'te
Radostan zvuk u slavu vas žove,
Vesela duha hrabro se bor'te,
Za Cara, za Dom, mrijeti je slatko,

pjevahu one u zboru, a klarinet se zalijevao svečanim zvukovima. Ali u vlažnu zraku zvučale su bolno.

Sablin je spavao krepkim snom, a rumeni Rotbek, dovezavši se upravo iz Pavlovska, sasvim gotov, u potpunoj opremi, najenergičnije se trudio da ga probudi.

— Ta ustani, nesretniče! Opet ćeš poći bez čaja. I svuda ženske, — govoraše on, gledajući na

stolu žensku rukavicu i osjećajući u sobi miris parfuma. — Ej, Saša! Saša!

— No što je? — mrmljao je Sablin.

— Prespavat ćeš manevre.

— Koliko je sati?

— Sedam i četvrt, a u sedam i pol je postroj.

— Stići ću, — i Sablin je doista stigao, pa se, uz pomoć brzoga služaka, nesamo obukao, nego se napio i čaja.

Švadrone su se lagano vukle korakom po cesti. Časnici su u grupama jahali sprijeda. Svi su bili bez kabanica osim Macneva, koji se zagrnuo u nepromočiv plašt i strašno psovao, što je zapovjednik pukovnije poradi primjera ljudima odredio, da časnici budu u platnenim bluzama.

— Svaki barun ima svoju fantaziju, — mrmljaše on. — On toga ne shvaća, da vojnika ipak ne možeš prevariti. Svaki časnik imade švedsku bluzu, ili majicu, a vojnik nema ništa. Pa čemu onda i pretjerivanje? On ne će da razumije, da vojnik ima dvadeset i tri godine, a ja trideset. Ja sam reumatičan, pa ako prokisnem, bit će zlo. Saši naprimjer, ili Piku, ne će biti ništa. Njima je dobro.

— Dobro, — odgovori Sablin. — Pavle Ivanoviću, zašto niste dopustili obući kabanice.

— Eh, mladenka... u Saskoj nije bila! — usklikne, citirajući, Gricenko. — A ti pomisli. U vojništvu se ništa ne radi nepromišljeno.

— Barunska fantazija, — promrmlja Macnev.

— Čudak, vaše blagorodje, reče Gricenko, blješteći ciganskim očima. — Vojnik dodje na noćište i treba da se suhim pokrije. Ta on ima samo jednu kabanicu, koja mu je i pokrivač i sve. A ako mu ona prokisne, čime će se pokriti i zagrijati? Barun je Nijemac i vojnik, pa tu stvar točno shvaća. Ja mislim, da već dvadesetu godinu manevrira pod Krasnim Selom. Imao je prilike da prouči klimu.

Ulazili su u Gatčinu. Nadesno se pokaže visoka rešetka dvorskoga parka. Tužne vrbe nisko se objesile nad prozračnim jezercima. Oblaci se gomilali nad gustim kapama drveća i sjeverna pečal bila je razlivena u naoblačenom zraku. Neobični, čudni hipohondar Pavao, lebdio je ovdje svojim duhom i sve je bilo puno sjećanja na njega.

Trubači su zasvirali pukovnijsku koračnicu.

— Pjevačâ ne ćeš pozvati? — reče poručnik Fetisov. — Možda će carica udovica doći na prozor.

— I to, — reče Gricenko i zvonko poviče: — Pjevači napred!

— Kakva carica! — promrmlja Macnev. — Dobar gospodar na ovako vrijeme ne će ni psa istjerati, a on: izaći će carica! Njemu će se diviti.

— Čuješ li, trubači sviraju, — reče Fetisov.

— Pa neka sviraju, — reče Macnev. — Ni ljudî ne bi požalio! A što, Pavle Ivanoviću, kako misliš, hoće li se Saks dosjetiti da menažu postavi u školi, a? Valjda ne će u šatoru? Tamo je škola lijepa. I učiteljica nije na odmet. Na učiteljicu nije ni slična. Nije nihiliskinja, a ručice ima... prava divota! Pretprošle godine pili smo na manevrima kod nje čaj. Vatrena djevojka. A ja bih sada baš rakijice s ikrom. Ne znaš, da li je Dudak pošao za pukovnijom? Dok bude tamo menaža i ostalo, ja bih da se nasamu prošećem.

Pjevači, sagrijavši se u redovima, nakostriješivši se i zamišljeni, jahahu napred. Ljubovin nije ni izjahao. Narednik iza švadrone opazi, da je pjevača malo, pa poskoči sa štapom u ruci i odjaše da potjera ljude napred.

— Čuješ, Ljubovine, kakvoga ti to igraš aristokrata? Jesi li čuo, da zovu pjevače, — grozno poviče on.

— Nisam pri glasu, Ivane Karpoviću, — promuklo odgovori Ljubovin.

— Dat ću ja tebi glasa! Tornjaj se, gade, napred! — i narednik štapom ošine mokrog Ljubovinovog konja. Ovaj se podvine i Ljubovin odskače pred švadronu. Švadrona se približavala dvorcu.

Jeknite, pobjedni zvuci,
Rusko nek srce se gane!
Dvanaestog bojovnog ljeta
Zanos nek djedovski plane!

hrapavim glasovima pjevahu pjevači druge švadrone. Sprijeda su trubači svirali valčik »Gitanu«, a ostraga iz treće švadrone grmio je bubanj, zvonio trokut, a netko je, stavivši prste u usta, nesnosno zviždao, dok su iz te buke izlijetale iskidane riječi:

Nosi, Dunjo, ne kaljaj, ne kaljaj,
Po sveci — po svecima nadjevaj, nadjevaj!

Švadrone su se penjale uzvisinom na okrugao trg s visokim sivim obeliskom i obilazeći ga približavali se gatčinskim vratima. Sprijeda su bila siva suha polja, u daljini je tamnjela šuma, dok su se nad njom skupljali oblaci. Hladna kiša još je uvijek lijevala neprekidnim mlazovima. Nad pukovnijom dizala se s konjâ bijela para... Pjevači umuknuše.

XXII

Dva dana trajao je hod i dva dana je lijevala kiša. Narednikovo se lice zabrinulo. Konji omršavjeli. Slabo su jeli zob, a na noćištima nisu lijegali na mokru zemlju. Puške je valjalo očistiti, pustene pokrivače prosušiti. Dva konja bila su već izdvojena na prvom pohodu, a krivci su zbog nepažnje išli pješice za švadronom. Trećega dana bio je odredjen odmor na imanju baruna Wolfa — »Bijeli

Dom«. Časnici su zasnivali široke osnove za taj odmor. Spremao se objed kod baruna Wolfa, vatromet, glazba, ples, pjevači. Čitava divizija skupljala se u to vrijeme i trebala se smjestiti u golem logor na prostranim požetim poljanama, pokrivenim plastovima raži Wolfova imanja.

Uoči odmora, oko treće ure stigne pukovnija u logor. Otposlani napred, na službu divizijskoga stožera odredjeni reditelji, već su označili uglove logora i švadrone se prihvatile posla, da zabiju kolce za konje. Odasvuda se čuo žamor ljudi, rzanje konja, lupanje batova, kojima su se zabijali kolci. Kiša je prestala. Gusta magla spuštala se nisko, pa su poznavači meterologije govorili, da to najavljuje sunce i vrućinu, dok drugi, pesimisti, nisu više vjerovali, da će biti sunca, nego su govorili, da to navješta novu kišu.

Vojnički se logor ispružio u točnoj pravilnoj crti. Sve je bilo izmjereno aršinom, sedla poredana uzduž kolaca, razmaci ispravljeni. Iza svake švadrone bio je postavljen velik »intendantski« četverouglasti šator — švadronska kancelarija, u kojoj se, na zavežljajima sijena, smještavala švadronska aristokracija: narednik, oružar, pisar, ordonanc i furažir. Redom su smještali krmu, a na trokutu od motaka objesili su teške utege vage. Malo dalje dimile su se putne kuhinje. Njih je poredao dežurni časnik, dimnjak prema dimnjaku. Ravninu logora narušavahu časnički šatori, koji su bili različite veličine i oblika. Gricenko s Fetisovim imao je okrugao turski šator, Macnev — indijski, zelene boje sa bijelim pokrovom, Sablin s Rotbekom dansku kućicu. Nad svakim šatorom lepršala je zastavica druge boje. Zastavice su bile različite veličine, oblika i boje. Svatko je postavio svoj šator, gdje je htio. Ljubitelji krasote postavili su svoja prebivališta u grmlju kraj potoka, dok su nježni, bojeći se vlage, odmakli na vršak brijega, a gdje

koji, tražeći tišinu, otišao je od logora na pola vrste. Čitavo polje oko logora šarenilo se tim šatorima, koji su davali logoru izgled ciganskoga tabora.

Jutro odmora bijaše prekrasno. Sunce, nevidjeno tri dana, isplovilo je na bezoblačno nebo, jasno, radosno, toplo. Magla je iščezla, a na horizontu zastao golem oblak, zaliven ružičastim svijetlom. Narednici su istjerali ljude u pet sati ujutro. Posla je bilo toliko, te su se bojali, da ga ne će svršiti kroz dan. Osim običnog, ali većega čišćenja i redjenja konjâ, valjalo je isprati i isušiti bluze, jahaće hlače i rublje, ižmikati i isušiti pustene pokrivače, rastaviti, očistiti i namazati puške, pobijeliti odorno remenje, očistiti stremenje i žvale, otrti oglavine. Izjutra je logor, u očekivanju čaja, kipio kao mravinjak. Na pokrivačima, razastrtima po strništu, sjedili su na zemlji napola neodjeveni ljudi i dok se sušilo njihovo, u rječici oprano, rublje i bluze, srdito su čistili komade rastavljenih pušaka. Vodnici, zarinuvši ruke u džepove jahaćih hlača, obilazili su u samim donjim obojenim košuljama, vodove, pazeći oštro, da ne bi nitko ljenčario i badava tratio vremena.

Trubači su trli i čistili od vlage pozelenjele trube, uzimali note i svirali vježbe. Podalje, u rječici, kupali su kozaci konje i goli jahali obalom. Njihove isprane bluze bile su razastrte po grmlju. S rijeke dopirahu krikovi, dozivanje i bučanje.

Taj žamor i sviranje trubalja nimalo nije smetalo časnike u snu. Bilo je jedanaest sati izjutra, a većina šatora bila je još čvrsto zavezana. Spavali su od besposlice.

Gricenko je neodjeven ležao na ležaju i kuckao melankolično po gitari; Fetisov je ležao, pokrivši se preko glave. Macnev je u svojem šatoru, isto tako neobučen, čitao francuski roman »Mademoiselle Girot, ma femme«. Sablin i Rotbek spavahu tako čvrsto, kako se samo može spavati u

dvadesetoj godini za prekrasnoga ljetnoga dana u šatoru.

Služaci su stražarili kraj šatora s vrčevima vode, sapunom i ručnicima, s pripravljenim posudjem za kavu i čaj.

Kod šatora časničke menaže vrzli se kuhari u bijelim pregačama i kapama. Tamo je gdjekoji stariji časnik pio kavu ili čaj i pregledavao najnovije brojeve novina, što su ih donijeli novinski raznosači.

Manevri su za časnike bili blagdani, vesele bučne zabave. Ni brigâ ni napora nisu podnosili. Vojnici su živjeli za sebe, a časnici za sebe. Sva težina manevara ležala je na vojniku. Vojnik je poslije dugog marša morao čistiti i rediti konja, ići po krmu, nositi je na sebi, čistiti pušku, sedlo i čizme. Časnik je za to imao konjušara i služaka. Kavalerijski vojnici, ako nisu bili nastanjeni po selima, spavahu na goloj zemlji, jer kavalerija nije imala šatora. Mnogi su se nahladjivali i obolijevali. Rijetko su veliki manevri prolazili, a da se ne bi u kojoj pukovniji javila dizenterija ili tifus. Časnici su imali svoje šatore, a za nevremena nastanjivahu se po kućama; kod poznatih vlastelina ili kod vlasnika ljetovališta. Ipak časnici nisu voljeli manevara, jer su im bili na teret. Stariji su nastojali, da se izmaknu i da odu na dopust. Vojnici su naprotiv unatoč svim tegobama i nezgodama voljeli manevre. Život na manevrima sjećao ih je na selo; dolazili su u dodir sa seljacima, vidjeli su polja i šume, često pili mlijeko, jeli nesamo komisni, nego i seljački kruh. Manevri su nalikovali na rat. Služba je postajala promišljena, shvatljiva. Otimali su se za patrulama, zarobljivali su, na velikim logorištima sastajali se s drugim pukovnijama, nalazili zemljake, kojih davno nisu vidjeli, razgovarali se s njima, doznavali novosti. Težina rada i umornost zaboravljala se i vojnik se osjećao slobodnijim.

*

Na logorištu, ogrijanom suncem, čas bi tu, a čas tamo jeknula pjesma, čule se šale i smijeh. Vojnici se nisu osvrtali na to, što gospoda spavaju. Pa i što bi časnici radili? Samo bi smetali. Za njih na odmoru nije bilo posla. Nadziratelja je i bez njih bilo dosta. Narednik i vodnici nisu drijemali. Vojnici nisu osudjivali, nego su držali sasvim prirodnim, što je Fetisov s puškom i psom, u pratnji upraviteljeva sina, pošao u lov, i što su Macnev, Rotbek i Speranski otišli da igraju tenis, a ostali se raštrkali, gdjetko otišao tražiti gljive, gdjetko ležao u šatoru, ili bi, sjedeći do drugoga, na stolcu brižljivo čistio nokte.

Zato i jesu g o s p o d a. To su bila dva svijeta. Časnici i vojnici. Dva svijeta, živeći zajedno, ali nedostupna jedan drugome.

Sablin je, promatrajući iz svojega šatora iza logorišta, to potpuno osjećao. On je osjećao neprirodnost svega toga; činilo mu se, da bi on trebao poći k vojnicma, da nešto radi i da s njima o čemu govori. Do njega je u šatoru kuckao na gitari Gricenko. Sablin pridje k njemu.

— Pavle Ivanoviću. Ne bih li ja trebao poći u švadronu? Možda bi trebalo što raditi? — zapita on.

Gricenko prestane svirati, podigne svoje crne oči prema Sablinu, pogleda ga s neshvaćanjem i reče: — Zašto? Samo ćeš smetati. Tamo će narednik i vodnici bez tebe lakše posvršavati.

XXIII

Upet sati podjoše k vlastelinu na užinu. Kad su ulazili, dojahaše na vrata parka časnici kozačke pukovnije sa zapovjednikom na čelu, takodjer pozvani na užinu. Sablin se odmakne, da im napravi mjesta. Sprijeda je na žutom ždrijepcu jahao ugojeni general crvena lica s velikim sijedim brkovima i podbrčinama — pravi pravcati Taras Buljba. Srebrena nagajka visjela mu preko pleća, široke hlače i mekane čizme, dugačka čekmenka i kapa na zatiljku davahu mu zao, azijatski lik. Kozaci su imali laganije i ljepše konje, nego što su bili konji u Sablinovoj pukovniji. Slobodno, nesvezanih žvala, podigavši, kao isklesane, glave velikih bistrih očiju, šireći tanke nozdrve, prolažahu velikim koracima kroz vrata. Bilo je nešto osobito lagano u njihovim kretnjama. Sablin nehotice pomisli o njima:

— Gle, prave kavalerije.

Domaćin, barun Konstantin von Wolf, stajaše navrh otvorene kamene verande, zasadjene cvijećem, i dočekivaše goste. Imao je na sebi crn kaput iznad bijela prsluka i po domaći, sive, kockaste hlače. U zapučku kaputa imao je vrpcu pruskoga željeznoga krsta, što ga je dobio za posljednjega rata s Francuzima. Do njega stajala je u kićenoj svijetlo-ljubičastoj haljini s bijelim čipkama njegova žena, lijepa plavojka četrdesetih godina. Ona je bila dvorska gospodja mlade carice. Rodjena barunesa Korff, po izravnoj liniji odvjetak kurlandijskih vojvoda, bila bi ljepotica, kad ne bi bilo premršava lica, ohola i hladna izražaja u njenim svijetlo-modrim očima.

Stolovi za užinu bili su prostrti na travi pod stoljetnim lipama, koje je po predaji zasadio Petar Veliki, kad je osvojio Ingermanlandiju. Pod lipama se poredala dva zbora trubača i dvije grupe pjevača, iz kozačke i Sablinove pukovnije. Nešto podalje, na specijalnom tenis-igralištu, igrali su Rotbek i Speranski sa dvije barunove kćeri, dvadesetogodišnjom Sofijom i sedamnaestogodišnjom Vjerom, tenis. Mladić, dvorski paž, barunov nećak, mladi barun Korff, koji je te godine ulazio u Sablinovu pukovniju, dodavao im je lopte. Obje gospodjice bijahu ljepotice. Spretna, gipka, odlično razvita gimnastikom i jahanjem Vjera, svaku je loptu dodavala s lijepom klasičnom kretnjom. Njen zvo-

nak, čist glas ozvanjao je medju grmljem oživljen i sretan. Časnici su u grupama stajali oko igrača i nasladjivali se.

Kozački su časnici sjahali s konja, koje su prihvatili vrlo brzi konjušari, i u grupi podju za svojim zapovjednikom, da se predstave domaćinama.

Osim časnika stigli su na užinu: žena pukovnika Rjepnina s dvjema kćerima, dva baruna Wolfa sa ženama, jedan Wolf Kurfenhofski, u čijem je grbu bio crn vuk na zlatnom polju i drugi Wolf Drostenski, u čijem je grbu bio zlatan vuk na crnom polju, susjed vlastelin Müller sa trima ružičastim gospodjicama: plavojkama Elzom, Idom i Klarom, koje su se stidjele pred časnicima; bile su nespretne seoske divljakinje, od kojih je, po uvjeravanju Macneva, odisalo mlijekom. Odjeće su im bile domaće, sa crnim baršunastim oplećcima, zategnutim vrpcama, pa su časnike podsjećale na tirolske pjevačice, koje pjevaju na otvorenoj pozornici. Do plesa nije nitko mogao okriti, govore li ruski ili ne govore, a veseli šalivdžija Fetisov, sumnjao je, šta više, da li one uopće govore. One su na sve odgovarale samo »Ah, ja... Ah, so!«... ili naprosto sa skromnim: »Ah« obarale oči i tako se znojile, da im je znoj u krupnim kapljama izbijao na čelu i grudima. Tek na plesu razjasnilo se, da su one svršile gatčinsku gimnaziju i da su odlično govorile ruski, pa su, dakle, razumjele sve neukusnosti, što su ih bez susprezanja na njihov račun izbacivali časnici. To ih, uostalom, nije smelo, da ne budu veoma blagonaklonjene svojim kavalirima. Bilo je još nekoliko vlastelina Nijemaca, koje je barun nazvao zajedničkim imenom »moji prijatelji«.

Sam barun svakoga je pozdravljao dugim stiskom ruke, pri čemu je umiljato zagledavao u oči i govorio: »Molim, izvolite!«

Unatoč tome, što se rodio u Rusiji i sav život ondje proživio, gotovo nije ni znao ruski. Pridružio

mu se odmah barun Drevenic i oni počeše govoriti njemački.

Trubači zasviraše koračnicu i kavaliri, koji su imali dame, podjoše s njima ispod ruke k stolovima. Slučajno se dogodilo tako, ili je to naročito udesila kneginja Rjepnina, koja je u taj čas upoznavala Sablina s baronesom Vjerom, ali je on svakako morao poći k stolu s njom. Srce mu je zadrhtalo, kad je osjetio mršavu dječinsku ruku, koja se povjerljivo prislanjala o njegov lakat. On pogleda u jasno lice djevojčino. Nevine i čiste oči upriješe se u njega s iskrenim ushitom i Sablin se zbuni. Zastidio se pod tim čistim pogledom.

Kozački general bio je kavalir domaćice. On je bio najstariji gost, davno je poznavao barunicu, pa joj je udvarao sipajući komplimente.

— Kako se Vjera poljepšava, — reče on, — i kako divno pristaje uz onog mladog korneta. Tko je on?

— Ne znam, — odgovori barunica, uperivši svoje prekrasne kratkovidne oči i dižući prama njima u dražesnoj kretnji lornjet. — Predstavila ga je kneginja Rjepnina, a to je dovoljna preporuka.

— Je li Vjera svršila institut? — zapita kozački general.

— Jest, ljetos s odlikom, — odgovori barunica.

— Hoće li ostati na selu? Ta ona je takva ljubiteljica prirode. S puškom ide u lov?

— Obje su kao lude za ladanjem. Skaču po šumama. Potpuni dječaci. Ali zasad će ostati u Petrogradu; htjela bih, da bude na dvoru predstavljena i da kao dvorska gospodjica podje sa mnom na krunisanje.

— Ivane Kuzmiću, — obrati se k njemu hrapavim glasom Stepočka Vorobjev. — Ovdje se s vašim pukovnikom prepiremo o džigitovki. Recite: ima li džigitovka kakvo bojno značenje?

— Besmislena prebacivanje na konju, — odgovori barun Drevenic. — Kozački glupost. Noga, ruka kidati, konje kvariti.

Kozački zapovjednik sijevne srdito očima i glasno odgovori Stepočki:

— Kako ne! Ima golemo odgojno značenje. Džigitovka priučava kozaka prezirati opasnost, čini ga smionim i slobodnim na konju.

— Da, da, sve je to tako, — reče Stepočka, — a u ratu ste imali prilike opaziti, da je džigitovka potrebna.

— Kako ne? — odgovori kozački general. — Ja pamtim dva slučaja. A bilo ih je, uvjeren sam, na tisuće. Sjećam se kao sada kozaka Pimkina pod Karahasan-Kiojem. Raštrkali se mi u streljačku liniju protiv bašibozuka. Konjari otraga u zaklonu. Bašibozuci pritištu. Valja odstupiti. A Pimkin zakasnio. Svi posjedali na konje, a on sam zaostao. Napokon, već pred samim bašibozucima, trči on prema konju. Konjar mu pustio konja, a sam otišao. Konj potrči za drugimá, Pimkin jedva stiže da se uhvati za glavinu sedla. No bio je dobar džigitač. Objesio se, pritegnuo noge, visi na sedlu, a dobri konj bježi. U zgodnom trenutku odbacio se nogama od zemlje i osjetio se na sedlu. Da nije znao skočiti, raskidali bi ga bašibozuci!

— No, a drugi slučaj? — zapita knez Rjepnin.

— O drugom mi je pripovijedao sam učesnik rednik Bikadorov. Dostigao njega bašibozuk. Lete uporedo. Bikadorov htjede sabljom udariti bašibozuka, ali ovaj spretno podmetne balčak svoje sablje. Da li je kov pozlaćenoga balčaka bio loš, ili drugo šta, ali Bikadorovljeva se oštrica razletjela od jakoga sudara, kao staklena. I smrt bi bila neizbježna. Tada se Bikadorov naglo objesio pod konja kao na džigitovci, kad se dotiču zemlje. Bašibozuk udari, ali po zraku. A Bikadorov, viseći naglavce, izvadi berdanku iz čahure — onda su ih, sjećate

se, nosili u kožnim čahurama — pridigne se i metkom u trbuh složi bašibozuka.

— Spretno, — reče Stepočka.

— A što je to džigitovka? — uplete se barun Wolf.

— Zar vi niste nikad vidjeli džigitovke? — zapita kozački general.

— Nisam.

— Ni vi, barunice, niste vidjeli?

— Nisam.

— Ni vaše mile kćerke?

— Gdje bi one vidjele?

— No onda ću vas ja počastiti svojim momcima. Pa i sam ću razveseliti moju starost: džigitnut ću pred prekrasnom domaćicom, — reče kozački general i galantno poljubi barunici ruku.

— Platoniću! — vikne on na drugi kraj stola svome pobočniku.

Pobočnik, gojazan muškarac, sa staklom na očima i ridjastim brkovima s podbrčinama, koji je počeo ćelaviti, pridje generalu.

— Pošaljite kojega trubača na logorište, neka pukovnijski džigitači dojašu ovamo, oko dvadeset ljudi! I mojega »Praska« neka dade konjušar.

— Bit ćete služeni, — odgovori pobočnik.

— Bože moj, — reče barunica. — Zar ćete i vi, generale, džigitovati?

— Zašto ne bih, mila domaćice, — odgovori general, — izvolite mi dati vaš rupčić, metnut ću ga na travu i podići ga sebi za uspomenu na prekrasnu gospodju.

I general podje da oduzme rupce od gospodja i gospodjica.

XXIV

Dvadeset kozaka džigitačâ dojure i sjašu na rubu čistine. Mrki ridjobradi narednik, glomazan i jak, u punom karijeru, dojaše do generala i za-

ustavi konja tako, da je konj sjeo i ispružio napred prednje noge.

— Čast mi je javiti se, vaša preuzvišenosti! — prijavi narednik, dižući ruku do kape. — Doveo sam džigitače.

Od moćne ugojene figure narednikove, s golemom ridjom bradom, namrštenim obrvama, širokim plećima, i velikim rukama, odisalo je po starim vremenima. I on i njegov vranac, gojazni konj, bili su kao isklesani brončani kip.

— Gospodo časnici! — klikne general, — na konje, pa na džigit. Zastavniče Konjkove, razredite džigitače.

Visok, mršav časnik, guste kose, koja je ispadala ispod kape, pritrči do generala.

— Razmetnite rupce, Konjkove, — slatko reče general, — a ovaj ću ja sam metnuti, osobno. Vjera Konstantinovna, vaš rupčić?

— Dala sam, — smeteno reče djevojka.

— Gdje je?

Djevojka pridje i pokaže mali ažurni rupčić.

— Nije lako podići nešto tako maleno, — reče general. — No, Konjkove, — ovo je vaš; pazite, da se ne osramotite.

— Nastojat ću, vaša preuzvišenosti, — reče mladi časnik.

Odmaknuše stolove, za kojima su pili kavu i likere; trubači i pjevači postaviše se kao stijena na drugu stranu. Dame i gosti izadju iza stolova, da promatraju džigitovku. Konjušar kozak u trku privede generalu njegova žuta konja. General provjeri potpruge, skašovku*), i lagano hvatajući se na kalmičku desnom rukom za prednju oglavinu sedla, sjedne na konja.

*) Skašovkom se zove remen, koji na kozačkim sedlima spaja uzlove obiju stremena pod trbuhom konja i dopušta kozaku, da se sagne i dotakne zemlju, dok konj skače.

Najprije su džigitovali časnici. Prvi je proletio general i usprkos svojih sjedina i znatne punoće struka, lako se sagnuo i vršcima prsta dohvatio rubac domaćice i u trku ga poljubio. Suncem opaljeni časnik skakao je gore-dolje u punome galopu; Konjkov na ždrijepcu, koji se zlatio na zapadajućem suncu, lako se sagnuo tankim strukom i iz desetak rubaca, razbacanih po travi, pogodio uhvatiti rubac Vjere Konstantinovne i potresao njime nad glavom.

U čitavoj gomili, stojeći na sedlima i s puškama u ruci, proskakali su kozaci i izbacili metke u zrak. Zatim se počela pojedinačna džigitovka.

Na spretnom smedjem doratu skakao je mlad crnobrki kozak. Došavši jedva u istu visinu s gledaocima, naglo prebaci desnu nogu preko prednje oglavine, skoči na zemlju, dotakne se nogama zemlje i već je sjedio sprijeda na vratu konja. Odmah opet skoči na desnu stranu konja i baci se ravno u sedlo, pa je to izveo nekoliko puta.

Drugi je skakao naglavce, uprijevši se plećima na jastučić sedla i ispruživši u koljenima neznatno sagnute noge. Treći je odskakivao s konja, silno se odbacivao od zemlje, preskakivao preko sedla i ponovo se otiskivao i ponovo letio preko sedla. Kao da je letio nad konjem, ne dotičući se sedla. Taj je doveo do ushita nesamo dame, nego i časnike i vojnike trubače i pjevače.

— Takvim se treba roditi! — reče knez Rjepnin.

— Domaća stepa tako ih odgaja. Ta to je najbolja naša zabava na konacima i zaselcima, — reče kozački general. — Ukinite džigitovku, pa ćete ukinuti kozaka!

Jedan kozak htjede nešto izvesti, ali mu nije pošlo dobro za rukom, padne s konja, prevrne se i ostade ležeći na travi.

Dame ciknuše. Časnici htjedoše da mu polete u pomoć, ali ih general zaustavi.

— Ostavite, — reče on. — To je hotimice. Igra je takva. Odmah će doskakati drugi. Povalit će svoga konja i odnijeti prividno ranjenoga.

Ali se prevario. Iz gomile kozačkih pjevača istrči nekoliko ljudi i odnese kozaka. Ozlijedio se.

— Platoniću, — reče general, — doznajte, o čemu se radi. — Pobočnik otrči pjevačima i odmah se vrati.

— Ništa ozbiljno, — reče on glasno. — Već sjeda na konja. Odmah će skakati.

A zatim, odvedavši generala na stranu, tiho reče: prebio oba koljena!

Džigitovka se nastavljala. Skakali su u grupama. Dva kozaka su skakala na jednom konju, okrenuti jedan prema drugome; jedan je sjedio na vratu, drugi na trupini, iza sedla, i oba su pokazivala, kao da se igraju karata. Dvojica skakahu uporedo, dok im je na plećima stajao zastavnik Konjkov. Svaka grupa bila je u opasnosti, da će se na smrt ozlijediti, ako se konj spotakne; svaka je tražila snagu ruku i nogu i pouzdanje u mišice; svaka je bila na svoj način lijepa, ali su ih gledali ne samo s ushitom, nego i uzbudjena srca. Gosti su shvatili, da je to smionost.

Kad je proskakala posljednja grupa, kozački general zahvali džigitačima i otpusti ih na logorište.

— Vi dopustili, — reče barun Wolf, — ja ih pogostio. Piva, votke, kobasica, zasitna hljeba.

— Molim, — prihvati general. — Veoma sam vam zahvalan. Samo votke ne dajte mnogo. U dva sata noći moraju krenuti na manevar.

— O, po jedna čašica, — ponoseći se ruskim izražavanjem, reče barun Wolf.

Gosti ponovo sjedoše k likeru. Pjevači kozačke pukovnije približe se k stolovima. Ljubovin, koji je bio sa svojim pjevačima, pridje bliže. Htio je promatrati i slušati kozake. Htio ih je shvatiti. Kozaci su se mnogo razlikovali od običnih vojnika. Dugačka podstrižena kosa, koja je u čupercima

stršila ispod kapa, davala im je slobodan, nevojnički izgled. Bilo je mnogo bradatih sa širokim valovitim bradama. Kozaci su bili širi u plećima i jači, slobodniji, nego drugi vojnici, i nisu se toliko kočili pred časnicima. Lica im nisu bila tupa; gledali su veselo i pronicavo. Lijep reditelj, visok, vitak, malenih crnih brčića i crnih uvojaka, mladić i spretnik, izidje pred zbor, okruži ga crnim očima i strastveno, te naglo izgovori:

— Rekoše nam za Poljsku, da je . . . — tu zastane i izbaci jasno: — bogata.

I još jače razvuče, kao razočaran:

— A mi doznali: golotinja sinja.

I odmah zbor prihvati zamašnim akordima, koje je čitavo vrijeme prekidao zvonki tenor priglaska beskrajnim prelijevanjem nota:

A u toj u Poljskoj — krčmica stoji,
Krčmica poljska — krčma kraljevska.
U toj krčmi — tri mladića piju:
Prus s Poljakom i donskim kozakom.

— Zapisati tu pjesmu, — mišljaše Ljubovin, — nemoguće je. Pa je teško i motiv zapamtiti. Nekakva azijačina! Divlja pjesma. A i melodija joj je nekako divlja.

Ljubovin se zagleda u lica. Posve ruska lica, kao na slikama ruske starine moskovskoga perioda, gledahu u njega. Pravi pravcati — moskovski boljari, gardisti, strijelci; lica im nisu savremena, a i pjesme su nesavremene. Takve muziko sada nema. Pratiti ju na guslama, ili na fortepijanu, nije moguće, možda bi tek parstirska frula mogla da slijedi za tim prelivima glasa, što ih čini priglasak svojim visokim tenorom, koji se izdiže iznad zbora.

Nijemac votku pije — monete meće;
Poljak votku pije — groševe meće,
Kozak votku pije — ništa ne meće.

— Dobro! — pomisli Ljubovin. — Kornet Sablin govori nam uvijek, da pjesma mora odgajati vojnika. A evo ova pjesma upravo »odgaja« vojnika! O kozacima ne ide badava slava: — »kradljivci kozaci«.

On po krčmi hoda, ostrugama zvecka,
Ostrugama zvecka, krčmaricu mami:
Krčmarice dušo, podjider sa mnom,
Podjider sa mnom, k nama na Don tihi,
Kod nas na Donu, nije kao kod vas,
Ne siju, ne žanju, ne tku, ne predu,
Ne tku, ne predu, a lijepo se nose!

— Zašto je to tako? Kako su ti ljudi riješili socijalno pitanje i uredili kod sebe na Donu rajski život? — pomisli Ljubovin. I odmah dobije odgovor. Kozaci su pjevali dalje:

Pristala krčmarica na riječi njegove,
Sjela krčmarica na konjica dobrog,
Krenuo kozak, al u tamnu šumu,
Objesi krčmaricu na jelu zelenu!...

Završavala je pjesma tragedijom ženske povjerljivosti, ali ni napjev ni lica kozaka nisu odavali boli, brige ili odvratnosti zbog takova prestupka. Sve je bilo tako jednostavno, kako je bila jednostavna i pjesma.

Lijep moral! — pomisli Ljubovin, pa pogleda časnike i gospodje. Oni su s ushitom gledali kozake, Ljubovin se ponešto domišljao, da će sada u humanom vijeku prosvjete ubica i zločinac, razbojnik, uvijek naći kutić u ženskom srcu.

K njemu pridje Sablin.

— Ljubovine, — reče mu, — saberi naše! Zapjevat ćemo i mi poslije kozaka?

— Nemoguće, vaše blagorodje, — vatreno reče Ljubovin. — Može li naša pjesma proći poslije njihove. Ispast će vodena. Ovdje treba zviždanja i buke. Otpustite nas, vaše blagorodje. — I Ljubovin se okrene i podje od Sablina. Sablin se nije rasrdio. On ga je razumio. Samoljublje umjetnika, — pomisli on.

Kozaci su otpjevali još jednu pjesmu, a onda odrediše ples. Već davno su se oko čistine skupljale dvoriteljice Estonke u svojim stajaćim odjećama, gledale vojnike i kozake, a vojnici i kozaci gledali njih. Trubači zasvirali valčik. Časnici podjoše pozivati dame. Ali gospodjice Wolfove odbile su; bojale su se da ne uprljaju na rosnoj travi svoje bijele cipele i čarape; plesati su počele samo tri ružičaste Müllerice, ali opazivši da su same, smele se, pa i one prestale. Čistina je opustjela. Radnice se nisu mogle odlučiti, pa se ples nije mogao razviti.

— Ne bi li polku? — zapita barun, — naši plešu bolje polku.

Orkestar zasvira polku. Stari barun izabere najljepšu Estonku u modrom odijelu sa zelenim i žutim vrpcama i podje s njom na sveopću radost. Za njegovim primjerom poveli se radnici, počeli izlaziti nesigurno i vojnici, podstrekavani časnicima, a za njima i kozaci. I doskora se sva čistina napunila plesačima. Gudio je i gudio neumorno, čas ovaj, čas drugi orkestar, polku, i stotinu cipela odbijalo je takt: — jedan, dva, tri; jedan, dva, tri!

Na potamnjelom nebu igrao je daleki sumrak, u guštari perivoja svršavao je oružar s povoznim vojnicima pripreme oko vatrometa. Prsne i šumeći poleti k nebu raketa i raspukne se u jasnu zvijezdu; za njom polete rimske svijeće: ognjeni mlaz zaplovi i rasprsne se bengalskom vatrom izvedeni monogram pukovnijskog šefa.

Ples na čas prestane, ali se odmah ponovi. Napivši se piva i rakije, kozaci i vojnici postali su slobodniji, veselo se smijale Estonke. Gdjekoji od časnika pio je čaj za stolom, a gdjekoji pošao

da vrluda po perivoju. Gospodjice Müllerove odoše s Konjkovim, kozačkim pobočnikom, i Fetisovim, vrišteći čitavim perivojem, kad bi im ispod nogu skočila žaba.

Bureta sa smolom svijetljahu po rubovima prostora, vrtjeli se parovi, grmljela muzika, a male cipelice i čizme s ostrugama odbijale veselo takt: jedan, dva, tri; jedan, dva, tri!...

XXV

Ljubovin podje u tamnu aleju. Htio je da bude sam. Sve što je vidio, činilo mu se potpunom odvratnošću, izrugivanjem čovjekove ličnosti. Naročito su ga smutili kozaci. Lijepi slobodni ljudi, mišljaše on, — premeću se za zabavu gospodi, lome noge pred ugojenim njemačkim vlastelinom za bocu lošega piva i čašu smrdljive votke!

Netko se žurio za njim. On stane i sudari se s Koržikovim. Koržikov je imao na sebi zgužvan kaput iznad crvene košulje i veliku kožnu torbu s novinama.

— Zdravo, druže! — pozdravi ga Koržikov.

— Odakle vi ovdje? — zapita u čudu Ljubovin ogledavajući Koržikova.

— Kako vidite: dolazim kao raznašač novina. Prihvatio sam se, Viktore Mihajloviću, vašega posla. Odlučio sam pomoći vam i proučiti pitanje na licu mjesta.

— Pazite da ne padnete u ruke modrim arkandjelima. A i osim njih ovuda se vucari mnogo svakojakog gada. Pa i ovi kozaci! Jeste li ih vidjeli?

— Vidio sam. Ja sam, Viktore Mihajloviću, oprezan. Langsam — ruhig! Pretražite me, pa ćete se uvjeriti, da ne prodajem ništa drugo nego »Ruskoga Invalida«, »Novo Vrijeme«, »Petrogradske Novine« i »Listak«. Pače ni »Burzovnih« nemam. Najnedužniji prodavač pod nebom, Viktore Mihajloviću! Jučer sam čitav dan pazario medju armijskim pješaštvom pod Jamburgom. No znate, kakvi su to ljudi! Časnici se ponapili i uz pomoć vojnika noću su na juriš osvajali ljetnikovac; htjeli izvući gospodjice... Da... Ja sam poletio po pomoć. Hvala husarima, oslobodili smo ih. Odagnali su pješadiju. Umalo da se nije svršilo s bitkom.

— A gdje ste dobili dokumenat? Vi ste, čini mi se, zapisani kod ohrane.

— Još uvijek. I nadimak imam: »Ridji kukac«... Partija mi ga je izradila. Muha na njemu ne će nosa naoštriti. Bude li kada kakav dokumenat potreban — molim lijepo. Tako fina izradba. Treba pozvati specijalista. Potpis Kamenskoga — chef d'oeuvre.

— Zavidim vam, Fjodore Fjedoroviću. Kakav vi imadete karakter! Vi još vjerujete i u rusku revoluciju.

— Vjerujem, gospodine! I tvrdim, da takova skoka prema ostvarenju socijalnih problema nijedna revolucija nije dala, kakav će dati naša.

— Poslije kišice u četvrtak, — reče Ljubovin.

— No, možda, i prije. To će se pokazati. Vojsku, Viktore Mihajloviću, treba pokolebati. Razumijete?

Ljubovin zastane i s bolom reče Koržikovu:

— Jeste li vidjeli džigitovku?

— Promatrao sam, gospodine, — mirno reče Koržikov.

— Čemu se nadate, ako čovjek za tri groša lomi nogu i postaje možda za sav život prosjakom? Vidio sam i njega i njegove drugove. Vi mislite: — mržnja, očaj, — ni razgovora o tome. Drugovi se smiju. Ti si, vele, Zelenkove, sam kriv; zašto si se na bok objesio, eto, udario te je. To jest konj. A on veli: — pa i ne znam, kako mi se okliznula ruka. Bog me nekako smeo. Dok imadu Boga i vraga, za sve će odgovarati; njih ne ćeš

obratiti. A poslije toga bili su ushićeni svojim generalom. A naš je general dohvatio rupčić! Fuj! Jeste li vidjeli narednikovu gubicu? Emeljan Pugačev! Naš je Ivan Karpović prema njemu pravi kerubin.

— Dobro ste opažali, Viktore Mihajloviću, a niste znali izvesti zaključaka.

— Kakvi zaključci? Ljudi otvoreno pjesmom slave razboj i vješala, a onda odmah, na zabavu gospodi, lome noge. Mrak neznanja! Divljaštvo! Bog je gore, djavao dolje, a nad svim njima car i gospoda.

— A vi srušite Boga, a vraga prisilite, da vam služi, pa će vaša stvar poći kao saonice niz strminu.

— Ne znam, kako da počnem, — s uzdahom reče Ljubovin.

— Bez časnika ne će ići. Ja sam se upoznao s vašim Sašom. Duša od gospodina. Naslikani kerubin.

— Kada?

— Pa onda, kad ste vi odbili da pjevate i kad ste grubo izvoljeli otići, pristupio sam mu s novinama. Dobar gospodin. Dvojak mi je dao za »Novo Vrijeme«, a nije primio ništa natrag.

— Vi se rugate, Fjodore Fjodoroviću, — reče Ljubovin.

— Nipošto, promatrao sam ja njega. Ta ja sam fizionomist. Podatan momak. Pa, Viktore Mihajloviću, srdili se vi ili ne srdili, ali se tu ne će ništa učiniti bez Marije Mihajlovne.

— Fjodore Fjodoroviću, — s negodovanjem usklikne Ljubovin, — samo vam zato opraštam to, što govorite, jer sami ne shvaćate, što hoćete. Godinu dana proživio sam u vojarni, pa znam, što su sve one prodavačice cigareta i pralje, koje zalaze u časničke stanove. A Marusja, — razumijete li, — Fjodore Fjodoroviću? — nikad ne će nastupiti u toj ulozi.

— Pa ja to shvaćam bolje od vas, — reče mirno Koržikov. — Mariju Mihajlovnu zacijelo ne ljubim manje od vas. Ali ja imam druge osnove i druge putove.

— Kakve?

— Samo sve promislite i pripravite. Poučite samu Mariju Mihajlovnu i pripravite je na taj dvostruko opasni posao.

— Zašto dvostruki?

— Ako se, naime, Marija Mihajlovna zaljubi? — reče tiho Koržikov.

— U časnika? Marusja? Što govorite? Vi ste poludjeli!

— Dao Bog, da bude tako.

— Tek joj može prijetiti nasilje.

— Ne ćemo dopustiti, da dodje do toga.

Približavali su se logorištu.

— No, do vidjenja, Viktore Mihajloviću! Oprezno, vrlo oprezno izvršavajte svoj posao... Sutra će biti kiše.

On stisne Ljubovinu ruku. Ljubovin podje narednikovu šatoru. Koržikov je ostao u aleji parka i gledao, kako se na drugom kraju jasno sjala čistina, osvijetljena ognjima i bengalskom vatrom; tamo su se vrzli ljudi, gudio dosadan motiv proste polke i činilo se, da se čuje topotanje ženskih cipelica i zveckanje ostruga, koje svejednako ponavljaju takt: — jedan, dva, tri... jedan, dva, tri.

XXVI

Veliki manevri imali su se započeti sukobom konjaništva. Doglasna se služba imala započeti u dva sata noću.

Na livadi, kraj gospodskoga dvora, još su plesali; služinčad je donosila večeru za onu gospodu, koja su se zasjela, kad li pobočnik pozove Sablina i reče mu, da je poradi toga, što je poručnik Fe-

tisov previše pio i što u takvom stanju ne može poći u doglasnicu, zapovjedio komandant pukovnije, da podje Sablin. Sablin nije protestirao. Otišao je na logorište, zapovjedio služaku da probudi konjušara i osedla konja, kojega treba zajedno s doglasnicom dovesti k upraviteljevoj kući na cesti, a sam se s kozačkim časnikom, koji je imao svjetiljku, otputi u divizijski stožer po službi.

Iza bančenja, glazbe, pjesama, plesa i ženskoga smijeha bilo je Sablinu čudno gledati blijeda i ozbiljna lica starijega pobočnika divizijskoga stožera, kapetana generalnog stožera i mladoga armijskoga satnika, pridijeljena akademiji, kako su se nagnuli nad velikim šarenim zemljovidom. Bili su tako ozbiljni, kao da spremaju pravi rat. Do njih je za pregradom stanovao zapovjednik divizije s načelnikom stožera. Ni oni nisu spavali.

Zapovjednik divizije zapita, tko je došao, a stariji pobočnik odgovori, da su došli zapovjednici letećih doglasnica.

Zapovjednik divizije, stari ugojeni general u ulanskoj odori, izadje k njima. On počne objašnjavati zadaću, dok je čitav njegov lik govorio: — pazite, ne griješite i udesite tako, da bi se manevar odigrao uspješno i lijepo.

— Glavno su, — govorio je, — prijave, gospodo; nemojte biti lijeni slati mi prijave.

Kozački je časnik brižljivo sve zapisivao u svoju prijavnu knjižicu. Sablin se pouzdavao u pamet.

— No, zbogom, gospodo!... Pazite, da šaljete prijave, — još jedanput reče im zapovjednik divizije.

Kad je Sablin izišao iz svijetla na stube, pričinilo mu se tako tamno, da nije vidio svoga konja.

— Ovamo, vaše blagorodje! Tu sam, — reče konjušar i uzevši ga za ruku, dovede ga do konja.

— A doglasnica?

— Ovdje, vaše blagorodje, — začuje solidan glas vodnika Balatujeva.

Sablin se nije mogao snaći. Tamo u sobi, na petrolejskom svjetiljkom jasno osvijetljenom zemljovidu, jasno je shvaćao, da mora jahati ravno po cesti, koja je blijedo malinovom bojom prorezivala zelen prostor šuma, pa da, projahavši šesnaest vrsta, moraju izaći na poljanu s malenim čuhonskim selom — da li: Leppelovo ili Neppelovo? — da će dalje doći poljana, humci, zatim veliko selo Kolosovo, iza kojega se može očekivati susret s neprijateljskom izvidnicom. Odande je trebalo poslati prvu prijavu. Ali se sada u tami sasvim zbunio. Upraviteljeva kuća stajala je u šumi, a cesta je prolazila pokraj nje, no kamo da krene? Nadesno ili nalijevo?

Vodnik ga izvede iz neodlučnosti.

— Nadesno, vaše blagorodje, — reče on, i ne čekajući zapovijedi, izašalje izvidnike.

Udaranje kopita po razmrskanom kamenju počelo se stišavati, kad Balatujev s poštovanjem reče Sablinu: — Izvolite krenuti.

— Redovima desno, lijevo krilo napred! — otkomandira Sablin, — korakom stupaj!

Ništa se nije vidjelo. S obiju strana ceste vukla se granata šuma. Mirisalo je omorikom, smrekom, vlažnom močvarnom mahovinom. Ravna cesta, pokrivena mlakama od jučerašnje kiše, jedva se vidjela. Sablin je nije iz početka uopće razabirao i čudio se, kako je sigurno i ravno išao njegov Mirabeau.

Projahavši oko pola sata, Sablin zaustavi doglasnicu i zapovjedi sjahati, pregledati potpruge i samare. Tako se moralo po propisniku.

— Može se pušiti, — reče on, osjećajući kako mu je i samome srce zaželjelo da puši.

Crvenim iskrama bljesnuše plamečci i na sekundu rasvijetliše nepomične konje, koji su se u mraku činili ogromnima.

U šumi je bilo tiho. Čulo se, kako u jarku uz cestu romoni voda, u koju bi katkada padala kaplja s grane i tiho odjekivala. Sve naokolo gluha i tamna šuma.

Posjedaše na konje. Trebalo bi ići čas korakom, a čas kasom, ali se Sablin u toj tami nije mogao odvažiti na kas, nego se i dalje pomicao korakom.

Odmjereno su odjekivala konjska kopita po cesti i noć prolazila. Javljao se mutan i vlažan osvit. Drveće se razaznavalo, a isto tako i brzojavni stupovi, koji su tužno šumjeli uz cestu. Magla se dizala i vrtjela nad šumom, zgušćujući se u sive oblake.

Po Sablinovu računu već su prošli dosta puta i već je morao doći šumski zaravanak i zaselak, ali je naokolo bila još uvijek samo šuma.

Svitalo je. Svanjivao je siv dan. Sitna je i prodirna kišica rosila, kao kroz sito, sumorno, dosadno. Šuma naglo prestane prelazeći u pješčane humke, obrasle vrijeskom i posute starim panjevima. Sprijeda su se iza maglene zavjese pokazale malene, tamne kućice. Sablin odahne smirenije: Dosad mu se sve činilo, da ne jaše pravim putom.

— Vaše blagorodje, — začuje on uzbudjen glas Balatujeva. — Husari!

Čitava doglasnica, u neredu povlačeći za sobom Sablina, baci se upropanj po cesti. Sablin se ogleda. S desna i s lijeva, upravo po isječenoj šumi, s punim karijerom prama njegovoj doglasnici lete husari u bijelim haljincima i modrim kapama.

Nerazumljiv i, kako je Sablin uvidio kasnije, glup i neosnovan strah i uzbudjenje obuze ga. On podbode svoga konja ostrugama, a ovaj poče snažnim razmahom, Sablinu se činilo odviše brzo, grabiti cestu, a kornet nije smio pogledati, što se dogadja otraga. Odjednom se, njemu s lijeva, pokaže ispružena siva gubica konja u skoku; malena, gospodska ruka bez rukavice, snažno zahvati njegovu

ruku u prokisloj bijeloj rukavici i silnim pritiskom zadrži hod konja.

— Ne naprežite se, prijatelju, dalje, nego se predajte! Nas ima više; vi ste zarobljeni, — začuje on miran glas.

Pored njega skakao je na prekrasnom suhonjavom konju mlad poručnik, nevelikih svijetlih, na kraju raspuštenih brkova. Sablin ga je odmah prepoznao. Bio je to junak trkalačkoga polja, poznati sportsman Lambin.

Podju korakom. Husari, bilo ih je osamnaest kršnih momaka, u prokislim haljincima, okružiše Sablinove ljude i stadoše veselo ćeretati. Sablinova doglasnica u mokrim i otvrdnulim kabanicama izgledaše smetena i nipošto kršna.

— Kako se to dogodilo? A naši izvidnici? — govoraše otraga Balatujev.

— Mogli ste, — odgovori mu Lambin, — još više podići svoje ovratnike; jašili ste, gledajući napred, a sa strane ništa niste vidjeli. A gdje su vam pobočni izvidnici?

Sablin se osjećao potištenim pred svojim ljudima. Zašto nije poslao pobočne izvidnike? Nisu ih nikad izašiljali, da ne gaze trave. Ali ovdje nije ni bilo trave. Bilo je pješčano polje, zaraslo posve nepotrebnim vrijeskom, a on nije poslao izvidnike. Zašto? Pa zato, što nikad nije ni mislio o manevrima. Manevar je za njega bio — užina kod baruna Wolfa, poznanstvo s krasnom djevojkom, barunesom Vjerom Konstantinovnom, trubači, pjevači, kozačka džigitovka, ples, vatromet i to je sve, a nipošto plijen ni pisanje prijava. Nipošto rad u polju. Što je rad u vojnoj službi, on nije znao. Vojna služba bila je za njega vječan blagdan. Sablin pogleda svojega Mirabeau-a. Gusta i bijela pjena izbila mu ispod prsnoga remenja; disao je teško i išao frčući. Nije navikao skakati. Uporedo s njim išla je lako krasna, siva Lambinova kobila, dišući, kao da je upravo izašla iz staje i nije se

nimalo ugrijala. Bila je stvorena za manevre, za boj, za rat. Sablin pogleda i Lambina. Približavao se k čuhonskoj kolibici. Tamo je stajao husar ordonanc, čekajući doglasnicu.

— Narednici! — krikne Lambin i dva se husara odvoje od doglasnice, da odnesu prijavu.

— Pričekajte prijavu. Počasniče Svjetozarove, napojiti ljude čajem i mlijekom. Dvadeset časova odmora, — reče Lambin.

On živi za manevre, pomisli Sablin, živi za ljude, po svoj prilici misli na rat i za nj pripravlja ljude. Pa i njegovi su ljudi nešto osobito: lagani, hitri. Rade sve sami.

Sablinova doglasnica udje u hrpi u dvorište, ne znajući, valja li sjahati, ili ne. No Lambin im odredi.

— Sjaši! — krikne on Sablinovim vojnicima. — Ostat ćete ovdje do kraja manevra. Možete se ispavati; bit će da ste umorni. Moji će vas momci napojiti čajem. Kako se zovete, kornete? — Obrati se Lambin k Sablinu. — Ime i očestvo?

Sidje s konja, ljubezno ga potrepta po vratu i po licu, a u njegovoj je kretnji bilo nešto ženski nježno. Konj je razumio njegovo milovanje, prateći ga tamnim umnim očima kao pas.

Lambin udje u kolibu, dobaci čuhonskim jezikom nekoliko riječi domaćinu i sjedne da napiše prijavu. Napisavši o sudaru doglasnica i otpravivši prijavu, Lambin ozbiljno pogleda Sablina.

— No, gospodine kornete, da se ovo dogodilo u ratu, ja bih vâs i vaše ljude razoružao, oduzeo konje i pod pratnjom četvorice husara otpremio bih vas u zaledje. Na taj biste način za svoju četu propali. Na manevrima, dašto, toga ne ćemo učiniti. Ostavit ću vas ovdje, ali ćete mi zadati časnu riječ, da se do kraja današnjega manevra ne ćete vratiti svojoj pukovniji i da joj ne ćete ništa ni pisati ni poslati. Pristajete?

— Dakako, — smeteno promrmlja Sablin.

Husar donese čajnik sa čajem, a Lambin pruži Sablinu čašu i šalicu sa crvenim cvijećem.

— Kako je sve to kod vas uredjeno! — reče Sablin. — Sasvim posebni ljudi.

— Ljudi su svagdje jednaki, — ozbiljno prihvati Lambin, — samo im je odgoj različan.

— A kako bih se ja mogao izbliže upoznati s načinom, kako se izgradjuju vojnici?

— Treba se manje baviti zabavama. Mi smo noćas po vašim raketama i rimskim svijećama točno odredili, gdje konačite. Poradi toga smo mjesto šest izvidnica, odaslali samo tri i točno smo izašli, pa znamo i da će sukob biti ovdje... Ako hoćete, možemo se paziti i dalje. Dodjite u pukovniju i zapitajte za mene u četvrtoj švadroni. Ja sam uvijek u pukovniji. No, a sada do vidjenja!

Lambin naglo ispije šalicu čaja i izadje na dvorište. Sablin ga provede. Vidio je, kako su daleko napred signalizirale njegove izvidnice i kako su na Lambinov znak pošle napred i zašle u šumu.

Kiša je sipila neprekidno, dosadno. U kolibi bilo je vlažno, odišući po seljaku i ovčini. Po malenim oknima tekle su neprekidne struje vode. U kutu, gdje su na stijeni visjele slike cara i carice, litografirana slika »Stepeni čovječjega života« i slika francuskoga predsjednika Faura u crnu fraku i crvenoj vrpci, sjedio je na klupi stari Čuhonac i šutke pio iz luke...

Prokisli teški ogrtač pritiskivao je korneta na vratu. Oprema ga stiješnjavala. Sablin skine opremu, ogrtač položi na klupu i prilegne podmetnuvši ogrtač pod glavu. Čuhonac je sjedio nepomično, dok mu je sipljivo grgotala ispušena lula. Kiša je turobno udarala o prozore i nagonila neku tugu. Sablin se ispruži, zijevne i zaspi čvrstim snom.

XXVII

Vaše blagorodje, ustanite, idu! — ulazeći na prstima u sobu, tiho reče Balatujev. On je još uvijek bio u mokroj kabanici s opremom na sebi.

— Tko ide? — upita Sablin.

— Protivnik.

Za prozorom se čuo odmjeren topot mnogih stotina konjskih nogu.

Sablin izadje na ulaz. Kraj njega su žustrim kasom s obiju strana ceste prolazili ulani. Mokri haljinci bijahu im zabrizgani blatom. Za kokarde bijahu stavili brezove grančice; lica su im bila mokra od kiše, konji su bliještali i činili se tamnosmedjima. Prolazili su švadrona za švadronom, a daleko iza njih vidjele se sive kolone i crvene, od kiše potamnjele, kape husara. Sprijeda se začuje znak trublje, nekoliko je glasova na različitim mjestima zakričalo i Sablin opazi, kako su švadrone počele skretati sa ceste, skakati kroz jarak, jureći napred k šumskoj čistini — tamo je bilo polje prekriveno jahačima one divizije, u kojoj je bila pukovnija Sablinova.

Na boku razvijali su se u dugačkim linijama kozaci, ali se protiv njih bace draguni i dio husarskih švadrona, pa su se na širokoj poljani vidjele kratke linije švadrona, koje su jurile na juriš. Sa zveketom preskakivala je preko jaruge konjanička baterija i topovi se žurili, da zauzmu bokove. Netko je pao. Nečiji konj, uprljan blatom bez jahača, uzvitlavši rep i nemirno ržući, letio je za svojom švadronom, dok je zbačeni jahač kao bijela mrlja ležao izmedju panjeva isječene šume. K njemu su se žurila, preskakujući preko korenja, velika i bijela lazaretna kola sa crvenim krstom.

U magli neprekidne kiše nije Sablin vidio rubova te slike i nije mogao razabrati, što se dogadja tamo, gdje su se kozaci sudarili s husarima i dragunima.

Sve je to bilo lijepo kao na slici i zato se Sablinu učinilo nevjerojatnim.

Zar može ovako biti? — mišljaše on, — u pravom boju? Zar je to moguće? I ako je moguće — Bože, kakav je onda užas taj rat!

— Vaše blagorodje, — prekine njegovo razmišljanje Balatujev. — Možemo li krenuti?

On pomogne Sablinu da se obuče i Sablin krene svojoj pukovniji pokraj ulana, koji su sjahali iza atake na Gricenkovu švadronu.

— A, Saša! — umiljato mu reče Gricenko, stojeći s ulanskim satnikom pred švadronom. — Prokisao, ozebao, izmorio se? A nas još nekamo tjeraju. Djavo ih odnio. Dogrdilo mi, a i gladan sam kao vuk. Od jučerašnjega barunova napoja puca mi glava.

— Naš je opskrbnik valjda takodjer stigao, — reče ulan. — Podjimo da malo založimo.

— Dobro, — reče Gricenko i podje s ulanom.

— Kornete, izvolite na čašicu staroga!

Sablin podje s njima. O plijenu i o tome, što on nije poslao ni jedne prijave, nije nitko progovorio ni riječi. Upravo kao da je ovako i trebalo da bude. Za čašicom staroga vina, za komadićem kruha sa šunkom, manevar se sasvim zaboravio.

Njega je raščinjao medju pukovnijskim zapovjednicima rasudnik i upozorio ga na to, da su švadrone nedovoljno držale ravnju i da su mnogi jurišali u prazninu ne pazeći na protivnika. O doglašivanju uopće nisu govorili.

— Kod vas je, barune, — govorio je Drevenicu ugojeni ulanski general, — samo jedna švadrona udarila na protivnika, a druge samo onako, nasumce. Dobro što nije bilo cara. Nisu dosta odlučno išli. Vaši su jurišali u kasu.

— Pa takvo je polje, — reče Drevenicov susjed. — Kod mene se i onako jedan vojnik ubio.

— Polje?... Da, polje nije prikladno, ali znate, gospodo, zahtjeve velikoga kneza?

Pukovnijski zapovjednici razišli se nezadovoljni zbog dogovora. Drevenic je teško poskakivao na svom sitom hunteru i gundjao nešto njemački.

— O Donnerwetter! Takva kiša. Takvo polje. Aber natürlich, da onda ljudi padaju... Pukovnijo! — zaviče on hrapavim basom, — na konje! — i podigne nad glavu svoj štap, na kojemu je bio držak s figurom gole žene.

XXVIII

Ti veliki manevri bili su vrlo dobro zamišljeni i obradjeni. U njima je bila neka ideja. Oni su trebali dokazati, da je napredovanje na Petrograd vrlo nezgodno i da je Nijemcima teško svladati sve te močvarne klance, šta više, da je to upravo nemogućno i u onom slučaju, ako baš i podje za rukom iskrcavanje. Zapovjednik vojnoga zbora, koji je branio Petrograd, sudionik turskoga rata, zajedno sa svojim načelnikom stožera, mladim generalom generalnoga stožera, prekrasno su zamislili manevar i odlučili zatvoriti sve šumske klance, gardi oduzeti svaku mogućnost da se razvije, postaviti je pod artilerijsku vatru i time dokazati visokim njemačkim gostima, koji su prisustvovali na manevrima, da ruski načelnici vrlo precizno shvaćaju bojno umijeće i da se Petrograd ne može osvojiti. U dva velika noćna pohoda dosegao je vojni zbor sjeverne armije, dašto uz veliki napor vojnika, kolosovske visine i trebao je napredovati u osvitu, da konačno zatvori sve prilaze k Petrogradu. Kavalerija je bila odredjena na ophod od šezdeset vrsta, pa je trebala protivniku odrezati svaku komunikaciju s njegovom flotom, koja je stavljena u zaliv. Ideja manevra bila je jasnim zapovijedima i izašiljanjem časnika generalnoga stožera u pukovnije, saopćena svim časnicima i vojnicima, pa je svatko, zaboravljajući napore, nastojao da ispuni zapovijed upravo do sitnice.

Približavao se trenutak odlučnoga sudara. Oko desetoga sata u noći bili su u malenoj osamljenoj šumarskoj kućici, usred golemih šuma, sabrani pukovnijski pobočnici svih pukovnija sjeverne armije i stožerni časnik iz vojnoga zbora diktirao im je zapovijed za boj. U susjednoj je sobi zapovjednik zbora, krepki šezdesetogodišnji starac, čvrst, s jakim zglobovima, umorno pio čaj iz čaše, postavljene na razvrnut zemljovid petrogradske okolice, dok je njegov načelnik stožera razmatrao, tarući ruke, dopumbenu zadaću o boju, koju je upravo sastavio, da ju razašalje pukovnijama s objašnjenjem, što bi bilo, kad bi boj bio istinski.

Za prozorima se razastirala tamna tiha noć. Kiša, koja je lijevala za cijelo vrijeme, prestala je. Na nebu, koje se pročišćavalo, pokazale su se gdjegdje zvijezde.

Na cesti od protivničke strane oglasilo se brencanje zvonaca dviju trojki. Naglo su se približavale. Već se čuo topot kopita i šuštanje gume. Trojke stadoše pred kućicom i netko zapita hrapavim staračkim glasom: — »Je li ovdje stožer sjeverne armije?«

U sobu zbornoga zapovjednika udje visok, strojan starac sijede brade u kapi, kakvu nosi svita, i u jelenjem krznu, a s njim isto tako visok, gotovo fićfirić, general generalnoga stožera u dugačkom crnom salonskom kaputu s poramicama i opasan srebrnim pojasom. Iza njih je išao oružnički počasnik u svijetlo-modroj odori sa žutim poramicama. On mu pomogne skinuti krzno i udalji se iz sobe. Došljak bijaše stariji rasudnik i član državnog vijeća, general adjutant.

— U kakvu ste se guštaru zavukli, vaša preuzvišenosti? — reče on pružajući veliku ruku u bijeloj rukavici zapovjedniku sjeverne armije. —

Jedva smo vas našli. Može li se dobiti čaša čaja?... No, a kako za sutra?

Načelnik stožera uzme pažljivo prepisanu zapovijed i počne je čitati. Zapovjednik sjeverne armije pokazivaše rasudniku na zemljovidu. General adjutant nije dao dočitati zapovijed do kraja.

— Dopustite, vaša preuzvišenosti... Jeste li već tu zapovijed poslali pukovnijama?

— Diktiramo pobočnicima i ovaj čas šaljemo.

— Obustavite diktat. Treba sastaviti sasvim drugu zapovijed.

— No, vaša preuzišenosti, — progovori ustajući zapovjednik sjeverne armije.

— Nikakova prigovora. Što vi hoćete? Zatvoriti sve klance, izvesti puščani boj i ne dati gardi da ispadne iz šume i da se razvije. Vi tjerate diviziju konjaništva bogzna kamo na trideset vrsta po nemogućim putovima.

— Vaša preuzvišenosti... pa time mi branimo Petrograd, — uplete se načelnik stožera.

— Ah, ostavite te akademičke doskočice za bojnu igru u krugu. Vi zaboravljate, da su manevri u previšnjoj nazočnosti. Previšnji voz stići će oko devet sati na stanicu Voloskovica. Car Imperator će s previšnjim gostom produžiti na konju prama majuru Kolosovu, odakle će s brežuljka promatrati manevar. Carica Imperatorica promatrat će ga s balkona. Kod dvorskoga maršala naručen je doručak na majurskom polju za šest stotina osoba. Na tom će polju biti imenovanje kadeta. Razumijete li vi sve to?

— Što vi hoćete od mene? — upita zapovjednik armije.

— Manevar. Lijepe konjaničke i pješačke navale na kolosovskom polju, koje kao da je naročito stvoreno za manevre.

— Vaša preuzvišenosti, dopustite, onda će manevar izgubiti svaku poučnost. Zašto smo gonili ljude po toj bljuzgavici? Trideset sedma divizija

učinila je marš od četrdeset i pet vrsta preko neprolazna blata i već zaprema vrlo dobru poziciju. Kako ću je dovesti do Kolosova?

— Dovest ćete je, vaša preuzvišenosti, — uporno produži starac. — Ljudi treba da vide svoga obožavanoga monarha, a i car treba da vidi svoju neuporedivu vojsku. Ne zaboravljajte glavnoga odgojnoga značenja manevara. Izdajte zapovijed, da svi stanu na svoja mjesta, da se očiste, da obuku nove haljine i da sutra zauzmu mjesta tako, da bi garda mogla mirno izletjeti iz šume i razviti se za uzdužnu navalu na polju. Kavaleriju prikupite iza šume i bacite je poslije devetoga sata u ataku.

— Pa kakav će to onda biti manevar? To je parada.

— Manevar u previšnjoj nazočnosti, — uvjerljivo reče general adjutant. — Vi ste sami služili u gardi, pa treba da to razumijete. Izvolite slušati. Ja vam nalažem. I vjerujte, — dometne vrlo značajno — od toga vama lično ne će biti nikakova zla.

Zapovjednik zbora teško uzdahne. Razumio je, da general adjutant ima pravo. Manevre u carevoj nazočnosti ne valja udešavati tako, da car ne bi ništa vidio.

— Pišite, — reče on načelniku stožera i počne diktirati novu zapovijed, — dispoziciju.

Na osvitu dostignu pobočnici svoje čete na marševima. Pukovnije su bile zaustavljene. Kavalerija je okrenula i pošla kasom natrag. Približavajući se Kolosovu, svrstale se pukovnije u kolone i počele se čistiti i ispirati u rijeci sve blato trodnevnoga marša. Svima je postalo jasno: — danas će vidjeti cara.

Nitko se nije ljutio, nitko se nije čudio, svatko je razumio, da se ne mogu caru pokazati kakogod.

Svi su se radovali, što će vidjeti cara, svi su se veselili, da se manevri svršavaju, da se približilo vrijeme, da budu otpušteni u pričuve i kućama.

XXIX

Jutro na dan manevra bilo je jasno. Sunce je jarko blještalo s blijedo modroga jesenjega neba. U zraku je bilo tiho, bijela paučina visoko se dizala u nebo i plovila po nepomičnom uzduhu. Kišne kaplje blistale se poput briljanta na lišću grmlja i na sitnoj travi, što je iznikla poslije košnje.

Sablinova pukovnija smještavala se u jalševiku, gdje su vojnici nalazali lijepih vrganja. Čitava divizija na vrijeme je zauzela bojni postroj za ataku na pješaštvo. Tamo, gdje je bio neprijatelj, često su i odmjereno zagruvali topovi i bijeli dim dizao se u gustim kolutovima nad šumom. Tresak pušaka postajao je sve jači i sve žešći. Vidjelo se, kako dugačke vrste bijelih haljinaca naglo prebjegavaju po polju i liježu medju žitne plastove. Zapovjednik divizije sa znakom na kapi stajao je otvoreno na polju. On se uzrujavao. Bojao se, da ne propusti momenat atake; uzrujavalo ga i skakanje po polju, gdje su mogli biti jarci; skakanje, koje škodi njegovom teškom tijelu i bolesnom srcu. Sjahali vojnici, pa jedni trli konjima noge, a drugi su, odupirući se o sedlo, zamišljeno gledali na šumu, gdje su sve češće gruvali topovi.

— U ratu zacijelo ne bi ovako stajao? — reče Ljubovin, obraćajući se svome susjedu Adamajtisu.

— A što? — upita ovaj.

— Što, — razljuti se Ljubovin, — pa vidiš, kako pucaju.

— No, pa neka pucaju! — mirno odgovori Adamajtis.

— Pa u ratu ovako ubijaju ljude, — opet će Ljubovin.

— Pa što onda? — još mirnije reče Adamajtis — Rata ne može biti bez gubitaka.

Ovakva filozofija dovela je Ljubovina do potpuna očaja i on zašuti.

Zapovjedniku divizije pričini se, da već može atakirati. Poput lepeze razbježali se od njega na sve strane ordonanci. Pukovnije su uzhajale.

Još je prošlo nekoliko časova, a onda počeše iz šume iskakivati u galopu, raštrkane u bojnu liniju, polušvadrone kao pričuve. Jurnjavi po čistom polju i po požetim stogovima, radovali se vojnici. Poplašeni zec izletio je ispod stoga, počeo se bacati nadesno i nalijevo, stižući pod konje i sve se više primicalo pješaštvo, koje je poustajalo s puškom k nozi, a kad su ga prešli i zaustavili se, htjedoše sjahati. Ali se otraga oglase znakovi — »nazad«. Poskakali ordonanci i rekoše, da se valja vratiti na prijašnje mjesto i ponovo atakirati. Ataka je bila prekrasna, sjajna, efektna, no car je nije vidio. Zapovjedio je ponoviti je, kad njegovo veličanstvo stigne na majur. Sada su svi gledali ne na pješaštvo, koje je po polju poleglo u bojnom redu, nego na brežuljak, na kojem je stajao dvospratni bijeli ljetnikovac. Odande se razabirao otpozdrav manjega odreda. To se car pozdravio sa strijelcima lovačke pukovnije, koji su se popeli na ljetnikovac. Šarena svita zauzimala je humak. I opet krene konjaništvo u ataku. Ali već nije bilo prijašnje radosti. Konji su mlohavo skakali po razgaženim stazama.

Manevri, doglasnice, marševi, logori — sve je bilo zaboravljeno. Sve misli bile su usredotočene na jednu uznemirljivu misao: — Car je tu. Sad ćemo vidjeti Cara.

Armijsko pješaštvo, maleni, do crnila opaljeni ljudi, umorni, izmučeni hodom, neispavani, trkom su silazili niz obronak i prali čizme i lica. Čistili su jedan drugoga i zaboravivši na boj, na manevre, gurali su jedan drugoga torbama i spretno se svrstavali u kolone. Sablin, koji je stajao na protivnoj strani, razabirao je na svim licima ushit u očekivanju velike sreće. I sam je bio prožet tim ushitom i shvaćao ga je i osjećao čitavim svojim bićem.

Tanak oštar signal prekidanja oglasio se kod majura i trubači po svim uglovima široke poljane, kod šuma, u šumama i iza šuma ponoviše ga lijepom zvonkom frazom konjaničkog signala ili dvjema teškim notama, što su ih pješačke trublje dvaput ponovile. Pucanje je prestalo. Valovi bijeloga puščanoga dima, kao magla, sterali se po zemlji nad pokošenim njivama, gdje su se sada svrstavale pukovnije. Pješački glazbenici, blijeśteći očišćenim trubljama, trčali su svojim pukovnijama. Bilo je nešto čarobno u toj pomičnoj postepeno primirivanoj slici. Osjećala se prisutnost poluboga. Sunce je sjalo jasno, nebo je bilo bez oblaka, mirno, jesensko; šume su u šarenom nakitu bile pune čara. Opet je na Sablinovo srce navalio val ushita; osjećao je, da se sama od sebe razvija okolina bajoslovnoga carskoga sjaja i da obično srce ne može izdržati pred njim. Što za to, što manevri nisu imali smisla i što su protiv razuma prisilili gardu da pobijedi, što je na kraju krajeva ispala takova glupost i nejasnoća: — sve je to bilo lijepo. Sve je to sazdalo opet onaj velebni okvir, bez kojega se ne može ni zamisliti careva pojava medju vojskom.

Car se u pratnji goleme šarene svite polagano spuštao s humka u polje. Uz njega je na velikom svijetlo-ridjem konju jahao njegov gost. Car je u preobraženskom fraku, pritegnutom srebrnim pojasom na smedjem konju, polagano jahao po polju. Jekne prvi oduševljeni otpozdrav na glasno otegnuto »s t v o — o!« Za njim »Ura« i himna. Suze su prekrile Sablinove oči maglom. U vici ljudskih glasova, u veličajnoj himni, koja hvata za dušu, on je vidio svu Rusiju, s njenim stepama i šumama, s gorama, pokrivenima bijelim ledenjacima, modrim jezerima, s malenim tamnim zaseocima, sa zelenim crkvicama, s priprostom, dirljivom vjerom i njenim velikim carem. A što je zapravo ljubio, što ga je zanosilo i pred čim je strepio, to on nije znao. Da li pred otadžbinom svojom, ili pred njezinim utjelovljenjem — Carem? Kad bi mu u taj čas rekli, da je Car čovjek sa svim njegovim slabostima, da pije votku, da puši debele cigare, da je on naprosto mlad pukovnik od dvadeset i pet godina, on ne bi povjerovao. Sve se je iznova prekrilo maglom udaljenosti od ljudi, sve je osvijetljeno sunčanim zrakama, koje padaju na njega i on izlazi od Boga označenim, kao njegov pomazanik.

Sablin je stajao sprijeda. Pukovnija je bila svrstana u rastegnutu frontu i Sablin osjeti na sebi pronicav i umiljat pogled Carev, pa zamre od ushita, ne videći ništa osim velikih izbočenih očiju. Kakvu uniformu nosi car, kakve je boje konj, sve se to izgubilo u radosnoj bajoslovnosti njegova pogleda. Sablin je znao, da momci osjećaju isto tako, kao i on. On je to razumio po složnom, jednoglasnom otpozdravu i pokriku »Ura!« koji hvata za dušu. Opet se ponovilo ono isto, što je bilo na paradi: sreća se spustila na njega sa carskoga konjanika.

Car bijaše daleko. Obilazio je pukovnijske pričuve, koje nisu stigle da zahvate u ataku.

Lagani zvuci svečane ruske himne miješali se s treskom bubnjeva, s raspuštenim pjesmama pješaštva i napjevnim koračnicama. Car je otpustio čete i one se počele razilaziti. Doskora su mimo njih poletjele trojke, kočije, izvoščici; zapovjednici su ostavljali svoje čete i žurili se na željeznicu; gdjetko je pohitao na dopust preko granice, ili na selo; gdjetko je naprosto odlazio kući k svojoj obitelji, a gdjetko još jednostavnije žurio se u kupalište, da se okupa iza umora i zaprljanih konaka na manevrima. Pukovnije su se vraćale kući pod zapovjedništvom mladih časnika, ili još češće, pod zapovjedništvom narednika. Gospodi je odmor bio potrebniji, negoli vojnicima. Tako je bilo uvijek i vojnici se nisu na to ni osvrtali.

---

*

XXX

U pukovniji nastane dosadno vrijeme. Zanimanja nije bilo. Svi zapovjednici bili su na dopustu. Svuda su bili samo privremeni zamjenici, koji, samo da ne zamrse štogod, radije nisu ništa radili i sve su oko sebe uvjeravali, da su oni »kalifi na jedan sat«. U kancelariji sjedio je satnik, privremeni zamjenik pukovnijskog zapovjednika, kornet »pr. zamj.« pukovnijskog pobočnika; švadronama su upravljali korneti, koji su dnevno dolazili na po sata u švadronske kancelarije, da saslušaju nerednikov raport i da potpišu kojekakve objave i molbe.

Brinuo se samo »kvartirmajstor« i veterinar. Prvi je na dvoje na troje završavao popravak »bez državnih troškova«, na pukovnijski račun, dok je drugi liječio konje od oštećenja, što su ih zadali manevri. Izjutra se lazaret punio konjima s nabijenim ledjima, hromima, i takvima, koji su vukli noge. Ogrebine, protegnutost žila, rane i sve se to ispiralo, prevezivalo, mazalo i trenjem se pripravljali četveronogi pacijenti na novi rad.

Prozori na vojarnama bili su zabrizgani bojom, svuda je mirisalo po uljenoj boji, svježe ostruganom drvu, vapnu i opekama. Vojnici u haljincima i širokim hlačama nekakovog »petoga godišta«, nezapisanima u popisu, a sastojeći se od samih zakrpa i rupa, lazili su po krovovima, stajali su na ljestvama i bojadisali, strugali, mijesili vapno, obavljajući pukovnijske popravke. Otpušteni u pričuvu odlazili su u grad ili pojedince ili u manjim grupama, da nabave darove za selo.

Veliko pukovnijsko dvorište bilo je pusto i obraslo travom. Barijere, slamnjaci i stalci za sječu ležali su u kutu, isprelomljeni i blatni. Na njima se sušile nekakve krpe, a pokraj njih tumarale su naredníkove kokoši i patke.

Sablinu, koji nije nikamo pošao, bilo je odvratno zavirivati na dvorište i u staje. U stanu bilo mu je samome dosadno. Katkada je čitav dan provodio ležeći u kabinetu s knjigom u ruci. Pa i objed su mu donosili iz menaže kući. Dosadno mu je bilo hodati po dvoranama sa zastrtim ogledalima i slikama, gdje su glasno ozvanjali koraci, i sjedali za veliki stol, gdje je bilo pet-šest pribora pokriveno i gdje je sjedio po jedan dežurni. Sablin je mislio i sračunavao, što je preživio za godinu dana. Što je dobio za ovu godinu časništva? Nauku, da se umije oblačiti po formi. Doznao je, da se uz frak s epoletama ne mogu nositi visoke čizme, da u ložama mora imati epolete i damama donositi slatkiše; da ima pristojnih i nepristojnih klubova, da je zalaženje u trgovački klub na Vladimirskom neprilično, pače i za igru; jednako ne valja posjećivati ni plemićski klub na Mojci. Doznao je još i više. Doznao je, da može ljubiti, koga hoće, samo da ta ljubav mora ostati prikrivena. Da Kitty može zalaziti u stan Gricenkov i da ju je slobodno pred pjevačima, trubačima i poslugom cjelivati, ali da se s njom ne može proći ispod ruke po Pavlovskom parku, kamo je zabranjen ulaz vojnicima.

Poletio je ka Kitty, zaželjevši se ponovo kod nje opojiti strašću. Uzbudjena mašta dočaravala mu ju je sablazno prekrasnom. Ali u vili je nije zatekao. Onda se odvezao u Časničku ulicu. Tamo je bila sama Vladja. Ona mu je rekla, da je Kitty otputovala nekamo daleko, u provinciju. Možda se udala, ne zna pravo za ljekarnika ili za glazbenika. Vladja se smijala Sablinu u lice. Čudno mu je bilo, da Vladja isto tako trepće očima kao i Kitty i da ima isto tako velike oči kao i Kitty, samo sive. Blizina punačkoga tijela i bijelih ruku, razgolićenih do lakata, uzbudjivala je Sablina.

— Ta udjite, što stojite? Ja sam sama, — reče Vladja.

Gostinska soba bila je puna uspomena. Samo hijacinta nije bilo. Stajale su goleme krizanteme.

— No, skinite ogrtač! — reče Vladja.

Sablin se pokori. Bilo je čudno, što je on tako ljubio Kitty i tako lijepo govorio o njoj s Vladjom, a ostao kod Vladje. Ona ga je cjelivala, a on je i nju nazivao mišićem. Ali se sve svršilo vrlo jednostavno i kad je Sablin utiskivao raskuštranoj Vladji za oplećak banknotu, nije se stidio, a Vladja je sa smijehom govorila, da je to »za ukosnice«.

Sve je to bilo ružno, gadno — ali Sablin nije mogao da ne uvidi, da je sve to neobično udobno i da nikoga ne vrijedja i ne kalja pukovnijske odore. Ali iza toga postao mu je život još dosadnijim, još jače mu se prohtjelo izaći iz ružnih paučina i zasnovati »idejni« život.

— Idejni! — ponovi Sablin u mislima. — Voilà c' est le mot (to je prava riječ).

Sjeti se Lambina. Valja postati takvim, kakav je on. Valja ozbiljno izučiti svoj obrt. Valja se približiti vojniku, upoznati njegovu dušu i onda ga svijesno odgajati u neograničenoj odanosti prama Caru Gospodaru. To čuvstvo ljubavi prema Caru ostalo je nepokolebano prekrasnim, a pomisao o njemu uzbudjivala je srce, dok su misli o njemu bile svetinja.

Došla mu misao da podje u akademiju. Akademije u pukovniji nisu voljeli. Onamo su išli ponajviše topnici, saperi, pješadija, ljudi s porodicama. Išli su od glada. Ali Sablin će poći — i d e j n o. Da raširi krug svoga znanja i da postane obrazovanim časnikom.

Nabavi program, knjige i razgleda sve. Valjalo bi učiti čitavu historiju, počevši od stare, po Ilovajskomu; ponavljati sve one priče o Periklima, Ahezilajima, Alkibijadima. Zatim se tražilo vadjenje kvadratnih i kubičnih korena, ponovno upoznavanje s logaritmičkim tablicama, rješavanje zadaća o dvama glasnicima i svijetlim točkama. Treba po nijemoj karti pogadjati ruske rijeke i imenovati gradove i gubernije... sve to mu se pričinilo dosadnim i besciljnim za ono, što je on htio da nauči. I on odgodi akademiju na bolja vremena.

Učit ću se kod Lambina i u životu, zaći ću u vojničku porodicu, proučavat ću je na mjestu, u švadroni, sprijateljit ću se s vojnicima i prisiliti ih da mi otkriju svoju dušu.

Sablin se sjeti počasnika Balatujeva, koji ga uvijek štuje i koji na sve odgovara gotovim odgovorom: — »točno tako«, »nikako nije«, «ne mogu znati«, — »to nije vojnička stvar;« sjetio se tupoga Artemova. Taj se samo znojio i šutio u razgovoru s njegovim blagorodjem, a na licu mu se odražavala muka.

A Ljubovin? Ljubovin je vojnik i u isto vrijeme svoj čovjek — obrazovan. Ljubovin će postati mostom, po kojem će Sablin preći u vojničku okolinu i postati prijateljem vojnicima. Oni su već govorili o pjesmama, a kako je umno i lijepo govorio Ljubovin! Ljubovin je od njega naučio note, pa ga Sablin već naučio mnogim lijepim notalnim pjesmama. Sada će se uz pomoć Ljubovina zbližiti sa čitavim svojim vôdom. Upoznat će vojnikovu dušu i onda će se, uz pomoć Ljubovina, naučiti utjecati na njih. Pa kad postane pravim časnikom, Macnev mu se ne će rugati. On će da učini čitava otkrića u onoj oblasti, s kojom se još nitko nije bavio.

Sablin odbaci knjigu, nad kojom se bio zamislio, u dva gutljaja ispije hladan čaj, skoči s naslonjača i podje u švadronu.

XXXI

U švadroni je bilo pusto i prohladno. Svi prozori bili su širom otvoreni. Strunjače, pokrivači i jastuci bili su izneseni na dvorište. Kreveti su stajali s raskrivenim daskama, kao da nitko na njima ne spava. Dežurni je oštro izrekao raport Sablinu, a jeka mu je odgovarala u praznoj dvorani. Neko

dvanaest vojnika, koji su prali podove, uspravi se s mokrim krpama u rukama, dok se iz krpa cijedila mutna i kaljava voda.

— Gdje je Ljubovin? — zapita Sablin.

— U švadronskoj pisarnici, — odvrati dežurni.

Sablin predje na kraj dvorane i otvori velika vrata, koja su vodila u malenu sobicu. Tu je bila švadronska pisarnica. Iza dvorane, jarko osvijetljene septembarskim suncem, činilo se tamno. Zrak je bio zgusnut, odisalo je nečim kiselim. Ljubovin je bio sam. On je marljivo radio na golemom provijantskom listu, zbrajajući trošak za zelje, grah, luk i t. d. Nerado je ustao i tiho odgovorio na pozdrav, gutajući »vaše blagorodje«. Sablin sjedne na toplu Ljubovinovu sjedalicu i otpusti dežurnoga. Ostao je s okom u oko s Ljubovinim i Sablinu postade pod upornim Ljubovinovim pogledom neprijatno.

Kako da započnem? — pomisli. Ljubovin stajaše, držeći ruke na gajtanima, pa se vidjelo, da ga to umara.

— Ljubovine, došao sam k vama, — neočekivano i za samoga sebe, prelazeći na »vi«, reče Sablin, — po savjet.

U kestenjavim očima Ljubovina pojavi se začudjenje. On prigne nogu u koljenu i zabaci ruke za pleća. Sablina je to presenetilo, ali je progutao. Došao je s otvorenim srcem, pa formalnost »ruke na gajtanima« tu ne bi nekako pristajala. Htio bi da Ljubovin sjedne, ali je u malenoj pisarnici bila samo jedna sjedalica.

Ljubovin je šutio, a to je mučilo Sablina.

— Da, — reče on. — Po savjet. Vi živite u švadroni jednakim životom s vojnicima, pa ih dobro poznajete. Ja sam časnik. Zajedno ćemo umirati, — nije ni sam znao, zašto je to rekao, pa je osjetio neumjesnost te fraze, — a medjutim smo vrlo daleko jedan od drugoga. Vojnici ne poznaju mene, a ja ne poznajem njih. A braća smo. Braća smo ne-

samo po Kristu, kao svi ljudi, nego braća i po pukovniji, jer smo pod jednom svetom zastavom prisizali i služimo jednome Caru. Htio bih dakle, da biste mi pomogli doći u takav odnos prema vojniku, da ne ostanemo tudji jedan drugome, nego kao rodjeni. Kao braća. Htio bih da saznam sve, što se krije u njihovoj duši.

Ljubovin je zlovoljno gledao Sablina. Pričini mu se, kao da je Sablin došao naprosto da ispitkuje, uhodi i da se u tu svrhu želi okoristiti njime, Ljubovinim. Ali pogleda na otvoreno i pošteno Sablinovo lice, u jasne njegove oči, koje nisu umjele lagati i shvati, da Sablin dolazi s najboljim namjerama.

— To je, vaše blagorodje, nemoguće, — reče tiho.

— Zašto? U službi i u postroju bit ćemo časnik i vojnici, a izvan službe drugovi.

— Upravo to je nemoguće, — ponovi Ljubovin. — Vi ste gospodin, a oni su neprosvijetljeni, priprosti ljudi. Oni se vas boje.

— Ali sada nema ropstva i svi su ljudi slobodni, — reče Sablin.

— Previše ste različita soja. Da postanete drugovima, da uzmognete potpuno razumjeti vojnika i da vojnik shvati vâs, treba da postanete jednakima. Ili biste se vi morali spustiti do vojnika, ili bi se vojnik morao uzdići do vas.

— Ja vas ne razumijem, Ljubovine, — reče Sablin.

— Izvolite, odmah ću vam objasniti. Sve se, vaše blagorodje, počinje formalno. Vi dolazite u švadronu. Kornet Rotbek komandira »pozor«. A vi se s kornetom Rotbekom odmah rukujete. Klanjam vam se. Razgovor. Gdje ste juče bili? Kako opera, ili možda kakva djevojka. A vojnicima — »zdravo, momci«. I pazite, da vam njihov otpozdrav bude gromak i da sve glave budu okrenute k vama. Vojnik to osjeća. No kad biste vi njemu pružili

ruku, pa: kako ste, Pavle Ivanoviću, proveli noć? — on bi osjetio, da izmedju vas nema zida. Uzmimo dalje. Kako vi govorite s vojnicima? — Iz koje gubernije? — Vjatske, vaše blagorodje. — A okruga, općine? Imaš roditelje? Čime se baviš? — Ma ispitujete upravo kao istražnik ili kakav kotarski sudac. Vojnik to ne voli. Pripovijedajte vi njemu o sebi. Da mu kažete: evo, kako ja živim.

Ljubovin na čas zašuti, makne nogom i zagleda se pronicavo u Sablina. Sablinu postade vrlo neprijatno.

— Zašto? — još tiše upita Sablin i osjeti kao da su mu se noge zalile olovom.

— Jer život to ne dopušta. Primijenite ga na vojnika. Biste li vi njega pohvalili za njegov način života? Jedno je naime shvaćanje za vojnika, a drugo za vas. Ni vi njemu ne možete reći sve o sebi. No ako on vama rekne, da je piljarici ukrao dvojak, ili da je pekaru prodao obrok zobi, ili da je konja vilama bocnuo, makar i samo od šale? Za to vi njega ne ćete pohvaliti. Ne ćete se s njime nasmijati. Spretno si, nevaljalče, to izveo. Pa tako i treba, zašto da se ne našališ? Vi to ne možete. U zatvor ćete s njim i na sud. A možda tako i mora biti. Eto, tako je nastala medju vama laž. A kako ćeš joj se ukloniti? Niti vi možete vojniku reći istinu, niti on vama. A kad medju vama nema istine — digao se zid, pa kako da predjete preko njega?

— Ali, Ljubovine, ako preduzmemo vojnicima čitati, — zamišljeno reče Sablin.

— Pa to bi, vaše blagorodje, bila stvar dobra. To vojnik voli. Samo što je to beskoristan posao. Što ćete mu čitati? Poručnik Fetisov je zimus na literarnim satovima čitao vojnicima »Tarasa Buljbu«. Vojnici su s pravom nasladom slušali, a kakva je bila od toga korist? Nikakva. Vojnik sluša, a misli: — sve je to bajka. Zgodno izmišljeno. On je u tome kao malo dijete. Donesite mu

ozbiljne novine, pa čitajte, objasnite, pa će biti drugi rezultat. Vojnika zanima stvar, koja se dotiče njega. Ako je seljak bit će to zemlja, ako li je radnik — kapital. On ne će prestati da vas sluša. Ali mu vi ne ćete reći, kako će to popraviti njegov položaj. On će poći k onome, tko će ga tome naučiti. Vi ste za njega uvijek vlastelin i kapitalist i medju vama je — zid.

— Pa, Ljubovine, zašto je to tako? Vi dakle sve snošaje stavljate na bazu socijalnih problema.

— Tako je, vaše blagorodje. Najprije jednakost, onda bratstvo. A kakva je jednakost medju nama? Ni pred samim zakonom nema jednakosti. Za vojnika je jedan zakon, a za časnike drugi. Vojnik vojnika udari po gubici, pa ništa, a ako izmedju vas dodje do takova grijeha, onda je to prestupak. Dvoboj! Ako tko od gospode zaspi na službi — malenkost, a našega brata u zatvor. Evo najprije maknite taj zid, pa će vam se otvoriti vojnikova duša.

— To je nemoguće. To, o čemu vi govorite, Ljubovine... Ja ne znam, razumijete li? Pa to je socijalizam.

Ljubovin je šutio.

— Ljubovine, — reče Sablin upirući svoj pronicavi pogled u kestenjave oči vojnika, — ono, uoči parade u Krasnom Selu, bili ste vi, Ljubovine, koji ste govorili sa mnom u noći pred olujom. To si bio ti! — klikne Sablin ustajući.

Ljubovin mirno izdrži Sablinov pogled.

— Ne znam, o čemu govorite, vaše blagorodje, — reče on, polako se ispravljajući u pozor i ispružajući ruke po gajtanima.

Gadno i odvratno postane Sablinu oko srca. On ustane i ne skidajući pronicava pogleda s Ljubovina, izadje iz pisarnice.

XXXII

No, pa kakvi su? — upita Stepočka pregledavajući nutarnju stražu Zimskoga dvorca, koja se svrstala za izmjenu na glavnoj stražarnici. Pukovnijski krojač Panteljejev s golemim škarama u ruci i sa dvojicom pomoćnika sa četkama, sagibajući se i prigibajući svoju plješivu sijedu glavu i upirući oči obilažaše stražu poravnavajući škarama rubove odore.

— Panteljejev! Skini onu pahuljicu... Ne tako... Drugome s desnoga krila. Ne vidiš. Na ramenu upravo kraj poramice... Velite, da su mi momci lijepi? — obrati se Stepočka k dežurnome pobočniku, koji je došao da provede izmjenu.

— Prekrasni, pukovniče. Vi znate, što je lijepo! Ruska južna krasota. Izvrsno ste odabrali. Svi imadu malene brčiće, licem su svi kao jedan, krv i mlijeko, malena zagorjelost. Prošle nedjelje su konjaničke garde postavile stražu. Zapovjednik — barun Mohrenheim. Poznajete ga. Hvat visok, ružičast, bezbrk, i sva straža takva. Naprosto, dva po dva telića i ništa više. Svi su svjetlokosi giganti. A, znate, meni se nisu svidjeli. Nešto nerusko. Napola Nijemci, napola Čuhonci... A evo vaši, osim uniforme — pravi ruski vitezi. Upravo se nameću za slike iz priče. Prekrasni momci! I časnik im je slikana ljepota.

— Da! Pošlo mi je za rukom.

Stepočka promotri još jedanput stražu pogledom umjetnika, koji je dovršio sliku, uzdahne i zapita adjutanta: — No, je li već vrijeme? Mjesni adjutant pogleda na sat i reče:

— Ne. Još podrug časa. Zapovjednik će doći na izmjenu, a možda i veliki knez. Jučer su kozačkoga zapovjednika otpravili na tri dana u zatvor. Po Nevskom je prospektu vodio stražu pokraj dvora, a na lijevom krilu jedan kozak nije držao koraka. Nevolja je s tim ljudima.

— Ne shvaćaju ljepote.

— U njoj se valja roditi, pukovniče.

Adjutant pogleda na sat i reče svečano: — Vodite.

Stepočka još jedanput uzdahne. Bilo mu je teško rastati se s ljudima, koje je on s ljubavlju sabrao iz čitave pukovnije, koje je sam naučio izmjeni straže i upravo obukao u specijalno sašivene odore.

— Vodite, kornet Sabline! — reče umorno.

Sablin izadje propisno pred stražu i suspregnutim mirnim glasom izda zapovijed:

— Stražo! Poteži sablju. Na des-no. Korakom stu-paj!

Stepočka je pravio znak krsta nad stražom i promatrao svakoga vojnika milim zanesenim pogledom. Visoke ulaštene čizme složno su škripale, ostruge zvonile i straža stupala držeći sablje uz rame i ravno mašući rukama. Prodje pokraj skupine vojnika pješačke spoljašnje straže, pokraj svoje, u hrpe složene odore i kabanicâ, u kojima su došli onamo, skrenuli na uske stube i na njima se razvukli. Ulazeći u svijetlu galeriju, urešenu slikama o bojevima, zadrži se desno krilo, ljudi se primaknu, stisnu se i nastojeći da stupaju na prstima, udju u golemu Nikolajevsku dvoranu. Straže konjaničke garde već se postrojile i mališ časnik dječjim glasom zapovjedi: — Potegni sablju!

Sablin je uvodio svoju stražu postrance. Grof Adlerberg, zapovjednik, dobar poznavalac toga posla, i veliki knez, stajahu na vratima i promatrahu izmjenu straže. Uzrujanost obuze Sablina. Sve je bilo jednostavno, jednostavnije nego bilo koja figura kadrile, a ipak ga je uzbudjivalo; bojao se, da se ne zaplete i da ne pogriješi u komandi. Straže stadoše jedna spram druge. Sablinova bila je doista prava slika. Izložba ruske muške ljepote i možda nijedna država na svijetu ne bi mogla naći tako jednakih ljudi, kod kojih

bi ljepota i finoća crta, tanki nosovi, maleni brčići, velike oči, zasjenjene dugačkim trepavicama, malko uzvinutima, tako harmonirale s fizičkom snagom, širokim grudima i jakim nogama.

Ljudi uzmu na počast i ukoče se. Samo žutocrveni temenjaci lagano su se njihali pod pesnicama u bijelim rukavicama. Sablin podigne sablju do podbratka i podje pred sredinu straže. Maleni konjanički gardist izadje pred njega. Zaustavi se i spuste sablje k stopalima.

— Kornet Sablin. Parola »Varšava«, — jedva čujno reče Sablin.

— Kornet Šostak, — jednako tiho odvrati časnik konjaničke garde.

Obojica u isti mah podignu sablje prama podbratku, odmjereno se okrenu nazad, meko zveknu ostrugama i odoše k svojim stražama. Blještavi parketi, portret cara Nikolaja Pavlovića na smedjem doratu, naslikan tako, da se činilo, ma gdje u dvorani stajao gledalac i ma otkud gledao, da car jaše pravo na njega i da ravno u njega gleda. Golema prostorija, brončani svijetnjaci, ukrašeni kristalnim podvjesima — sve se činilo nekako neobičnim, čarobnim, bajoslovnim. Tu ne ćeš leći da spavaš, ne ćeš početi da bježiš i vičeš; ljudi se ovdje ne pričinjaju ljudima, nego stražarima, koji su pozvani da čuvaju svetu osobu Carevu.

Sablinova straža stane na mjesto gardijske, kad su konjanici-gardisti izašli iz dvorane. Izmjena je dovršena. Dva po dva stražara stadoše pokraj vrata. Veliki knez, zapovjednik i mjesni adjutant, potpuno zadovoljeni pravilnošću i točnošću izmjene, odoše iz dvorane. Vojnici posjedaše u posebne hrastove naslonjače, u kojima je bilo vrlo neudobno sjediti. Držali su se kao kipovi. Šljemovi su se nejasno sjali radi zida, koji ih je ostavljao u sjeni. Lakaj u crvenu kaftanu, opšivenu crnim državnim bortama i amblemima, primakne velik crven naslonjač na zlatnim nogama i sa zlatnim nasloncima,

malen stol, pokrije ga stolnjakom i šaptom, punim poštovanja, najavi: — »Odmah ćemo vam donijeti doručak«.

Sablin nije bio gladan. Smetali su ga ljudi stražari, koji su sjedili otrag i pozorno gledali, što donose i što jede njihov časnik na dvoru, kod Cara. Bilo je doneseno crveno vino u kristalnom vrču, ali ga se Sablin nije dotakao. Stidio se pred ljudima od straže. Jeo je »soupe crême d'asperge, cotelletes de volaille«, umotane u plisiran papir, slatke kolačiće od riže. Postaviše mu na stol zdjelicu s jabukom, kruškom i jednim grozdom.

Opet se osjetila razlika izmedju njega i njegovih vojnika. Nehotice se sjetio razgovora s Ljubovinim u jesen poslije manevara, osjećajući, da nikako ne može s njima stati na jednaku, bratsku nogu. On je bio Carev gost; Car ga je hranio sa svoga stola, dok su oni bili sluge. Najamnici. Njima doveznoše iz pukovnije ne objed, nego »ugrijani napoj« u kotlu, omotan suknom, pa su redom išli jesti na glavnu stražu.

U dvorani je bilo tiho. Kod vrata su pospano sjedili lakaji, nepomično stajali stražari. S Neve, zamrzle i pokrivene snijegom, dolazila je prohlada. Po pločniku, posutu snijegom, ozvanjao je topot konjskih kopita. Prestolnica je živjela svojim životom. Ovdje se život davno ukočio i činilo se, da je dvorana napunjena prividjenjima prošlosti.

Čudna je bila spoznaja, da na dvadeset koračaja, s onu stranu dvorane, stoji prekrasna pompejanska galerija, ukrašena slikama iz kista Rubeau-a, Dimitrijeva Oremburškoga, Kivšenka, koji su naslikali čitav rat 1878., a ne možeš da pogledaš te slike. Tamo je usred galerije smješteno čudo Semiramidino: velik zimski vrt u drugom spratu, u kojemu rastu latanije, lepezaste palme, rajske smokve, vise prekrasne orhideje, a ući se onamo ne može. Ne smije se otići od straže. Sablin može izaći tek u pratnji trubačevoj. On je

čuvao cara, ali ga nije vidio. On je znao, da se carev stan, nazvan »nutarnjim pokojima«, nalazi iza dvorane, u kojoj stoje kozaci, da je tamo hodnik, u hodniku visoka vrata, na kojima stoje stražari pješačke straže, tamo stoje i kozaci, tamo lunjaju, stupajući meko u čizmama bez petica pratioci i sjede činovnici dvorske policije. Golemi dvorac pun je ljudi, koji stoje na svojim mjestima, a u isto vrijeme pust je do očaja. Kroz vrata se vidi dvorana, iza nje opet dvorana i još dvorana, svuda na vratima lakaji, tu i tamo po dva stražara, a nikoga ž i v o g a u dvoru. Strašno je bilo od tišine mrtvih zidova, koju su narušavali polagani kradljivski koraci i prigušen, upravo kao zaplašen kašalj. Prodje spretnim koracima skoroteča, ali ni on nije nalik na živa čovjeka. Okrugao šešir s bijelim, žutim i crnim paunovim perjem, crn, opšiven zlatnim vrpcama kaftan, bijele napete hlače do koljena, visoke čarape i crne obrubljene cipele, činile su ga nalik na sjenu prošlosti ili na slugu iz priče.

Zimski dan prolazio je brzo; bila su tek četiri sata, a već se sumrak hvatao u visokim kutovima bijele i pozlaćene mramorne dvorane, gdje su po stijenama bili povješani srebreni i zlatni tanjuri. Svaki je tanjur bio uzorkom kovačke i rezbarske umjetnosti; svaki je tanjur imao svoju historiju ljubavi i odanosti prama caru. Na tim su tanjurima gradovi i gubernije, zemstva i seljaci, plemići i trgovci podnosili svome caru kruh i sol. Na njima su bili utisnuti ili urezani čitavi prizori, panorame gradova, amblemi...

Oni su nejasno svijetlili u sumraku i najednom se ugasili. Tu i tamo zasjale su po dvorani električne sijalice, zasvijetlilo se nekoliko svijeća na centralnom svijetnjaku, ali ne raspršiše mraka i u golemoj dvorani bijaše hladno i neprijatno.

Na stol pred Sablina postaviše petrolejsku svjetiljku s modrim zasloncem. Doniješe večeru...

Dan se primicao kraju. Noć je navaljivala na tihi dvorac.

XXXIII

Noć je bila puna prividjenja. Sablin se sjetio, kako je nekoć jedan stari časnik pripovijedao, da se kratko vrijeme pred smrt nekoga cara sjena carice Jelisavete Petrovne pojavila u dvorcu. Izašla je na vrata pričuvnog odjeljenja, pa polako i veličanstveno prošla kroz dvoranu. Tako se jasno razabirala, a bilo je nesumnjivo, da ide carica, tako da je časnik pozvao stražu pod oružje. Carica je prošla, ogledavajući pozorno stražare, obezumljene od straha i kimnula glavom časniku. Taj je slučaj zapisan u historiji one pukovnije, koja je davala stražu. Svi ljudi od straže potvrdili su pod prisegom, da su vidjeli davno preminulu caricu.

Pa kakvo je čudo, da se to dogodilo? Bilo bi čudno, da se takve stvari ne dogadjaju, kad je ovdje u dvorcu sve tako neobično i različito od života. Ovdje su živjeli carevi i odavde se upravlja svom velikom Rusijom!

Ovdje je umrla carica Katarina II., koja se dopisivala s Voltairom, koja je primala velike ljude svoje epohe, bajoslovna carica, koju je opjevao Deržavin. Ovdje su hodali u napudranim perikama, ovdje su govorili komplimente i ovdje su se grubi plemići ruskih stepa učili francuskomu sjaju. Ovdje je bezumni car Pavao združio lijesove cara Petra III. i Katarine II., pa su se ovdje dva mrtvaca sastala pred mnogobrojnim podanicima. Ovamo je iz Gatčine prispio Pavao s Arakčejevim i počeo uvoditi red. Odavde je mistik Aleksandar I. pisao svoja pisma Napoleonu. Ovamo je car Nikola I. pozvao Riljejeva i odavde ga otpravio na vješala. Ovdje je u mlaci krvi s razbijenim no-

gama umirao car mučenik, koji je krvlju platio zato, što je dao slobodu milijunima robova...

Krv... Krv... Krv je bila svuda naokolo. Krv strašnih ratova, koji su ovdje potpisivani, krv stratišta i vješala, smrtnih osuda, ovdje potvrdjenih.

Sablin je sjedio u naslonjaču, a drijem mu nije padao na pamet. Bilo je strašno. Ovdje se dogodila eksplozija i čitava straža finlandijske pukovnije pretvorila se u hrpu mrtvaca i ranjenika, iskidanih ljudi, oblivenih krvlju i zasutih komadima kamenja i opeke.

Svaki čas, svaki sat prijeti caru opasnost. Zašto? Samo zato, što je on car. Samo zato, što se po nesreći rodio od krunjenih roditelja i uzeo na sebe težak krst i breme vlasti. Stotinu ljudi vreba na njega, stvaraju se potajna društva, da bi uništili njega na nesreću svima.

Kako je to strašno!...

Tamo, za vratima od crvena drva, ukrašena mjedi, u paradnoj spavaonici mirno spava car s prekrasnom caricom. Kako mora da je njoj hladno i teško u ovoj tudjoj zemlji, s tudjim ljudima i tudjim jezikom.

Sablin se sjetio nje, visoke, hladne, svijetlih zlaćanih kosa, prekrasne s nježnim obrazima i smedjim velikim očima.

Spava li ona sada u tom tudjem dvorcu usred sjeverne zime? I ako ne spava, o čemu misli? Muče li je strašna prividjenja i misli li o vječnoj opasnosti, o neumornom proganjanju divljih, tudjih ljudi? Ili se uvukla i spava krepkim snom, ne misleći o novom, neshvatljivom životu...

A ako se dvorac odjednom napuni bukom i hukom, ljudima što bježe, pucnjavom stražara, i ako se ovdje započne strašan boj za cara.

On, Sablin, znat će umrijeti za cara, pa će to držati i srećom za sebe. A kako o n i?

Sablin ustane s naslonjača i prodje kraj straže.

»Oni« su sjedili kao kipovi, položivši ruke u bijelim rukavicama na koljena i drijemali su. Htio ih je zapitati, a nije znao, kako i što da ih zapita! Ne će ga razumjeti!

Sablin se približi k velikom prozoru. Neva je bila pusta. Mjesec je sjao s brokatna neba, bljeskao šiljak Petropavlovskoga hrama i andjeo, što se nad njim diže. Vjetar je meo snijeg na Nevi i činilo se, da one sjene prošlosti bježe od tvrdjave prama hramu. Kako je bila čudna misao sagraditi carske počivaonice, a do njih kazemate državnih zločinaca. Čuju li tamo smireni i balzamirani carevi metke strijeljanih žrtava i predsmrtni šapat ljudi, koje vode na vješala? Čuju li udaranje bubnjeva?

Zvona zapjevaše na sabornoj crkvi. Čuje ih u svojoj spavaonici carica, a kako se teško mora odazivati njihova sumorna zvonjava u njenoj osamljenoj duši!

Sjene se odmakle od Ivanovskih vrata i krenuše prema dvorcu. Sjene careva žurile se u dvor, a za njima se natisnule sjene onih, koji su dali svoj život, da bi njih mogli pogubiti... Egzaltirani pjesnik Riljejev, izdajice časnici Pestel i Muravjev... Željabov, Risakov i stotine drugih. Hoće li se njegova straža moći boriti s prividjenjima?

Neva je bila pusta. Nijednoga izvoščika ni pješaka nije bilo na njoj. Grupa čudno odjevenih ljudi, koji su izgledali kao da se vraćaju s krabuljnoga plesa, micala se bez puta, ravno po dubokom, neprogaženom snijegu. Napred je išao visok čovjek pod trouglatim šeširom u kaftanu, u visokim čizmama i s teškom batinom u ruci; za njim dame u »zobronima« i krinolinama, u bijelim vlasuljama; dalje se razabirale odore s našivcima, visoki ovratnici, opšiveni zlatom. Otraga su četiri sluge u crvenim kaftanima nosili lijepa generala sa sijedim zaliscima. Sva su lica bila blijeda. Kad su se približili i počeli uspinjati na obalu po granitnim stepenicama, Sablin opazi, da su im oči za-

*

tvorene i da su sve to mrtvaci... Ali se on nije bojao. U pojavi mrtvaca nije on vidio ništa neobično. Ali kad su unišli u dvorac i kad je jasno razabrao šum njihovih brzih koraka, koji su se približavali vratima Nikolajevske dvorane, obuze ga nemir. Htio je straži kriknuti »pod oružje«, ali nije mogao. Olovna težina razlila mu se tijelom. Medjutim se povorka careva i carica probijala u dvoranu. Glasno zveknu vrata, otvore se i — Sablin se probudi.

Sjedio je na stolcu kraj prozora i spavao u vrlo neudobnom položaju. Jedan stražar srušio je kacigu i time probudio Sablina. U dvorani bijaše polumrak; nejasno su gorjele po kutovima i na svijetnjaku rijetke električne sijalice; teško dišući sjedili su stražari, dok je u susjednoj dvorani netko prigušeno i hrapavo kašljao. Sablin pogleda kroz prozor. Mjesec kao da je stajao na istom mjestu. Vršak Petropavlovskoga hrama nejasno se svijetlio. Mećava je ujala po Nevi. Na mitnoj obali, u petom katu bio je rasvijetljen jedan daleki prozor.

Nekakav čovjek prodje dva puta obalom, zagledavajući u prozore i ogledavajući se nemirno. Bio je to slabo odjeven, bijedni neki mladić, koji unatoč zimi nije zakopčao kaput, ispod kojega se je vidjela tamno-modra košulja; na glavi je nosio mekani crni šešir. Veliki finski nož visio mu sprijeda na remenu, dok je na boku imao dva revoljeda na remenu, dok je na boku imao dva revolvera. Čovjek se taj odlučno približi prozoru, na koji je gledao Sablin, skine kaput, pa se brzo i spretno, kao majmun, popne po žlijebu, hvatajući se za izbočine ukrasa. Sablin se nije micao, nego čekao, kao da je zamro. Čovjek dopuza do prozora i uperi ravno u lice Sablina svoje mutne oči. S mržnjom je gledao Sablina i nešto govorio. Sablin se nije micao. Nije znao, što bi. Medjutim, čovjek izvadi iz džepa dijamant i počne rezati staklo, oprezno pritišćući prstima i ne skidajući sivih zlobnih očiju sa Sablina. Samo staklo ih je

dijelilo jednoga od drugoga. Odjednom se zanjiše, izgubi ravnotežu, zamahne rukom s dijamantom i stropošta se dolje. Sablin je čuo, kako je muklo, kao vreća brašna, udarilo njegovo tijelo o granitni pločnik i — probudi se. Shvatio je, da se san nastavljao, pa da se ono prije nekoliko časova nije budio, nego mu se u snu samo pričinilo, da se probudio.

Glava mu je bila teška. Sjedio je u naslonjaču kraj prozora. Počelo je svitati. Dva kozaka, umotanih glava u bašlik, projahali su obalom i kopita njihovih konja gluho su udarala o tarac, pokriven snijegom. Dvorac je opkoljen stražama, a kozaci su nadzirali pješačke straže. U hodniku pred vratima careva stana, čuo se tihi, miran žamor. Mijenjali se čuvari. Ondje su stajali kozaci, pratnja, pješaštvo i policija. Svi su pazili jedan na drugoga: kozaci nisu vjerovali pješaštvu, a pješaci nisu vjerovali kozacima.

Sablinu postane tjeskobno. Tjeskobno za cara, kojega tako brižljivo čuvaju i koji ne može nikome vjerovati, pa ne zna: tko, kada i kako će ga izdati.

XXXIV

Svitalo je. Na ulici su radnici u sivim i jednakim kaftanima ruskoga kroja čistili pločnike i zgrtali snijeg u kupove. Bila je ljuta zima. Od njih se dizala para i lica su im bila crvena. Došle su saonice s trugama za snijeg; konji su stajali i kako su disali, izlijetale su bijele struje iz njihovih nozdrva. U dvorani je bilo hladno. Stražari su se kod vrata ježili. Sablinu se kočile ruke. Svjetiljke su pogasili i blijedo je svijetlo ulazilo u dvoranu, te se počeli bliještati tanjuri i parket.

Dvorana se stala odjednom puniti ljudima u crvenim haljincima i modrim hlačama. Počeli su mazati podove. Bili su to čistioci. A može li Sablin

jamčiti, da medju čistiocima nije onaj čovjek blijeda lica i sivih plamenih, punih nadčovječne zlobe očiju, kojega je vidio u snu.

Čistioci su šuteći svršavali svoj posao. Čitavo njihovo društvo prošlo je naglo dvoranom i iščezlo.

Prošla su dva skoroteče. Jedan je nosio žeravicu, dok je drugi na nju lijevao mirisavu kiselinu. Kiselina se pišteći dimila, a dvoranom se raznijelo nešto slatko... ovako je mirisalo za vremena Aleksandra, Nikolaja, Aleksandra Blagoslovenoga, za Pavla, za Katarine... Možda su ovako palili i moskovski carevi u svojim dvorcima.

Dvorana je oživljavala. Sablinu donesoše čaj. Iza toga su četiri čovjeka, obučena jednostavno, u pratnji lakaja pronijeli goleme bijele košare s hijacintama u cvatu. Lakej pogleda Sablina i s vrlo značajnim šapatom reče: — »U odaje carice imperatorke«. Sladak miris hijacinta zadržao se nekoliko trenutaka u dvorani, podsjećajući Sablina na bijelo-ružičasto tijelo i prvi put okušanu strast. Htjelo mu se proniknuti za tim ljudima u spavaonicu caričinu i pogledati, što se tamo dogadja, gdje je noćila ona, pred kojom je Sablin drhtao u poštivanju i koju je ljubio kao sveticu. Nalikuje li spavaonici obične žene?

Sablin otjera te misli, kao grešne, bezbožne, koje se ne mogu spojiti sa svetošću mjesta.

Pet časova prije jedanaeste, gotovo protrči kroz dvoranu stari lakaj u crvenu kaftanu i s poštovanjem nemirno reče Sablinu: — »Car — Imperator«.

Sablinu zakuca srce. Opet ona ista uzbudjenost, onaj isti strah i ushit, kao na paradi i manevrima, prisiliše njegovo srce da zakuca.

U trećoj dvorani odmjereno i jasno odgovore na pozdrav ljudi kozačke straže. Iz udubine pokraj portreta izadje car. Bio je u dugačkom pješačkom mundiru sa sabljom, u širokim hlačama i u visokim

šagrinskim čizmama. Na glavi mu je kapa bila malko naherena. Išao je na šetnju. Išao je sam.

Sablin, uzbudjen, nesigurnim glasom zapovjedi poredanoj straži: — »Pozor, na počast!« A sam zamre spustivši sablju i gledajući ravno caru u oči. Ako se car zaustavi, — mišljaše Sablin, — moram mu odmah podnesti prijavu. I u mislima je ponavljao prijavu, da se ne zbuni: — »U straži i na postavima vašega Imperatorskoga Veličanstva od«... ali car se nije zaustavio. On umiljato trene Sablinu očima i reče prolazeći: — »Zdravo, stražo«... Vojnici su pridržanim glasovima, kako su ih učili da odgovaraju u dvoru, odgovorili: — »Želimo zdravlja Vašemu Imperatorskomu Veličanstvu«. Još odzvuk njihovih glasova nije zamr'o po kutovima dvorane, kad cara već nestade za vratima u okrugloj dvorani.

Što je car išao na šetnju, u mundiru i sam, činilo se previše svagdašnjim, nespojivim s Njegovim Veličanstvom, ali je bilo i nešto dirljivo; njegova pojava ovdje u dvorani, u jedanaest sati prije podne. Da nije prošao, bilo bi dosadno spominjati sav napor straže, neprospavanu noć punu prividjenja i vizija... Sada je sve to bilo uljepšano milim pogledom sivih očiju i odmjerenim i mirnim glasom pozdrava.

U dvanaest sati dodje izmjena. Sablin je opet izvršavao ceremoniju, ali sada nitko osim dežurnoga mjesnoga adjutanta nije gledao izmjene. Velikoga kneza nije bilo u dvorani, a zapovjednik je bio na izmjeni pješačke straže. Ugojeni, sa crnom bradom na sitom njegovanom licu, stožerni satnik konjaničke garde nije s ushitom obavljao ceremoniju, nego se izmjenivalo nebrižno. Zakasnio je zapovjediti na počast i gutajući riječi, nejasno se predstavio i dugo se nije mogao sjetiti lozinke.

— Lozinka, — mucao je on, — lozinka, no kako bi je, do djavola... Imam je zapisanu na papiru... lozinka: — Vladivostok.

Od toga se gubila svečanost i bajoslovnost čitavoga čina. Boje su blijedjelje i sve se činilo svakodnevnim, običnim i nipošto važnim. U jedan sat popodne, preodjenuvši se u stare odore i kabanice, vraćali su se ljudi sa Sablinim u vojarnu. Bili su gladni i žurili se objedu. Pritisnula je ljuta zima i sunce je sjalo. Snijeg je škripao pod složnim koracima vojnika i odmjereno po taktu zveckale su ostruge.

Od čitave stražarske priče kraj carske spavaće sobe, od sjaja i tajanstvenih vizija goleme dvorane, ostala je samo fizička umornost i vruća želja da se skine kaciga, tijesna odora i da se čovjek baci na krevet i spava, spava!...

XXXV

Dvije nedjelje iza toga, kako je Sablin bio na straži, primi on gradskom poštom pismo od generalice Martove. Generalica Martova spominjala je, da je ona nekad drugovala s njegovom pokojnom materom i javljala mu, da se kod nje sabire mladež, koja želi prikazivati operu, pa kako ona zna, da je monsieur Sablin muzikalan, usrdno ga moli, da sudjeluje u toj malenoj operi, pa da dodje u četvrtak točno u 8 sati na dogovor.

Sablin se tome pismu nije čudio. Te je zime on često dobivao slične pozive. Čas na bal, čas na soareju. Izvrstan plesač, svjetski čovjek, koji može uvijek da zabavi društvo, potječući od sjajne porodice, bogat, lijep — svagdje je bio dobro primljen, gdje je bilo djevojaka udavača, gdje se plesalo i gdje se igrali »petits jeux« izmedju mladića i djevojaka.

To je pismo on pokazao časnicima i švadroni. Utvrdilo se, da su Martovu poznavali Gricenko i Macnev.

— Umrijet ćeš ondje od dosade, — reče Gricenko. — Nikakve opere tamo ne će biti. Operu

kao da ona sama i piše i ne može se odvažiti, da je pokaže svijetu. Bit će samo razgovora, debelih paprenjaka, oljuštenih oraha, pašteta i marmelade — tobože ruske poslastice. Naprosto zato, što je to jeftinije od konfeta, a naroda se kod nje sabire tušta i tama, sve same mladeži pa još takve, koja sebi na tanjur stavlja čitave hrpe. O večeri nemoj ni sanjati. Bit će dobro, ako dade komadić šunke. Smrtna dosada, a sve jednako ori, ori... razgovori.

Macnev je bio drugoga mišljenja.

— Idi samo, Saša. Tamo ćeš se upoznati s našom demokracijom i inteligentima, — Macnev je s neprekrivenom odvratnošću istaknuo riječ »inteligenti«. Jekaterina Aleksejevna trpi od toga, da sabire kuharičke sinove i da sluša domaće Robespierre i Marate. No gdjekada se možeš tamo sukobiti i s kakvom Charlottom Corday, da je upravo divota. Katkada je korisno pomiješati se s tom mladeži i s njihovom zelenom besjedom, žutim nosovima i vriskom o slobodi... o slobodi latinske rase. To osvježuje.

— A ti ne ćeš poći, Ivane Sergejeviću?

— Ne, ja onamo više ne zalazim.

— Odriješili ga, — zahihoće Gricenko, — počeo mladić propovijedati o Anakreontu, a to ondje nije u modi. Tamo se uvažava seljak, pa Lav Tolstoj, pa onda još najnovija moda: Čehov... Ondje ćeš čuti, kako će Puškina raščerupati. Stavit će ga uz bok Lomonosovu. Preživjela poezija. Vlasteoski vijek. No, možeš ići. Samo poslušaj moj savjet, pa ispij čašicu votke kod kuće. Tamo je društvo trezvenosti. Kvakači...

Sablin odluči poći. Ovo, što je čuo, pobudilo je u njemu radoznalost. To je bilo nešto novo.

Zakasnivši po petrogradskom običaju za cijeli sat, točno u 9 doveze se pred visoku kuću u Nikolajevskoj ulici i uspe se na treći pod. Nevelika vješalica od jasenovine bila je nagusto zapremljena vatiranim i jeftinim krznenim kaputima, gimnazi-

jalskim i studenskim ogrtačima i kapama. Iz stana je dopirao nejasan žamor mladih glasova. Sobarica provede Sablina kroz jednostavno namještenu gostinsku sobu, osvijetljenu petrolejskim svjetiljkama, u kojoj je stajao glasovir i stalci za guslače, u blagovaonicu. Tamo je za velikim stolom, po domaći, sjedilo kojih dvadeset gosti. Sama Martova, gojazna, vesela, prosjeda plavojka, bila je za golemim samovarom. Sablin joj se predstavi. Dolazio je već, da joj učini posjetu, ali je nije zatekao kod kuće. Kad je Sablin unišao, svježe namirisan, u lijepo krojenom polumundiru, sa sabljom, čitavo je društvo zamuknulo.

— Nemojte se rukovati, — reče Martova. — Kod nas to nije u običaju. Izazvat ćete samo lupanje sa stolcima. Upoznat ćete se postepeno. Pa i čemu da se predstavljate, kad ćete u razgovoru sve upoznati. Sve sami svojaci. Saša, Griša, Kostja, Valja, Lena, a drugačije ih ni jezik ne će da nazivlje; izrasli su pred mojim očima, a evo kakvi su sada postali razbojnici. Ovo je evo moja kći — Varja.

Martova pokaže djevojku oko dvadeset godina, jednostavno obučenu, glatko začešljanu, okrugla, dobroćudna, nelijepa lica. Ono se činilo još okruglijim od velikih okruglih naočnika, koji su joj sjedili na malom nosu i prikrivali svijetle, izbočene, kratkovidne oči.

Varja klimne lagano glavom i pruži Sablinu veliku i vlažnu ruku.

— Veoma se radujemo, — reče ona, — što ste došli. To pokazuje, da niste ohol i pust aristokrat. Ovo je, — ona pokaže na crnomanjastu djevojku kraj sebe — moja najbolja prijateljica, Marusja Ljubovina; molim, da je ljubite i da joj budete skloni.

Sablin nakratko pogleda Marusju. Prekrasno lice, u okviru tamno-kestenjavih vlasi s velikim i jasnim, zanosnim očima, bljesne pred njim. On je nije odmah potpuno pogledao. Naokolo je bilo previše svijeta. Previše su svi odmah mladenački i obijesno zaromonili. Netko mu je primaknuo stolac, netko se odmaknuo i Sablin sam nije opazio, kako se našao usred velikog stola, medju mnoštvom mladića i djevojaka, pred čašom vrućega čaja s limunom i velikim komadom švedskoga kiselo-slatkoga kruha, debelo namazana bijelim maslacem.

— No evo, — začuje on nečiji zvonki glas, — napokon je medju nama osvanuo i predstavnik vlasti i sile, pa možemo riješiti pitanje, kakova će biti nova vojska.

— Dopustite, druže, — ja držim, da uopće ne treba nikakove vojske, — prekine ga netko s drugoga kraja stola.

Sablin pogleda govornike.

Prvi je bio student, vrlo nebrižno odjeven u modru rusku košulju s izvezenim okovratnikom, na koju je bila navučena crna, ishabana suknena djačka bluza, sa svijetlim dugmetima. Njemu je odgovarao suhonjavi, blijedi gimnazijalac malene kovrčaste bradice, koja je većma rasla na vratu negoli na obrazima, u dugačkom modrom gimnazijalskom kaputu, bijelih dugmeta, toliko izlizanih, da ih je većina imala crveno-mjedne mrlje.

— Kako ne bi trebalo vojske? — usklikne posve mlad razbašuren gimnazijalac, crvenih obraza i kestenjavih očiju, sa spuštenim dugačkim vjedjama. On je bio obučen u čistu, novu crnu bluzu i činilo se, da je najmladji medju svima. Čim je Sablin unišao, on nije skidao zaljubljena pogleda s njega i čitavo je vrijeme promatrao njegove poramice, šavove, rubove. — Pa onda će doći Nijemci i osvojiti nas.

— Eh, kud je ovaj zahvatio! — usklikne student tehnik u zgužvanoj bluzi, čvrsto stegnutoj na vratu. — To bi bio, na pragu dvadesetoga stoljeća, osvajalački rat. A ta su vremena prošla!

— Zašto bi prošla?

— Pa narod ne će pristati na rat. Narod je već shvatio, što je rat, pa se ratovi sada više ne dadu zamisliti, — odrešito reče student u bluzi.

— Ah, šta! Ako zapovjede, bit će rata, — reče gimnazijalac, gurajući u usta tako golem komad kruha, da ga je Sablin pogledao, ne će li se udaviti.

— Čemu bi se inače svi oružali? — reče blijed boležljiv realac, kratko ostriženih bijelih vlasi. — Oružani mir previše stoji Evropu, pa Evropa stoji pred bankrotom.

— Drugovi! Kolege! — moleći klikne Varja Martova. — Opet je nered, opet povici s mjesta, opet svaki izriče svoje mišljenje i ne sluša drugoga. Ta mi smo odlučili pozvati ovamo, k nama, predstavnika vojske, da mu zadamo pitanja iz njegove struke. Najprije valja saslušati mišljenje stručnjaka, a onda suditi. Dakle da počnemo!

— Pita se, da li sada može doći do ratova? — poviče realac.

— Ne, ne, — vikao je s kraja stola njegovani student u prekrasnoj odori sa zlatnim kovnim ovratnikom, malenim lijepim brkovima i blijedim licem s očalima. — Ja uporno ostajem kod svoga pitanja. Je li vojska radi rata, ili je rat radi vojske?

— Nejasno pitanje, — dobaci student u bluzi.

— Drugovi, ja sam prošli put predavao o tome: ako ne bude vojske ni militarizma, koji se samo umjetno podržava u narodu, onda ne će biti ni ratova. Oružani ljudi izvor su rata. Treba se razoružati.

— Ali se onda moraju svi razoružati! — plameno usklikne lijepi gimnazijalac, koji je napokon progutao onaj komad kruha.

— Pa dakako, svi! — mirno prihvati njegovani studenat.

— To je nemoguće, — promrmlja mračni crni tehnik.

— Drugovi, — nadvikujući sve, poviče Varja Martova. — Ne bi li radije po pitanjima? Monsieur Sablin.

— Kakav monsieur? — promrmlja mračni tehnik.

— Gospodo, to je svinjarija, — klikne lijepi gimnazijalac.

— Glupost se počinje, — reče visoka strojna djevojka nezdrava lica, koja je sjedila kraj Ljubovine, a čelo joj bilo posuto crvenim prištevima.

— Ja kažem samo toliko, da se s upletanjem vojske narušava jednakost, — mračno reče tehnik.

— Po činima da se proziva? — upita malena ostarjela djevojka, tankoga ptičjega nosa i rdjavih očiju.

— Nesmisao.

— A zar to nije svejedno?

— Dakle, — ponovo nadviče sve Varja, — pitam ja dakle... Grišo, ostavite to, druže Pavle Ivanoviću, vi ćete svoje mišljenje kasnije izreći, — čemu služi vojska i što joj je zadaća, monsieur Sablin. Točna formulacija pitanja i odgovora.

— Zaštićivanje prestolja i otadžbine, dužnost je vojnika i vojske, — reče Sablin služeći se riječima državnoga pravilnika.

Naokolo se podiže nevjerojatna buka.

— Dopustite! — vikao je s drugoga kraja stola student u bluzi, — zaštićivanje? Ali od koga? Da se uzmogne zaštićivati, treba najprije da netko napada, a ako nitko ne napada, čemu onda zaštićivanje? To je jasno, kao čokolada.

— Ali mogu napasti, — usklikne lijepi gimnazijalac. On je sve više ustajao na obranu vojske i Sablina. I sam je u dnu duše snivao, kako će napustiti Salustija i Ovidija Nasona, pa poći u kadetsku školu.

— Mogu, a mogu i ne napasti. Treba se samo sporazumjeti, — reče student u bluzi.

— Druže Pavle, — obrati se k njemu Varja Martova, — pričekajte... mi ćemo zapitati: **od koga** valja vojska da zaštićuje?

— Od neprijatelja nutarnjih i spoljašnjih, — opet po pravilniku odgovori Sablin. Na njega su sa svih strana navalili unakrsnim pitanjima i naglim izmjenama misli. Prvi put su ta pitanja — tako jasna, očevidna i jednostavna — zadavali ljudi, koji u njima nisu vidjeli ni jasnoće, ni jednostavnosti, ni očevidnosti.

— Evo vam, eto! Govorio sam ja, Varvaro Nikolajevna, da ćemo najzad doći do toga, da su studenti nutarnji neprijatelji, — vikao je student u bluzi.

— Gospodo, — reče ljepušasta djevojka u odijelu gimnazijalke, koja je sjedila kraj gospodje Martove, — i sam Herzen je s poštovanjem govorio o časnicima i vojsci.

— A ne ćete li nas još nazivati »vaše blagorodje?« — dobaci tehnik.

— Vanjski neprijatelj, — govoraše blijedi realac, — ali njega nema. Tko će sada u rat? Sada se ne mogu zamisliti ratovi za španjolsko nasljedstvo, dinastički ratovi, ili ratovi crvene i bijele ruže. Progres, kultura čovječanstva, humanitarne nauke, sve je to učinilo nemogućim, da bi njemački seljak odjednom pošao ubijati ruskoga seljaka. Lav Nikolajević Tolstoj i Sienkievicz sa svojim »Bartekom pobjediteljem« više su uradili, nego svi carevi skupa. Dokazali su besmislicu rata s vanjskim neprijateljem. Ja osjećam, da vanjskoga neprijatelja nema i da ga ne može biti..

— Bravo, Pavlik! — usklikne tehnik.

— A sad da vidimo, tko je nutarnji neprijatelj! Zaustavimo se na tom pitanju. U državi, u kojoj nema apsolutizma i tiranije, u kojoj je dostignuta potpuna jednakost gradjana, ne može biti nezadovoljnika. Nezadovoljstvo se ne rješava vojnama i vješalima — nego parlamentarnim putem. Mi ulazimo u zlatni vijek čovječanstva. Dvadeseto stoljeće bit će stoljeće mira i mirnih reformi. Zvjerski, krvoždni instinkti iščeznut će i ne će trebati »vaših blagorodja«, davanja počasti, ropstva u obliku služaka i grube sile, koja bi držala sve na uzdi.

— Bravo, bravo, Pavlik! — zabruji nad čitavim stolom.

— Što velite na ovo, gospodine časniče? — obrati se izravno na Sablina djak u bluzi.

XXXVI

Sablin pogleda čitavo društvo. On je već podijelio to društvo u svojoj glavi na ljude, koji osjećaju s njime, u kojima je nekako umio probuditi prema sebi simpatiju — i na ljude nepomirljive, koji su ga zamrzili na prvi pogled poradi njegove odore, poramica, sablje, bojadisane kape. Shvatio je, da on ne će tih ljudi preokrenuti i da im ne će dokazati ispravnost svoga mišljenja.

K prvima je pripadala kći gospodaričina. Utjelovljeno neprotivljenje zlu, ona se stavila na njegovu stranu samo zato, jer je opazila, da je većina napala na njega, a on nije bio spreman na obranu. Na njegovoj je strani očevidno bila i mučaljiva Marusja Ljubovina. Takva ljepotica, bez ikakve mrlje, nije mogla a da ne bude dobra. To je iziskivala harmonija. Takova je ljepota nehotice težila prama ljepoti, a Sablin je znao, da je lijep. Zato je prihvatio izazov poradi nje. Čitavo je vrijeme osjećao na sebi pogled tamno-sivih Marusjinih očiju, pa se on uljepšavao za nju, htio se pred njom istaknuti umom i ne pasti licem u blato. Ona je bila čitav smisao njegova zadržavanja ovdje. Osjećao je, da je ona za sve to vrijeme šutke izazivala svojim pogledom onu mladež i ona se sukobljavala u mišljenjima poradi nje.

Saveznicom mu je bila i bjelotrepa djevojka s prištevima na čelu i lijepa gospodjica, koja je

sjedila pokraj gospodje Martove. Jedna je bila odviše ružna, a druga lijepa, pa su zato obje bile dobra srca. Lijep kuštravi gimnazijalac otvoreno je stao na Sablinovu stranu, dok je student, s kovnim okovratnikom, gledao iz kuta odobravajući. On je očito bio svoj, nipošto jedan izmedju »kuharičkih sinova« ili je htio da se pokaže takvim i zato se, ako se i protivio, protivio slabo, očevidno samo zato, da ne bi izgubio ravnotežu u tom društvu.

Bilo je nekoliko vanstranačkih. Tri gospodjice, koje su sjedile kraj ljepušaste gimnazijalke, šaptale su nešto medju sobom, smijale se, gurkale jedna drugu i očito bile daleko od čitavoga toga spora. Ovdje, kao i svagdje u Rusiji, djevojke se okupile oko jednoga ugla, kraj samovara i kraj domaćice, dok su muškarci sjedili za drugim krajem stola. Većina ih je pušila i ne zatraživši dopuštenja od domaćice.

Najnepomirljiviji bio je Pavlik, blijedi, nezdravi i zločesti student u bluzi, tehnik, još dva gimnazijalca i malena djevojka tanka, dugačka nosa, nalik na ptičji kljun, koju je Sablin nazvao »kibicom«. Sablin je opazio, da su njegovi protivnici bili svi ružni, boležljivi, imajući makar kakav fizički nedostatak. Drug Pavao svaki bi se čas potresao, tehnik je malo mutao, student u bluzi imao jedno rame kraće od drugoga, dok je kibic bio beskrajno ružan, pa je, vjerojatno, to utjecalo na njih i povećavalo njihovu zlobu. Naprotiv, oni, koji su se trudili da umiruju, bili su ili lijepi kao Marusja Ljubovina, kuštravi gimnazijalac i student s kovnim ovratnikom, ili ako su već bili posve nelijepi, kao Varja Martova, onda su bili zdravi i dobroga uzrasta. Varja Martova — ako skineš s nje njezino okruglo, kratkonoso lice s kratkovidnim očima u naočarima — ljepotica je, potpuna ruska ljepotica bujnih grudi, širokih bokova i punačkih bijelih ruku... Očito je, — pomisli Sablin, — ispravna ruska poslovica — »nevaljaloga i Bog žigoše«.

— Ja se s vama nikako ne slažem, — započne Sablin odgovarati realcu, — neprijateljstvo je medju ljudima postajalo neovisno o tome, da li su oni imali oružje ili ne. Oružje je došlo kasnije, kao rezultat potrebe da se zaštićuju.

— Staro shvaćanje! Staro kao što je svijet star. I davno zaboravljeno! — poviče student u bluzi. — Homo homini lupus (čovjek je čovjeku vuk) — to valja ostaviti i zaboraviti. Kršćanstvo i humanitarne nauke unijele su sasvim drugi pogled u ljudske uzajmične odnošaje.

— No, — odjednom se uplete student s kovnim ovratnikom, — upravo kršćanstvo rodilo je bezbrojne ratove, krstaške vojne, jezuitizam i inkviziciju.

— Da, nepravilno shvaćeno, — zvonko, kao kibic, propišti malena djevojka. — Ali kršćanstvo, obraćeno u socijalizam, nesumnjivo će dokrajčiti ratove.

— Ili će ih pretvoriti u beskrajnu klasnu borbu, — dobaci kuštravi gimnazijalac.

— Drugovi! — klikne iza samovara Martova, — opet smo se udaljili od teme.

— Nema tezâ, — reče student tehnik.

— Ja sam postavio pitanje posve jasno, — reče realac, — i dobio sam negativan odgovor. Objasnit ću. Svjetski položaj tako se zamrsio, narodi su se tako naoružali i zato su ratovi postali potpuno mogućima. Svijet kao da se pretvorio u luk s nategnutom tetivom. Svaki čas može buknuti požar svjetskoga rata. Ja zato tvrdim, da bi — da se taj nemogući položaj prekrati — trebalo prestati s oružavanjem, pa prekovati mačeve u plugove. Kad ne bude privilegiranoga vojničkoga staleža, časnika i vojne dužnosti, ne će biti ni ratova.

— Ne, nije tako, — odvrati Sablin. — To je utopija. Ne može se stvar udesiti tako, da bi se

svi razoružali. Ali recimo, da se to provede, pitam ja, zar su za vojevanje potrebne mitraljeze i brzometni topovi? Dostajalo bi, da trgneš palicu, da uzmeš najmirniji instrumenat: mlatilo, sjekiru, srp, ili kosu, pa da postaneš jači od goloruka čovjeka. Malen spor, nerazriješen ili nerazrešiv, i sudar je gotov, a svadja medju narodima — to je rat. Vojna nauka...

— O!... Kakvu ste to opet nauku izmislili! — usklikne tehnik. — Zar i takva postoji?

— Kako ne? — svladavši se, odgovori Sablin. Nadahnjivala ga Marusja. Osjećao je i vidio sjaj njenih očiju, a u njima odraženu radost svaki put, kad bi on što dobro odgovorio. — Vojna nauka postoji, pa je isto tako točna, kako je točna i matematika. Ona ima svoje aksiome, svoje teoreme, pa onako, kako su u matematici Pitagora i Newton otkrili zakone nepobitnih istina, u vojnoj je nauci čitav niz velikih vojskovodja, počevši od Aleksandra Makedonskoga i Julija Cezara, ostavio bezbroj principa, koji sastavljaju sve ono, što služi kao baza taktici i strategiji.

— No, da čujemo kakav primjer, — s neke visine reče tehnik spreman da pobije točku po točku sve, što će Sablin reći.

— Na primjer, — odgovori Sablin, — Napoleon nam je namr'o princip: ako hoćemo da pobijedimo, moramo na izvjesnom mjestu, u izvjesno vrijeme biti jači od protivnika. On nam je rekao »les gros bataillons ont toujours raison«. I mi smo, na primjer, često gubili bitke i pohode samo zato, jer smo se oslanjali na junaštvo ruskoga vojnika i na rusku sreću, pa smo vojevali s bataljunima ondje, gdje bismo trebali navaliti vojnim zborovima... Drugo pravilo kaže nam, da započetu pobjedu valja dovršiti neprekidnim i neumornim progonima. Dosjeći do kraja. Petar Veliki rekao je tim povodom — »nedosječena šuma izraste doskora«.

— Užas! Užas! — zapišti kibic. — I vi tome užasu dajete sveto ime nauke.

— Nauka ubojstva! — s odvratnošću progovori jedna od blijedih gospodjica i prezirno skupi usta.

— To nije nauka, — reče student u bluzi. — Ako se vojska razbacuje s takvim aksiomima, onda se i stav u frontu može unijeti medju naučne dogme.

— Oni imadu i drugih aksioma, — zlobno primijeti realist. — Njihov Suvorov rekao je: »Za jednoga mrtva daju se dva živa«.

— Nije sasvim tako rekao, — jedva je mogao Sablin da umetne, kad se na njega krepkim basom oborio student u bluzi.

— Što to govorite! A Fridrihovska rečenica: da se vojnik mora jače bojati kapralove batine, nego neprijateljskoga taneta!

— A Arakčejevska: »Dotucite deset, pa ćete izučiti jednoga«...

— Šibe i batine, batine! — derao se kibic.

— Drugovi, mir! — trudila se da uvede red Varja Martova. No strasti su se raspalile; za metodičko prepiranje mladež nije bila spremna; njoj je dogrdilo sjedjenje za stolom, pa joj se srce zaželjelo gibanja, buke i vike.

— Razbijanje gubicâ. Dragomirov piše: »U vojsci tuku«, — reče realist.

— Ja sam sama vidjela na ljetnikovcu, kako je časnik tukao služaka, — umetne kibic.

— Gradjanska lica ne drže se ljudima. Ljetos je kraj Nemettijeva teatra časnik od pratnje odsjekao jednom djaku ruku, pa nikome ništa.

— Skandalisti!

— Drugovi! To je svinjarija, — vikao je razbarušeni gimnazijalac. — To nije rasprava; svi navaljuju na jednoga i ne daju čovjeku do riječi!

— Mi ne diramo u ličnosti.

— Svaka je ličnost dostojna poštovanja. Hercen je i o žandarmerijskim časnicima mogao lijepo pisati.

*

— Ali principi! Borba protiv principa.

— Socijalisti imadu pravo. Oni traže sveopće razoružanje.

— Uništenje vojske!

Riječi su prštale i letjele kao svijetli plamečci jeftinoga vatrometa. Sablin je jedva mogao pratiti, tko govori i što govori, a odgovarati uopće nije trebalo. Komu? Na što? No mladež ga je zaražavala. On pocrveni i osjeti se dobro u toj verbalnoj tučnjavi. Počeo je shvaćati sportski interes debate.

— I prvi se oni naoružavaju! — krikne smjelo razbarušeni gimnazijalac. Svi se okrenuše prama njemu.

— Kako? Što? Čime? Gle gluposti! — oglasiše se povici. — Druže, vi ste obezumjeli.

— Bombama i revolverima, — reče gimnazijalac i sam se poplaši svojih riječi. Svi se oboriše na njega.

— Drugovi, to je izdajstvo!

— Tjelesni gardist!

— Sam si gardist!

— Gospodo, dosta, dosta!

— To je podlost.

— Gadost! — pištao je kibic. — To je samoobrana. Borba za slobodu.

— Zaboga, pomislite! Socijalisti se naoružavaju. Baš je pogodio!

— Pa da se i naoružavaju! Oni su na to prisiljeni pritiskom vladajuće klase.

— Ali, gospodo, dosta je, dosta! — odjednom reče gospodja Martova i ustane iza stola. — Nasvadjali ste se, navojevali ste se i basta. Sad idemo pjevati.

Svi pomakoše stolce i počeše se dizati od stola. Osim Sablina nije nitko pošao da zahvali domaćici. Sablin joj htjede poljubiti ruku, ali ju je ona brzo potegnula, ne dopuštajući mu da to učini. Ovdje to nije bilo u običaju.

Student u bluzi složi ruke u trublju i stade vikati divljim basom, kako viču u kazališnom rezonatoru: — »Ljubovina! Ljubovina-a-a!...«

XXXVII

Marusja se nije nećkala, nego rado prišla glasoviru. Ona gospodjica, koja je sjedila s lijeve strane Martovoj, sjedne da je prati. Mladež se naglo počela smještati po divanima i naslonjačima. Za Sablina nije bilo mjesta i on ostane stojeći na vratima blagovaonice. Razbarušeni gimnazijalac to opazi i donese mu stolac.

Sve zamukne. Marusja omjeri utišano društvo, osmijehne se tihim, krotkim smiješkom i reče: —

— »G l a d n a«. Glazba od Kjuja. Riječi od Nekrasova.

Pratilica udari nekoliko akorda. Marusjino se lice promijeni. Oči postadoše joj modre, pečalne, kao da su doista gladne. Lice joj se preobrazilo nečovječnom patnjom.

»Stoji mužik, njiše se«... počne ona sigurnim, jakim i dubokim mezzo-sopranom. Kad je došla do kraja, oči su joj sijevale, a riječi izlijetale strasnim stenjanjem, dok joj se premalo izradjeni glas kidao u hrapavosti:

»Hljeb izjest ću, velik kao stol!
Sve izjest ću sam, smiriti sam,
Ma prosila mati, prosio sin!...
Ne dam!!!...«

Kriknula je.

O, pomisli Sablin. Pa ona nije samo dobra pjevačica, nego i velika dramatska umjetnica. Pa kako je lijepa! Kakva pozorišna pojava!

Bura povladjivanja, poklici, molbe da ponovi isto ili otpjeva što drugo, trajale su dugo.

— »Kako je kralj išao u rat!« — vikale su gospodjice.

— »Stenjku Razina!«
— »Truljare!«
— Ne, ne, otpjevajte: »Trgovca bećara!«
Marusja reče nekoliko riječi pratilici, preokrene note i opet nastade tišina.
— »M o l i t v a«. Glazba od Kjuja. Riječi od Nekrasova.
»Hladno i gladno u našem je selu«, mračnim i niskim glasom započne Marusja.
— Pa što je ona? — s nekom dosadom pomisli Sablin, — nacionalka, što li? Kakve to romance izbira? Čemu buditi uvijek ista osjećanja? Da, to je drama — glad i nerodica, ali zar su samo to drame? Ima i jačih osjećanja, dostojnijih glazbe... Sablin je gledao i slušao sa zanosom. Shvaćao je, da pred njim stoji velik talenat, uzlazna zvijezda prestolničke pozornice. Kraj takova glasa i kraj takove spoljašnjosti njezina je karijera zajamčena.
Poslije Marusje gudio je na guslama boležljivi realac, drug Pavlik, i gudio je prilično. Sav se njegov bol prelio u tonove, pretvorio se u suze strunâ, u uzdahe nezadovoljene duše.
Svatko je pokazivao svoje sposobnosti. Razbarušeni gimnazijalac prikazao je clowna. Namazao lice kredom, nabio kalpak na glavu, složen od papira, i ponovio šalu clowna Durova. Donio je od novinskog papira izrezane svinje, jednu veću od druge, i postavljajući ih na pod, govoraše isprekidanim njemačkim jezikom:
— Das ist Schwein! Und das ist grösser, grösser, grösser...
Zašto on to čini? — pomisli Sablin. Što mu je uradio zapovjednik policije Gresser? Čemu ponavljati ludosti?
Gimnazijalac je imao kod mladeži uspjeha.
Varja Martova obrati se prama Sablinu.
— Monsieur Sablin, — reče. — Vi ste novak kod nas. Po našem običaju morate nam pokazati svoj talenat.

— Ja se ni u što ne razumijem, — odgovori Sablin.
— To nije istina, — reče Varja. — Ivan Sergejević mi je rekao, da vi odlično pjevate vojničke pjesme.
— A koga zanimaju vojničke pjesme? — reče Sablin.
Mladež je razabrala, o čemu oni govore i složno navalila na Sablina. Razbarušeni gimnazijalac vukao ga za rukav.
— Morate pjevati, Aleksandre Nikolajeviću, — reče Marusja. — Ja sam pjevala za vas, a vi sada pjevajte za mene.
— Što je moje pjevanje poslije vašega?
— To ćemo tek vidjeti. Svaki na svoj način.
— Vojničke pjesme pjevaju se u zboru, — odgovarao je Sablin.
— Pa mi ćemo sastaviti taj zbor.
— Nešto ultra-vojničko! — klikne student u bluzi.
— Pa, dobro.
Sablin udari po tipkama, pa varirajući i dopunjujući slabi zbor pratnjom, zapjeva:

Momci moji, hrabri vojaci,
A gdje su vam očevi vaši?...
»Očevi naši — vojvode hrabri!
Gle-e — gdje su očevi naši!«

Uspjeh je bio neočekivan; okružiše ga, sastaviše zbor i krepki Marusjin glas, nadvikujući sve ostale, ponavljaše kuplete.
— Još! Još! — vikahu mu. — Bis! bis! Vi mora da znate mnogo. Pjevajte! Vama je to lako!
Sablin se smiješio i pjevao. Mislio je u sebi: lijepi antimilitaristi! Pa s takvom mladeži još se može živjeti. Ako ju ushićuje glazba i pjevanje, ako je ruska priprosta vojnička pjesma naišla na takav odjek u njihovoj duši, još nije sve propalo i mi

ćemo još ratovati. Lijepe su naše pjesme, pa bûde i lijepa osjećanja!

Razilazili su se poslije jednoga sata. Svi su se podigli najedanput, u hrpi. Napunili su mladim glasovima maleno predvorje i tamne stube s pogašenim plinom, gurali se, nespretno oblačeći ogrtače, a iz principa nisu jedan drugome pomagali. Sablin je morao sam oblačiti ogrtač, a to mu poradi nepriviklosti nije bilo lako; umalo nije otkinuo poramice. Pomagao mu je boležljivi realac, njegov oponent.

— Poramice ćete otkinuti, — tmurno reče on i pridigne mu ogrtač.

Marusju su svi oblačili.

— Ideš li kući? — upita je Varja.

— Ne, idem k tetki. Već je kasno. Kod nje noćim; sutra moram rano na predavanje, premda volim spavati.

Izišli su isto tako u hrpi. Sablinu je bilo neprijatno da pred svima uzme izvoščika, pa je pošao i on pješice, kao i drugi. K njemu se priključi razbarušeni gimnazijalac.

— Idemo istim putem, Aleksandre Nikolajeviću, — reče on, nastojeći da ide s njime u korak i pogledavajući umiljato svojim ljepuškastim lišcem u oči Sablinu. Na Stremenoj ulici pozove Sablin izvoščika. Nije navikao i nije znao po gradu hodati pješke.

— Da vas pozovem? — upita on gimnazijalca.

— Ah, bit ću vam tako zahvalan.

— Sjedoše u saonice i povezoše se. Gimnazijalac je šutio ili se divio Sablinu, njegovu pjevanju, govoreći, da će se svakako posvetiti vojničkoj službi.

— Jako bih volio, znate, — govorio je, — ali moj otac nikako ne će, ni za što ne će.

— A tko je vaš otac? — upita Sablin.

— Profesor Mendelsohn. Vi ga zacijelo znate: specijalist za duševne bolesti.

Sablin uzdahne i pomisli: bijedni mladić!

Približili su se vojarnama.

— A kuda ćete vi dalje? — upita Sablin. — Odvest ću vas.

— Ah, ne, ne, zaboga. Ni za što pod nebom, — skočivši sa saonica reče mladić.

— A gdje stanujete? — upita ga Sablin.

— Na Zvenigradskoj, — odgovori smeteno gimnazijalac.

— Zaboga, ja sam vas onda odvezao sasvim na protivnu stranu.

— Ne, ne. Vrlo sam vam zahvalan. Odavde ću i pješice stići. Bilo mi je tako milo porazgovoriti se s vama.

On podigne kapu iznad glave, zastruže nogom i nestane ga medju rijetkim svjetiljkama, koje su nejasno treptale na pustoj ulici. Sablin se nasmjehne i počne uzlaziti u svoj stan. Dodir sa čistom i zanošljivom mladeži, osvježio ga. Bilo mu je voljko pri duši. Kao da se okupao. Prebirajući mlada lica, on se na čas zaustavi na divnom lišcu Marusjinom.

Veliku će karijeru učiniti, pomisli on, ili će propasti. Previše je lijepa!

Sablin se zamota u svoj prošiveni pokrivač, utrne svijeću i zaspi čvrstim snom.

XXXVIII

Ta večer kod Martove bila je početak čitavu nizu sličnih večeri. Sabirali su se svakog drugoga četvrtka. Ali glavno, — od te večeri počela se medju Sablinim i Marusjom Ljubovinom vrlo zanimljiva prepiska. U prepisci je posredovala Varvara Nikolajevna Martova. Sablin nije znao Marusjine adrese, i kad je htio doznati, ona se izmaknula odgovoru.

— To i onako nema vrijednosti, — reče ona, — ja kod kuće gotovo i ne živim. Moja kuća je

daleko. A ja sam svaki dan kod Martove. Pa njoj i pišite.

Prepiska je bila stvarna. Sve o onom, o čemu su govorili. O vojsci, o državi bez vojske, o vječnom miru, o neprimanju rata. Dodirivali su se i pitanja vojničkoga života. O služacima, o odavanju počasti, o nezdruživosti visokoga i počasnoga vojničkoga zvanja s time, što je na svim škverovima bilo pločâ s napisom: »Ulaz psima i prostim vojnicima strogo se zabranjuje«.

Na Sablina su napadali. Katkada su napadali vrlo oštroumno i žestoko, kolebali njegovu vjeru u nepromjenljivost mnogih stvari, izmedju ostaloga i monarhije, pa se morao braniti. Utvrdilo se, da je njegovo znanje nedostatno i da mu je rječnik bijedan, a pojmovi o mnogočemu površni. Trebalo je čitati, tražiti savjeta, rukovodstva. On se dakle prihvatio toga i život mu je postao svjetlijim, punijim, odredjenijim i zanimljivijim. Putovao je k Lambinu ne više bez cilja, nego s Marusjinim pismima, u kojima su bila postavljena kojekakova pitanja. Lambin ih je trebao riješiti. Katkada su ta pitanja bila toliko zlobna, da ih ni Lambin nije mogao riješiti, pa su oni polazili k učenomu časniku, koji je bio u akademiji generalnoga stožera — Dalgrenu.

Sablin je osjetio, da Marusja to čini naročito. Ona nije išla protiv vojske, nego za vojsku. Sablin je dolazio na sastanke oboružan, opremljen pismima i lako je pobijao svoje oponente. Doskora je opazio, da u takvim slučajevima nije pobjedu slavio samo on, nego i Marusja i Varja Martova, koje su se prikazivale kao buntovnice.

Marusja se obavila nekom tajanstvenošću. Nitko nije znao, gdje stanuje i tko su joj roditelji. Sablinu nije padalo ni na pamet da misli o njenoj porodici. »Ljubovin« za njega nije ništa značilo. Najmanje ju je dovodio u svezu sa švadronskim pisarom i pjevačkim vodjom Viktorom Ljubovinim. Ljubovinova »otčestva« (očeva imena) nije

znao, pa i kad bi znao, ne bi pomislio, da medju Marusjom i slabim, boležljivim i žučljivim vojnikom može biti išta zajedničko. Previše su se fizički razlikovali. Ona: zdrava, jaka, gipka, u bujnosti svojih devetnaest godina, s ružičastim obrazima, sa crvenim usnicama i prekrasnim zubima. On: blijed, nezdrav, s iskvarenim zubima, počeo je prerano ćelaviti. Ljubovin je bio vojnik, ne dobrovoljac, nego vojnik. Dakle iz takve porodice, gdje je to moguće i gdje to ne vrijedja. On mnogo toga nije znao i nije shvaćao, a pravio je utisak nedoučeta. Marusja je u svojim pismima šjala bistrim i dubokim umom, pisala ispravno, literarno. Ako umetne francusku frazu, fraza će biti napisana pravilno, umetnuta umno. On je jednoć kod Martove rekao englesku frazu, a ona mu je dodala engleski, da poznaje engleski jezik. Marusja je bila djevojka drugačijega društva, jer je izlazila bez matere i bez guvernante; slobodno je govorila o svemu, bila je slobodna kao vjetar, išla je na kurzove, pa nikako nije mogla biti sestra prosta vojnika i Sablin o tom nije više mislio. Umjetnica... Onaj briljant, koji se rodi u tamnoj prirodi i o kojem se ne pita, odakle je.

Sablin doskora osjeti prirodni čar Marusjin: postala mu je potrebnom u životu, pa ako dugo nije dobivao pisma ili je dugo nije vidio — on se dosadjivao. U njega se javila potreba da je vidi izmedju redovnih sastanaka četvrtkom, da je vidi podalje od one zelene mladeži, koja je sva od reda bila zaljubljena u Marusju, nego negdje, ako već ne može biti nasamo, a ono makar u društvu, gdje ih ne poznaju.

U to je vrijeme uzlazila zvijezda glumice Komisarževske. Njezina ekspresivna igra zaludjivala je mnoge. Ona je bila potpuno u stilu Marusjinom i Sablin je o njoj govorio Marusji, da bi je po svoj prilici zanimalo, kad bi je vidjela na pozornici. Ona izrazi želju, da vidi njenu igru. Sablin uzme

dvije karte u trećem redu naslonjačâ i pošalje Marusji.

Bio je uzbudjen, kad se vozio u kazalište. Napokon će ona sjediti do njega i on će joj moći reći ono, čega nije mogao napisati.

Ali prvi čin prodje, a Marusja nije dolazila. Radost je zamijenilo ogorčenje i bijes. Možda je bolesna! pomisli on. Pismo je moglo i ne stići. Za odmora podje da se prodje foyerom i da zapuši, ali tek što je izašao na hodnik prvoga kata, kad ugleda Marusju, koja je silazila dolje, tražeći njega.

— Šta to znači, Marijo Mihajlovna? — zapita Sablin. — Kakvo iznenadjenje! Gdje ste bili u prvom činu?

— Na svom mjestu. Na balkonu, — odgovori djevojka stišćući ruku Sablinu. — Komisarževska je prekrasna. Nikad nisam nešto slično vidjela. Ona će biti bolja od Savine i Strepetove.

— Komisarževska je umjetnica sasvim druge vrste, — reče Sablin. — No zar vi niste primili moga pisma? Došli ste dakle slučajno u kazalište.

— Primila sam vašu ulaznicu, — reče Marusja. — I razderala sam je. Slušajte, toga ne smijete nikada činiti. Ja ne primam ništa od vas.

— Zašto? — upita Sablin.

Marusja se smete.

— To... To nije drugarski, — odgovori ona. — Ako ste htjeli da budemo zajedno, trebali ste samo napisati, da ćete doći. Ja ne ću da vam se ikako odužujem.

— A kakvo bi to bilo odužívanje? — zapita Sablin.

— Ostavimo taj razgovor, — prekine ga Marusja.

Udjoše u foyer. Ogledalo odrazi njezinu gipku spodobu uz Sablina. Marusja je bila skromno odjevena kao učenica, ali joj je odjeća bila lijepo sašivena i od dobre materije. Nije vrijedjala Sablina, kako je nekad vrijedjala Kitty svojim raskošem

i Sablin odmah osjeti razliku izmedju njih. Ljudi su ih gledali sa zadovoljstvom. Tko su? Brat i sestra. Sablin je bio samac; rano je izgubio roditelje, a rodjaka nije nikakvih imao. Sestrinska ljubav bila mu je nepoznata, pa pogledavši na svoj odraz u zrcalu, nehotice uhvati harmoniju izmedju sebe i Marusje i pomisli, kako bi bilo lijepo, da mu je ona sestra.

Govorili su o Komisarževskoj, o drami, o autorovoj ideji i o igri. Sablin se osjećao prekrasno. Sasvim drugačije, nego ljetos u Pavlovsku s Kitty. Htio ju je provesti, zadržavati se dulje s njom, povesti se na saonicama po mjesečini niz Nevu, ali je poslije predstave nije našao. Otišla je neopaženo i izgubila se u mnoštvu.

On pokuša, da se ponovo sastanu u kazalištu — no ona je to odbila. Sablin je bio iskreno ogorčen i Marusja to opazi. Poveo se razgovor o Eremitažu. Utvrdilo se, da Sablin nije nikad bio u Eremitažu. Marusja se dogovorila s njim i provela pet sati na nogama, vodeći ga od slike do slike, pripovijedajući mu historijat slike, život umjetnika. Ona se osjećala u Eremitažu kao kod kuće.

— Ne mogu propustiti, a da još jedanput ne podjem u ovu galeriju k Murillovoj Madonni, — reče ona. — U nju sam upravo zaljubljena.

Zimski sumrak tiho se širio po dvoranama. Rijetki posjetioci izlazili su, udarajući petama po mramoru, u galeriju sa skulpturama. Slikar, koji je kopirao sliku, spremao je boje i brisao kistove. Sablin s Marusjom pridje velikom platnu. Iz modroga hitona, okružena dječjim glavama keruvina, krotko je gledala Neokaljana Djevica. Sablin joj pogleda lice, tamnu kosu, čitavu njenu spodobu, koja odlijeće u vis u tamno modrom prozračnom nebu medju zvjezdama, zatim Marusju i zadršće: — tako su nalik bile jedna na drugu. Isto sveto

čuvstvo prama Marusji rasplamtjelo se u njemu, kakvo je osjećao i prema Madonni.

— Kako ste slične jedna drugoj! — tiho reče on.

— Tko? — upita Marusja, ali se dosjeti. Rumenilo joj zalije obraze. — Ne govorite gluposti! — reče ona. — Ona je utjelovljenje svega prekrasnoga.

— A vi?

Marusja ne odgovori ništa. Pošla je prema izlazu. Kad joj je u vratarovoj sobi pomagao da se odjene, ona je šutjela, ali u njenim očima on ulovi neki zanos, nešto prekrasno. Marusja je bila sretna. On ju je htio otpratiti.

— Ne, Aleksandre Nikolajeviću, — reče ona, — ugovor je bolji od novaca... Vi nadesno, ja nalijevo; ja uvijek i svuda idem sama.

Sablin uzdahne, ali se pokori. On je znao, da je zaludno prepirati se s Marusjom i uvjeravati je o ičemu.

XXXIX

S proljeća se imali u Moskvi krunisati Car i Carica. Iz Sablinove pukovnije pošla je onamo prva švadrona i trubači. Sablin je služio u drugoj švadroni, ali zapovjednik pukovnije odredi, da se on pridijeli prvoj i otputuje u Moskvu. Sablin se ljutio, što ga nisu slali na krunisanje poradi toga, što je bio dobar frontni časnik, što se u posljednje vrijeme mnogo brinuo oko službe i poznavao vojnike bolje, nego drugi časnici, nego samo za to, što je fizički bio vrlo lijep i »u stilu« ljudi iz prve švadrone. To ga je vrijedjalo. Na njega su gledali kao na lijepu životinju. Macnev je to izrekao s običnim svojim cinizmom.

— Da, dragi Saša, — rekao je, — ne trebaš se roditi umnim, ni bogatim — kažem to obrnuto nego što kaže poslovica, — ne trebaš se roditi

sretnim, nego samo lijepim... Ljepota je sve, za muškarca još više nego za ženu. Sjeti se mojih riječi, Saša: s vremenom ćeš postati krilni pobočnik i zapovijedat ćeš pukovnijom — tebi će sve poći za rukom. Zato, jer si ti — maza. Čovjek te samo pogleda, pa mu srce zaželi, da ti nešto prijatno uradi. Žena hoće da ti ugodi, a i muškarac da te obraduje.

— Ti jedini govoriš mi uvijek neprijatnosti, — reče Sablin, mršteći tanke sobolske obrve.

— A tko će ti reći istinu, dragi Saša, ako ne reknem ja, stari cinik. Ja te čuvam, kao zjenicu oka, ja sam, možda, jedan izmedju malo njih, koji iza tvoga ljepuškastoga lišca vidi... ili barem hoće da vidi, tvoju prekrasnu dušu, dok je drugima to samo dekoracija, samo portret, koji se prijatno promatra.

Krunidbene svečanosti same su po sebi zanimale Sablina. Tu će Sablin vidjeti cara, okružena narodom. Pored obožavanja, koje je Sablin osjećao prema caru, on se radovao tome, što će vidjeti ruskoga cara u svoj njegovoj slavi, u kruni i u grimizu, okružena zanesenim narodom.

Sablin je, odmah iza dolaska u Moskvu, počeo promatrati. Vremena je imao mnogo. Sva je služba sastojala u straži, u špalirima po ulicama i po trgovima. A i toga nije bilo svaki dan, a kad nije bilo službe, časnici nisu imali posla i Sablin se čitave dane vrzao po ulicama, u kojima se očekivao carev prolaz i gdje je bila gomila. On je promatrao gomilu i slušao, što je narod govorio i nastojao je proniknuti u narodnu dušu, shvatiti odnos prostih ljudi prama caru.

Sablin je doskora osjetio, da je i za narod, kao i za njega, car bio osobito biće, polubog. Car je mogao samo milovati, samo darivati. On je bio izvor svake radosti. Sve, što je dolazilo od cara, bilo je sveto. Proste žene i dame iz društva dizale su cvijeće, po kojemu je stupala njegova noga.

Narod se gurao i gnječio jedan drugoga, da bi ga ugledao i da bi vidio ne ono, što je bilo, nego ono, što je htio vidjeti. Car i carica činili su se divni, bajno prekrasni, čarobni. Car se činio golema uzrasta i prikazivao se s divnim smiješkom. Sve je bilo ushićeno. Ali sve, što je razdraživalo narod, a što se ni njemu nije svidjalo, skrivila su g o s p o d a, koja su okruživala cara i nisu puštali naroda k njemu nego su na svaki način vrijedjali, potiskivali i oštećivali narod. Ovdje, u moskovskoj krunidbenoj gomili, prvi put osjeti Sablin, kako je duboku provaliju postavio narod izmedju sebe i g o s p o d e. Car je bio za narod božanstvo, a g o s p o d a one mračne sile, koje se na sve načine staraju da odvoje to božanstvo od naroda iz svojih ličnih i uvijek materijalnih probitaka.

Bila je iluminacija. Sav Kremlj s Ivanom Velikim, načičkaše električnim sijalicama kao ognjenim čipkama u tamnom nebu. Bilo je to čudo od raskoša i ljepote. Reflektori su bacali snopove svijetla po ulicama, palili se vatrometi i bengalske vatre. Život se prevratio u čarobnu priču i narod se vrzao po ulicama i bulvarima, klicao od udivljenja, ali je bio nezadovoljan i ozlojedjen.

— Zar ovakva iluminacija? — govorio je obrtnik iza Sablina. — Car je odredio deset milijuna za iluminaciju, a potrošili su u svemu samo pet.

— A kamo su se djeli ostali? — zapita ga neki mužik.

Obrtnik se plašljivo ogleda naokolo i reče uvjereno:

— Gospoda su ih pokrala.

— O Bože! — uzdahne seljak, — zar i ovdje?

Bilo je i drugih stvari, možda još i gorih, što je Sablin primijetio u gomili. Narod se b o j a o nečega rdjavoga, što bi mogli uraditi sa carem, pa nije vjerovao jedan drugome. Ali, što je Sablinu bilo osobito odvratno: narod se nije bojao za cara,

nego za sebe, kako da pri tom sam ne postrada. Kraj neizmjerne ljubavi prema caru, koju je osjećao narod i kraj straha, da se caru može štogod dogoditi, činilo se, da bi svi oni, koji ga ljube, trebali da se stisnu oko njega i da obrazuju oko cara čvrstu stijenu, koja ne bi ni blizu dopustila kakovu zločincu. Ali se desilo drugačije. Gomila se protiskivala prama caru, htjela ga vidjeti, ali ga se i bojala. Kraj njega je bilo opasno. Za iluminacije odjeknula je strašna eksplozija u jednoj pokrajnoj ulici, po kojoj, kako je to Sablin pouzdano znao, nije imao car proći. Sav narod, a oko Sablina zbila se golema masa, razbježao se od eksplozije. Sablin je samo s nekolicinom ljudi potekao da dozna, o čemu se radi. Eksplodirao je plin u podrumskoj prostoriji, gdje na sreću nije bilo nikoga. Izbijena su stakla iz prozora i rodio se požar, koji je odmah ugušen domaćim sredstvima. Ljudi, koji su dotrčali onamo, radovali su se, da se sve svršilo tako jednostavno, ali su bili razočarani.

Oko cara, u Kremlju, u Crvenom dvorcu, skupljala su se ponajviše ista lica. Trudili su se da ne puštaju stranih ljudi u blizinu carevu. Malo su govorili, ali su bili zabrinuti i svakoga su, pa i samoga Sablina, sumnjičavo ogledavali, pa je Sablin razumio, da su ti muškarci, dame, pa i djeca — ne narod, nego agenti zaštitne policije. Narod je htio da vidi cara, ali se k njemu nije mogao prikučiti. I zato car nije mogao vidjeti naroda, niti je pravi narod mogao vidjeti cara. To je vrijedjalo Sablina. On je vjerovao u narod i ljubio cara, njemu se činilo čudnim i okrutnim, što naroda ne puštaju k caru.

On odluči pogledati ga na Hodinskom polju, gdje je bila odredjena narodna zabava i gdje se car imao pokazati medju narodom i gostiti se s njim, kako se nekada gostio Vladimir Crveno Sunašce, okružen vitezima. Sablin je znao, da su

na Hodinskom polju bili podignuti šatori, postavljeni stolovi i pripravljeno pivo i med, kolači i poslastice za narod. Sablin je znao, da su pravi narod seljaci obližnjih sela, tvornički radnici susjednih golemih fabrika i manufaktura. Domaća posluga sakupila se ondje već uoči toga dana, da primi carske darove. Pošla je i služinčad one kuće, u kojoj je Sablin stanovao kod svoje daljnje rodjakinje. Bio je dirnut onim pripisivanjem svetosti, što ga je služinčad pripisivala carskom daru. Sablin je znao, da taj dar sastoji od glinena vrča, pozlaćena i grubo obojadisana i loših starih slatkiša. Cijena mu je bila pô rublja i mogao se za tu cijenu svagdje kupiti, ali su svi išli, da ga dobiju badava od cara.

— Donijet ću ga i staviti pod ikone, — govorila je stara kuharica. — Molit ću se i spominjati u molitvi Cara-batjušku i Caricu-matušku.

Sablin odluči da će ustati prije zore i poći ne po dar, nego da upije u sebe svijetla osjećanja narodne ljubavi prama Caru.

XL

Sunce se još nije podiglo iza kuća, nego se samo osjećalo u dugačkim, kao lijenim sjenama, što su ih bacale kuće i drveta. Bilo je prohladno, ali dan je imao biti svijetao, sunčan, sparan. Zlaćana maglica prašine visjela je nad gradom, a povrh nje izvrnulo se, kao visok kalpak, duboko i modro vruće nebo.

Unatoč ranoj zori, ulice su bile pune naroda. Sablin nije trebao pitati, kojim putem valja da podje. Svi su išli jednim pravcem, brzali, žurili se, da prvi stignu na Hodinku. Znali su da je darova spremljeno mnogo, da će svima doteći, ali su se ipak žurili, gurali se i bijesno pogledavali jedan na drugoga. Narod je bio pohlepan. Ljude nije go-

nila na Hodinsko polje radost, što će vidjeti cara na zajedničkoj gozbi s narodom, ni ushit pred simbolom toga pirovanja kao jedinstva cara i naroda, nego želja da dobije nešto badava, da dobije nešto nekupljeno. Išli su ljudi najraznovrsnijih profesija i zvanja. Išli su bogati i bijedni, i svi su se bolje obukli, kao na blagdan. Mnogo je bilo djece, gimnazijalaca i gimnazijalki, malih djačića, a bilo je i ženâ s naprščadma.

U toj nemirnoj, užurbanoj masi Sablin je nekoliko puta i sebe uhvatio, da se i on žuri. Usporavao je korake, ali gomila, koja ga je prestizavala, zahvatala ga sa sobom i on je iznova pošao brzo.

Iza Tverskih vrata, prošavši jednu fabriku i nekoliko kuća, Sablin opazi, da je čitavo polje pokriveno crnom gomilom naroda, koja bučno šumi. Začudio se. Znao je, da je dijeljenje darova odredjeno poslije dvanaestoga sata; sada je bilo oko šest sati izjutra, a polje je već bilo nabito narodom. Sablina je to zainteresiralo i on pridje sasvim k narodu. A tek što se približio, osjeti, da je tako stisnut u tu gomilu, da više ne može natrag. Oni, koji su išli iza njega, približiše se i stadoše otraga. On se ogleda. Do njega stojao je gojazan trgovac u dugom svečanom kaputu, činovnik s ordenom na vratu, gospodjica sa studentom u haljincu i bluzi i nekakav obrtnik.

— Koliko grijeha Bog podnosi, — reče trgovac otirući znoj, koji mu je curkom curio. — Kolik broj naroda, a stražarâ nigdje da ugledaš!

— Vama kao da je dosadno bez faraona? — reče obrtnik.

Trgovac ga ošine pogledom i ne odgovori ništa.

— Tako je učinjeno po višem odredjenju, — s poštovanjem reče činovnik pogledavajući Sablina, — da ne bude nikakve policije i nikakove skučenosti naroda. Čuje se, da je Car Imperator blago-

*

izvolio ostati izvrsno zadovoljan redom, kakav je vladao za iluminacije, pa je zapovjedio, da ne bude policije.

— Ah, narod je ipak zvijer, — reče trgovac.

— Gledajte, što rade, — dižući se na prste, reče činovnik, koji je i bez toga bio visoka uzrasta.

— A što? — zapita gospodjica.

— Pa, čini se, da su se djeca popela na ogradu, — reče činovnik.

— No eto, gledajte, molim vas, — reče trgovac. — Takva bezobraznost.

— Dijele, dijele darove! — zabruji žamor.

— Puštaju li, što li? — zapita trgovac i oprezno, odgurnuvši laktom Sablina, protisnu se napred.

— Kuda se gurate bez ikakove molbe? Gle, kako ste pritisnuli gospodina časnika! — reče obrtnik.

— Kuda se guram. Narod je pritisnuo mene, pa ja idem s njim.

Doista je odostrag masa pritisnula i navalila napred.

— Gospodo, ne gurajte se! Zar ne vidite dijete? — smeteno zaviče u gomili nekakva žena.

— A gdje bih ga vidio!

Odnapred su se protiskivali natrag kroz gomilu zažareni i uzbudjeni ljudi. Nosili su rupce s darovima.

— Zar već dijele? — zapitali ih.

Oni su brisali sa čela znoj, ogledavali se, kao da su s uma sašli i govorili tihim glasom.

— Tamo su djeca prešla preko ograde. Bacaju u narod.

— Kakov je to red?

— Tamo se ne može izdržati, braćo. Kod vas je ovdje dobro. Možeš bar disati, dok su tamo neku gospodjicu ugušili, pa sad, onako mrtva, stoji s narodom. Ne može se ni iznijeti.

— Kakve vi to grozote pripovijedate!

— Pa grozota i jest. Tamo su prohorovska djeca prešla preko ograde, opazila bačvu piva na stupovima, i odlučili ju srušiti, da bi se napili piva. I počeše njihati stupove.

— Pa, jesu li prevalili?

— Prevalili. Osamnaest ili dvadeset i osam ljudi zadavilo se. Eto, radi jednoga bureta..

— A što na to narod?

— Narod? Narod pije pivo. Ta, svakome je milo: badava i carsko..

— Veliš, dakle, da se zadavili ljudi?

— Pa da, zadavili. Velim, da ondje leže. Sasvim mrtvi . . . Bijeli!

— A narod, veliš, pije pivo?

— Pa da, pije, što je njemu! Narod, to nisu ljudi! Sada se taj narod poživinčio. Njemu je svejedno.

— Pa, zaboga, ljudi! Tamo dijele darove. A što će biti s nama? Zar mi nismo isto takvi ljudi!? No upri! Hajde napred.

Masa se zanjihala i pomaknula. Sablin nije htio ići, znao je, da je to ludost, ali nije mogao ne ići, kad ga je masa nosila.

— Opreznije, opreznije! Ovdje netko leži.

Sprijeda je bila čistina, koja je privlačila ljude, da se približe ogradi, uz koju su stajali pritisnuti ljudi, pa se masa njišući pomicala napred. A sprijeda su bili jarci i vododerine, ostatci jama od temeljâ nekadašnje izložbe. Gomila je dolazila do toga mjesta, gdje su se ljudi rušili i padali. Trudili su se da ustanu, ali nisu mogli, jer su na njih već drugi padali. Iskopina se punila živim ljudima. Masa se zaustavljala, upirala, nastojeći da se zaustavi.

— Kuda navaljujete? Ovamo se ne može. Ljudi leže.

— Ne tiskajte! Ne ćeš valjda preko ljudi?

— Jesu li živi?

— Tko zna. Samo polaganije.

— Hajde, hajde napred, što ste stali?!
— Tamo se dijeli! Dije-li se! Pustili su!!
— Pritisnite, braćo, složnije!
— Ne pritištite toliko!
— Samo se nemojte gurati. Mene potiskuju odostrag, a ja stojim miran.
— O Bože, kolika gužva!

U iskopini su se još bacakali i micali ljudi, ali se već moralo gaziti po njima. S užasom i s odvratnošću stupala je noga na nečija pleća, na dječju ruku, na lice. Ljudi su se trudili da lakše pretrče i da ne osjete živa tijela, ali su odostrag pritiskali, pa da sâm ne padneš, valjalo je stati čvrsto, čitavim stopalom.

— Strahota Gospodnja!
— Leže dragi ljudi!
— Dočekali darove!
— Takav postupak!
— A kuda se samo djela policija?

Kad je Sablin stigao do toga mjesta, on se zaustavi. Zaustavi se i trgovac i činovnik i student s djevojkom. Sastaviše ogradu, koju je masa morala obilaziti i kad je pritisak popustio, počeše izvlačiti ljudska trupla iz grabe.

— O, Gospodi Bože! — uzdisaše trgovac. — Dočekaše, evo, blagdan. Koliko ih je!

Bilo ih je na stotine. Nadesno i nalijevo sva je graba bila zatrpana truplima. Moglo je biti i živih. K Sablinu se pridružili i drugi iz mase. Policiji je javljeno i ona stiže sa zakašnjenjem, smetena, s osjećajem krivnje. Dozvali su opkopare, da iskapaju zasute, zatrpane zemljom ljude; dozvali su požarnike s buretima vode i taljigama.

Približavao se sat careva dolaska; valjalo je uvesti red na polju. Za ogradom je bučao i uzrujavao se narod; čulo se zavijanje i pjani raspojasani krikovi. Ondje na razgaženom, prašnom i užarenom polju slagali su u dugim redovima mrtvace. Djeca blijedih, zelenih, mršavih lica, iskrivljenih od

muke, gimnazijalčić u modroj odori i sivim hlačama, djevojčica gimnazijalka sa crnom pregačom — čekaju ih roditelji, a ne će ih dočekati. Sablin je prolazio s kablicom vode, što ga je donio student, i tražio one, kojima još nije život sasvim utrnuo.

— Evo ovaj, — vikala mu gospodjica spuštajući se na koljena kraj snažna tijela bradatoga čovjeka, — čini se, diše, gospodine časniče; dajte mu vode.

— Pa dakako: obamrlost! Može li se ova asfiksija predvidjeti? — govorio je vrlo značajno činovnik.

Po gdjekoji su se, ponajviše muškarci, osvješćivali. Tupo su se ogledavali unaokolo i skretali glavama, ne shvaćajući ničega.

Kraj njih su prolazili ljudi, koji su već dobili darove. Veselo su čavrljali, išli sretni, noseći svoj dio. Dvije djevojke, odjevene priprosto i ukusno, crvene i zgužvane dolazile su i svaka od njih nosila po tri dara.

— Ja sam svoj uhvatila, draga moja, pa vičem onome kuštravcu: daj, mili, još! A on, takav kavalir, baca dva govoreći: izvolite, mamzel, darovano, nekupljeno!

— A ja sam se sama za se pobrinula. Oplećak su mi razderali, i na grudima me nekakav bezobraznik ogrebao. Bila sam uzela samo jedan, a kad sam vidjela, da narod uzima i po dva, eh onda sam ja pograbila — tri.

U tom času naidjoše na one, koji su bili pošli prama istom cilju, ali nisu stigli donde.

— O, Bože! Što je ovo? Zar sasvim ubijeni?
— Što taj narod čini!
— Narod je zvijer! Gledaj, djevojka. Pa kako lijepa. Zacijelo ju je netko ljubio.
— Ljubio i ostavio. S nama se uvijek tako dogadja: do prve nesreće, a onda nas ostavljaju.
— Koliko ih je... preko tisuće!

I podjoše dalje.

XLI

Nesreću na Hodinskom polju nisu mogli sakriti pred carem. Njenu veličinu vrlo su umanjili; odgovarali ga, da ne podje onamo i da odgodi svečanost. Ali je car držao, da će odgadjanje blagdana proizvesti rdjav dojam na narod i na strance, te zapovjedi, da se zabava otpočne i sam se poveze u otvorenoj kočiji sa caricom na Hodinsko polje.

Lijevom stranom uzduž Petrogradske ceste lagano su išle požarničke taljige. Do vrha bile su natovarene mrtvacima. Ispod ponjava, s krajeva visjele su noge i polako se njihale. Visoke, teške čizme poput butelja i do njih pomodne svilene čarape, cipelice i suknje sa čipkama; nečije stare velike izgažene papuče i sitne nožice djeteta. Smrt je sve izjednačivala. Bogate i siromašne, stare i mlade. Za četveroprezima sitih požarničkih konja, polagano su vozili teretni konji isti strašni teret. Car se vozio desnom stranom ceste, pa nije mogao da ne čuje turobnog i tihog zveckanja požarničkih zvončića, nije mogao da ne vidi dugoga niza povoza. Shvatio je, da mu je veličina nesreće zatajena i da se dogodila upravo katastrofa. Carica je sjedila blijeda lica; na jabučicama su joj izbile crvene pjege i prelazile u modrikaste. Tužno, s brdima trupova susretao je ruski narod nju, ovjenčanu svoju Caricu.

Iz drvena paviljona, u koji je ušao car, vidjelo se nedogledno more ljudskih glava.

Masa je zavijala i bučala. Većinu stolova je porušila; bureta s vinom, pivom i komovicom bila su prebačena, vreće s darovima razgrabljene. Ali ugledavši cara, obuze gomilu entuzijazam: kape su kao crn oblak poletjele u vis, a poljem se razliježlo divlje »Ura«.

Carica, kojoj je na blijeda lica probilo rumenilo, s užasom je gledala na narod. Kamerunski divljaci po svoj bi joj se prilici pričinili manje divljima. Čas prije vidjela je gomile mrtvih trupova, koje su upravo ovi ljudi pogazili, i očekivala je, da će kod njih razabrati pokajanje, poniznu i pobožnu šutnju.

Mužik kuštrave jake brade, u raskopčanu kaftanu, u modroj na grudima razderanoj košulji, ispod koje su provirivale obrasle crne grudi, s ispruženom bocom piva u ruci, gledao je na nju divljačkim pogledom i vikao »Ura« toptajući visokim čizmama po prašnoj zemlji. Sjedobradi ugledni starac u dugačkom kaftanu i bijeloj košulji spustio se pred ložom na koljena i stao se klanjati, dodirujući se oznojenom ćelavom glavom zemlje. Mlad momak čvrsto je obuhvatio rumenu i jedru, čvrstu djevojku i mašući kapom nad glavom nešto je pjevao...

To su bile ljage na cjelokupnoj slici grlate i nemirne mase na prašnome polju. Ali su se one usjekle carici u pamet za sav život. I kad su joj govorili o narodu i kad je ona mislila na narod, sjećala se starca na koljenima s biblijskom bradom, pjanog kuštravog seljaka i momka s djevojkom pred crnom masom, koja je divljački rikala. Sjećala se tihog bolnog zveckanja požarničkih kola, koja su vozila nešto strašno, na što ne treba gledati, a na što čovjeka nešto vuče da pogleda.

Prateći cara, veliki knezovi i kneginje bacali su iz lože u narod pripravljene darove, a masa se hitala na njih i tukla se kidajući ih na komade. A sve su to zaglušivali moćni, prekrasni zvukovi ruske himne i na sve to sipale su se rumene zrake majskoga sunca, koje nije ni jedanput iznevjerilo cara u danima njegovog svetog krunisanja.

Car je proveo na Hodinskom polju pola ure i odvezao se natrag. Par sivih kasača njegove kočije, njišteći zastrašeno, prestizavao je u gradu taljige s mrtvacima. Dječje i ženske noge u čizmama lako su na tim taljigama podrhtavale, ravnodušne prema svemu, i provirivale ispod ponjava... mrtve.

Masa je jednoličnim, umjerenim potokom tekla za njima, nastojeći da ih prestigne. I Sablin je išao u toj gomili.

— Car se provezao, — govorahu u masi.

— Vidio je, dakle, što se dogodilo.

— Što ćeš, gledaj, golube, djelo je tvojih ruku.

— A što je u tome car kriv? Policija je svemu kriva. Ona mora paziti. Car ne zna, što je narod, a policija je iskusna. Ona ima i knjige u ruci.

— Pa nije ni policija kriva, nego arhitekt.

— Ah mila moja, sjeti se samo mojih riječi: ovo je rdjav znak. Baš na dan svečanosti toliki je broj naroda uludo izginuo. Teško će biti carovanje. Krvavo.

Bilo je općenito mišljenje, da je to rdjav znak. Mistički užas slegao se na Moskvu. Htjeli su odustati od daljih svečanosti — od plesa, smotre i utrke, ali je car ostao nepokolebljiv i zadržao se do kraja u Moskvi.

Naredio je najstrožu istragu, da se kazne krivci, da se sahrane žrtve na njegov račun, a porodicama da se dade obilna potpora. Brojku te potpore naduhavala je masa do golemih razmjera, pa je bilo i takvih, koji su zavidjeli: — onomu su, rekoše, zadavili mater, a mali dječak nema mu ni koše, zadavili mater, a mali dječak nema mu ni osam godina, dobiva za to mnogo tisuća, a naša ludjakinja došla zdrava, pa nama ništa! A kad su podijeljene kukavne stotine rubalja, opet se počelo o tom govoriti, da je car, vele, dao, ali g o s p o d a su pokrala, pa da do pravih mučenika i patnika nije ništa ni došlo.

Po zakutnim moskovskim uličicama teško su uzdisali i govorili: — »Da, Bog visoko, a Car daleko«, pa stigni onda do pravice. »Car daruje, a psetar ne daruje«... Prigušeni bijes spremao se u spremnicu do časa osvete.

XLII

Uvečer toga dana bio je Sablin na večeri kod rodjakinje kneginje Rjepnine, gdje su se sakupili svi časnici iz pukovnije, koji su bili u Moskvi. On je plastično i duhovito, gotovo sa suzama u očima, pripovijedao o svemu, što je vidio na Hodinki, ali su njegovo pripovijedanje primili hladno.

— Pa to je nešto sasvim obično, — reče pukovnijski adjutant, pušeći cigaru. — Prigodom krunisanja engleske kraljice Viktorije, zaglavilo je na pučkoj zabavi kud i kamo više naroda. No Englezi su kulturan narod, pa su znali to zatajiti, a nisu to uveličavali do dramatskoga dogodjaja.

— Policija je kriva, — reče knez Rjepnin, — trebalo je pozvati kozake i ljudima na konju razredjivati masu, odgoneći je od ulaza. A to nije učinjeno.

— Jeste li čuli, gospodo: zapovjednik policije, Vlasovski, maločas se ustrijelio. Tako je to djelovalo na njega.

— Pa dobro je uradio, — prihvati zapovjednik prve švadrone, grof Penski.

— Nije mu ni preostalo ništa drugo, ako je išta držao do časti, — reče Rjepnin.

— Ali, kneže, — uplete se vatreno Sablin, — što je tu Vlasovski kriv, ako je primio kategoričku zapovijed Cara Gospodara, da ne šalje policije na narodnu zabavu. Pa iluminacija je protekla vrlo lijepo.

Reče, a po ledenim srsima, koji su prostrujali čitavim društvom, osjeti, da je rekao nešto, što nije trebao reći.

— Ne zaboravite, kornete, — hladno mu izjavi adjutant, — da svih zapovijedi Cara Imperatora ne valja bukvalno izvršavati. Neke valja izvršiti po svojoj uvidjavnosti. Blagorodna pobuda Cara Imperatora, njegova dirljiva vjera u blagorazumnost ruskoga naroda, trebala je biti naširoko

razglašena, a sâm Vlasovski trebao je naći u sebi toliko smjelosti, da ne ispuni previšnje zapovijedi. Narod bi ga doduše grdio, a Car bi se po svoj prilici, pričinio, da nije ništa opazio, a kad bi i opazio, skinuo bi Vlasovskoga s dužnosti, ali ne bi došlo do ovolike sramote, koju nisu umjeli sakriti pred Carem i inostrancima.

— Meni su pripovijedali, — reče stožerni satnik knez Menjšikov, — da je masa na Hodinskom polju vatreno pozdravila Cara. Ruski narod — čudan je narod. Prekrasan, svet i fatalističan narod. On je beskrajno dobar, pa bi shvatio, da su ovakove žrtve neizbježne. Kad se gradi nešto veliko, mora se proliti ljudska krv. Ja tvrdim, unatoč općenitome mišljenju, da je to rdjav znak i da predskazuje krvavo carovanje — a to je opet izvrstan znak. Mir, tišina i slava vladat će u Rusiji nad glavom njezina velikoga Samodršca.

— Ja sam prekjuče privatno govorio s Njegovim Veličanstvom, — reče knez Rjepnin i svi se primakoše k njemu i s poštovanjem stadoše iščekivati. — Car Imperator sniva o vječnome miru. On je prožet najboljim željama. Čitav obred krunisanja djelovao je i na njega najvelebnije. Car Imperator ispričao mi je, da je osjećao, kako je božja milost sašla na njega u časovima pomazanja. Rekao mi je, da misli postići, te ne bi više bilo ratovanja, nego bi se svi sporovi medju narodima rješavali na konferenciji mirovinskim sudom. On teži za tim, da bi posredstvom Rusije spojio Francusku, Englesku i Njemačku, prema kojima je jednako blagonaklonjen. U Bogu preminuvši Car odlično je znao, što je radio, kad mu je za ženu odredio njemačku princesu, povrh toga iz siromašne kuće.

— To je nova Katarina Velika, — reče debeli poručnik Metelin, koji se odlikovao time, da je uvijek upadao u nezgodno vrijeme.

— Kako je carski prekrasna bila mlada carica u nakitu ruske carice, — reče adjutant, — u njoj

su se stopile u divnu harmoniju: ljepota žene sa carskim veličanstvom zemaljske božice.

Sablin je slušao, šutio, i nije shvaćao.

A što je, — mislio je u sebi, — s onom prekrasnom djevojkom, koja je ležala zaprljana prašinom, s tragovima cipele na sljepočici? Djevojka bogato odjevena, od engleske porodice, koja je ležala na rubu grabe, nikome nepotrebna?

Kako je s onim malim gimnazijalcem zelena lica, na koje su reskim sjenama padale obrve i guste trepavice — gimnazijalčić, kojega je ujutru brižljivo opremala njegova majka — kako je bio bačen na požarničke taljige i odvezen? Što je to? Asfiksija? — kako reče činovnik, nesretni slučaj, neodlučnost Vlasovskoga, ili golema krvava žrtva, koju su ljudi prinesli nekakvom strašnom nekršćanskom bogu za to, da bi novo carovanje moglo biti prekrasno. Bilo što mu drago, Sablin se nije mogao riješiti dojma, da je sve to bilo užasno. To nije krasilo Cara. Prvi put je zadrhtalo Sablinovo srce. O, ni na čas on nije prestao ljubiti i obožavati Cara, ali zašto, zašto se ovo dogodilo?! Zašto je vidio Car sa Caricom sav taj užas i kako su ga mogli podnijeti? . . . Čini se, da će Sablin odsad do groba slušati ono tiho i bolno zveckanje požarničkih zvončića i gledati ljudske noge, kako se odmjereno njišu ispod ponjava!

On nije tražio medju ljudima krivaca. Ali je smionim svojim srcem pitao Boga, kako je on to dopustio, On, Svemogući? Kako On nije odstranio tu strašnu kaznu od nevinih ljudi? I ako je On to odredio, što je onda htio pakazati Caru i narodu tim strašnim znamenjem i zašto, zašto je krotki Isus Hrist, koji je ljude toliko ljubio, to dopustio?!

Zašto?!! . . .

XLIII

Vrativši se iz Moskve, Sablin napiše dugačko pismo Marusji. Otvoreno je i potanko, kako bi pisao materi ili sestri, opisao nesamo ono, što je vidio na Hodinki, nego i svoja osjećanja i svoje rogoborenje na Boga. Molio je za sastanak. Pisao je, da ga samo Marusja može svojim dobrim mladim srcem shvatiti, pa će, možda, ona razagnati onu strašnu moru, koja poput teška bremena visi nad njim.

Marusja odmah odgovori. Ona ga je shvatila i naznačila mu sastanak na malo neobičnom mjestu: na obali finskoga zaliva, na Lahti.

Kad je po širokoj Morskoj ulici, obrasloj golemim granatim brezama, Sablin izišao na obalu, odmah opazi nalijevo Marusju, na pješčanoj obali. Sjedila je na kamenu, s ledjima prema njemu, u priprostom slamnom šeširiću, u bijeloj bluzi i širokoj modroj suknji s naborima i bijelim našivcima. Na koljenima ležao joj je ogrtač, dok je suncobranom crtala po mokrom pijesku, na koji su zapljuskivali valovi. Lagani vjetrić poigravao se njezinim tamnim uvojcima i zanosio ih čas za uho, a čas bi je lupkali po licu.

Sjedila je zamišljena i gledala u more. Žuti valovi lagano su prilazili, blješteći na večernjem suncu, pjenili se na vršcima i razbijali se pred Marusjinim nogama, njišući trstiku. Dalje se more pričinjalo olovnim i jarko su izbijali na njemu bijeli vrhovi valova. Parobrod, crn, glomazan, s niskim dimnjakom, iz kojega se izvijao i daleko nad morem vukao gust crn dim, teško je vukao tri crne niske barke. Jedrenjača napetih jedara išla je prama njemu. Dalje je bila niska obala, crnjele se šume i na dvjema, jedva zamjetljivim, brežuljcima dizahu se Kirhof i Duderhof. Na tamnom obzorju jasno su se bijeljele zgrade i crkve Sergijevskoga manastira.

Naokolo bila se razastrla tiha sjeverna turobnost. More nije očaravalo, nije prijetilo, nije privlačilo, nego kao da se nježno prislanjalo uz ravne obale i široki prostor tihe Rusije. Mirisalo je po vodi, gnjiloj trstici i nasmoljenim užetima. Na sitnom bijelom pijesku, označujući granice zapljuskavanja za vrijeme bure i vjetra, ležahu stabljike stare iskidane trstike. Iza njih, jedva na pola aršina, dizala se nad pijeskom morske obale i sterala ravna livada, obrasla zelenom povelom travom s bijelim pahuljastim glavicama.

Vitka djevojka, mila, jednostavno odjevena, s tankim vratom, zasjenjenim baršunom, u šeširiću, tako je harmonirala s jednostavnim pejsažem sjevernoga mora i bila tako divno prekrasna s pozadinom mutno zelenih valova, da se Sablin zaustavio i, očaran Marusjom, zagledao. Ovdje, prvi put, on shvati, da je ona nesamo milovidna i lijepa, nego da je i ljepotica u potpunom smislu te riječi.

Marusja se ogleda, opazi ga i podje prama njemu. Sablin pogleda na sat.

— Ne, ne, Aleksandre Nikolajeviću, — reče Marusja. — Niste zakasnili. Ja sam naročito došla ranije, da se nagledam ovog prekrasnog vidika. Ljepšega ne poznajem.

Sablin ju je gledao. Kako se samo poljepšala za ovo mjesec dana, što se nisu vidjeli. Ili on ranije nije shvaćao svu snagu njene ljepote?

— Da, — reče ona, čekajući odgovor, kojega nije dočekala, — ovo je sasvim jednostavan vidik. Tu nema ni ljubičastih gora, ni modroga, tamnoga neba, ni zelenkastoga vala, puna tajanstvene dubine, svega onoga, što umjetnici toliko vole, ali za mene nema ljepšega kraja, možda upravo zato, što mi je tako s r o d a n.

Riječ »srodan« ispala joj je tako mekana, okrugla i topla.

— A što je, Marijo Mihajlovna, s vašim pričanjem o onom, da je domovina pojam uvjetan,

uzak i da istinsko čovječanstvo ne treba da znade za tu riječ, jer čitava zemlja i čitavo čovječanstvo treba da mu je srodno?

Sva ta mračna filozofija, kojoj su nju učili Koržikov i brat Viktor, izletjela joj je najednom iz glave pred tim vidikom, punim tihe tuge. U Ermitažu, prelazeći od Velasquesa k Paolu Veronesu, od Rubensa k Murillu, od Rafaela k Putermannu i od Brüllova i Ivanova ka Correggiu, ona ju je shvaćala i ljubila je sav svijet, ujedinjen u umjetnosti, a ovdje, kad se našla pred živom slikom, iščezla je.

Ona se smete i ne odgovori ništa. Lagati nije umjela. U taj je čas osjećala, da svim srcem ljubi monotono more i nizinu, nad kojima je poput široka šatora puklo blijedo nebo, pokriveno lijepim oblacima. Ljubi zato, jer je to njena otadžbina. Čemu obmanjivati sebe i druge? Ona ljubi sav svijet, — ali svoju Rusiju, s njenim divnim jezikom, s njenim jednostavnim krajevima, s grubim narodom — ona ljubi osobitom ljubavlju. Od čitave beskrajne Rusije ona ljubi ovaj skromni turobni kraj, koji je nekoć potaknuo velikoga Petra, da ovdje osnuje grad, od svih heroja sveljudske historije unatoč spominjanim imenima Robespierrâ, Maratâ, Risakovih, Petraševićâ, Plehanovih, Marksâ — ona ipak instinktivno najviše poštuje i ljubi, upravo ljubi, skriva to, ali ljubi toga silnoga Petra, koji je sjekao glave strijelcima, rezao poljarima brade, pijančevao i bećario se, a medjutim izvršio veliko djelo, sazdao veliku rusku Imperiju... I od svih Rusa njoj se nekako najviše svidja taj glatko pričešljani svijetlih kosa mladić, stegnut u nov ogrtač, u modrim jahaćim hlačama i visokim čizmama s ostrugama. Zašto upravo on, a ne drug Pavlik, ni Koržikov, čija je sloboda svaki dan u opasnosti — u ovo posljednje doba stoji u crvenom kutu njezina srca.

— Pripovijedajte mi o krunisanju. Kako je sve to teklo? Kako se mogao dogoditi takav užas? Zar doista navlaš? — zapita ona.

Sjedoše na velik plosnati kamen. Na njemu je bilo udobno, ali tijesno sjediti i Sablin prvi put osjeti do sebe njezino mlado i gipko tijelo, a izbliza zagleda u duboke modre oči, koje su se ispod dugih vjedja upirale u njega. Od nje se nije širio parfum, nego svjež miris mladosti; miris njenih gustih vlasi dotakao se njegova lica i zamaglio mu um dubokom, još nepoznatom srećom.

Glas mu zadrhće, kad je odgovorio.

— O, nipošto, navlaš. To je glupost, nepažnja arhitekta, koji nije nikad mogao zamisliti takve goleme mase ni sve njezine strašne sile. Vi shvaćate, Car je precijenio gomilu i narod. Činilo mu se, da je narod razuman i blagorodnih nagona. Držao je, da je narod vitez, pun bratske ljubavi, pa ga nije htio stješnjavati policijom, nije mu htio kazivanju car je ispadao idealnim monarhom, koji želi sazdati zlatan vijek ruske historije. Ne će biti oduzeti slobode.

Glas mu je postepeno jačao. U njegovu pripolicije, ne će biti vojske, zapleti će se rješavati na konferencijama. Krunišući se car, kao da se odricao vlasti. Tako se činilo Sablinu. Takvim je on sebi ocrtavao cara. Bajoslovnim carem. I zato ga je taj prvi neuspjeh toliko iznenadio i pokazao: ako se car doista misli dati na te široke reforme, da narod nije spreman primiti ih. Ali Sablin nije krivio ni naroda. Iz goleme grube mase halapljivih nagona on je uhvatio trgovca, činovnika, studenta, koji je čitavu vrstu daleko trčao po vodu, njegovu prijateljicu djevojku, koja je klečeći kvasila vodom glavu onesviještenom mužiku, pa ih je risao idealnim crtama. Tek je bijeda isticala prekrasne crte Rusa, tek je bijeda omogućila da se u potpunoj mjeri razgoli monarhovo srce. Car je bio neutješljiv, carica je plakala, posjećivali su porodice unesrećenih i dijelili novac. Otkud je Sablin to saznao? Čemu je to izmislio, ni sam nije znao. On bi naime

tako postupio, pa je pripisivao caru ono, čega nije bilo, a što je on želio, da bude.

Modre njene oči na čas bi potamnjele i sužena zjenica ispod gotovo sklopljenih vjedja postajala bi safirnom, a na čas bi se naglo podizale u vis zavinute guste trepavice, iščezavala bi, postajala sitnom malena crna zjenica, a oko nje bi izbijalo blijedo kupinasto modrilo. Čas bi joj smiješak podizao usnice i onda su iza njih bliještali vlažni bijeli zubi, ili bi se usnice stiskale u saučešću prema ljudima, ali su neprekidno čitavo vrijeme njezine oči gledale u oči Sablinove i kao da je uživala u njegovim riječima.

Ona je pitala, a on odgovarao. Pripovijedanje o krunisanju bilo je već davno svršeno, sve moskovske teme iscrpene, a razgovor se nije zaustavljao, nego preskakivao s teme na temu. Pred njima je dogorijevao svijetao dan, sunce je bilo blizu zalaza, a na zlatnom nebu pojavile se mutne silhuete dimnjaka, tvrdjava i crkava kronštatskih; s mora je zastrujala mokra vlaga i sumrak bijele noći spuštao se nad pritihle valove. Bijela rebra se nisu više izdizala posred zaliva, more više nije šumjelo i nije pregibalo trstike, nego je umiljato šaputalo, natiskujući se hladnim prozračnim valovima k njihovim nogama. Ona ustane i prebaci ogrtačić.

— Meni je doba, — reče ona uspravljajući se i ocrtavajući se čitavim gipkim strukom na obzorju svijetloga neba.

On zaklopi oči. Odjedared ju je tako poželio... O, makar morao i silu učiniti.

On se ogleda naokolo. Kao kradljivac. Lice mu se zacrveni. Krv mu udari u sljepočice, pa je i sam sebi bio u taj čas odvratan. Ali se nije mogao suspreći. Previše je bila lijepa: osjetio je, da ga je l j u b i l a. Htio joj je reći, da i on nju ljubi i da mu oduzimlje pamet, ali shvati, da bi nju te riječi uvrijedile, a ipak ne bi izrazio onoga velikoga osjećanja, koje ga je obuzelo. Takvih riječi

nema. Sablin odbaci ogrtač, koji je držao u ruci, spusti se na koljeno, obuze joj snažnim rukama noge i htjede privući k sebi, privinuti na svoje grudi.

Ona odskoči od njega. Silan strah odrazi joj se na licu. Obrazi joj poblijediše, a oči ponikoše. Riječi strasti iščezoše.

— Ah, oprostite mi! — usklikne on ustajući. — Oprostite. Ja sam sišao s uma. Glupan sam i podlac. Ne srdite se na mene!

— Ne srdim se, — tiho odgovori ona i ne okrećući se, podje od mora.

On je išao za njom, osjećajući da treba govoriti, govoriti, a riječi nije bilo. Šutio je i nespretno vukao svoj ogrtač. Nije se usudio poći uporedo s njom.

Ona je ubrzavala korake, gotovo je trčala, a on za njom. Tako stigoše do mosta kod Bobiljskoga zaliva, gdje su stajale barke.

— Oprostite mi. Kriv sam, — prošapće on i ona razabra suze u njegovu glasu.

— Ja sam kriva, — reče Marusja bolnim glasom. — Nisam trebala dolaziti ovamo.

Ona sidje na pristanište k barkama.

— Dopuštate li, da vas otpratim? — zapita Sablin.

Marusja nije ništa odgovorila, nego se bez riječi pomaknula na klupi barčice, dajući mu mjesta. On sjede do nje. Ona se uzbudjeno umotavala u ogrtačić; tresla ju groznica. Mužik veslar odmjereno je, mirno i polagano veslao kratkim zamasima.

U Starom Selu ona podje na tramvaj. Sablin pristade za njom.

— Ne, zaboga! Ne možemo zajedno. Ja dulje ne mogu, — molećim glasom prošapta Marusja, pružajući mu malenu, hladnu i drhtavu ruku. On se sagne i s poštovanjem je poljubi. Ruka zadrhće u njegovoj ruci, no ona je nije odmaknula.

— Zbogom! — tiho izusti Marusja.
— Do vidjenja! — reče Sablin uporno.
Ona ga pogleda. Tako gleda mati na nestašno dijete. I nasmiješi se.
— Možda... možda... Do vidjenja! — reče ona i skoči u vagon, koji se upravo kretao.
Sablin podje pješice. Dugo je gledao u blijedom sumraku bijele noći svijetli ogrtačić sa crvenom vrpcom i poniknutu glavu. Srce mu se stezalo i mučilo teškim predosjećanjima. Ona nije ni jedanput okrenula glave prama njemu; nije ga pogledala.

XLIV

Logorski život bio je težak i besmislen. Upravo je izišao novi konjanički propisnik. Bio je jednostavan. Sva odredjenja vodnih zapovjednika bila su dokinuta. Postroj je postao tihim i šutljivim. Nijemo učenje smatralo se višim »chikom«. Barunu Drevenicu, koji je odgojen na posve drugim tradicijama, taj propisnik nije godio, pa se on uzrujavao. Gnjavio je švadronske zapovjednike, sakupljao ih, učio »na šibicama«; redajući šibice po stolu, ponavljao je na »pješačkom po konjanički«, gonio ljude i časnike, nastojeći da dobije jasne kretnje u švadronama.
Bilo je ljeto s mnogo kiše. Krasnoselsko vojničko polje raskvasilo se i razgazilo u glinenu kašu. Od švadronâ su u galopu vrcali oblaci brizgotina, ljudi su počeli gubiti ljudski oblik, sve se nekako rastrovalo, sve psovalo i uznemiravalo se, bojeći se velikoga kneza. A veliki je knez bjesnio. Kod pregledavanja jedne pukovnije on je grubo, upravo mužički, opsovao i rekao:
— To je g...., a ne galop.
Tjeskoba je hvatala stare generale, kad bi se on na svom golemom bijelom irlandskom hunteru,

sa crnim pjegama, u pratnji ridjega stožernoga načelnika, hladnoga, ispravnoga i pedantnoga generala Palicina, četvorice redovitih trubača i uralskoga kozaka pojavio na vojnom polju s golemim jasno-žutim znakom i kad bi ga rezao silnim skokovima konja. Zaustavivši se na brežuljku kod Carskoga nasipa, gledao bi, kako se na polju konjaništvo uči. Katkada bi časnik ordonanc poletio od njega i jurnuo prema kojoj pukovniji. Pukovnijskom zapovjedniku bi zamiralo srce, kad bi prilazio k velikom knezu i zaustavljao se pred njegovom suhom i strogom spodobom s okamenjenim očima.
Rotbek je izbrojio, da se on za jednog učenja s vôdom, okrenuo sedamdeset i šest puta »vodovima nalijevo«. Sve je postajalo tupo: konji, ljudi i časnici, te su čekali dan, kad će se završiti pukovnijske vježbe i početi učenje u brigadi i diviziji i kad će poći na manevre.
Sablin je muku mučio. Od Marusje ni riječi. Njegova pisma bez odgovora. Martovi su otputovali na imanje, mladež se raštrkala, pa Sablin i ne zna, gdje je Marusja. Tražio ju je u gradu. Dvije sedmice se Sablin neprestano vozio na Lahtu, hodao po Ljetnom Sadu, zavirivao u Eremitaž, poradi popravka zatvoren. Pola sata hodao je po Nikolajevskoj mimo kuću Martove — ali na Marusju nije nigdje nailazio. To ga je razdraživalo. Podje k Vladji, koja je živjela na Crnoj rijeci, ali grubo Vladjino milovanje nije ga umirilo, nego tek razdražilo. Sablin se vrati u logor i nadje sve u uzrujanosti, koja se javlja uvijek prije smotre. Rotbek je proučavao raspored pukovnijskih vježbi, koji je stigao iz pukovnijske pisarnice. Na dvorištu su vojnici vôda čistili remenje sa sedla, dok su sedla bila razvješana na ogradi, a stremeni blaještali poput briljanata na sunčanim zrakama. Dan je bio prohladan. Navlačili se oblaci, dok je sunce blijedo i slabo sjalo. U četvrtom dvorištu, u tru

bačkom vodu, trubači su ponavljali signale. Rotbek, veseo i rumen, osluškivao je i pjevušio riječi signalâ, koje su izmislili šalivdžije.

— Saša, čujder, Saša, jesi li čuo nove riječi poljskoga galopa?

— No, — nezadovoljno zapita Sablin.

— »Koliko puta rekoh ludjaku: — Čvrsto se drži na luku!« — propjeva Rotbek i zahihoće.

— Znaš li, da je Loris zapovjedio, da se na vojnom polju udare dva kolca, kako bi se lakše uzdržao pravac? Bude li, veli, uzdržan pravac, sve će biti odlično. Gricenko je jutros otišao barunu, da se poigraju na šibicama. Sve se boji, da ne bi štogod pokvarili. Program su razaslali, a ja sam uvjeren, da će barun prvi zaboraviti poredak i pokvariti. Onda će sve krenuti naopako.

— Pobočnik će mu prišapnuti.

— Samaljski! Ne, bratac, figu; Samaljski nipošto ne će prišapnuti. On mrzi baruna, pa od vremena, kako je on krilni pobočnik, vodi takvu politiku, da se barun i sam njega pribojava.

— Glupost, Pik. smotra će ispasti odlično, — reče Sablin, osjetivši se u toj sitničavoj atmosferi uskih interesa, kao riba u vodi.

— Ne sumnjam, Saša. Naša pukovnija i ne može drugačije, ali, razumiješ — nije nikakav grijeh ismjehivati se onome, što se čini smiješnim. Saks je već poslao u menažu, da obnove zalihu Mumma, a Petriščev je obećao, da će sutra pokazati novu metodu. Njegovi kirasiri su ga naučili.

— U piću? — zapita Sablin.

— Tako je. Pogodio si. Kaže: uspjela stvar, pa da ni slon ne bi izdržao.

— No Petriščev će izdržati.

— Veli, da ni on nije mogao. srušio se. A ja želim pokušati. Boga mi, Saša, kad se obazrem naokolo . . . veselo je. Radujem se.

— Čemu se raduješ?

— Djavo bi ga znao čemu, ali se radujem. Razumiješ li: životu se radujem. Mene samo jedno ražalošćuje, što si ti turoban. Boga mi, nije vrijedno. Sjećaš li se Macneva: — tuci vranu, tuci svraku, ne propuštaj momenta. Dečko je taj Macnev. Filozof. Znaš li, da on ima sutra permanenciju u pukovniji, pa ne izlazi na pukovnijsko zanimanje, ni na vježbu. Ne bi li ti, mili moj, izvolio preuzeti četvrti vod?

— Tko je tako smislio?

— Sam Macnev. Pošao je Gricenku, s njime Stepočki, Stepočka Rjepninu i stvar je gotova. Dozvali su Masaljskoga i sastavili zapovijed. Pa to je i bolje. Macnev se zamisli, ulazi u filozofiju, ne će opaziti signala, propustit će komandu i zaplest će se. A ako odazovu švadronske zapovjednike? Bože oslobodi! Macnev će se zauzeti za Gricenka, pa će toliko toga splesti, da će švadrona pucati od smijeha. A sada su pozvali Gricenka — Fetisov će izaći — on je mladac, a onda ne ćeš ni ti licem u blato. Do mene ne će ni doći. Hoćeš li, da ponovimo signale i komande?

— Dobro, — prilijegajući na krevet reče Sablin.

Rotbek uzme svoju trublju, u koju nije rdjavo svirao.

— Ti si zapovjednik pukovnije. Ja dajem znakove zapovjednika divizije. Ti zapovijedaš za baruna, a ja za švadronskoga, počnimo! Po rasporedu. Slušaj: — oštrim kasom, ali ne preoštrim, da se očuvaju konji! . . .

— Pravac po trećoj švadroni! Na lijevi kraj Laboratornog gaja. Ka-som! — poviče zvonkim mladim glasom Sablin.

— Kolac! Kolac Lorisov ne zaboravi! — opominjući reče Rotbek i solidnim basom zapjeva: »Druga švadrona, pravac lijevo, kasom!« . . . Vani je sunce čas sjalo, a čas se skrivalo, na dvorištu su šuštale četke, čisteći za sutradan donje pokri-

vače i jahaće hlače, a iz sobe su dopirali signali i zvonki mladi glasovi, što su obješenjački vikali.

— Poljskim ga-lopom!

— U rezervnu kolonu!

Vojnici su se smještali i odobravali — »gle, gle!« Razvikali se kao mladi pijevci pred zoru. A uspješno Saša imitira Gricenkov glas... A Rotbek, Rotbek — daje signale bolje i od samoga stožernoga trubača. Glazbenik!

XLV

Smotra se svršila odlično. »Na dvanaest bodova«, reče zapovjednik divizije. Od velikoga kneza, koji je stajao na humku kraj Carskoga nasipa, poručili su dvaput, da veliki knez zahvaljuje. Nitko nije pao; ulazilo se čisto, razmaka medju vodovima nije bilo. Natraške su odilazili vrlo dobro, poljski galop bio je posve normalan — u jednu riječ: sve je bilo prekrasno, kako je i trebalo da bude u n a š o j pukovniji. Poslije smotre održan je doručak u menaži, na kojem su bili trubači i zapovjednik divizije.

Zapovjednik divizije sa svojim je štabom upravo otišao, a časnici, koji su ga provodili do stuba, vratili se natrag u blagovaonicu, da pojedu sladoled i popiju pivo. Barun, sretan i zadovoljan zbog uspjeha, sada već nimalo ne sumnjajući da će na proljeće dobiti brigadu i da će se odmoriti, raskopča ogrtač na punanom trbuhu i pušeći cigaru i smješkajući se crvenim ugojenim licem, govoraše Rjepninu:

— To je onaj mali obješenjak odlično zamislio. Postavio kolce. Stignem ja, i vidim: kolac ovdje, kolac ondje — odlično drže pravac. Gospodo! — reče obrativši se časnicima, koji su sjedili za velikim stolom. — Gospodo, povedite se za mojim primjerom. Dolnje puce skini i izvadi — naboj! Možete pušiti. Slavna pukovnijo! Slavna omladino! — reče on obraćajući se k Rjepninu.

Stol je brujao kao pčelinjak. Iz susjedne sobe, sa staklena balkona, zaglušujući glasove, orile su trublje orkestra. Trubači su svirali potpouri talijanskih pjesama.

Sunce se čas pokazivalo, a čas iščezavalo prikriveno velikim bijelim oblacima, a iza prozora nemirno je treptalo lišće topole. S mora se dizao hladan vjetar, navješćujući kišu.

Sasvim na kraju stola, okružen mladeži, sjedio je crven, bezbrki i dubokooki Rotbek i umno govorio:

— Pijem u zdravlje generala Pufa prvi put. Dižem se jedanput, udaram jedanput jednim prstom desne ruke, zatim jedanput jednim prstom lijeve ruke, lupam jedanput desnom nogom, jedanput lijevom i pijem gutljaj šampanjca, je li tako, Petriščeve?

— Tako. Samo se počinje s udaranjem prstiju, a dižeš se na koncu, — ozbiljno objasni Petriščev.

— Neka bude. Ja dakle počinjem. Daj bože, da se ne pometem. Pijem u zdravlje generala Pufa prvi put!

Na drugom su kraju stola Macnev, Gricenko i Fetisov rasudjivali o tome, kako je nastala filozofija.

— Priznaj, Ivane Sergejeviću, da je filozofija glupost, — govoraše pripiti Gricenko. — Od želučane neprobavljivosti proizlazi tvoja filozofija.

— Moja možda, — odgovori mirno Macnev, — ali se ne mogu poricati Sokrat i Platon; ne mogu se zatvoriti oči pred Kantom, Schopenhauerom i Nietzscheom... napokon, dragi prijatelju, pred našim očima raste čitava nauka, koja može preokrenuti sav svijet i oboriti kršćanstvo. To je nauk Marksov.

— A ti si ga čitao? — upita Gricenko. Macnev se zbuni.

— To jest, svega, dragi druže, nisam pročitao. Nisam imao toliko vremena, pa i dosadno je napisano, teško se čita. Ali znaš, lekcija je užasna. Ako ona legne na teške ruske mozgove, pored naše i onako spremne spremnosti za razboj i pobunu, ja ne znam, što će biti?

— Preživjeli smo mi Razina, preživjeli Bulavina i Pugačova, Bog će dati, pa ćemo preživjeti i Marksa.

— Da, ali su ono bili prosti i grubi kozaci, a ovamo Nijemac filozof, to je — nauka.

— Do djavola. Ne plaši nas! Živimo!

— Pijem u zdravlje generala Pufa — Pufa drugi put, — svečano zabruji blagovaonicom glas Rotbekov. Udaram dvjema prstima po stolu dvaput, dvaput lupam nogom, dvaput se dižem i pijem dva gutljaja. Evo ovako.

— A, on će se prevariti, — pokazujući glavom na Rotbeka, reče Macnev.

— Pa neka. On je mladac. Slavan časnik, — reče Gricenko. — Takvih nam, eto, treba. Takvi se ne će predomišljati prije juriša, nego će umrijeti bez žalosti i bez uzdisanja. Pogledaj samo: njegov je vod u redu, vojnici mu nisu raspušteni, pa i priteže ih razborito, sve je kod njega dobro. Kamo ga god pošalješ, što mu god zapovjediš — na sve samo: »Slušam«.

— Da, i on je filozof, — reče Macnev. — Takvi ljudi, kakav je on, ljudi bez velikih potreba, sretni su ljudi. Njima se na dan njihova poroda nasmiješilo sunce i taj smiješak sunca ostao im je zauvijek. Sunce ih je obasjalo. Oni ne vide ništa grozno ni išta strašno.

— A što ti vidiš grozno? Što grakćeš kao vrana? Naš se život kotrlja smireno. Sjećaš li se, kako si ga uporedio sa sjajnom gozbom, kad je na stolu postavljeno mnogo prekrasnih jela. Uzmi, jedi, pij, sve je tvoje.

— Strah me hvata, Pavle Ivanoviću, je li moje? A ako dodje netko drugi i odgurne me i rekne: »Dosta! I ja hoću!«

— E, dragi prijatelju. Svima će doteći.

— Ali koliko gladnih leži naokolo i žudi da dohvati barem mrvice, što padaju sa stola. A što onda, ako se oni ozlojede?

— Gladni su slabi i pokorni. U njih nema ni sile ni zlobe. Strašni su samo siti.

— Loša filozofija, Pavle Ivanoviću. Znaš, meni je često upravo strašno služiti. Konji su — zvijeri, ljudi zvijeri, neprosvijetljene. I jedni i drugi ne shvaćaju; silni su i svemožni u onome, što mi odlučimo uraditi, a slabi, ako oni zažele udariti ratom na nas.

— Konji će početi lijegati, — smiješeći se reče Gricenko. — Ispij, Ivane Sergejeviću. Pomaže.

— Konji će me zbaciti sa sebe i razgaziti, a ljudi će se na moju zapovijed nasmijati, okrenuti natrag i razići se.

— Daj mu po gubici; ništa ne će biti! — reče Gricenko, lijući šampanjca u čašu Macneva.

Trubači su svirali ariju Carmena i kornet se upravo opajao strastvenim zvucima. Rotbek je blijed s izbočenim očima tupa pogleda jedva micao jezik i govorio:

— Pijem u zdravlje generala Puf-puf-puf-puf-pufa. A zgodno su djavoli kirasiri to izmislili. Slon ne bi izdržao. Pa ni ja.

On ustane, lice mu mrtvački problijedi, vojnik, poslužitelj u menaži, pridrži ga u naručju i povede iz blagovaonice u garderobu. Smučilo mu se.

Upravo u taj čas, kvareći opću sliku raskopčanih i polupijanih ljudi, udje u svježem, čvrsto zakopčanom ogrtaču, s municijom i revolverom, novi dežurni časnik, koji je prije objeda zamijenio Macneva, poručnik Kislov i odmjereno, službeno udarajući čizmama, pridje zapovjedniku pukovnije i glasno, bestrasno učini prijavu.

— Vaša uzvišenosti, u pukovniji dogodjaj: kornet barun Korff ustrijelio se.

— Kada? — zakopčavajući puceta, makinalno i ustajući zapita barun Drevenic.

— Ovaj čas, u svom stanu.

— Gospodo! — reče zapovjednik pukovnije povišenim glasom, — molim vas, da se razidjete. Naš drug, barun Korff, umro je...

Trubači su dalje svirali potpouri iz opere Carmen, a Rotbek, koji se umio i nešto poblijedio, ulazeći u blagovaonicu, govoraše:

— Taj general Puf mora da je bio neka sila, kad za njega tako mnogo piju. Petriščeve... prvi put se ne broji. Ja počinjem iznova.

XLVI

Kornet barun Korff ležao je na svom uskom krevetu. Bio je već mrtav. Lice mu je izražavalo hladan mir i začudjenje. Bio je u haljincu, jahaćim hlačama i čizmama. Na lijevoj strani prsiju bio mu je haljinac zaliven krvlju i mlaka krvi, još crvene i tople, stajala je na podu. Švadronski felčer, vojnik u čistoj bijeloj košulji, sjedio je do njega na krevetu i držao barunovu ruku, opipavajući mu bilo. Kad su ušli u sobu zapovjednik pukovnije s pobočnikom i s knezom Rjepninim, on ispusti samoubojičinu ruku i uspravi se.

— No što je? — zapita ga barun Drevenic. — Umro?

— Pred pola časa umro, vaša uzvišenosti, — odgovori felčer.

— Ludo dijete! — reče Drevenic. — Bio je strašno nezadovoljan. To samoubistvo osim toga, što nelijepo pada na reputaciju pukovnije, nije mu dopustilo, da podje na dva dana k porodici na ladanje. Nateži se sada s njim. Panihide, opijela, prijave. Ne, ne može se nikuda.

— Je li se dugo mučio? — zapita knez Rjepnin.

— Jest, vaša jasnosti, — odvrati felčer, — ja sam dotrčao, dok su još bili živi. Neprestano su zvali mamu i govorili: »Ah, zašto, zašto sam to uradio?... Spasi me. Sve ću ti darovati. Spasi!« A kako ću ga spasiti? Pogodio se gotovo u samo srce. Silan izliv krvi. Onda su se počeli stišavati. Samo su svoju mamu spominjali.

Barun se namršti.

— Je li ostavio kakav zapis? — upita on.

— Da, ostavio je, — odgovori pobočnik, koji je imao tu dragocjenu sposobnost, da se, ma koliko popio, smjesta otrijeznio, ako se stvar samo dotakne službe. — Upravo banalan zapis.

On uzme sa stola i pročita neravnim krupnim dječjim pismom na komadiću papira olovkom napisan zapis: — »Poradi moje smrti molim da nikoga ne krivite. Dosadno. Život mi dosadio«.

— Za devetnaest godina mu dogrdilo živjeti! — reče Drevenic. — Takva je, eto, danas mladež. Je li možda imao kakav roman, nesretnu ljubav, ili je obolio ružnom bolešću?

— Nije, — hladno odgovori pobočnik, — ništa od toga nije bilo. Naprosto... poradi pijanstva.

— Tako slaba mladež! Treba poslati brzojavku njegovoj mamici.

— Ja mislim, barune, — reče knez Rjepnin, — bit će bolje, ako se ja sam k njoj odvezem. Ona živi nedaleko odavde na stanici Kikerino. Sasvim je sama, udovica, on joj je bio jedinac. Kakav udarac za majku! Treba ju pripraviti. Kod kneginje ću dati da joj se priprave odaje; u porodici bit će joj lakše.

— Hvala, vam, kneže, — reče Drevenic i obrati se k pobočniku. — Vladimire Stanislavoviću, moram li ja ostati ovdje?

Pobočnik pogodi misli svoga zapovjednika.

— Ne, čemu, vaša uzvišenosti, danas je subota. Pogreb ne će biti prije ponedjeljka. Prijava se već piše, za jedan sat ćete potpisati, pa putujte zbogom na odmor. Istragu će provesti poručnik Kislov; ona i nema važnosti, puka formalnost. Stvar je očita i jasna... Već sam poslao blagajnika po vijenac od pukovnije; k svećeniku je poslano, društvena kola odoše po lijes. Stvar je obična. Vi nikako ne trebate ostati.

Drevenic se smirivao. Doista je stvar bila posve obična. Svake se godine u armiji netko ustrijelio. Razlozi su bili različiti. Gubitak na kartama, nestašica sredstava za raskošan život u pukovniji, zarazna bolest, nesretna ljubav, svadja s drugovima, napokon naprosto tako, od dosade. Sve, što je u takvim slučajevima trebalo preduzeti, bilo je svima dobro poznato. Samoubistva časnika ulazila su u sastav vojničkoga života, bila su uredjena u zakonu i svatko je znao, što ima da radi.

Drevenic izadje, a za njim i knez Rjepnin s pobočnikom. U predsoblju se Stepočka Vorobjev vrpoljio i izdavao odredbe.

— Što je? Što je? — ponavljao je, — zar doista samo tako, bez ikakva povoda? Aleksandre Vasiljeviću, brzo po vijenac s pukovnijskom vrpcom! Kako mu je, ono, bilo ime po ocu? Mi smo ga zvali samo Vasja, a kako se po ocu zove, sasvim sam zaboravio.

— Karlović, — reče Sablin, — koji je stajao u grupi časnika.

— Je li on pravoslavni ili luteran? — opet će Stepočka.

— Pravoslavni.

— Jesi li, — obrati se on prama zapovjedniku treće švadrone, grofu Lorisu, — odredio, da stražare dadu počasnici? Čim Kislov izvrši istragu, treba krv otrti i isprati, a prozore širom otvoriti; ovako ne može ostati. Dovest će se mati; trebalo

bi ga i obući. A što liječnik ne dolazi? Jeste li poslali po njega?

Sablin se protisne kroz skupinu časnika, koji su se nagruvali u predvorje i bojažljivo zavirivali u sobu, te udje unutra. Odisalo je po prahu i po otužnom svježem mirisu čovječje krvi. U sobi je osim pokojnika bio samo još njegov služak, vojnik Bardski. Stajao je u kutu, plakao krupnim suzama i zamazanim pesnicama brisao oči.

Sablin pogleda bijelo i mirno, prema svemu ravnodušno pokojnikovo lice, zatim služaka i zapita:

— Pavle, kako se to dogodilo? Jesi li ti bio ovdje?

— Pa bio sam, — očajno usklikne služak. — Gotovo pred mojim očima, vaše blagorodje. Da bi mogao znati, što oni smišljaju, ali ni nakraj pameti. Što ću sada staroj gospodji reći? Oni su mi tako zapovijedali da čuvam njihovo blagorodje. Imaš li ti, vele, sina? A ja ga imam, sasvim malušnog — pola godine mu je bilo, kad sam pošao na službovanje. Pazi, veli, on je moj sin. Čuvaj ga. Jedinac mi je. Eto sad, kako sam ga očuvao!

— Dosadjivao se, što li? — zapita Sablin.

— Ni najmanje. Sve dane su bili veseli. Malo prije došli su, vidim, malo pripiti. To jest: nisu bili sasvim zdravi. I počeli su nešto pisati. Napisali. Skinuli ogrtač. Pavle, vele, daj mi revolver. Što sam mogao? Zar sam mogao naslutiti, na što će im. Možda dežurstvo ili tako što. Sigrat će se. Uvijek su pucali u kartu na stropu, naročito, ako su malko dublje zavirili u čašu. Dodao sam. Sada, vele, otidji i ne smetaj mi. Mene, nešto bocnu. Izašao sam u predvorje, i sve slušam. Kao da je nešto udarilo, i ne baš glasno. Na hitac nije bilo ni nalik. Nisam ništa ni posumnjao. Tek čujem — stenju. Poletio sam u sobu, a oni sjede na postelji, dok im krv curi iz grudi na hlače i na pod. Pogleda me i reče tiho: — »Spasi me. Nisam htio.

Bilo mi je tako dosadno... Dosadno...« Htjedoh ih pridržati, a oni padoše na jastuk. — »Mama«, rekoše — »mama!«... Ja otrčim po felčera, a putem rekoh konjušaru, da javi dežurnome. Dotrčao sam sa Sjencovim i još ga zatekao u životu. Disao je. Felčer ga raskopča. Uhvati za ruku. Njegovo blagorodje leži s rastvorenim očima. Tako tiho reče: — »Ah, kako je dosadno! Spasite me. Nisam htio«... A onda... »dosadno«. I mamu su dvaput zazvali. I izdahnuli su.

Služak ponovo zaplače. Sablin pogleda mirno lice baruna Korffa i odjednom mu sune u glavu čudna misao. Okrene se i izadje iz sobe. Na ulici ga dočeka hladan vjetar s kišom i prisili, da zažmiri. Veliki lopuh trepetao je lopatastim lišćem i klimao ružičastom glavicom sivi oblaci vukli se nisko iznad kuća. Sivo glineno, razgaženo blato netaracane ulice mreškalo se od malenih mlačica, koje su zalile tragove konjskih kopita. U sobi, gdje je stanovao Sablin, ležao je pod pokrivačem razodjeveni Rotbek i spavao krepkim pjanim snom. Na stolcu pokraj kreveta stajao mu sifon sa sodom i čaša jakoga čaja. Rotbekov služak je znao, što treba njegovom blagorodju u takvim slučajevima.

U sobi je bilo sumračno i vlažno. Sablin pridje k prozoru i sjedne na stolac. Iza prozora trepetala je oštrim lišćem mokra iva i svijala se čas zastirući prozor, a čas otklanjajući se od njega. Krupne kaplje kiše padale su u mlake i dizale mjehuriće, koji su se tiho rasprskavali. Putem nije nitko prolazio i čitava se ulica činila izumrlom i nenastanjenom. I odjednom obuze Sablina ista tjeskobna, nesnosna dosada, koja je baruna Korffa dovela do tužnoga svršetka. On shvati baruna Korffa.

Isto je ovako, eto, i barun Korff došao u svoju sobu, pogledao glinu, sivo nebo, kišu, mjehuriće na mlakama; pred očima mu iskrslo sivo glineno polje, dugački redovi vojničkih pleća, mokrih, zaprskanih grudama blata konjskih trupova, daleko sprijeda podignuta sablja zapovjednika pukovnije i shvatio je, da će tako biti uvijek. Uvijek će ostati ovo polje, ovi redovi, topot konjskih nogu i prikaza sa sabljom i razvoj nadesno, nalijevo i obratom i hrapavi zvukovi signala. I štogod se dogadjalo u svijetu, ma koliko srce treptalo od ljubavi ili radosti, pa bilo ono ne znam kako tužno — svejedno će signal »nalijevo obratom« i znak zapovjednikove sablje bacati po vojničkom polju nazad i napred. Danas i sutra i za godinu dana i za deset, dvadeset godina.

Prvi put je Sablin osjetio dosadu života u pukovniji. Svi su interesi — ili u tom — kako su se razvijali vodovi, ima li raskida medju njima, jesu li ulazili na pravo mjesto, jesu li držali razmak medju švadronama, ili u svjetskim spletkama. Imao je djevojku, koja je drugačije, po novome, prkosno promatrala život i službu, s kojom je, bilo prijatno hodati zajedno i razgovarati se, a on je nije umio sačuvati sebi. Iskvaren Kittynom ljubavi, navikao na to, da su žene pristupačne, on ju je uvrijedio i ona je otišla od njega. Što mu je ostalo? Pukovnijski interesi, držanje pravca, kolci na vojničkom polju. Predočio je sada sebi onaj sivi kolac sa zavežljajem slame na vršku, kako stoji na sivom razgaženom vojničkom polju. Nisko se nad poljem steru oblaci, njiše se i svija pod vjetrom gol mokar kolac, nejasno se vidi siv Laboratorni gaj, a kraj njega prolazi kakva pukovnija u rezervnoj koloni, visoko je podignuta sablja nad glavom promočenoga zapovjednika pukovnije i promuklo zveči signal.

Dosada!

Možda ima barun Korff pravo? Njegovo je lice tako veličanstveno mirno. Možda je on u posljednjem trenutku čuo i spoznao nešto tako važno i badrivo? Bio je život i nema ga više. Sve je to

tako jednostavno. Hitac. Tako tih, da ga ni služak u predvorju nije čuo, pa nije ni pomislio, da se to čovjek ustrijelio, da se to prekinuo mladi, devetnaestogodišnji život, da tijelo trpi i moli da se spasi i zove mamu, kao jedino utočište u svim bolestima i nevoljama, a duša već znade nešto važno, veliko i lijepo, zaklapa oči i utiskuje pečat ironije nad sobom, i smirenosti, koja ne poznaje dosade.

Zašto da i on, Saša Sablin, koji je zavolio čudnu, tajanstvenu djevojku i s njom se razišao, ne pokuša tako isto jednostavno prekoračiti crtu, koja dijeli vidljive od nevidljivih?

Strašnom mu je postajala prazna soba, hrkavi u nespretnoj poziciji na ledjima rumeni Rotbek, iva, koja se čas nadnosila oštrim lišćem na staklo, a čas se odbacivala u stranu, i kao da misli Sablinu reći nešto važno, postade mu strašnim sumrak oblačnoga, vjetrovitoga i kišovitoga dana i svijetla, neodgonenuta, dugačka, dosadna noć, koja se približavala.

Bog bi sveti znao, što bi čovjek mogao ovako smisliti! — pomisli Sablin, nabije na glavu mokru kapu, navuče nepromočiv ogrtač i podje odlučno kroz mlake po cesti i mokrim daskama trotoara u časničku menažu.

XLVII

U velikoj blagovaonici časničke menaže bili su pospremljeni tragovi pijanke. Mokri stolnjaci bili su skinuti, a stol pokriven svježom bjelinom. Čaše, čašice, tanjuri i boce stajahu u običnom svagdašnjem redu. Tek oštar zadah prolivenoga šampanjca i dim duhana stajahu u neprovjetrenoj blagovaonici. Na jednom kraju stola gorjele su svijeće u svijetnjaku, a taj je ugao osvjetljivala zidna svjetiljka. Tu su sjedili Gricenko, Macnev i Kislov, koji je upravo dovršio preslušavanje. Gricenko je,

otrijeznivši se i ogladnjevši, požudno jeo debeo rumen hamburški befsteak s jajetom i pio tamno crveno vino; Macnev je umakao jagode u veliku staklenu zdjelu s bijelim vinom i melankolično oblizavao jagode; Kislov je rezao teleći cotelette. Sablin, kojega je vuklo k ljudima, sjedne k njima.

Govorili su o samoubici.

— Po mom je mišljenju, — govoraše Gricenko, — samoubistvo znak malodušja, nedostatak jake volje. To je postupak nedostojan muškarca, a još manje časnika. Ja duboko prezirem samoubice.

— Ali, dopusti Pavle Ivanoviću, — govorio je Kislov, — može biti takvih razloga, kad čovjek mora da sobom obračuna. L'honneur oblige.

— Takvih razloga nema, — reče Gricenko.

— Ako su te udarili, a ti nisi mogao krvlju oprati uvrede, — reče Kislov.

Gricenko uperi na njega svoje izbočene okrugle oči i reče:

— To jest, ja bih već vidio, kako bi to mene netko udario i otišao živ, ili mi ne bi odgovorio u dvoboju.

— No, ako udari vojnik.

— Ne dopuštam ni misli o tome. Takova nitkova ubijam na mjestu.

— Ili te udari netko u gunguli i utekne?

— No, to je... Ugriz bijesna psa. To nije uvreda.

— Dobro. Izgubiš na kartama, a nemaš čime da platiš.

— Onda ću otići iz pukovnije. Otputovat ću kamogod u Ameriku, uzet ću makar mjesto prosta radnika, odradit ću i poslati izgubljeni novac.

— A zar takav kažnjenički život vrijedi?

— A, mili moj! Eto u tomu i leži sva tajna: jer je život teži od smrti, i zato pravi muškarac i ne smije nikada da se ustrijeli. Strijeljaju se samo kiseliši, slinavci, ološ.

*

— Možda... No, priznaješ li ti ljubav? — zapita Kislov.

— To od svega najmanje. Ta se bolest najjednostavnije liječi. Wertheri psihopati. Odeš k djevojkama, pa svršena stvar. A ljubiti i strijeljati se, to mogu samo Nijemci, kojima po žilama mjesto krvi teče pivo.

— Ta Korff se ipak poradi nečega ustrijelio, — reče Sablin.

— Pa o njemu upravo i govorimo. Od pusta pijanstva. Postao je malodušnim. Ološ, a ne čovjek, — reče Gricenko.

— Kako se može, Pavle Ivanoviću, — reče smućeni Sablin, — tako govoriti o pokojniku? On tamo leži, a ti ovako govoriš. Ti se naročito prikazuješ odvažnim.

— Leži i ne čuje. I nema ga. Ta ne će on sada doći ovamo i zatražiti odgovor. A! Sve je to glupost. A što se ustrijelio? Zaprljao krvlju, zasmrdio, zadimio, zagrmio. Gotovo, pomislio bi, heroj! Dosadno! Sa životom se nije nagodio i odmah se ustrijelio. Evo vam sada: mučite se sa mnom, sahranjujte me, vodite istragu, zabavljajte se. Deran, glup deran!

— Pavle Ivanoviću, — usklikne Sablin.

— Ne, Saša... on ima pravo, — reče Macnev. — Nikakve estetike, ništa lijepo, ni poze ni geste. Došao pijan. Svi smo vidjeli, kako je u buffetu još stojeći pio votku. No, pa glava ga zaboljela. Otišao kući. I odjednom, izvolite — ustrijelio se. Saša, dragi prijatelju, zašto? Saša, ljepoto, zašto?

— Dosadilo mu, — reče Sablin.

— Dosadilo. A meni i tebi zar nije dosadno? Čovjek zato i jest razumna životinja, da bi se znao dosadjivati. Pa i zašto je dosadno? Životna gozba razvija se potpuno i on nije imao baš rdjavo mjesto. Devetnaest godina. Mili Saša, pa za samih devetnaest godina vrijedi živjeti! A koliko radosti ima u životu! Žene.

— Derani, — reče Gricenko.

— Ne poričem, — reče Macnev, — prekrasni mladići, cvijeće, muzika, poezija, slike, plesovi, knjige, filozofija... Što hoćeš, to i traži. Ja se ponešto slažem s Pavlom Ivanovićem: samoubica je onaj, koji ima malo volje i koji nema smjelosti, da pogleda životu u oči.

— I gleda u oči smrti, — reče Saša. — Gleda u oči smrti, koju ne poznaje, a boji se života, koji poznaje. Što ima strašnije?

— Život! — u jedan glas odgovore Macnev i Gricenko.

— To kažete vi, koji vidite u životu toliko radosti, — reče Sablin.

— Da, mili Saša, — reče Macnev, — to govorim ja epikurejac i cinik. Ja se bojim bolesti, ali živim. Ja se bojim skandala, uvreda, ali živim, živim! Razumiješ li, Saša, ja se bojim i ne volim jahati, meni su ti »vodovima okret nalijevo«, upravo već dozlogrdili, a evo živim i okrećem se po barunovoj odredbi — a to su, vidiš, dani, sedmice, dok radosti životna pira traju samo trenutcima... Pred nama je starost. Dosadna pasja starost. O porodičnom životu ja ne govorim. On mi nije pošao za rukom. Pomisli, koliko težine valja nadvladati, čitave godine muke, a ovdje samo jedan trenutak i gotovo otkrivenje.

— A kad dodje onamo? — reče Sablin.

— Ništa, — reče Macnev. — Djavo ga odnio i s tim bolje. Ništa ostaje ništa.

— A ako je ondje nirvana? — zapita Kislov.

— Nejasno ja zamišljam tu nirvanu, — reče Macnev, — to izlazi ništa i još nešto. A što je to nešto? Možda je to i dobro.

— Možda pakao i vragovi s rogovima i bikovskim repovima i kotli, gdje u vlastitom soku kipe grešnici? — reče Gricenko.

— Ne, gorega od života ne možeš zamisliti, — reče melankolično oblizujući jagodu Macnev. —

Ali od njega nema ni ljepšega. Na primjer: kako je prekrasna ova jagoda u ranjskom vinu? Kako je dobro i poetično i samo ranjsko vino? Fuj, do djavola, čemu se i zamišljati! Ludjak i skot je taj Korff. Čuješ, dragi Saša, ako i tebi dosadi, pa nešto slično namisliš, dodji k meni. Čitat ćemo zajedno »Ars amandi«. Ali ti, ludove, latinski »nic pani ne rozumieš«. No ja ću ti prevesti. Razumjele su živjeti one beštije rimske; poznavali su razbludu!

Sablin je sjedio, slušao njihov razgovor i čudio se, kako su mogli ovako govoriti, kako su im misli skakale i približavale se bezdnu i odskakivale od njega, čas grubom neslanom šalom Gricenkovom, čas filozofskim izvodima Macneva.

Ali je s njima bilo lakše. Oni su bili živi ljudi. Oči su im bliještale, pili su vino, prezirali smrt i nisu se nje bojali.

Oko ponoći počeše se razilaziti. Sablin podje kući. Morao je proći pokraj izbe, u kojoj je ležao Korff. Prozori su bili nejasno i jednolično osvijetljeni. Zavjese spuštene. Sablina je vuklo nešto da pogleda pokojnika. Udje u izbu. Barun Korff, ozbiljan i dostojanstven, ležao je odjeven u paradnu odoru u bijelom svijetlom lijesu. Nejasno su gorjele visoke voštanice. Bijele ruke bile su mu složene na grudima. Oko lijesa ležalo je cvijeće. Dva visoka podčasnika, kao stražari s puškama na plećima i izvučenim sabljama, koje su nepomično visjele na lijevoj ruci, stajahu s obiju strana lijesa. Na onoj istoj postelji, na kojoj se ustrijelio, nepomično je sjedila malena i sijeda starica u crnom ruhu. Glava joj se tresla. Plakala je.

To je bila Korffova mati.

U izbi je bilo tiho. Štioc još nije stigao. Nakupljeni vosak na svijeći otpao je i Sablin zadrhta od toga šuma.

Starica je tiho, neutješno plakala, dok ju je Sablin gledao. Da je nesretni ubica pomislio na mater, kad je zatražio revolver! O, zašto nije na nju pomislio!?

I opet, kao ono poslije Hodinke, uzburkala se Sablinova duša protiv Boga. Zašto, zašto je toliko bola naneseno ovoj staroj i osamljenoj ženi?

Srce mu se sažimalo od bola, a u očima ga bolo. Sablin nije mogao dulje podnositi neutješne materinske tuge, pa izadje iz sobe tiho, starajući se da ne zazvekeće ostrugama.

Kod kuće je zatekao Rotbeka, koji se upravo digao. Pio je čaj, zurio u Sablina mutnim očima i razabravši ga, rekao:

— Znaš, Saša, ja ću ipak nadvladati toga generala Pufa. Ako ne sada, a ono drugi put!

Nije još ništa znao o samoubistvu Korffovu. On je to prespavao, a prije, u menaži, nije ništa shvaćao.

XLVIII

Marusja napiše Sablinu pismo. Htjela je vidjeti Cara Imperatora i ispitati sve, što je o njemu govorio Sablin. — »Bit će ceremonijalni carski mirozov i koncerat pod vedrim nebom«, — pisala je Marusja, — »vele, da onamo puštaju i stranu publiku s ulaznicama. Ako nije teško doći do toga, nabavite mi ulaznicu i ostavite je kod vratara u kući gospodje Martove. Bit ću vam veoma zahvalna. Poslije ćemo se porazgovoriti i izmijeniti dojmove«.

— Oprostila! Oprostila! Zaboravila, — umalo da nije glasno povikao Sablin, čitajući to pisamce. Na mirozovu, poslije mirozova on će je vidjeti, razgovorit će se s njom i objasniti sav onaj bolni nesporazumak. Nabaviti ulaznicu nije bilo teško i Sablin je u radosnoj uzbudjenosti proživio one dvije nedjelje, koje su ga dijelile od dana, odredjenoga za previšnji pohod u logoru i za »ceremonijalni carski mirozov«.

Jutro toga dana bilo je još oblačno, ali već od deset sati zasja jarko sunce, postade toplo, glineni putovi zablistaju, kao od čelika i počnu se naglo sušiti. Očekivala se prekrasna večer.

Na desnom krilu Glavnoga logora, gdje u kvadratnim, poput kućicâ, šatorima, stoji garda, na onom mjestu, gdje je carskoselska cesta presijecala prednju ravninu, na lijevom krilu gardijske semjonovske pukovnije, kraj crkvice, bijaše podignuta nezgrapna daščana tribina za glazbenike, a do nje manja tribina za publiku. Prama njima, na kraju logora, do brezova gaja, već je pred nedjelju dana postavljen intendantski trostruki šator; nasip, na kojem je stajao, bio je pokriven svježom travom i naokolo zasadjen cvijećem. Nedaleko je bilo maleno mjesto, ogradjeno uzicama i odredjeno za čišću publiku. Ovamo su puštali ljudi samo s naročitim malinastim ulaznicama. Takvu je ulaznicu Sablin dobavio i Marusji.

Oko šest sati pred veče tribine su se punile gledaocima. Na trojkama, u vlastitim ekipažama, na izvoščicima i pješice skupljali se ovamo pozvani. Pomodni suncobrani i šarene lake damske odjeće davale su tribinama lijep vid prikrivajući proste daske i zemlju, gdje su bile postavljene klupe i stolci. Ravnina je bila očišćena i nasuta crvenim pijeskom; kraj šatora stajali su lijepi, kao kerubini, gipki, stegnuti u naročito za ovu prigodu sašivene odore, kadeti Pavlovskoga učilišta. Glazbari i trubači iz svih pukovnijskih logora, preko tisuću ljudi, smještavalo se na svojoj tribini, rastavljali stalke i bliještali svijetlo očišćenim mjedenim glazbilima. Sprijeda se poredao roj trubača i bubnjara, koje je smještao stari bubnjar gardijske grenadirske pukovnije, vojnik srednje veličine, krepak, dežmekast, crnokos, velike, lijepo raščešljane, crne prosjede brade — tipični ruski seljak.

Časnici gardijskih pukovnija u paradi, sa srebrnima i zlatnima tjemenjacima i prevezima, skupljali su se prema tomu, kako je car obilazio logor i postavljali se ispred carskoga šatora po pukovnijama.

Krasota grupe i koncerta sastojala se u tome, što im je za pozadinu služilo nebo s oblacima, koji su se dizali prema zapadu, široke daljine polja i tamnih Streljninskih i Ligovskih šuma i svijetli trak Finskoga zaliva, prema kojemu se polagano spuštalo bakrenasto crveno sunce. Golema ruska širina prekrasno je harmonirala sa širinom i jakošću orkestra od nekoliko stotina ljudi, s tmurnom zamišljenošću tihoga sjevera i dirljivom zajedničkom molitvom cara i njegove vojske, koju je govorio prost vojnik pred okrugom mrmornih glasova gardijskih pukovnija, koje su pjevale »Oče naš«.

Pokraj Marusje sjedio je stalni posjetilac mirozova, poznati ruski umjetnik K. Varlamov, »ujak Kostja« i stješnjavao ju svojom gojaznom, umilnom, vidnom i svima poznatom figurom.

— Dobro, dobro! — govorio je on otirući rupcem znoj sa ćelave glave. — Lijepa je majčica Rusija. Lijepo se sjaje krst na krasnoselskoj katedrali, a oblaci, oblaci kao da ih je naročito naslikao Dubovski na tom modrom nebu! Ni za kakvu Nizzu, a ni za Švicarsku ne bih promijenio našega Krasnoga Sela. Gledajte — kakva čistoća neba! Kako se Kronštadt jasno vidi! Krov peterhofskoga dvorca blista. Kao neki čarobni vodometi... čujete li? Car Imperator dolazi.

Marusja osluhne. Daleko nalijevo tutnjala je zemlja. Tisuću ljudi klicalo je »Ura« i taj šum, šireći se na dvije vrste, uzbudjivao je i probudjivao nova, još nikad neosjećana, čuvstva u Marusji. Brat joj je pripovijedao, da neka zajednička hipnoza spopada ljude, kad se car približava: sve se slijeva u umilno obožavanje cara. No ona, Marusja, toj se hipnozi ne će nikako prepustiti. Što je njoj car!? No ipak joj se stisnulo srce, kad je

razabrala, da se zavijanje tih glasova približuje i shvatila njegovo značenje.

Vika je dopirala sve bliže. Već su se čuli zvuci himne i koračnica, oštri jasni odgovori n ι »...stvo« na pozdrav carev i snažno rusk »Ura«. Ono je prsnulo u lovačkoj pukovniji, zapalilo se u izmajlovskoj, pa u artileriji... Cestom je jahao na velikom tamno-gnjedom konju car. On je bio u odori pukovnika semjonovske pukovnije s modrom andrejevskom vrpcom; do njega su se u kočiji, à Daumont zapregnutoj sa četvero konja, vozile obje carice, praćene golemom svitom časnika, generala i inostranih vojnih agenata.

Marusja je htjela usredotočiti svu pažnju na cara, ali se nehotice rasijavala. Konjske glave, svečani nakit jahača, krzneni pokrivač na carevu sedlu s modrim trakovima na krajevima, crvene husarske dolame, sijed ugojen general sa bijelim podbrčinama i s modrom kapom, pravi pravcati zaporožac, koji je skočio s Rjepninove slike, mladi dvorski paž, tjelesni kozak, pratnja u tamno modrim čerkeskama — sve joj se to pričinjalo kao slika iz Priče tisuću i jedne noći, ili apoteoza čarobnoga baleta. To nije bio život, jer običan život, zelena polja, brežuljci Krasnoga Sela, pokriveni malinom kao grožđjem na visokim kolcima, nisu mogli stvoriti te šarene procesije na prekrasnim konjima, toga urlanja, koje je zaglušivalo glasove trubalja. To je bio znak osobitoga poretka, objavljenje drugoga svijeta. Car je projahao prema kraju logora, i odande se vratio u galopu, praćen svitom, koja je osobito lijepo jahala, i sjahao s konja. Zaustavio se, omjerio jasnim pogledom općinstvo, poklonio se na pozdrav gomile, okrenuo se nazad i pozdravio se s glazbarima. Pošao je po stepenicama prama šatoru i sa smiješkom progovorio nekoliko riječi s osobama svite, koje su ga ondje dočekivale. Zapali cigaretu i udje u šator. Marusja ga je izbliza vidjela. Od cara nije bila odaljena više od

dvadeset koračaja. Vidjela je jednostavno lice s ponešto uzdignutim nosom, ispod kojega su rasli veliki brci, malenu bradicu i pune bijele ruke. Car se smješkao i šalio s nekim starim generalom. Kraj šatora, držeći se za oslonac stolca i uzbudjeno crtajući suncobranom po pijesku, stajaše visoka, punačka carica s lijepim pjegama uzbudjenosti na licu. Marusja je brižljivo promatrala svaku l j u d s k u sitnicu na caru i carici: — kako je bacio ugarak cigarete medju cvijeće, kako je stao iza stolca caričina, kad je ona sjela, kako je pomilovao po podvoljku djevočicu, veliku kneginju, i nešto joj rekao, kako je govorio sa svojom sestrom Olgom Aleksandrovnom. »Ta sve je to obično, ljudsko, gotovo banalno«, govorila je Marusja u sebi, ali je prenosila pogled na ono, što je okruživalo šator i osjećala je udaranje srca. Tiho, kao mačke, stupajući mekano u čizmama bez petica, hodili su vitki pratioci kozaci u dugačkim, modrim, srebrom opšivenim čerkeskama, a dva su kadeta stajala nepomično kod šatora, kao da i ne žive. Marusji se pričinilo, da i ne trepte očima. Lica su im bila jednaka, kao u rodjene braće, rumena, zagorjela, nabrekle usnice, iznad kojih su, poput lake sjene, izbijali mladi brčići, utegnuti crnim remenima s jasno blještavim pločama, ukočenim nogama, odbacivši puške na počast, poput razvodnika, zamrli su od ukočenosti, pa se nije moglo zapaziti, ni da li dišu.

Orkestar je svirao komad za komadom, a kadeti stajali nepomično, dok im se na licima opažao radostan umor. Naokolo stajala je svita, a prama njoj, u čvrstom kvadratu, blistavi časnici, medju kojima je bio i Sablin. Marusja je to znala, ali je osjećala, da u ovom trenutku i Sablin i ti kadeti i sve drugo nije ništa pred carem. Tako su u davnini, okruženi boljarima, vitezovima i boljarskom djecom izlazili moskovski carevi. S daleka istoka, iz Vizantije, došla je ta krasota ceremonije, koja

je udaljila cara od naroda, učinila ga neshvatljivim i sazdala bajku o tome, da je Cara sam Bog ovjenčao za Carstvo. Ako se kadeti samo maknu, ako odbace ili odlože puške, priča će se razletiti u prah i nitko ne će vjerovati, da je car neko više biće i da je posvećen od Boga.

Ali komad za komadom sviraju glazbenici, sunce se spušta niže, pa se već može gledati u njegovu golemu ploču, a kadeti stražari stoje još uvijek nepomično, ne trepte prekrasne oči mladićâ, a ushit i obožavanje zastalo je na njihovim licima . . .

XLIX

Orkestar je završio svoj program. Iz skupa bubnjara izidje napred stari bubnjar, a s njim visok trubač bez brkova. Stanu i usprave se prama caru. Dvadeset i pet godina, na taj dan ceremonijalnoga mirozova, udara stari bubnjar molitvu i dvadeset i pet godina on se uzbudjuje i zaboravlja na sebe. On u dubini duše vjeruje, da je to zato, što on bubnja molitvu pred samim, Bogom ovjenčanim Carem.

Naokolo nastade potpuna tišina. Razgovori se prekinuli. Svi su čekali. Marusja je vidjela, kako su po širokom, punom, obrijanom licu njena susjeda Varlamova tekle velike, čiste suze. Umilni zanos počeo je protiv njezine volje zahvaćati i nju. Marusja je očekivala nešto osobito, čarobno, božanstveno.

Šušteći u zraku, poletjela je raketa i puknula negdje visoko rasprsnuvši se bijelim dimom u prozračnom modrom nebu. Druga. Treća. I najedanput razlegne se složna topovska salva gardijskih baterija glavnoga logora, od čega su svi zadrhtali; njoj su isto takvom salvom odgovorile baterije prednjega logora, a jeka se kotrljala prama Duderhofu i Kirhofu.

Kad je utihnula, odjednom udari orkestar i svi bubnjari zabrujaše odječenu pješačku budnicu.

Složno su grmljeli bubnjevi, zaglušujući sve i odjednom prestajući, a onda su zatrubili zvukovi orkestra i složno pjevali čudnu, nepoznatu pjesmu rata, koja je obilježavala starinu i govorila o slavi i smrti, o sreći umiranja za otadžbinu. U tim zvucima bilo je i tuge i radosti. Trublje su počele govoriti o nečem mučnom i dosadnom, dok su ih naglo prekidali bubnjevi i zaglušivali bol i dosadu, skrećući na veselje i radost. Mirozov se svršio. Naprezanje i tišina dosegoše vrhunac. Časnici i glazbenici stajali su ne mičući se. Marusja pogleda cara, koji se bio ukočio i ostao nepomičan, kao i drugi.

Bubnjar podigne maljice nad bubnjem, a trubač stavi zlatnu trublju na usne.

Oštar, odmjeren znak »Na molitvu« jekne i zamre osamljen i snažan. Bubnjar se okrene oštro i zapovjedi:

— Glazbenici, bubnjari i trubači na molitvu! Skini . . . kapu!

Sve se glave otkriše. Drhtnuše, kao jedan, kadeti, uhvatiše puške na molitvu i skinuše kape. Marusja je vidjela, kako je car skinuo po komandi staroga bubnjara svoju kapu. Lice mu je uhvatilo ozbiljan izražaj.

Simboli, — pomisli Marusja. Ali kako duboki simboli!

Bubnjar se opet okrenuo licem prema caru. Njegovo priprosto rusko lice bilo je kao nadahnuto. Crvene zrake sunca sa zapada odostrag su i postrance osvjetljivale bubnjara. U ognjenoj maglici stajaše stari, koščati ruski seljak vojnik, a do njega visok i mlad preobraženski trubač.

— Oče naš! — kratkim pozivom oglasi se iz usta trubačevih, — iže jesi na nebesjeh!

Nebo je slušalo tu molitvu. Sunce se zaustavilo na mjestu i crvenim se sumrakom razlilo iza Krasnoga Sela.

— Da pride Carstvo Tvoje, — govoraše bubnjar, — da bude volja Tvoja!

Svi su šutjeli. Ondje, u onom kutu, svaki se dah čuo, a naokolo je brujao logor od vojničkih glasova. U prednjim su redovima satnije pjevale molitvu.

— I otpusti nam duge naše, kako i mi otpuštamo dužnicima svojim; ne uvedi nas u napast, nego izbavi nas oda zla.

Prosto, odmjereno i jasno izgovarajući svaku riječ, govoraše molitvu trubač, a činilo se, da se izvršuje veliko i strašno tajanstvo. Car se molio sa svojim vojnicima. To je tajanstvo obuzimalo i razblaživalo, podizalo nekud u vis, u nebo, k Ocu nebeskome.

Posljednju je riječ izgovorio stari bubnjar, polagano se pokrio kapom, bacio strog pogled na trubača, podigao maljice i udario »odboj«.

— Glazbari, bubnjari i trubači... pokrij glavu! — zapovjedi on.

Šarene kape pokriše ružičasto zagorjela čela i sve se uskomešalo. Mirozov je bio svršen.

Car stavi kapu s modrim obrubom na glavu i sadje dolje. Od glazbeničke tribine odijele se narednici šefovskih satnija, baterijâ, švadrona i kompanija i počnu prilaziti caru u pratnji pobočnika.

U večernjem prohladnom zraku razabirali se kratki odzdravi i Marusja je u uzbudjenosti glasova osjećala, da se i tu dogadja nešto veliko, o čemu će se kasnije, čitav život, s radošću pripovijedati.

Krasan mladić stoji u pozoru pred carem. Malena ruka u bijeloj rukavici prislonjena je k modromu rubu kape.

— Vaše carsko Veličanstvo, — jasno zvoni mladićev glas, — u satniji imena Vašega Imperatorskoga Veličanstva 1-ga vojnoga Pavlovskoga kadetskoga učilišta 104, bolesnih ni odsutnih nema, dogodjaja nikakvih...

Iza njega dolazi visoki i stari preobraženac, zatim semjonovac. Naokolo vlada tišina.

— Iz koje si gubernije? — čuje se carev glas.

— Tambovske, Vaše Imperatorsko Veličanstvo.

— Treća godina prekodužne službe.

— Oženjen...

Posljednji ognjar baterije Njegova Veličanstva, lijep Donac s golemom, raskošnom bradom i lančićem iz unakrštenih topova na grudima, u odori, pritegnutoj modrim pojasom, učini prijavu Caru.

Iz gomile, zveckajući zvončićima i tiho šumeći po pijesku gumenim kotačima, izadje kočija, u koju je upregnuta trojka sivih konja. Car pomogne carici da udje, pa sjedne i sam. Zagrmi »Ura«, zazvone zvončići i kočija pojuri rubom ceste prema Krasnom Selu.

Sve se svršilo. Počeo se razlaz.

L

Sablin sa svoga mjesta dugo nije mogao pronaći Marusje. Već se počeo uznemirivati. Zar je obmanula i nije došla?

— Pogledaj, Pavle Ivanoviću, kakva svježa djevojka sjedi do Varlamova. Divota! Ne znaš, tko je? — zapita Macnev okrenuvši se prama Gricenku.

Sablin pogleda, kamo je Macnev pokazivao, i opazi Marusju.

— Ne znam. Neka novakinja. Divno lijepa. Da nije od kozačkih dama? Ondje je zimus bilo mnogo svadbi.

— Nije. Ne izgleda, da bi bila... Na njoj je nešto posebno. Možda je Samsonova?

— Eno Samsonove gdje sjedi, treća od kraja, sa Zabotarjevom i Millerovom. Ne, nije od naših, nije iz pukovnije. Vidiš li, kako ponizno gleda?

— Takvu krasoticu ne bi škodilo učiniti pukovnijskom.

Sve su ovo govorili za Marusju, a Sablinu je to godilo. Prijatno mu je bilo, da je samo on znao, tko je djevojka, koja se s njim dopisuje, pa je možda samo poradi njega i došla.

Sablin je ostao iza mirozova, sačekao dok se razidju časnici, a onda potražio u gomili Marusju.

Podju pješice ravno poljem prema stanici.

U šutljivu razmatranju i preživljavanju svega, što su vidjeli i osjetili, sjedoše na vlak i dovezoše se do Petrograda. U gomili im se nije dalo govoriti.

— Marijo Mihajlovna, — reče Sablin, — smijem li vam ponuditi, da se prošećemo malo obalom, ako niste umorni i ako vam se nikuda ne žuri?

— Vrlo rado, — prihvati Marusja.

Dovezoše se do Senatskoga trga i tu otpusti Sablin izvoščika.

Ljetnje je večernje rumenilo dogorijevalo. Postajalo je tamno. Mjesec se još nije pokazivao. Širokim bijelim prostorom razlijevala se pred njima Neva. U daljini slabo se razabirao tamni dvorski pontonski most. Na sve strane mrcale su zelene i crvene brodarske svjetiljke. Na obali je bilo pusto i prohladno. Odisalo je po smoli i vodi.

— No pa kakvi su vaši utisci? — zapita Sablin.

Marusja okrene glavu prama njemu. Bila je u onom istom jednostavnom ogrtačiću s modrom vrpcom, u kojemu je putovala na Lahtu.

— Još se nisam u njima snašla, — reče ona. — Ostajem pri svojem mišljenju. On je isto takav čovjek, kao i nas dvoje. Očito je dobar, mio, susretljiv, nije nikakav pozer, ali u onome, što ga okružuje, ima nešto, što uzbudjuje.

Oni zašute. Sablin nije mogao ništa reći. Njihova srca nisu kucala jednako, kako je prošle godine, poslije parade, kucalo njegovo i Kittyno, gdje su oboje jednostavno i vatreno hvalili Boga,

ne zamišljajući se ni u što. Ovdje se kritiziralo i analiziralo, a Sablin se bojao prilaziti ovakvim predmetima s kritikom.

— Ja mislim: kad bi se oduzela ona okolina, da ne bi bilo ni uzbudjenja, ni entuzijazma. Svidio mi se. Hoću da ga vidim kao čovjeka.

Na Petropavlovskoj katedrali zaigraše zvona. Marusja zadrhta, bojažljivo proturi ruku pod Sablinovu i privine se uza nj.

— Kako je strašno! — reče ona sasvim tiho, da je Sablin jedva čuo njen glas. — Recite, Aleksandre Nikolajeviću, zašto se ne može carovati bez prolijevanja krvi? Zašto su potrebna vješala, tamnice, zatvori, batine, progonstva i prisilne radnje, kao atributi vlasti?

— Zato, jer ima zločinaca, — odgovori Sablin.

— A zar je zločinac onaj, koji drugojačije misli od nas? Uzmimo... Ja idem s vama po toj prekrasnoj granitnoj obali, obrazovana sam, pa znam, što je nauka i umjetnost, spoznala sam krasotu života, a kad razmislim, nalazim da ima seljaka, zabitnih sela, neprosvijetljenih gladnih ljudi, kojih je sav život upravljen prema jednom cilju, da utaže glad. Kad pomislim o strašnoj ljudskoj nejednakosti, meni je strašno, Aleksandre Nikolajeviću. Zar su te misli zločinačke?

— Za misli ne kažnjavaju nikoga.

— Ali za riječi. Ako ja podjem ovako govoriti u selo, narodu... je li to onda zločinstvo? Danas sam vidjela jednu stvar, koja me je tako porazila. Onaj starac, bubnjar, prost ruski seljak, izdao je zapovijed i car ju je izvršio. Iza toga je govorio molitvu, a car ju je ponavljao po njegovim riječima. Recite, je li to navlaš tako udešeno? Je li to simbol careva služenja narodu ili je tek puki slučaj? Ili ja možda nisam pravo razumjela?

Sablin nije mogao ništa odgovoriti. Ni sâm nije znao. U to se on nije nikada zamišljao.

— Sve je bilo prekrasno, — reče Marusja, — ali kako da se to prekrasno pomiri s tamnicom u tvrdjavi?

— Marijo Mihajlovna, ne zaboravite, da su našeg imperatora Aleksandra II. ubili zločinci. To ubistvo jedva da je bilo volja narodnja, nego volja malene skupine ljudi, volja stranke.

— Pa kako, Aleksandre Nikolajeviću, narod da izrazi svoje mišljenje, ako ne posredovanjem ljudi, koji su se posvetili tome da mu služe, to jest političke stranke?

— Zar je narod po svojoj volji, iz svoje sredine izabrao te ljude i naložio im da ubiju Cara? Koliko se sjećam, narod je bio poražen i smućen tim strašnim ubistvom.

— Mi ne poznajemo istinske narodne duše; ona je prigušena. Zar uz ovakav policajski pritisak, kakav vlada u čitavoj Rusiji, može narod slobodno izraziti svoju volju, svoje odobravanje i neodobravanje? Aleksandre Nikolajeviću, narod je neuk. Vi ne možete zamisliti, kako je neuk, gladan i bijedan. Njega valja učiti i prosvjećivati. Sva inteligencija treba da podje u selo, a vi časnici treba da učite vojnike; svi se moraju prihvatiti posla.

— Potpuno istinito, — potvrdi Sablin. On je išao, ne gledajući Marusje, nego samo slušajući je. Što je ona više govorila, sve se većma udaljavala od njega. Ona nije više bila ni poželjna; kao da se podigao izmedju njih neki zid, hladnjelo je srce. Išli su rukom o ruku, a bili su dalje, negoli onda, kad su se dopisivali, ne poznajući jedno drugoga. Marusja osjeti tu hladnoću. Ona shvati, da je zašla odviše daleko, pa zapita samu sebe: — Vjeruje li ona sama u to, o čemu govori? Vjeruje li u to, da će obrazovanost i politička odgoja dati narodu sreću? Zar bi ona htjela, da taj prekrasni, blagorodno dostojanstveni car, koji se umije tako držati pred narodom i zna komu treba što reći, od čije jedne riječi postaju ljudi sretnima, pa spominju tu

praznu i neznatnu riječ kroz čitav život; taj car, koji znade vladati i koristiti se tim vizantinskim sjajem — zar bi ona htjela da bude ubijen?... A mjesto njega da počne upravljati državom, kao predsjednik, umni i dobri Koržikov, nespretni u tamno crvenom kaputiću čovječuljak, koji neprestano čupka svoju ridju bradicu, no koji ljubi narod do samozataje?... Marusja se nasmiješila toj misli. Ali se nije htjela odreći onoga, o čemu je počela govoriti, pa zato odluči da iznova pokuša.

Došli su do Fontanke i krenuli natrag. Rumenilo je večernje dogorijevalo. Ljetni bjelkasti sumrak sterao se nad vodom, koja se prelijevala kao srebren brokat. Gomila naroda iskrca se iz parobroda, koji je doplovio s otokâ i razlila se u ulice i na tramvaj, dok se druga gomila žurila na parobrod. Neko vrijeme išli su izmedju ljudi, pa je bilo neprijatno razgovarati. U tim časovima šutnje htjela je ona da popravi ono, što je rekla, da razbije hladnoću, koja je stala medju njih, pa da se prikuči k njemu. Ona se jače prisloni o njegovu ruku i laskavo mu pogleda u lice. »Tako je mio i blagorodan! Ne slaže se sa mnom, nikako se ne slaže; možda se i srdi na mene, a ne viče, ne prepire se«, — pomisli ona.

— Aleksandre Nikolajeviću, a što bi bilo, recimo, da sâm car ostavi dvor, dvorjanike, sjajnu svitu, pa da se odjene u prosta orača i podje u narod? Da se nastani u kolibi, da se najmi kao nadničar, da prouči svu seljačku nevolju i da pristupi k novim reformama? Car, saznavši iz iskustva, što treba seljaku, sam bi od sebe dao sve to, pa bi stranke postale nepotrebnima, — reče Marusja.

— Onda bi car prestao biti carem. Car ne može biti čovjek. Narod ne bi primio niti bi razumio takvoga cara. Ne bi ga poslušao i svoje dužnosti ne bi ispunio.

Marusja ne odgovori ništa, nego uzdahne.

*

— Bog je, — tiho reče Sablin,— poslao na zemlju svojega Sina, isto tako Boga, Isusa Hrista. Bog se javio na zemlji, kao prost čovjek i pošao je s prostim ljudima da propovijeda svoju svetu nauku. Narod Ga nije prihvatio, nego Ga ubio. Razapeo na krstu. Kad bi se Hrist javio u potpunoj svojoj slavi, s andjelima i arkandjelima, u raskošju božanske odjeće i u carskom veličanstvu, narod bi kao najsvetiji zakon ispunio i najsitniju Njegovu zapovijed, najsitniju Njegovu naredbu.

— Zar vi vjerujete u sve to? — tiho zapita Marusja.

— U što? — još tiše zapita Sablin.

— U ono, što je napisano u evangjelju? — reče Marusja spustivši nisko glavu.

— Kako da ne vjerujem?... A vi?

— Ah, ne znam... Ne znam!... Tužno mi je pri duši. Danas ona molitva u polju, a prije vi, Aleksandre Nikolajeviću, probudiste u meni nova osjećanja, nove misli, takve, kakvih nisam prije poznavala.

— Vi ne vjerujete u Boga?

— Recite, — naglo zapita Marusja, — recite, zašto se Hrist javio kao prost čovjek, a ne kao Bog ili Car? Zašto je On p r o p o v i j e d a o, a nije izdavao zakone, zašto je u č i o, a nije zapovijedao?

— Htio je, da bi ljudi d o b r o v o l j n o primili njegovu zapovijed, primili u srcu svojem, u nutrašnjosti i vječno po njoj živjeli. Zapovijed, ispunjenje zapovijedi, na silu, očito nije zadovoljavalo Hrista i on je pošao drugim putom.

— Vi duboko vjerujete, — reče Marusja. — Ja vas vidim. U vašem je mozgu sve tako jednostavno. Stoje pregrade, udešeni su pretinci, napisani natpisi. Bog, crkva, svijeće, ikone, klanjanje. Car, odanost, parade. Pukovnija, odora, čast odore. Pukovnijska obitelj, obitelj uopće. Dopušteno, nedopušteno, slobodno, zabranjeno...

— A kod vas?

Ona se nasmije. Iskreno, čisto nasmijala se sama sebi.

— Kod mene, Aleksandre Nikolajeviću, — kaos! Ja sama ne znam, što je kod mene.

— A hoćete da poučavate druge, — reče on prikorno. — Može li se štogod poučavati, kad u to ni sam ne vjeruješ?

— Ali ako hoćeš, silno hoćeš, do samozaboravi?

— Što hoćeš?

— Istinu.

— A znate li vi tu istinu?

— Pa tako, da bi svima bilo dobro.

— A znate li vi, što je s v i m a d o b r o? Jer može da ono, što je meni dobro, vama bude zlo.

— Ah, ja bih podnijela i zlo, da vama bude dobro! — To joj se otelo nehotice.

Sablin je pogleda. Bila je gotovo iste veličine kao i on; bilo joj punih devetnaest godina, a potpuno izgradjena kao žena; bila je izrasla, a pričinjala mu se milim djetetom, što se privija uz njega u uzbudjenosti i tuzi, tražeći od njega pomoći. I tek što ju je pogledao, osjeti, da je hladnoća protivurječja minula i u njemu se probudi muškarac. O, makar tko ona bila, makar i zločinka, socijaliskinja, ali cjelivati te usnice, te zube, koji i u tamnoj noći blistaju kao biser, i gledati u te tamne baršunaste oči!!! Koliko je samo u njima čara, krasote i ljubavi!

Mjedeni konjanik, koji je stajao na kamenoj pećini, promatrao ih je; otraga su brujala zvona, parobrodi se dozivali zvižducima, jedan zviždao prodirno i tanko, a drugi mu odgovarao krupnim, hrapavim basom. Bilo je kasno... Ona nije znala, koliko je sati.

— Koji je sat? — zapita ona.

— Dvanaest i po, — odgovori Sablin.

— Bože moj! Kako je kasno! Moram ići. Vi ovdje stanujete. Hoću da vidim vaš dom. Je li daleko?

Predju preko trga. Topole su na šetalištu tajanstveno šumjele nad njima. Tamne, puste i neprijatne stajahu vojarne. Od njih je udaralo vlagom i prohladom. Ona ga požali.

Dodju do izvoščika.

— No, do vidjenja, Aleksandre Nikolajeviću! Hvala vam za to, što ste mi pribavili toliko zadovoljstva; nikad ne ću zaboraviti one bajke, koju sam danas doživjela.

— Kad ćemo se vidjeti? — upita on posadjujući je u kola i napinjući kožni štitnik.

— Kada? Ne znam. Kad hoćete. Imamo o čemu da govorimo.

— Marijo Mihajlovna, — reče on jednostavno, — dovezite se k meni. Evo ja živim ovdje, na drugom spratu. Porazgovorit ćemo se tiho, nasamu. Zar vam je to tako teško? Usrećite moje vojničko živovanje.

Ona se kolebala. On uhvati njezinu malenu ruku u jednostavnoj, tamnoj rukavici.

— Marijo Mihajlovna, no budite ljubezni. Pokazat ću vam historiju naše pukovnije, pokazat ću vam slike prošlosti i onda, kad upoznate našu prošlost, shvatit ćete i sadašnjost. Dopisivali smo i prepirali se, gotovo smo se svadjali, ali ne poznamo jedno drugoga... mi ne znamo, zašto smo takvi? No, budite dobri. Molim vas. Na po sata.

Ona se nasmiješi.

— Koji je danas dan? — upita ona.

— Petak.

— Dobro. U petak na jedan čas. U sedam sati.

— Hvala, mila Marijo Mihajlovna. Točno u sedam sati slušat ću korake vaših nožica na stubama mojega doma.

— Do vidjenja, Aleksandre Nikolajeviću! Izvoščik, tjeraj!

Sablin ju je pratio očima, dok se kola ne sakriše na zakretu. Ona se okretala i klimala mu svojom lijepom glavom. Sreća se njemu slila u srce i on sam nije mogao shvatiti, zašto i odakle ta sreća. Da li je on nju doista ljubio, ili je to bila samo žudnja, zanos za mladošću, ljepotom i svježinom. On sam bio je mlad. Tekla mu je tek dvadesetidruga godina...

LI

Čitave nedjelje vozio se Sablin poslije zanimanja u grad. Sam je, bez služaka spremao svoju sobu. Nije htio da itko sazna, tko će biti kod njega. Skidao je papir sa slika i ogledala, otirao prašinu, sa strane pozvao čistioce i odredio, da u njegovoj nazočnosti operu i ulašte podove. U petak je nakupovao cvijeća, slatkiša, kolačića, prostr'o u blagovaonici stol i sam postavio samovar. Očekivao je tajanstvenu, prekrasnu djevojku i htio ju iznenaditi raskošom i ljepotom stola.

Kitty i Vladja naučile su ga koječemu. I mnogo je ružnoga bilo na tom stolu, krcatom slatkim kolačićima, slatkišima, skupim voćem, s bocama teških vina, cvijećem u vazama i cvijećem razasutim po stolu, no — da li je Marusja mogla shvatiti i objasniti sebi svu niskost toga samačkoga dočekivanja ž e n e?

Sablin je čekao Marusju, a nije znao, tko je ona. Umjetnica? Ali umjetnica takove vanjštine nije mogla biti nepoznata u Petrogradu. Bila je na visokoj ženskoj školi, drugovala je s kćerkom generala Martova, zove se Ljubovina, veoma je čista djevojka, a gle dolazi k njemu u stan... Bi li pošla sestra Rotbekova, ili barunesa Wolfova, s kojom se on nekoliko puta u zimi vidio i plesao? Nikad mu ne bi ni na pamet došlo da ih pozove. I sama pomisao, da ih pozove, bila je ružna. A nju je po-

zvao i ona je pristala da dodje. Zašto? Zato, što je ona žena druge okoline; pa ona to može. Kod njih je to dopušteno.

A tko su oni?

Da li je ona trgovačka, mještanska kći, ili je dijete vojarne, časnička kći?

A nije li to svejedno? Ona je divna. Uz nju mu je strašno, iznova mu počne kucati srce, želiš je, a ne smiješ, gledaš milo njeno lice, a ne smiješ ni pomisliti, da bi ga mogao cjelivati.

Srce je Sablinovo radosno kucalo i zamiralo. On bi čas sjeo u svoj meki naslonjač u kabinetu i gledao kroz prozor, čas bi hodao tarući ruke iz kabineta u blagovaonicu. Zagledao je i u spavaonicu. I nju je uredio i pripravio. Za svaki slučaj... Odgonio je misli o tom slučaju, ali ih nije mogao otjerati.

Marusja je otpustila izvoščika na Grahovoj ulici i žurila se zaobilaznim putem prama Sablinovu stanu. Srce joj je jako kucalo. Pitala je sama sebe — zašto? Ta bila je ona već kod Koržikova, kad joj je pomagao svladavati geometriju i kad je ponavljao s njom historiju. Dvaput je bila kod brata svoje prijateljice, osamljena studenta, dok je ležao bolestan, a prijateljica joj bila otputovala. I ovdje i ondje primali su je kao drûga. Ona se više i ne sjeća, što je bilo osobito u njihovim skromnim sobama i što je bilo čudno u tim posjetima. Ona nesamo da se nije uznemiravala, nego nije ni pomišljala, da ide k samcu muškarcu. Išla je k Fjodoru Fjorodoviću, išla je k drugu Andreju i ništa više. Rekla je i bratu i ocu, da će poći k njima, a ovdje je sada zatajila i pošla kradomice k Sablinu. Stidjela se. Nekoliko puta je zastajala i htjela se vratiti, ali se još većma stidjela povratka, a živo je željela da vidi Sablina. Ona ga je ljubila. To je osjetila na Lahti, kad mu je oprostila i pisala mu, a još je većma to osjetila na mirozovu i za noćne šetnje obalom. On joj se sav

svidjao. Sa svojim maglovitim traženjem istine, sa svojim zabludama, sa svojim krasnim gipkim manirama i tihim riječima, koje se uvlače u srce. On je bio nešto osobito. Takvih ona nije vidjela. Nešto ju je vuklo k njemu.

Na šetalištu ogledala se nekoliko puta. Ali je staza bila prazna. Šetalištem su hodili ljudi, ali se nisu osvrtali na Marusju. Ona šmugne u vežu. Veža i stube bile su zamazane, zasute smećem, vapnom i zaškrapane bojom. Dolje su se kroz otvorena vrata vidjele prazne dvorane, odakle je dopirao zadah vlage i ličila, a dva ličioca bojadisala su pjevušeći razvučen motiv. Marusja pretrči stube. Pred očima joj sine mjedena ploča. Činilo joj se, da gubi svijest. U isti čas, ne dočekavši njezina zvonjenja, otvoriše se tiho škripeći, zelenim voštanim platnom prevučena vrata i ona ugleda pred sobom Sablina u lijepoj poluodori, u jahaćim hlačama i čizmama.

Ona skoči u predsoblje.

Sablin je bez riječi pridigao k ustima njene ruke i poljubio ih jednu za drugom. Ona mu je gledala u oči, osjećajući, kako iz njih struji toplota sreće. Zacrveni se i osjeti se voljko i lijepo.

— Da vidim, kako živite! — reče ona ulazeći u njegov kabinet i prilazeći k velikome ogledalu. Došla je samo na jednu minutu, pa nije htjela da u predsoblju skine laki ogrtač, nego je u sobi, pred ogledalom, počela lagano skidati šešírić i popravljati frizuru s pridignutim po modi vlasima. Ta frizura, koju je on prvi put na njoj vidio, davala joj ponešto prkošljiv izgled.

Marusja se ogleda po sobi. Poradi udobnosti bile su u njoj čvrsto navučene teške suknene zavjese na prozorima, a nad stolom je gorjela velika svjetiljka. Nije ju iznenadilo bogatstvo namještaja, kakova ona još nije vidjela, nego starina predmeta, solidnost i ljepota. Zainteresirala se dugačkim nizom tamnih portreta, koji su visjeli po stijenama. Gore muški, dolje ženski. Zabacivši ruke za pleće

približi se krajnjem portretu i stane. S tamne daske gledaše ju zagasito lice u visokoj boljarskoj kapi. Kose tatarske oči, uske i zle, gledahu strogo ispod obješenih, gustih i crnih obrva. Lice je bilo okruženo crnom bradom, dok su nad gornjom usnicom ravno ležali tanki mongolski brci. Pod njim je visio portret bijele žene ružičastih obraza i crvenih usnica, okrugle, ugojene s velikim izbočenim crnim očima.

— Jesu li ovo vaši predji? — upita Marusja.

— Da, predji.

— Je li to naslikano u ono doba ili kasnije?

— Ne, ovaj je portret izradio majstor Ivana Groznoga bizantinac Kampana god. 1543.; to je praotac Sablinâ, boljar »Ivaška Sablja«, a dolje je njegova žena Marija Savišna, iz roda boljara Mstislavskih.

Tamna lica u kaftanima, s visokim okovratnicima i u kaftanima bez okovratnika, u vlasuljama i bez vlasulja s napred prilizanim zaliscima, sa čuperkom nad čelom, s ordenima i zvjezdama, žene u šeširima i tamnim zamišljenim očima, s naljepcima na licima, lijepe i nelijepe gledahu na nju. Djedovi, pradjedovi, šukundjedi. Sablin ih je sve poznavao. Njegova prabaka bila je Talijanka, baka, tamna plavojka, Njemica s Istočnog mora, a mati ruska ljepotica.

Sablin je znao historiju svakoga. To su bili plemići Sablini. Imali su grb, imali kmetove, čuvali su tradicije svoga roda i nosili o boku sablju — zato su se i zvali »Sablini«. Nesumnjivo je i ona imala predje. Tek nitko nije pomislio, da naslika njihove portrete. Ta ni portreta njenog oca nema. Tko je ona? To ne zna ni ona. Čula je, da joj je djed bio prost seljak, kmet i da ga je njegov gospodar poslao u Petrograd. A otac je, čini se, primljen medju kronštadske mještane. Barem u dokumentima, što ih je pokazivala u školi, bila je obilježena kao kronštadska mještanka.

Kad bi, — pomisli ona, — naslikao netko portrete svih onih orača, bravara, u haljincima i kožusima, one, što su ih sjekli i tukli »plemići Sablini« pa da se ona može predstaviti Sablinu kao »kronštadska mještanka Marija Ljubovina« — a ovo su njezini predji. Molim, da ih ljubite i poštujete!

Odvrativši se od portreta, pogleda Sablina. Stajao je pod svjetiljkom i nije skidao s Marusje ushićena pogleda. Čitava je njegova spodoba odisala blagorodjem i krasotom. Njoj je godilo saznanje, da joj se on klanja. Prijala joj je misao, što on ima predje, s naslikanim portretima.

Pridje k stolu. Na vidljivu mjestu pod svjetiljkom ležaše bogato uvezana knjiga: — »Historija pukovnije«.

Ona sjedne u velik udoban naslonjač, dok se on smjestio do nje na osloncu, i počne listati knjigu. I to su bili portreti predja. Stari namješteni oblici, crteži barjaka i talambasa, slike konjaničkih juriša i sudara, portreti časnika heroja gledahu sa ulaštenih stranica knjige. Ljudi su umirali na polju slave, a potomci zapisivali njihova junaštva i ostavljali njihova imena potomstvu u naslijedje. Izgradjivale su se kaplju po kaplju, kako se zgrada gradi kamen do kamena, njihove zamršene tradicije časti, a na osnovu bezgranične odanosti caru. Fjodor Fjodorović kaže: — treba rasklimati vojsku. Viktor ima pravo — nju ne možeš rasklimati. Što može učiniti Marusja, kad su i nju porazili predji, historija bitaka, junaštva i portreti heroja? Da, Sablin ima pravo, on zna, što treba i za čim teži. On ide po čvrsto ugaženom i evo upravo ovim predjima prokrčenom putu. A ona? Usred divljega meteža raskidanih misli, učeni mislioci, socijalni pisci postaviše jedva vidljive značice. Ljudi su kušali ići po tim značicama, utirati put — i ginuli su. U podzemlju se spominju njihova imena, a hoće li kadgod doći vrijeme, da bi isto ovako otvoreno ubi-

ležili njihova imena i naslikali njihove portrete? Što može uraditi Marusja, kad se već koleba i ne zna, na čijoj je strani istina. Pa makar bila istina na strani Fjodora Fjodorovića, ali je krasota nesumnjivo na Sablinovoj strani.

A zar krasota nije sila?

— Dopuštate li da vam ponudim čaja? — prekine Sablin njezino razmišljanje. Ona ustane i podje s njim u blagovaonicu.

— Aleksandre Nikolajeviću, što je to? Je li moguće? — zapita ona pogledavši na stol. Ali je bila zadovoljna. Dakle ju ljubi, hoće, dakle, ma čime da joj iskaže svoju ljubav.

— Vina? Hoćete li šampanjskoga?

Pa što, pomisli Marusja, ako prizna, da nikad u životu nije pila šampanjca i da je samo čula o njemu i čitala u romanima?

— Dobro. Malo. Jednu kap. Podjimo u vaš kabinet. Tamo je mnogo udobnije... Pod nadzorom predja.

Sablin prinese poslužavnik s mandulama, kojih ona takodje nije nikad jela, slatkiše i vino. Sjedoše u naslonjače, jedno prama drugome; dijelio ih je malen stolić s vinom i voćem.

— Dopuštate, da pušim? — zapita Sablin.

Marusja je malim gutljajima pila šampanjac. Bijeli šampanjac prianjao joj je u mjehurićima na gornju usnicu i ona je prkosno oblizivala pjenu crvenim jezikom. U Sablinu se burkala krv. On bi se najradije bacio na nju, sadr'o s nje jednostavnu odjeću i odnio svoj plijen. Ali su ga tako povjerljivo, tako nevino i čisto gledale duboke njene modre oči, da se nije smio ni maknuti.

— No sada, — reče Sablin, — sada, Marijo Mihajlovna, vi dobro znate, tko sam ja. Znate historiju našega roda i naše slavne pukovnije. A sada bih ja htio znati, tko ste vi, prekrasna čarobnice? Otkrijte mi svoj inkognito, upoznajmo se bliže... i sprijateljimo se!!...

Marusja je gledala, kako on sjedi u naslonjaču, prebacivši nogu preko noge i naslonivši se lako na naslonac; kako puši polako i bezbrižno, ne uvlačeći dima i kako iz svake njegove kretnje izbija lijenost gospodstva i blagorodnost gesta.

M o j p r i n c! — pomislila je u sebi.

LII

Čemu da znate, tko sam i tko su moji predji? — reče iza duge šutnje Marusja. — I ja sam ih imala. Ta nisam valjda pala iz oblaka? Ali za vas neka budem ono, što jesam: — poznata neznanka. Mi oboje tražimo istinu. Svako od nas dvoje shvaća tu istinu na svoj način i nijedno je nije našlo. Ja želim sreću čitavome svijetu. Ja hoću da ljubim sve ljude, a vi ljubite samo malenu skupinu ljudi i priznajete samo malen komadić zemaljske kruglje. Moje je srce veće od vašega. Mi smo se sudarili u debati i zainteresirali se jedno za drugo. Spojio nas je jedan zajednički kumir — krasota. Vi joj se klanjate — i ponosite se time, a ja to držim slabošću, gotovo porokom... Vi ste mi pokazali priču svijeta. Priču o caru i o njegovu carstvu. A ja poznajem drugu priču. Jedanput ću vam je, ne sada, ispričati. Sada vi ne biste razumjeli moje priče. No ja ću da ostanem za vas neznankom, kao Pepeljuga na plesu kod princa.

— Ali je princ prepoznao Pepeljugu po izgubljenoj cipelici.

— Pa evo, prepoznajte! — reče smiješeći se Marusja, te ispruži malo ispod duge odjeće svoju izvajanu sitnu nožicu. U lakoj cipelici, izgaženoj i iskrivljenoj i u končanoj čarapi bila je noga, kojom se djevojka mogla ponositi.

Oči Sablinove zablistaše. A što onda, — pomisli on u sebi, — ako je ta stara cipela, ta čarapa, to lijepo ali skromno odijelo, zapravo samo

maska? Što onda, ako se Marusja kod gospodje Martove prikazuje jednom, koja se spušta do mladeži tražeći istinu, a u svom je intimnom životu sasvim druga?... Pa ako je toliko krasna u toj ubogoj odjeći, kako tek mora da je lijepa u pomodnim, svilenim čarapama i u lakim lakiranim cipelicama?... Slatki i strasni žmarci prelete Sablinovim tijelom. Stajao je pred tajnom, koja ga je uzbudjivala. Ruskinja je — to je nesumnjivo, to se vidi po pravilnom i lijepom njenom govoru; ona je umna, obrazovana, taktična, nije požudna, ne pije, šampanjca se samo dotakla, ne jede slatkiša. Zagrizla je u jedan kolačić i odložila ga — očevidno to za nju nije nikakova rijetkost. Ona je liberalnih nazora... A što onda, ako je ona jedna izmedju onih velikih žena ovoga svijeta, izmedju onih aristokratkinja, koje, zasitivši se radosti ovoga svijeta, traže novih, jačih senzacija?... Sablinu to sine u glavi i on se nasmiješi: — u devetnaestoj godini! Da se zasiti i zatraži nešto novo?... Ili je stara plemkinja i vlastelinka, od roda, koji nije mladji od onoga, iz kojega je potekla Olga u Gonrovljevoj »Provaliji« i zaljubila se u njega, poslуživši se maskom?

— Prestanimo misliti o tome, — reče Marusja. — Vi ste mi ponudili prijateljstvo. Budimo dakle prijatelji! Vidim kod vas mnogo takovih knjiga, za koje nisam ni čula. Pokažite, mi, eno, one malene knjižice. Konjanički propisi! Kako zabavne sličice. Nisam ni znala, da je kod vas svaka gesta, svaka kretnja naučena i zapisana. Note za signale! Kako čudne riječi: »pritisni na lijevi bok i okreni se nadesno«. Što to znači? Mili Aleksandre Nikolajeviću, preda mnom se otvara novi svijet, a ja nisam ni slutila, da bi ono, što nam se na ulici čini takvim sitnicama, kad susrećemo pukovnije, bilo tako ozbiljno i važno. Nauka o ratu?... Zar će doista biti kadgod rata? Zar su za rat potrebni ti: — »lijevi bok okreni«, ili kako već tamo stoji zapisano? Morate me sa svime tim upoznati. Sada vidim, da smo onda, kad smo se s vama kod Varje prepirali, bili glupi. Mislili smo, da su to sitnice i da ste vi tako samo izmislili, a to je čitava nauka! I »lijevi bok okreni« takodjer je nauka. Nije li tako?

Da li je on nju slušao ili nije? On se više nasladjivao njenom spodobom, pomicanjem njezinih usnica, blistanjem bijelih, ravnih zubi i time, kako se razgaralo i kako je gaslo rumenilo na njezinim obrazima. Ona je govorila. Instinktivno je osjećala, da je u tom čavrljanju sva njezina zaštita. Trebala je ili otići, ili govoriti ozbiljno, gledati knjige i baviti se čim bilo. Drugačije će se ispružiti te jake ruke, uhvatiti je i žedne usnice počet će je cjelivati. Što će onda? Otići nije mogla. Tako joj je prijatno bilo u onom mekanom naslonjaču, a tako ju je milo gledao onaj divni mladić, časnik lijepih blagorodnih manira.

— Gle, — usklikne odjednom ona, prekidajući samu sebe, — došla sam na čas, samo da pogledam vašu kolibu, a već sjedim treću uru.

I ustane.

— Do vidjenja. Vrijeme je. Vrijeme.

— Kad ćemo se opet vidjeti ovdje kod mene?

Zašto ne? — pomisli ona. Bilo je tako lijepo. Udobno. On je blagorodan, pošten, a i ona se umije držati.

— Dobro. Naredne sedmice. Opet u petak. Ali onda samo na minutu. Odnijet ću vaše knjige.

Marusja mu stisne ruku i naglo otrči po tamnim stubama dolje. Udarila je vanjskim vratima i Sablin ostane sa svojim kolačima, slatkišima, voćem i vinom. Što ću sa svim ovim? — pomisli on. Odnijet ću k Rotbeku; on voli slatke stvari.

Ovdje je bila divna djevojka, sjedila je na ovom naslonjaču, a što je preostalo od nje? Pera su se ispružila, pa nema više ni traga, da je ovdje sjedila. Naslonjač je hladan, nije sačuvao topline

njezinoga tijela. Ne miriše parfum. Ona nije namirisana. Miris je iza Kitty ili Vladje nekoliko sati lebdio u sobi; mirisale su im ruke, odora, sve je upijalo aromat, koji je budio slatke senzitivne uspomene. A ovdje nema ničega. Kao da je nije ni bilo. Stoji nedopijena niska čaša šampanjca i leži nagrizen kolačić, zadržavši tragove njezinih zuba... Sablin pojede kolačić i ispije njeno vino. »Doznat ću njezine misli« — pomisli on, protegne se i upravo do bola zaželi da je vidi ponovo, da je osjeća i da je dodiruje.

No, da joj bar ljubi ruke!

LIII

Svake sedmice, u petak, u sedam sati naveče, dolazila je Marusja Sablinu. Čitali su zajedno; on je svirao na forte-pijanu, pjevao joj, a katkad je pjevala i ona. U kabinetu je bilo toplo i polutamno, u jedaćoj sobi šumio je samovar. Bili su sami. Bilo im je lijepo. Katkada je, za jesenjega nevremena, kad je napolju pljuštala kiša, kod njega gorjelo u kaminu, drva su pucketala i oni su sjedali jedno do drugoga i gledali vatru. Stvarala se intimna blizina. Što se Marusja bolje osjećala u njegovom društvu, Sablin je više trpio. On je želio Marusju. Nije više gledao na nju, kao na svetinju, kao na Murillovu »Madonnu«, nego je strastveno žudio za njom. Ali je znao, da je ona nepristupna.

Muškarac ljubi očima, a žena ušima. Sablin je to znao. On je očaravao Marusju i umnim razgovorom i svojim pjevanjem. Cjelivao joj je ruke. Ona se smijala. Na petom sastanku on joj pridje nekako otraga, dok je sjedila za glasovirom i upravo kad je završila pjevanje neke dramatske stvari, poljubi je u podvoljak... Ona se rasplakala. Da ga je odgurnula, da ga je počela psovati, da je ustala i otišla kao na Lahti, ona bi spasila sebe, ali je zaplakala i zaboravila se.

On se spusti na koljena, poče ju moliti da se ne ljuti, da ne plače, i stao joj cjelivati ruke, privukao je k sebi, sjeo u naslonjač i posadio je na oslonac od naslonjača. Govorio je, kako je nesretan, kako je ljubi i kako mu je teško, što ona njega ne ljubi.

To nije bila istina. Ona ga je ljubila, veoma ljubila! Da mu to dokaže i da mu pokaže, kako se ne ljuti, lako ga je poljubila u čelo. Rastali su se veći prijatelji nego što su bili prije i kad je ona narednoga petka došla k njemu i on joj poljubio rumeno lice, koje je mirisalo po prvom mrazu, uzvrati mu ona jednakim poljupcem. Kao brat i sestra.

Nepokvarena djevojka, koja ne poznaje strasti i ne žedja za njom, nego ljubi tiho i ako se podaje muškarcu, onda gotovo čini to uvijek zato, jer ga žali. Žaljenje je najopasnije osjećanje za djevojku, a Sablin je umio to postići, da bi ga Marusja žalila i sebe smatrala krivom za njegove muke.

On je išao za tim, da dobije poljubac na usta. Nazivao ju je okrutnom zato, što mu odbija takovu malenkost. Darivao ju je cvijećem, slatkišima, ispunjavao joj i najmanje želje, ali je ona vidjela, da on trpi. Gorio je od strasti. Omršavio je, oči su mu postale velike i tamne. Zajedno su pročitali Goetheova »Werthera«.

Bilo je tiho novembarsko večer. Ona se zasjela kod njega. Teško joj je bilo otići od njega onako osamljenog i... bolesnog. Glava mu je gorjela. Možda je bila vrućica? Na očima su mu izbijale suze.

— Ne, Marijo Mihajlovna, — govorio joj je Sablin, — vi ste okrutni. Ne vidite, da trpim. Gotov sam da umrem. No i smrt će, po svoj prilici, biti bolja, nego ovakova patnja, muka i izgaranje.

— Što hoćete od mene? — upita molećim glasom Marusja. Od srca je željela, da on bude sretan.

— Poljubite me.

On je sjedio u naslonjaču, a ona prama njemu.

— Ako baš toliko čeznete za tim, — reče ona, ustane, pridje k njemu i nagne se k njegovim usnicama. On je obuhvati rukama oko struka, ni sama nije shvatila kako, ali se za čas osjeti na njegovim koljenima. Cjelivao joj je usta. Velike, sive oči bile su blizu njenih očiju. Ona se otkine od njega i zaplače.

— Zar je u tom ljubav? — tiho i s gorkim prikorom reče ona. — Smilujte mi se!!!

Ali on više nije slušao njezinih riječi. Gorućim rukama on raskopča odostrag njenu bluzu, i razgoli joj pleća i grudi i stane obasipati žarkim i požudnim cjelovima. Ona se nije protivila. Dva puta je prošaptala očajno: — »Nemojte, nemojte!«...

On je obuhvati oko struka i kao perce ponese u svoju spavaonicu, gdje mu se podala tiho, krotko i pokorno, upravo kao da je pružala lijek njegovoj tuzi i muci, žrtvujući sebe.

Ona se stidjela, bilo joj odvratno, mrsko, ali je opazila, kolikom srećom i ushitom gore oči onoga, koga je ona toliko ljubila, pa zaboravi sve i poljubi njegove oči, koje su blistale blaženstvom, te prošapće tiho i pokorno:

— Moj princ!...

LIV

Ova ljubav bila je njezina muka i njezin križni put. Sav smisao sastanaka bio je odsad u razgaranju strasti i u njenom ponavljanju. Sablin je čekao Marusju plamenih očiju, uzbudjeno raširenih nozdrva. Izmijenivši jedva nekoliko riječi, on ju je odvlačio u spavaonicu i tamo ju silio da se sasvim svuče. Ona je izgarala od stida, plakala, lomila ruke, molila da je ne muči, ali je razabirala njegovu sreću i zanos, te se smirivala i ljubila ga, podajući se njegovu milovanju i cjelivajući ga. Razgovor, pjevanje i debatiranje o visokim temama — sve se nekud izgubilo. Kad bi počeli govoriti o čemu, sjetili se drame, koju su zajedno gledali ili slike, koju su zajedno promatrali, Sablin bi odjednom prekinuo taj razgovor.

— Kako si lijepa, Marusjo! Ne, ne, okreni se malo ovako. Kako je divan tvoj zatiljak; razbarušena još si ljepša. No, daj mi tvoje mile usnice. Ti se srdiš na mene zato? Što da radim, kad si tako lijepa!

I redali su beskrajni cjelovi; ona se morala okretati po njegovoj volji, a on joj obasipao cjelovima ruke, noge, grudi, pleća, dok ga nije strast toliko obezumila, da nije ništa znao. Za cijelo to vrijeme on je bio grub, odvratan, a ona... ljubila ga je. Nije mogla da mu ne dolazi. Osjećala je, kako ju on čeka i koliko žudi za njom. Znala je, da bi se mogao pretrgnuti i oboljeti. Nije htjela, da on trpi, pa će radije trpjeti ona i prinijeti mu sebe na žrtvu. I Marusja je dolazila k njemu, a nije osjećala, nije zapažala da više ne može strašću odgovarati na strast, pa da postaje hladnom i da ga time nagoni u srdnju.

Bio je jedan sat iza ponoći. Napolju oštra zima. Zapao je dubok snijeg, pa se od toga činilo vanredno tiho u stanu i u spavaćoj sobi, gdje je gorjela velika svjetiljka i oboje ih osvjetljavala. Ležali su jedno do drugoga. Ona u stradanju, gotovo bolesna, a on presićen i kao da mu je već bilo dosadno s njom.

— Zašto ti mene više ne ćeš? — prkosno je govorio Sablin. — Ja to osjećam. Ti si me prestala ljubiti.

— Saša, kako se ne stidiš? Što još hoćeš od mene, da ti dokažem svoju ljubav? Ja sam sva tvoja.

— Ali... nisi onakva, kao obično.

— Ne znam, mili. Možda nisam zdrava...

Odjednom oštro zvono u kuhinji prekine njihov razgovor. Tko bi mogao zvoniti? Služak je bio poslan u švadronu, i prije jutra nije se mogao vratiti. Netko nesamo da je zvonio, nego je i divljački udarao pesnicama u vrata i pokušavao ih provaliti. To su lupanje mogli čuti i u susjednoj kuhinji. Sablin skoči, brzo navuče hlače i tiho se u čarapama došulja k vratima. Slušao je, kako netko čas poteže za zvono, čas lupa i grozno viče, onako vojnički.

— Šerstobitov, čuješ li, djavole? Otvori. Važno za njegovo blagorodje. Zapovijed.

— Tko je? — upita Sablin.

— Ordonanc iz pisarnice, vaše blagorodje. Zapovijed. Uzbuna! Pukovnija se postrojava... Pobuna.

Sablin ne razmišljajući dalje, odsune zasun i otvori vrata.

Neki vojnik srednje veličine baci se na njega, pograbi snažnom rukom za grud košulje i vukući ga za sobom, potegne ga u sobe.

— Govori, vaše blagorodje, gdje mi je sestra? — začuje on hrapav, zasopljen glas, kad su u borbi prošli kroz blagovaonicu i našli se u kabinetu. Sablin prepozna Ljubovina.

Ljubovin ga odgurne od sebe i stane prama njemu. Bio je u kabanici, u izlaznoj odori i u kapi.

Na šum borbe istrči napola obučena Marusja. Ljubovin je opazi.

— A, — poviče on bijesno. — Dakle je istina! A, strvino! Djevojčuro prokleta! Oficiruša!

Na stijeni iza njega visio je štit s oružjem, a ispod njega Sablinov samokres s remenom. Ljubovin ga pograbi i uperi na Sablina.

— Skote, vaše blagorodje! Nitkove! Evo ti!

Pa ne gledajući, ispali i naglo izleti iz Sablinova stana.

Oblak dima bio je zastr'o Sablina, pa se Ljubovinu pričinilo, da se Sablin zanjihao i pao.

Marusja je gledala Sablina. Crte lice bile su joj izobličene, pune očaja i muke. Ispruživši ruke, baci se prema Sablinu.

— Saša, ti nisi ranjen! Čitav si! — Nije mislila ni o sebi ni o uvredi, koju joj je nanio brat. Mislila je samo o njemu. Samo da on bude čitav i nepovrijedjen! Sablin ju pogleda mutnim i rasijanim pogledom. Bio je blijed i nesabran. Strašne misli nagonile su mu se poput orkana glavom. Gledao je blijedu i propalu djevojku razbarušene kose u donjoj suknji i stezniku, kako ga gleda sa svom snagom ljubavi. Više mu nije trebalo njezine ljubavi. Svršena je priča, minuo je opojni san ljubavi. Ona je vojnikova sestra, od istoga je sloja podlih stvorova, od kojega su bile Vladja i Kitty... ona je tražila odnošaj, tražila je svojega p r v o g a. Doći će i drugi.

Bio je spočetka iz njezinoga tajanstvenoga inkognita sazdao čitavu veličajnu bajku, i uobrazio sebi, da je ona doista Pepeljuga. Naprosto divna djevojka. Ali je sada trebalo spasavati i nju i sebe. Što bi sve tamo mogao napraviti i nabajati Ljubovin? Pa i pucanj se čuo na stube. Mogu doći ljudi, odmah se može početi istraga, pa zato treba da Marusje ne bude ovdje, valja se od nje posve otkinuti, da nju ne uplete i da sebe ogradi. Ako Ljubovin i prisegne na to, da je zatekao Marusju kod njega, on se mora kleti, da kod njega nije bilo nikoga. Tako ga obvezuje viteška dužnost prema ženama uopće, a prema djevojci naročito.

— Marusjo, odlazi zaboga! Za čas mogu doći ovamo, — reče on.

— Za čas, za čas! A ti? Jesi li nepovrijedjen? Tane se nije okrznulo o tebe?

— Nije, nije... Evo ti šešira. Počešljat ćeš se kasnije...

Letjeli su po sobama. Ona je naglo oblačila suknju, bluzu, nabrzo se sama na ledjima zakopčala; bilo joj je neudobno, jer joj on nije pomagao

kao obično. Lica su im bila blijeda, a oči im bludjele.

— Idi, idi, zaboga! — govorio joj je on stišćući joj ruke.

— Do vidjenja, rodjeni! Bog te čuvao! Kako ću se bojati za tebe! Što će se još iz toga izleći?

Za sebe se ona nije bojala. Bila je na sve spremna. Već je davno svu sebe žrtvovala njemu, ne tražeći ništa od njega.

Poljubila ga je s toliko nježnosti, da ga je u srcu zazeblo. On pričeka, dok je sašla dolje i zalupila vratima. Posluhnuo, što se dogadja na ulici. Sve je bilo tiho.

Podje u spavaonicu, zatim u blagovaonicu, te naglo i oprezno pribere sve tragove iza zajedničkoga čaja i odstrani sve ženske tragove. Ušavši sa samovarom u kuhinju, opazi, da je glavno zaboravio. Kuhinjska vrata otvorio je Ljubovin širom. Ali na stubama i naokolo vladala je potpuna tišina. Povuče zasun na vratima, izlije vodu iz samovara, ogleda sve kutove, podje u blagovaonicu, pobere posudje, stavi na stol revolver, izvojac, krpe i počne čekati.

Za sve ovo trebalo mu je kakvih pet časova. Ali je bilo već i doba. Na glavnom ulazu prigušeno zazvoni električko zvonce.

LV

Ljubovin je bio uvjeren, da je ubio Sablina. Što valja činiti u takvim slučajevima? Ubio je po pravu. Za sestrinu čast. Treba to odmah prijaviti, treba da svi shvate, da je ubio u raspaljenosti i razdraženosti. U takvim slučajevima prisežnici uvijek rješavaju. Pravo iz Sablinova stana, još uvijek sa naredbenom knjigom, koju je ostavio u kuhinji, a sada uzeo sa sobom, otrči u švadronu. Švadrona je spavala dubokim, čvrstim poponoćnim snom. Ljudi su hrkali u svim varijacijama. Svjetiljke

su bile uvučene, pa je u švadroni vladala polutama. Dežurni je drijemao u kutu kod stolića pod svjetiljkom. Čuvari su sjedili na krevetima i sjedeći spavali.

Ljubovin pritrči k dežurnome. Bio je blijed, a oči mu naširoko rastvorene. Nalikovao je na pijanoga čovjeka.

— Gospodine dežurni, — reče nerazgovijetno, — ja sam, čas prije, ubio korneta Sablina. Vežite me!

No jedva je izgovorio te riječi, kad shvati, da je počinio nepopravljivu glupost. Riječi »korneta« Sablina napomenuše mu s nemilostivom očitošću, da je on v o j n i k, pa da mu ne će suditi prisežnici, nego vojni okružni sud, a možda i ratno sudište, da ga ne čeka čovječni sud, koji bi pohotno raskapao po Marusjinu srcu i donio odrešenje, nego okrutno časničko sudište, koje će se založiti za svojega i strijeljati Ljubovina. Sve je to Ljubovin osjetio onoga časa, kad je dežurni podigao prema njemu mutne, pospane oči i rekao: — »Kakve gluposti melješ. Jesi li pijan, što li?«

Jedino je spasenje, pomisli Ljubovin, da bježim. Nije vodio računa o tome: kamo i kud da bježi, naročito sada, kad je već priznao, a u Sablinovu stanu leži njegovo hladno truplo, ali zaključi, da mora bježati i Ljubovin izidje iz švadrone isto onako naglo, kako je unišao, izleti na stube, pretrči preko dvorišta i uskoči kraj zabezeknuta vanjskoga čuvara. Uostalom, ovaj je opazio u Ljubovina pod pazuhom knjigu, te nije pripisivao osobitoga značenja njegovu bijegu. Ta, ordonanc trči u pisarnicu.

Ljubovin je isto ovako, ne misleći ni o čemu, protrčao po pustoj i tamnoj uličici, koja je prolazila mimo vojarnu i tek kad je izišao na veliku, jasno osvijetljenu ulicu i opazio u daljini postajnoga stražara, uspori korak i podje mirno pločnikom, pokrivenim snijegom. Uvjerivši se, da za njim nema potjere, odluči da razmisli o svom položaju. Ratni sud

i strijeljanje ocrtavalo mu se jasno u mozgu, razboljelom od halucinacije. Vidio je vod pješaka, bijeli rubac, svećenika i mislio samo o tome. Tko će ga spasiti? Spasiti ga može samo Koržikov: on je nagnao Marusju na taj korak, on zapleo čitavo ovo ružno djelo, pa neka ga on i razmotava. Ljubovin je znao, da Koržikov ima stan na Kiročnoj ulici, na onom kraju, gdje zakreće prama Tavričkomu vrtu. Tamo je pred dva mjeseca njihova stranka, u propagandističkoj svrhi medju vojskom, uredila malenu štampariju i skladište obrazaca za vojsku. Tamo je sjedio Koržikov i opipavao pridošle vojnike, a u povoljnom slučaju utiskivao im u ruke listiće i brošure. Čitavo se skladište nalazilo u trima sobama. U prvoj je bio ured i prijamnica, u drugoj stajao stalak i ormarići s pismenima, u trećoj, malenoj sobici, stanovao je sam Koržikov. Imao je malen željezan krevet, s mekanom tankom strunjačom, željezni umivaonik nelijepa mirisa i velik stol, zapremljen bjelicama za vojsku sasvim nevina značaja. Brošure i proklamacije u vrlo malenoj množini nosio je Koržikov na sebi. Ljubovin je znao, da Koržikov radi noću, da liježe vrlo kasno, pa je bio uvjeren, da će ga ondje zateći. Glavno mu je bilo, da zamete svoj trag, da se sakrije, makar samo na neko vrijeme, da odgodi sav taj užas sudjenja i strijeljanja.

Vrata u kući, u kojoj je Koržikov živio, nisu se zatvarala. U dvorištu je stanovalo mnogo tipografskih i novinarskih radnika i prostitutkinja, pa promet noću uopće nije prestajao. Ljubovinov dolazak nije nikoga nagnao u čudo. Na prvi skromni znak zvona razabra Ljubovin za vratima mekane korake i začuje škripljiv i miran glas Koržikova:

— Tko je?

— Ja sam, Fjodore Fjodoroviću... Ljubovin, — tiho izusti Ljubovin.

Koržikov nije vjerovao. Ostavljajući vrata na lančiću, odškrine ih i tek kad se uvjerio da je dotista Ljubovin, pusti ga unutra. Koržikov je bio u svojoj nepromijenjenoj ridjoj odjeći sa svjetiljkom u rukama.

— Kako ste tako kasno izvoljeli? — upita Fjodor Fjodorović, kračunajući oprezno vrata i provodeći gosta u svoju sobu. Svjetiljku postavi na stol, sjedne na jedan stolac, a drugi ponudi Ljubovinu. Ljubovin ostane stojeći.

— Čas prije ubio sam korneta Sablina! — zadihano od uzbudjenja reče Ljubovin.

— Tako? Sasvim ste ga ubili? — mirno čupkajući bradu upita Koržikov takvim tonom, kao da se razgovor odnosi na najobičniji predmet.

— Sasvim, — jedva je mogao izgovoriti Ljubovin.

— Dobro. A zašto ste ga ipak ubili?

— Zbog sestre, Fjodore Fjodoroviću; bila je kod njega. Zatekao sam je kod njega u stanu.

— Pa što za to? Marija Mihajlovna ispunjavala je zadaću, koju joj je odredila stranka.

— To je podlost, Fjodore Fjodoroviću! — kipeći od negodovanja usklikne Ljubovin.

— Dopustimo, da je tako, — mirno reče Koržikov. — A što dalje? Zar samo romantičko ubistvo?

— Htio sam vas upitati. Kod vas tražim savjeta. Što će biti sa sudom? Ratni sud? Strijeljanje!

— Da, ubili ste, baćuško, časnika, svoga švadronskoga, svojega izravnoga, ili kako se to kod vas zove, neposrednog pretpostavljenoga. Zato vas, dakako, ne će pogladiti po glavici.

— Što da radim?

Koržikov ga oprezno pogleda malenim i umnim smedjim očima i reče:

— Govorite li vi sve to ozbiljno, Viktore Mihajloviću?

— O, bože, Fjodore Fjodoroviću!

— Kako ste samo sve to nanjušili?

— Ta ona je trudna!

— Tko? — upita Koržikov, a Ljubovinu se pričini, da mu je glas zadrhtao. Ali Koržikov nije mijenjao položaja, nego je jednako pogrbljeno sjedio na stolcu, čupao bradu i blistavim očima proučavao Ljubovina.

— Marusja?

— Nisam o-pa-zi-o, — protegne Koržikov. — A po čemu ste vi to zaključili?

— Već odavno pazim. Gotovo od ljeta. Kad smo stigli iz logora, ona se sva promijenila. Ostavila se učenja. Samo hoda i pjevucka. Poći ću, veli, u konzervatorij, na pozornicu, a čas blijedi, čas se crveni. Vidim, da su joj na pameti neke osobite misli. A meni ne govori ništa. Pitao sam jedan put, drugi put; umiljavala mi se, očaravala me, ona to umije, a sve vidim, da se mene počela bojati i kloniti me se. A ja onda kuharicu Mavru na ispitivanje.

— Malo podlo, — primijeti Koržikov, — zadara na policijski nadzor.

— Doznao sam samo to, da uvijek u petak, ..o šest sati, odlazi i ne spava kod kuće. Ona često i ranije nije kod kuće spavala. Do naše je kuće daleko i opasno. I tvornički narod. Spava kod tetke, ja sam to znao. No prošle nedjelje poveo se neki razgovor, za kojega je ona stajala. Odjednom problijedi sva, umalo ne pade i reče mi: — »Viktore, mene hvata muka«. I smuči joj se. Iza toga postade zamišljenom. U nedjelju sam počeo promatrati... vidim da ni licem nije ista, a struk joj okrupnio — i odmah sam shvatio. Samo nisam znao tko? Nisam pomišljao, priznajem, na Sablina. I nju sam i njega držao čestitijima. Danas sam se izmolio kod narednika. Pustio me. Približavao sam se u pet sati, a još nisam ni s tramvaja sašao, kad ugledam nju, gdje ide pločnikom. Kao da nije više ni bila ona. Nov šeširić, naheren na uho, koketno, oplećak posve nov, muf, a lice, unatoč mrazu, blijedo s bolnim izražajem... ide nekako nevoljko. Pustio sam je, sašao s tramvaja, pa za njom. Otišla je od kuće

na jednu vrstu daleko, počela se već približavati Staklenome i uzela izvoščika. Ja drugoga, pa za njom. Vozi se prama vojarni. Ne dovezavši se do vojarne, sidje, podje pješke i sve se ogledava. Skrene u ulicu, obidje kvartal, a onda odjednom u vežu i nestade je. K Sablinu. Komu drugome? Tamo je u prizemlju povozarska kuhinja, gdje stanuje Nijemac zborovodja s porodicom, u prvom katu Rotbek, a spram njega on. Rotbeka nema nikad kod kuće — to znam dobro. Dakle je kod Saše. Ja u švadronu. Vidim, njegov se služak razvaganio na krevetu stražarovu. Zapitam ga: »A što ti, Šerstobitove, nisi kod gospodina?« A on, gad, smije se. »Meni je, kaže, gospodin dao peticu i zapovjedio mi, da spavam u vojarni. Kod njega spava mamzel. Tako svakoga petka«.

— A znaš li ti, opet ću ja, kakva mamzel? — a on, rob prokleti! — »mene se, kaže, ne tiče. To je njegova stvar«. — Vidim, premda znade, možeš ga i zaklati, ne će reći... Odbubnjali smo mirozov, ja legao na krevet, pa mučio svoju muku. U noći ustanem, odjenem se, uzmem naredbenu knjigu i podjem k dežurnome. »Nevolja! Gospodin narednik su zapovjedili, da u pisarni prepišem zapovijed, a ja zaboravio; dopustite da podjem«. Pustio me. A ja onda u njegov stan. Dodjem, slušam. Tiho... Kao da nema ni žive duše. Mislim, da sam oko podrug ure prostajao na stubama. Postalo mi hladno. Noge mi se ukočile. Srce stalo udarati. No, mislim, ako udjem u stan, što onda? Što dalje? A tamo je — tiho. Čuje se čak kako u jedaćoj sobi odbija dvanaest sati. Nato počeh zvoniti. Pritajili se. Ne otvaraju. Kucam. Vičem. Naročito sam promijenio glas i po vojnički stao psovati Šerstobitova. Ovakav, pa onakav, otvaraj! Službeno, velim, zapovijed. Uzbuna, pobuna! Čujem, o n stoji za vratima. Tiho diše. No, nije izdržao.

— »Tko je?« zapita. Ja vičem: »ordonanc iz pisarne. U gradu je pobuna«... Zasun je odma-

knuo. Stoji u samoj košulji i hlačama. Vidi se, spavali su. A, možda je sada i sâm. Ja se bacim na njega i odvučem ga u blagovaonicu. A tamo Marusja, sva raskuštrana, u donjoj suknjici i stezniku. Bijedna, nesretna. Ja se obezumim. I upravo, kao da me je djavo džagnuo u rebra, na stijeni opazim njegov nikelirani revolver kalibra Smith i Wesson; objesio ga očito onamo, kad se vratio sa službe. Uzmem i opalim... On pade, — zadihavajući se izgovori Ljubovin i klone na stolac.

— Tako, tako, — reče mirno Koržikov. — A što je bilo dalje?

— Onda sam pošao u švadronu i prijavio se.

— Kako? — reče Koržikov, i opet se u njegovu glasu osjeti neki nemir. — Ovo, druže, niste trebali učiniti.

— Znam i sam, — tiho reče Ljubovin, — spopala me takva glupost.

— No, dalje, — reče Koržikov.

— Kako sam rekao, vidim da dežurni ništa ne shvaća, nego samo izbuljio oči, pa gleda, našto sam se ja dao u bijeg... i k vama.

— Dalje.

— Upravo sam to ja vas htio zapitati: što dalje? — reče očajno Ljubovin. — Očevidno sud, strijeljanje.

Koržikov ustane sa stolca i podje po sobi. Stane prama Ljubovinu i mirno reče: — »Da, sud. Strijeljanje. No do strijeljanja možda i ne će doći. Ima olakotnih okolnosti, ali prisilnoj radnji se ne ćemo ukloniti«.

— Što dakle da radim? Naučite me.

— Treba iščeznuti, — reče Koržikov počevši iznova hodati po sobi.

— To jest, u kojem smislu? — blijedeći upita Ljubovin.

— U doslovnom, druže, u doslovnom, jer bi ipak moglo doći do strijeljanja. Ali tako, da nitko ne vidi. Tijelo da se ne nadje. Mariju Mihajlovnu treba spasiti.

Ljubovin poblijedi kao krpa. Sav se tresao od nutarnje, teške vrućice. Koržikov je stajao pred njim, gledajući ga sa zanimanjem i prezirom.

— Na posao dakle! — odjednom naloži on surovo. — Svlačite se!

— Što? — prošapće Ljubovin.

— Svlačite se, velim vam. Skidajte kabanicu. Da, no! Ne možete. Pomoći ću vam ja. Samo brzo. Prije zore valja sve da se svrši.

On pomogne Ljubovinu skinuti kabanicu i baci je u stranu. Onda prihvati sablju.

— Kako je to glomazna stvar! Ne ćemo je lako uništiti. Zar i s brojem?

— Da, s brojem, — prošapće Ljubovin. Izgledao je satrven.

— Skidajte rublje, — opet će surovo Koržikov, — na rublju je takodjer žig.

— Fjodore Fjodoroviću. Što to radite? Zar odmah? — tresući se zapita Ljubovin.

— A da što ste vi mislili, druže?

— Smrt, — prošapće Ljubovin.

Koržikov izvadi iz ormara par rublja i dobaci mu, zatim pogleda iza prevjese, gdje su visjele hlače, kaputi i prsluci, te izabere jedno odijelo.

— Oblačite se! — reče. — Ogrtač i kaput uzet ćete moje. Zagranični pasoš pripravit ću vam odmah. Otputovat ćete u Švicarsku, u mjestance Gertenstein, k drugu Burjanovu. Vlak odlazi u šest sati ujutro s varšavske stanice. Sada ste drug Stanislav Leščinski, Poljak iz kovenske gubernije, bravar. Ostriženi ste doduše sramotno, vojnički. Ali vam lice ne izgleda vojničko. Jeste li razumjeli — još danas da ste otputovali! A jezik natucajte poljski, ili još bolje: šutite. No, jeste li gotovi?

— A što će biti Marusjom? — zapita Ljubovin ponešto ohrabren.

Koržikov se ponosno uspravi i ravno pogleda Ljubovinu u oči.

— O Mariji Mihajlovnoj izvolite ne voditi brigu i ne uzrujavati se. Za nju ne će biti nikakove sramote.

— Što ćete učiniti? — upita Ljubovin.

— Ja ću Mariju Mihajlovnu uzeti za ženu.

— Ali . . . Ona je trudna, — prošapće Ljubovin.

— Baš zato ću se s njom i vjenčati, — ponosno reče Koržikov i gordo se uspravi, ponizujući Ljubovina pogledom.

LVI

Sablin ustane i polagano podje da otvori vrata. Osnova, kako će objasniti ispaljeni metak, sazrela je u njegovoj glavi. Glavno je da ispita, što je Ljubovin mogao reći i gdje je. Na stubama je stajao pukovnijski dežurni, mladi časnik, kornet Valujev.

— Zar si ti živ? — reče on smješkajući se glupo i zagrižljivo.

— Kako vidiš, — odgovori Sablin. — Izvoli ući k meni. Što se dogodilo? Čemu tako kasno? Hoćeš li čašu crvena vina?

Prodje s Valujevim u blagovaonicu, dohvati dvije čaše i bocu, te natoči vina. Vino postavi namjerice kraj revolvera i kraj krpa. Opazi, kako je Valujev požudno promatrao samokres.

— Dakle o čemu se radi? — zapita Sablin.

— Pa, vidiš i sam . . . Glup dogodjaj! Ovaj čas je dotrčao narednik Ivan Karpović i dežurni od druge švadrone i javili mi, da te je maločas ubio u tvom stanu vojnik Ljubovin.

— Lijepo! — reče smiješeći se Sablin. — Došao si dakle da pozvoniš na vratima ubijena čovjeka? A tko bi ti otvorio, da sam ubijen?

— Vidiš, na to nisam ni mislio. Držao sam, da su vrata otvorena.

— No, dobro. A zašto bi me Ljubovin ubio? Samo onako? Gdje je Ljubovin? Jeste li barem uhvatili i zatvorili toga gada?

— U tom baš i leži nevolja, što nismo. Pomisli samo: uletio je napola lud, proderao se, da te je ubio i iščeznuo. Djavo bi ga znao, gdje je sada. Utekao je.

— Kakav idiot! — reče Sablin, srčući vino iz čaše. — Jelda, ovo vino je divno? Dobio sam ga od Paltova. Njemu ga je brat dovezao. Pravi bordeaux. Hajde pij! Ipak je ovo glup i smiješan dogodjaj. Moram ti reći, čekao sam jednu osobu. No. Prevarila me, obećala, pa nije došla. Postalo mi dosadno. Htio sam čitati, ali nisam mogao. Sjetio sam se, da iza posljednjega pucanja nisam dao revolver čistiti. I odlučio sam, da ga sam očistim. Upravo sam ga razložio. Na kuhinji je netko pozvonio. I zakucao. Pošao sam, da otvorim. Ulazi Ljubovin s naredbenom knjigom. Bio je nekako čudan. Kao da je šenuo umom. Govorio mi o nekoj pobuni. Zatražio sam naredbenu knjigu. Kad tamo, a ono nema nikakve naredbe u njoj. Posljednja je bila, da treba poslati zbog popravka odore. I zapitao sam ga: — Što je to, Ljubovine? — našto sam se mašio za revolverom, ali sam ga, ne znam ni sam kako, tako nespretno primio, da je odapeo i eno vidiš, kamo je tane pogodilo. Umalo nije mene zahvatilo. Nato se Ljubovin dao u bijeg, vičući: ubio ga . . . ubili ga! Eto, to je čitava ta glupa historija . . . Dakle, veliš, niste našli toga podlaca?

— Nismo. U tom i leži sva nevolja, da mu se sasvim zameo trag. No, kako mi je to milo! Idem odmah da javim barunu, jer je vrlo nemiran.

— A tko je njemu rekao?

— Pa narednik je javio Gricenku, a Gricenko telefonom zapovjedniku. Uznemiren je starčić.

— No, pa idi. Ali prije ispij vino za moje čudesno spasenje od smrtne opasnosti.

— Do vidjenja dakle i laku noć!

— Hvala. I tebi isto tako. Reci barunu, da ću sutra podnijeti prijavu. Sve po propisu.

— Dakako. Laku noć!

Sablin isprati Valujeva, zatvori vrata i podje u svoju sobu. Svuče se, protegne, legne u hladnu postelju, utrne svjetiljku, povuče pokrivač preko glave, zatvori oči i odmah se pred njim pojavi lik Ljubovina s bijelim od mržnje iznakaženim licem i začuje strašne riječi, koje su ga sramotile: — »Skote! Nitkove!«

Tako je, eto, pogrdio njega, tako nazvao njega, časnika, prosti vojnik. Što će biti s njim? Ostat će u životu i istirati tragove svoje uvrede laganjem, vječnim laganjem.

Sablin odbaci pokrivač s glave, otvori oči i počne zuriti u tamu. Sjetio se baruna Korffa, koji se lanjske godine u logoru ustrijelio, i onih razgovora, što su ih tom prilikom raspreli Gricenko, Macnev i Kislov. Živjeti je teže, negoli umrijeti, ali ni umrijeti nije lako, kad je život prekrasan. Prošle subote, umoran od Marusjina milovanja, razočaran i izmučen, pošao je na klizanje u Tavričkom vrtu. Tamo je bila barunica Wolfova sa svojim kćerkama, Vjerom i barunesom Sofijom, koja se pred godinu dana udala za bogata vlastelina. Klizali su se i sanjkali s brežuljka. Vjera je bila divna. On je Vjeru gledao sasvim drugim očima, negoli Marusju. Marusju je već od Lahte u mislima razodijevao. Pod prostim i skromnim odijelom trudio se da otkrije prekrasne linije njenog mladoga tijela. Težio je za tim, da je dobije. A sasvim je drugačije osjećao, kad je gledao Vjeru Konstantinovnu ... — U jeseni proveo je kod njih na imanju dva dana; išao je s Vjerom Konstantinovnom na šljuke. Vjera je bila u visokim čizmama, hlačama, uskima u koljenu i širokima u bokovima, u dugačkom, sivom lovačkom kaputu i mekanom sivom šeširu sa zelenim perom. Činila mu se nižom, a bila je graciozna u muškom odijelu. Zaljubljen u Marusju, Sablin ipak nije mogao, da ne opazi ljepotu Vjere Konstantinovne. No ipak, unatoč blizini ladanjskoga života, zajedničkih lovova, izleta, doručaka na travi, ni jedanput nije o njoj zlo pomislio i u mislima je nije razodijevao. Marusja ga je molila, da joj bude prijateljem i drugom, dok Vjera Konstantinovna nije o tome ništa govorila, no bila mu je drugarica.

Zašto? ... Jer su bili iz istoga društvenoga kruga.

Prošle subote, poslije klizanja, Wolfovi su ga pozvali na užinu. Poslije užine ostao je kod njih. Vjera Konstantinovna otišla je na baletni sat; spremao se veliki društveni balet, pa je uzimala lekcije, da bi mogla sudjelovati. Sablin je ostao s barunesom Sofijom. U blagovaonici je bilo polutamno; sjedili su u kutu i medju njima se raspreo kliski razgovor, pun nedogovorenih fraza, na kakav se razgovor osmjeljuju mlade dame s muškarcima, koji im se svidjaju i koje one smatraju slabo iskusnima u stvarima ljubavi. Sablin je izgledao kao Chield Harold. Bio je tmuran, razočaran. Marusja ga nije zadovoljavala. Njezino divno, aristokratsko tijelo bilo je odviše siromaški odjeveno. Rubenina je bila gruba, prosta. Pepeljuga ostajala je predugo Pepeljugom i počela je dojadjivati. On se sjeti, da mu je isto tako dojadila i Kitty i da ju je unatoč vatrenoj strasti i silnoj uzajmičnoj ljubavi ostavio tako prosto i lako ... Sablin je govorio barunesi Sofiji o ljubavi s ogorčenjem i odvratnošću. On je gledao u ljubavi samo udovoljenje senzitivnosti, iza kojega nastupa naglo zasićenje i hladnoća. On je nabacio i dovoljno jasno ocrtao opjevani lik Kitty i lijepim potezima nabacao prozirnu silhuetu tajanstvene Marusje. Barunesi Sofiji nagovijesti, da je iskusan u ljubavi, da je doživljavao romane i da ima pravo govoriti o ženama grubo, držati ih prekrasnim, ali od muškaraca nižim bićima.

— Sve je to zato, mili Aleksandre Nikolajeviću, — reče barunesa Sofija, — jer vi nikako ne poznajete žene, ne poznajete ljubavi i zato tako grubo sudite. Ono, što ste vi osjećali i što vi znadete — nije ljubav. Ljubav vam može dati samo žena vašega kruga, žena obrazovana, svjetska, tankoćutna i samo u braku, što ga Bog u crkvi blagosivlje.

— Oh, opet taj brak! — dosadno reče Sablin. — Zašto se ne bi moglo ljubiti slobodno? Nego odmah brak, miraz, sva ona malomještanska sitničavost svadbenih običaja, tetošenje nevjeste, a onda zajednička spavaonica, dvije postelje jedna do druge, djeca, peleni, zamazanost, kakva je u tom poezija? Sama proza!

— Vi govorite tako samo zato, jer svega toga ne poznajete. Malomještanske sitničavosti svadbenih običaja nema, zato jer ih malomještani ne čuvaju i ne znaju. Nego ima dirljivo čisto izagaranje djevojke, koja se sprema da svijesno postane ženom svoga muža i materom njegove djece. U zajedničkoj spavaonici nije prostota i razvrat, kako vi to vidite, nije spajanje tijela, nego spajanje duša. Kako je dirljivo probuditi se noću i čuti tiho disanje ljubljena čovjeka i znati, da je on tu, do tebe. Lijepa svjetska djevojka znade, da mora uvijek biti prekrasna i vjerujte, unatoč blizini njezinoga tijela, ona je tijelom daleko, ali je dušom blizu. U tome i leži dirljivost braka medju ljudima višega sloja, ljudima jednakih shvaćanja.

Sablin se sada sjetio toga razgovora. Zamislio je u duhu svijetlo-modru spavaonicu, golem, po čitavoj sobi svijetlo-siv, s modrim cvijećem i vijencima meki sag, dva kreveta od karelske breze, meke naslonjače, stoliće, niska vrata s neprozirnim staklom, što vode u budoar, a do sebe barunesu Vjeru Konstantinovnu u lakom rublju i čipkama. On se protegne i osjeti, da je barunesa Sofija imala pravo — to je bilo nešto toliko različito od Kitty i od Marusje! Možda uistinu nešto duhovno, velebno, gdje senzibilnost lebdi nad zemljom, leprši u nebo.

Pa do toga bi moglo i doći, — pomisli on. Česti pozivi na užinu, blagonaklonost kneginje Rjepnine prema njemu, sve je to pripremanje za to, da bi ga svezali brakom s Vjerom Konstantinovnom.

Lik prekrasne barunese sa zlaćanim uvojcima i nježnim crtama smiono otvorena lica, iskrsne pred njim...

No, može li on sada poći da zaprosi ruku barunese poslije svega, što se dogodilo i poslije onoga, što mu je prosti vojnik dobacio u lice? Što da radim? Bože, što da radim?! Zar je doista jedini izlaz iz svega ovoga, da uzmem revolver i da se sam ustrijelim?

»Poradi moje smrti ne krivite nikoga. Ja odlazim iz života zato, jer ne mogu s neopranom uvredom ostati u njemu, a oprati je nikako ne mogu...«

Dobro, dakle! — reče Sablin i sjedne na postelju. Duga zimska noć stajala je iza prozora, koji se slabo razaznavao kao siv četverokut iza spuštene zavjese.

Dobro. Ja sam se ustrijelio. Ostavio sam pismo. Ljubovin uvjerava, da me je on ustrijelio. Vodi se istraga i nalaze Marusju. Ja sam ponosno otišao iz života, a svu težinu svoga grijeha ostavio sam da nosi ta slaba, prekrasna djevojka... Je li to časno? Blagorodno?

Kornet Sablin! — reče on strogo sam sebi. Znate li vi, što imate da uradite? Morate se oženiti zavedenom djevojkom!

Sasvim prebijen, klonuo je na jastuke. Da se oženi sestrom prosta vojnika! Kakvi su njeni rodjaci? Može li on ostati u pukovniji iza ženidbe sa sestrom vojnika, koji je tvrdio, da ga je ubio. Jasno je dakle, zašto se ženi. Vojnik je zatražio i on se ženi »djevojkom, koja ima prošlost«... Zar

*

to ne će biti za Marusju još veća uvreda? No, dobro. To će potrajati samo jedan čas, a pred njim je dug i sretan život u saznanju ispunjene dužnosti. On ju je oskvrnuo, on i očistio. Marusja je tako divna. Zar ju on nije prije nekoliko trenutaka držao aristokratkinjom i božicom, koja se spustila do njega? Zar ona nema malene ruke s otmenim žilicama? Zar joj nisu vitke, upravo klasički lijepe noge? Nije li ju malo prije nazivao Dijanom, nije li obasipavao cjelovima njezino fino mramorno tijelo? Da li se ona izmijenila, što je izbilo na vidjelo, da je sestra prostoga vojnika? Nisu li joj se na carskom mirozovu divili Macnev i Gricenko i željeli je imati u pukovniji?

Da, takva je ona! Ali ona ima i rodbinu. Ima brata, koji je njega nazvao nitkovom i skotom. A imat će još koga: mater, oca...

Svadba u pukovnijskoj crkvi. S njegove strane su svatovi: knez, grof, barun, samo Rotbek je bez titula, a sa strane nevjestine: — vojnik Ljubovin, pisar druge švadrone, izvoščik, trgovački pomoćnik, ne znam, šta je. Ali se svadba može jednostavno izvršiti. Iz pukovnije se doduše može otići, ali od rodjaka ne može. Dodje Ljubovin poslije službe. Brate! Njega ne možeš otjerati. Pa i ona. Ona je lijepa sada, dok je u cvijetu, a kasnije? Zapustit će se, udebljati se, svi nedostatci odgoja izbit će na javu, pa to onda ne će više biti život, nego vječito stradanje.

Ne, bolja je smrt, nego takav život.

Neko je vrijeme Sablin ležao bez misli, prepustivši se nirvani. U njemu se razvijao nutarnji proces, ne dodirujući se mozga, ne izazivljući predodžbi i misli. Krv je govorila. I sve ono, što je govorila, izlilo se u prostoj i jasnoj odluci: — ne treba ništa. Ni smrti, ni svadbe. Ne treba više ni Marusje. Sva briga treba da je u tome, kako da se ukloni Ljubovin. Može se i ubiti. Izazvati ga na oštrinu, na uvredu i ustrijeliti ga kao psa. Onda

će biti spašena i čast. Onda ne će više biti okaljana ni pukovnijska odora: — ubio je uvreditelja. A da Marusju zaboravi i prekine ovaj lijepi roman? Kako će se on sada s njom gledati, kad medju njima bude uvijek stajao razjareni vojnik i kad budu padale uvrede? Ne može se, ne može... Ona je svjedok njegove sramote — ona mu je sada na teret i on se više ne će sastajati s njom. Ako se ona obrati na njega za pomoć — no, dakako, udat će se za koga god i zamoliti za miraz — on će joj milostivo platiti. Ta u nižim slojevima to se često dogadja, jer kod njih »djevojka s prošlošću« nije nikakova nesreća, samo neka bude »djevojka s mirazom«...

Ne, Marusja nije takva, — reče u njegovoj nutrašnjosti neki glas, ali ga je on zatomio i nije poslušao. Krv je diktirala svoje vladalačke odluke zapovjednim tonom. Ljubovin se mora maknuti s puta, makar za to trebalo posegnuti i za ubistvom, jer je on onaj »bijesni pas«, kojega valja ustrijeliti. S Marusjom valja svakako prekinuti i predati se društvenim nasladama, čistom nesebičnom udvaranju Vjeri Konstantinovnoj i svu ovu epizodu obratiti u šalu. Ta to je sve bilo izvan »njihova kruga«.

Sablin nije lako došao do te odluke. Dugo je ležao na ledjima, izvalivši se na jastuke i misleći svoje misli. Pričinilo mu se pače, da sniva neki čudnovati, zamršeni san, ali to nije bio san, jer je ležao otvorenih očiju, pa su ono, što mu se činilo snom, bile njegove misli, pretvorene u likove.

LVII

Saša Sablin ima četiri godine. Ima prekrasnu, ali neprekidno bolesnu mamu, koju on gotovo i ne vidi i koja mu se čini nekakvim božanstvom; ima i oca, koji je uvijek na putovanjima. Golem stan.

Lakaji, sobarica, služinčad, koja tiho brza po sobama, guvernanta i dadilja. U predsoblju stoje dva vojnika, svaki dan od druge pukovnije; do njih je u sobi za primanje dežurni pobočnik.

Saša zna, da je to zato, jer je njegov otac znamenit general Sablin i što oni imadu svoj grb — zlatnu sablju na modrom polju. U očevu kabinetu vise tamni i strašni portreti — to je tatin tata i tatina mama, i opet tatinog tate tata. Ima ih mnogo. Svi su mračni, strašni. Dežurni pobočnik, vojnici, koji sjede u predsoblju i koji zaudaraju, sobarica, dadilja i mademoiselle, nemaju grba sa zlatnom sabljom, a nemaju ni portreta tatinoga tate. Oni su — prostaci. Zabranjeno je s njima i govoriti.

Naredni dojam njegova djetinjstva, kad mu je bilo već osam godina, bila je očeva smrt i njegov pogreb. U gostinskoj sobi stajao je golem lijes, prekriven zlatnim brokatom. Naokolo su bili poslagani zlatni jastuci s pričvršćenim ordenima i tatinim zvjezdama. Iz lijesa su se vidjeli okrajci gustih zlatnih epoleta, modra vrpca i gazom prekriveno lice. Kraj lijesa su nepomično stajali časnici i vojnici. Maleni Saša bio je ispunjen ponosom, što tako okružuju i čuvaju njegova mrtvoga tatu. Povrh toga pamti on još glazbu i beskrajne redove pješaštva i konjaništva, koji su pratili tatin lijes.

— Mama, — pitao je mamu, — jesu li sve to tatini vojnici?

— Tatini, — odgovorila mu mati, — imao ih je još mnogo više.

Bilo mu je osam godina, a poznavao je već pukovnije. Sve stijene u stanu bile su pokrivene slikama, koje su prikazivale vojsku: — bitke, prizore na utvrdama, parade, ceremonije. Saša ih je volio gledati. On je imao svoje vojnike. Čitave pukovnije, zborove, armije. On ih je volio tako razmještati, kako doista i moraju stajati. Katkad je dolazio tata, gledao njegove vojnike i govorio: — »Kod tebe je, brate, djavo bi ga znao, kakav postroj. A gdje je narednik? Zašto je žalonerni dospio u prednju vrstu? Kakav si mi ti to...« — i tata mu je sam razmještao vojnike i pokazivao mu, gdje mora biti satnijski zapovjednik, gdje časnici, gdje narednik.

— Na ravnju, brate, pripazi. Ravnja da bude što točnija. To ti je, brate, važna stvar, ta ravnja.

— Tata, hoću li ja biti časnik?

— Svakako.

— A, ako ja tata ne ću da budem časnik?

— Ne možeš da ne budeš, brate. Svi su Sablini bili časnici. Što su civili? Civili nisu ni ljudi.

Sa devet godina pjevušio je Saša pjesmicu, što su ga naučili kadeti, koji su dolazili da se s njim sigraju:

Gradjanskih ja ljudi ne volim,
Nazivam ih uvijek babama,
Pa i sama baka moja stara
Tukla ih je već i papučama.

Saša je bio uvjeren, da je to istina i da je baka doista mogla papučama tući gradjanska lica. Kad su mu donijeli nov kaputić, on je ozbiljno rekao materi:

— »Mama, ja ne ću da nosim kaputić. To je civilna odjeća«.

Sa devet godina ušao je u vojnu školu, koja je bila privilegirana osobitim pravima. Taj privilegij nije se razabirao po tom, što bi se u njoj učilo bolje, ili što bi naučna osnova bila šira pa bi se ona time ponosila. Naprotiv, ovamo su skupljali sve one pitomce iz drugih škola, koji su loše učili, no kojih su roditelji mogli plaćati višu školarinu. Kadeti ove škole ponosili su se time, što su nosili modre hlače, crveno remenje sa crnom prugom i spremali se za konjaništvo, a služiti u konjaništvu

značilo je izdići se iznad drugih. Pješaštvo, topništvo, inženjerska vojska — to je bilo nisko, nedostojno, gotovo se preziralo. Dašto, ne u tolikoj mjeri, u kolikoj gradjanske škole.

U učilištu se, pod satom o staroj povijesti, govorilo o rimskim konjanicima i uvijek se isticalo njihovo golemo značenje, pa i to, da su equites bili viši sloj staroga Rima. Govoreći o srednjim vijekovima i opet se isticalo, da su se konjanici — vitezovi! — izdizali iznad svih, pa su ih okruživali pješaci vazali, koji nisu imali prekrasnih viteških tradicija.

Sablin je rastao kod kuće. Tamo je bila boležljiva mati, bezumno zaljubljena u njega. U učilište dovozio se u elegantnom jednopregu, a u učilištu se družio samo s onim dječacima, koji su imali isto takove kasače i koji su se zanosili za službom u konjaništvu.

Prezir prema gradjanskim licima povećao se u učilištu. Kakva su im samo smiješna imena nadjevali kadeti: — civilist, bogac, kikla, jarebica... i kakve su sve stihove o njima pisali!

Uostalom, i tu je bilo izuzetaka. Oni dječaci, koji su učili u carskom liceju ili pravnom učilištu, uglavnom su se isticali nad općom gomilom gimnazijalaca, koju su prezirno nazivali »modrom govedinom«...

Mati ga je znala očuvati od razvrata, koji je vladao u višim razredima, gdje su mnogi mladići imali svoje milosnice i time se otvoreno hvalili. Bolesti, skopčane s razvratom, nisu smetale mladićima, pa se poseban odio bolnice nazivao »kavalerijskim«.

Sašu je od toga spasila mati. Ona je svojim golemim uticajem i moralnom čistoćom izradila to, da se mladić bojao razvrata, te mu se instinktivno uklanjao. Mati je htjela u njemu odgojiti »čovjeka« i razviti blagorodne naklonosti, ali nije mogla svladati od kolijevke ucijepljenih njegovih pojmova

o klasnoj razlici medju ljudima. U učilištu i kod kuće Saša je naučio obožavati Cara i ljubiti Rusiju. Ali kakvu Rusiju? Prezirao je rusko selo i ruskoga seljaka, prezirao, pa je prema njima prilazio s visoka — to je bio crn narod, sposoban samo za težak posao. Oni, koji su se iz toga naroda uspinjali svojom darovitošću na vidnija mjesta, samo su kao izuzetak potvrdjivali pravilo: da prostom narodu pripada i prosto mjesto. Sablin je ljubio onu Rusiju, koja je prodirala u Evropu i koja je u danima njegova djetinjstva zapremala prvo mjesto u svijetu. Car, njegova vojska i mornarica predstavljali su onu Rusiju, koju je obožavao Sablin. On nije ljubio ljude, nego vojnike i časnike. Armija je za njega bila sve.

U učilištu je znao imena, brojeve i vlasnike svih konjaničkih pukovnija; znao je, tko nosi kakove značice, znao je pače, koliko od prilike ima pješačkih divizija ruska armija.

Iz učilišta ušao je u konjaničku školu. Ono, što je mnoge pitomce mladjih razreda dovodilo do istupanja iz škole, do samoubistva, položaj bespravne zvijeri, koja mora plaziti pred »kornetima«, koji mu se izrugavaju, bilo je za Sablina nešto sasvim normalno. U tom ponižavanju gledao je on svoje uzvisivanje, jer je znao, da će za godinu dana i on sam biti kornet i da će se isto tako podsmijevati zvijerima. Uostalom, prema njemu, Sablinu, i korneti su se drugačije ponašali. On je bio »dobro zvijere«.

— Zvjerko, pokažite svoj talenat? — govorili su mu u pušionicama »blagorodni korneti«, i Saša je pjevao i plesao. Bio je dobar gimnastik, odlično je počeo jahati — a to je sve, što je bilo potrebno. Bio je bogat i položaj »zvijeri« bio je za nj lak.

U školi postale su još većima i debljima pregrade izmedju »nas« i »njih«.

Sablin doskora opazi, da »nas« ima malo. »Mi« — bijaše samo garda, pa i ona ne cijela.

Bilo je pukovnija, sa časnicima kojih su se družili, sastajali, prijateljevali, ali ih nisu držali »svojima«. Armijsko su konjaništvo priznavali, ali nipošto čitavo. Tek nižegorodsku dragunsku pukovniju smatrali su potpuno svojom. Sablin je već u školi opazio, da će morat živjeti u malenu krugu ljudi, gdje svi jedan drugoga poznaju, u krugu, koji okružuje cara. Taj svijet je imao svoja pravila i tradicije, pa je bilo glavno izučiti ta pravila i tradicije i živjeti prema njima, a sve je ostalo bilo neznatno. On je doskora shvatio, da ga to, što on, Sablin, ulazi u sjajnu gardijsku pukovniju, čini višim od mnogih. Shvatio je, da je on, kadet, iznad časnika pa i samih generala.

— A, Sablin! Saša! — govorio bi mu u teatru ili na plesu kakav ugledni general i pružao ruku, a ne bi opažao staroga pukovnika, koji bi do njega stajao u pozoru i gledao mu u oči. Sablin je znao, da tako i treba — zato, jer je on bio »naš«, a onaj je drugi bio »njihov«.

Saša je čuo, kako je njegova stara bogata tetka, dogovarajući se s materom, koga valja pozvati na srebrni pir, o nekom starom zaslužnom počasnom generalu rekla: — »No on je od služničke porodice, pa ga ne ću ni zvati. Njegov je otac bio narednik u satniji mojega oca«.

Za Sašu je stalež bio sve. Medjutim je on živio u ono doba, kad je život odlučno rušio staleške pregrade, a na čelu toga rušilačkoga pokreta stupao je car i veliki knezovi. U strogo omedjeni vojnički okoliš nastojali su da se pusti drugi, nevojarnički elemenat. U gardijskoj izmajlovskoj pukovniji, gdje je satnijom zapovijedao carski pjesnik veliki knez Konstantin Konstantinović, bile su udešavane literarne večeri: »Izmajlovska razonodjenja«, na kojima je stalnim počasnim gostom bio »gradjanski« pjesnik Majkov. Poštovani starac sijede brade, u prostu crnu kaputu, okružen časnicima, čitao je svoje stihove...

Veliki knez, vrhovni zapovjednik, sa svojim načelnikom stožera, generalom Bobrikovim, organizirali su vojnička predavanja za časnike u okružnom stožeru.

U to vrijeme razvijao je svoju djelatnost pedagoški muzej u Solnom gradiću; tamo su se priredjivala predavanja za vojnike gardijskoga zbora, a kao predavači bili su pozivani mladi časnici iz svih pukovnija. Pravili su se nekakvi pokušaji, da se podje novim putom od vježbe k odgajanju — »od gospode i ljudi — k časnicima i vojnicima«. Ali su naišli na tvrdu stijenu medjusobnih razlika i na neshvaćanja. Darovitih predavača nije se našlo. Predavanja su nosila posve slučajan nesistematski karakter, te nisu mogla zainteresirati ni vojnika ni časnika. Doskora su se prevratila u vršenje dosadne točke programa, za koju su se časnici nebrižno spremali. Vojnici su na predavanjima spavali. Njima se činilo besmislenim mijesiti blato i hodati po šest, po osam vrsta u postroju samo zato, da bi slušali predavanje od jedne ure o posve slučajnoj temi. »Gospodska zabava« — govorili su. A medjutim je vojnička literatura na sav glas objavljivala, da je armija — škola za narod. Tražili su obvezatno predavanje pismenosti, razvijanje vojnika, ali dalje od azbuke, čitanja i pisanja nisu ni išli. Armija nije mogla ispunjavati toga posla: nije bilo učitelja. Svi ti pokušaji tresli su starim osnovicama surove nepomične discipline, pokornoga ispunjavanja pa i najglupljih zapovjednikovih odredaba; probudjivali su sumnje i pitanja, ali nisu na njih davali odgovora. I u Sablina su nikla pitanja i sumnje, ali »ono glavno« nije kod njega bilo pokolebano. Kasta je ostajala kastom. Mladež kod Martove bila je zanimljiva i privlačiva onako, kako su privlačiva nova mjesta na šetnjama, ali ona nije davala nutarnje sadržine: zadavala je pitanja, ali nije na njih odgovarala, kritizirala je, katkad i žigosala ranjava mjesta, ali nije imala ništa

pametno da dade u zamjenu, nije mogla izliječiti rana i ograničavala se na apsurde, na posve neprihvatljive lozinke i želje. Treba urediti tako, da rata ne bude nikada — govorila je, no Sablin je na školskoj klupi doznao i s materinim mlijekom usisao, da je rat neizbježiv. Sada, doskora, za mnogo godina ili u dalekoj budućnosti — bit će rata. Jedino sredstvo, da se zadrži približavanje rata on je razabirao u silnoj vojski i u neprekidnom pripravljanju na rat. Toga se uvjerenja nije mogao osloboditi. »Dolje s vojskom!« — govorili su mu. No vojska je za njega bila sve. »Dolje s vojskom« — značilo bi uništiti vojnu okolinu, u kojoj je on živio, uništiti njega samoga. On je vidio, kako je propala i kako se razbila vlasteoska okolina: romani Turgenjeva i Gončarova činili su se sada već nemogućnima, ali on nije osudjivao u njima opisani milieu, nego mu se klanjao, jer je to bio milieu njegova oca, njegova djeda, njegovih predaka. On je taj život držao lijepim, a još ljepšim smatrao je vojnički život, pa bi za njega »dolje s vojskom« značilo, da treba uništiti sebe, svoju pukovniju i sve, što je od djetinjstva obožavao. Mladež gospodje Martove zanimala ga je, ali mu se činila opasnom i štetnom, pa se je s njom uhvatio u koštac.

Osobito oštri okviri bili su u odnosima prema ženama. Ako su se muškarci u društvu, u kojemu se kretao Sablin, zatvorili u posebnu kastu, to su se i žene dijelile na »svoje« i na »tudje«. Pred svojima klanjali su se viteški. Ismjehivali su im se doduše, osudjivali njihove sitne strasti i nedostatke, ali su o njima uvijek govorili s velikim poštovanjem. Sablin je dobro pamtio, kako mu je Macnev, filozof i cinik, — odčitao bukvicu, kad su ga, u doba izmedju ljubakanja sa Kitty i Marusjom, u teatru upoznali sa ženom nekoga gardijskoga častnika. Mlada je žena nešto duže zadržala svoju ruku u ruci Sablina i zanosno ga pogledala. Sablin je

iza toga upitao Macneva: — »A je li ova žena pristupačna?«

— Dragi prijatelju, — odgovorio mu je Macnev, — o ženama gardijskih časnika tako se ne govori. Možeš pokušati da zapredeš s njom roman, pa ćeš možda i uspjeti i postići cilj, ali ćeš biti skot i nitkov, ako ikad o tom što bubneš. Unatoč moje odvratnosti za dvoboj, ja ću te prvi pozvati na duel. Naše su žene — svetinja.

To je govorio Macnev, čija je žena gotovo javno živjela s Manockovim. Svi su to znali, ali o tom nije nitko govorio, a najmanje se time hvalio sam Manockov. Manockov je potjecao od drevnoga roda, njegovo se ime spominje u aktima Mihajla Fjodorovića, odnošaj je bio pristojan, medju svojima, koji znadu braniti sebe te su šutjeli.

Svoji, — to su bile matere, žene, sestre i kćeri, ljudi iz »svoje« kaste. Mogao si, kao konja, po sistemu razmatrati svaku ženu, zavirivati u najskrovitije kutiće njena tijela, ali se nije moglo reći ništa cinično o ženi ili kćeri druga. To su bili ostatci onog istoga vlasteoskoga života, gdje su se ljudi vjenčavali s vlasteoskim kćerima i uredjivali hareme od kmetskih djevojaka. Romani s kmetskim djevojkama zalazili su katkad vrlo daleko, ali ih je bilo i vrlo lako prekidati. Kmetskoga prava nije bilo, djevojaka nisu više držali u kućama, ali su zato ostale sobarice, dame iz polusvijeta, žene, sestre i kćeri nižih slojeva, o kojima se nije vodio račun. One su bile stvorene za sitne romane, za pohotna udovoljavanja. Prošle zime, na lovu, kad je Sablin noćio u jednoj kolibi, opazio je djevojku rijetke ljepote. Poželio je, da ju dobije, pa se razabralo, da se to dade vrlo lako udesiti. Kad se svukla, na njoj je bilo tanko rublje od batista na grubom i oporom seljačkom tijelu. »Otkuda tebi to rublje?« upita je Sablin.

— Darovao mi ga veliki knez, — reče djevojka i spomene ime mladog velikoga kneza, go-

tovo dječaka. Sablin, provedavši s njome noć, nije joj saznao ni za ime, a zaboravio je i selo, gdje je to doživio. Takvim se dogodjajima nije pripisivalo nikakvo značenje. Čitav odnošaj trajao je nekoliko sati.

Dok je Marusja bila Pepeljuga, moralo joj se iskazivati poštovanje, no kad je izbilo na javu, da je ona sestra prostoga vojnika, to jest, da je iz onog »drugoga« svijeta — nije bio potreban više nikakav obzir. Sablin je znao, da će čitava kasta zauzeti njegovo stajalište; svi, počevši od nepogrešiva Rjepnina, nastojat će da ga operu i da uklone djevojku. Što će je on napustiti, odobrit će čitava pukovnija i nitko ga ne će zbog toga osuditi.

Što je mogla bijedna Sablinova savjest, kad je ostala sasvim osamljena i kad je za Marusju govorilo samo srce, koje je ipak, koliko toliko, ljubilo tu djevojku?

Da li je doista ljubilo? Ili je to bila samo privlačivost. Pohota. Želja da udovolji svojoj strasti?

Prozor se počeo ocrtavati kao mutan kvadrat. Danilo se.

Sablin zaklopi oči i zakopa glavu u jastuke. Treba spavati, — reče sam sebi, ali se odmah sjeti, da je zaključao kuhinjska vrata, a ujutro treba da dodje služak Šerstobitov, pa će zvoniti i podići buku. Zato ustane, prebaci noćni kaput i izidje u kuhinju, da odsune zasun. Kuhinja je bila zalivena kosim žutim zrakama jutarnjega sunca. Nastajao je jasan, veseo, mrazan dan. Noćna strašila su odlazila. Kad se Sablin u polutamnoj spavaonici prekrio preko glave, smjesta je zaspao čvrstim snom duševno i tjelesno izmučena čovjeka.

Probudio se kasno od gromota srušenih drva pred kaminom u kabinetu.

— Šérstobitove! — poviče Sablin.

Mlad, rumen vojnik u sivoj bluzi, koja je odisala mrazom, udje u spavaonicu.

— Koliko je sati? — zapita Sablin.

— Jedanaest i pô, vaše blagorodje, — veselo odgovori služak.

— Zašto me nisi probudio? A zanimanje?

— Zanimanja nema, vaše blagorodje. Prevelika je zima. Narednik je slao k zapovjedniku švadrone. Zapovjedjeno je, da vojnici samo jedan put prodju vježbalište, a gospoda časnici da se ne uznemiruju.

— Dobro, — reče Sablin.

— No jučer smo se napatili straha, vaše blagorodje, kad je Ljubovin dotrčao u švadronu i ispripovjedio onu bajku. Gospode, kako smo se obradovali, kad smo saznali, da od svega nije ništa istina. Čitava je švadrona, može se reći, žalila za vama. Kakav grijeh, pomiluj, Gospode!

— A gdje je Ljubovin?

— Nè mogu ga nigdje naći. Utekao je nekamo. Ljudi misle, da je možda sam sebi sudio. Sasvim mu se poremetila pamet. Gospodin narednik su zadovoljni; veli: tako mu i treba. Bog ga je kaznio za to, što je bio sicilist.

— Dakle ga, veliš, nisu našli? — zapita Sablin, vadeći iz usta pripaljenu cigaretu.

— Nisu. Ni trupla mu nisu našli, — odgovarao je služak.

— Pa dobro. Ne smetaj me u spavanju; još ću jedan sat prospavati, — reče Sablin protežući se zadovoljno i osjećajući, kako ga je obuzela radost, što se izbavio od nečega strašnoga i sramotnoga.

LVIII

Marusja je od Sablina pošla k svojoj tetki krojačici, gdje je noćivala uvijek, kad je bila gdje na večeri ili u kazalištu. Te noći nije spavala; morile su je njene gorke djevojačke misli. Rano ujutro sabrala je knjige, da podje na predavanje, ali nije pošla onamo, nego se odvezla kući. Oca

joj nije bilo kod kuće. U čitavoj tihoj kućici bila je samo stara kuharica Mavra, drugarica njezine matere. Kanarinci, prevareni suncem, pjevali su u blagovaonici, koju su presijecale kose sunčane zrake, na kojima je igrala sitna prašina u bojama duge. Zimski dan bio je pun radosti, ali je Marusja nije opažala. Ne razodijevajući se, prodje u svoju sobu, ondje skine šešir i kabanicu, baci ih na krevet, spusti žaluzije toliko, da bi se doticale modrih zavjesa i sjede na stolac kod stola, okrenuta plećima prema prozoru. Sunčano svijetlo, škripanje koraka i saonica po snijegu razdraživahu je; njoj se htjelo polutame, tišine i mira. Noću, prevrćući se s boka na bok na divanu u radionici svoje tetke, nije mogla sabrati misli, osjećala je samo bezgraničan jad saznanja, da se jučerašnji dogodjaji ne dadu popraviti, i da je radosna poradi toga, što je Sablin ostao živ, čitav i nepovrijedjen. Sada, sjedeći na stolcu i podupirući se laktovima o knjige, koje su ležale na rubu stola, upirući pogled u taman kut, gdje su pod zelenom ponjavom visjela njezina odijela i gdje je stajao malen sandučić s djevojačkim umivaonikom, sada je mogla sabrati svoje misli i zadati sebi niz pitanja, na koja je sama i odgovarala. Položaj se nije više činio tako očajnim.

Samo kad bi je Saša ljubio!

Ona je znala, da je trudna i radovala se tomu. Plod, što ga pod srcem nosi, bit će joj vječna sveza sa Sablinim i ona ga je već ljubila. Pred nekoliko dana odlučila je govoriti o tom sa Sablinim, ali njegova strast pri sastanku i njegova sljepota za njezin položaj prisiliše je, da odgodi ovu stvar za drugi put. Sada, kad je medju nju i medju Sablina stao brat Viktor, valja da pospješi te pregovore. Viktora će ona ukrotiti i primiriti. Ona je duboko vjerovala u Sablinovu čestitost i znala, da se on ne će osvećivati Viktoru za onaj napadaj. Sve, što se dogodilo, mora ostati medju njima trima.

O, ni jednoga časa, ni jednoga trena nije ona mislila, da će je Sablin uzeti za ženu. Znala je, da to ne može biti. Ne će to dopustiti oni predji, koji su je tako zadivili, kad je prvi put došla k Sablinu, a ne će dopustiti ni pukovnija. I ne treba toga! Znala je, da do svadbe, — kod koje bi se Sablin morao sastati s njenim ocem i tetkom — ne može doći. Sablin je bio u njenim očima princ, a princ se ne može do njih sniziti. A zar malo djevojaka imaju djecu? Bit će glumica, imat će svoj stan, bit će štovatelja, no njezino će srce uvijek i na vječna vremena ostati vjerno samo — Saši Sablinu. Neka se on ženi s kime hoće, neka ljubi svoju ženu, ali neka znade, da postoji njegova Marusja i njezino dijete, koji samo na njega misle, samo za njega žive. Ta ljubav u udaljenosti, ljubav izdaleka, činila joj se osobito divnom i poetičnom, kako je poetičnom bila čitava njezina ljubav.

Ona će poći k njemu u petak i ne će mu dopustiti da dodje do strastvenih zagrljaja. Ona će mu prosto i kratko reći: — »Ja sam mati tvojega djeteta. Jesi li sretan?« A onda će se mirno porazgovoriti o budućnosti. On će joj pomoći, da se uredi u posebnom stanu za vrijeme, dok bude bolovala, a ona će mu te izdatke povratiti. Ona će odmah stupiti na pozornicu, pa makar i kao koristica, da bi imala svoj zalogaj hljeba i da se ne bi zaduživala kod oca. Otac ne smije znati za njezin pad. Ne bi toga preživio. Pred njim se mora sve sakriti. Njemu će ona reći, da će otputovati. Možda će joj pače otac i Varja Martova pomoći i tada će moći da se ne obraća na Sablina. Kako bi to bilo lijepo, da mu ne mora ničim biti obvezana, a da mu dade sve!

Nasmiješila se tihim i sumornim osmijehom. Tako joj se lijepim činio taj samotnički život u dalekom obožavanju svoga princa.

Netko pozvoni, Mavra otvori, a poznati i oprezni Koržikovljevi koraci oglasili se u jedaćoj sobi. Marusja je sada od sviju najmanje željela vidjeti njega.

— Marijo Mihajlovna, — začuje ona hrapav Koržikovljev glas, — može li se k vama na jedan čas, po osobito važnom poslu?

— Udjite, Fjodore Fjodoroviću, — reče Marusja. Nije ni pošla pred njega, nego mu sa stolice pružila hladnu, nebrižnu ruku. Koržikov je na svoj način objašnjavao sebi njezino ponašanje: — u očaju za ubijenim ljubavnikom.

On sjede prama prozoru, zgrbi se, upre se laktovima o koljena i podboči šakama svoj ridji, kuštravi podbradak. Podsjećao ju je na kip Mefista od Antokoljskoga u Ermitažu.

— Marijo Mihajlovna, — ponešto svečano započne Koržikov, — vi već odavno znadete, koliko vas ljubim...

Marusja je sjedila nepomično u kutu, dok joj se samo na zasjenjenom licu odražavala patnja. Koržikov nije opazio njezina izražaja. Vidio je samo to, da je Marusja bila prozračno blijeda i da gotovo nije ni disala.

— Još onda, kad ste dolazili k meni, — produži iza neke šutnje Koržikov, — ne mogući sebi objasniti oblik trokutnika i kad ste bili u kratkoj smedjoj odjećici i crnoj pregači, ja, stari student, obožavao sam vas. Da... Možda je sve ovo moje priznanje i glupo?... Ali ne mogu da to ne izjavim... Marijo Mihajlovna... molim vas, da se vjenčate sa mnom. Molim vas s v e č a n o, da podjete za mene. Brzo, doskora... Još ove nedjelje.

To je došlo tako neočekivano, a Marusji se pričinilo tako neobičnim i divljačkim, da je ustala i oprla se rukama o ormar.

— Ja vas ne shvaćam, — reče ona. — Što to govorite? Kako da se vjenčamo? Zašto?

— Najjednostavnije. U crkvi, s popom, sa svatovima, sa svadbenim objedom, s pjanim poklicima, s grubim šalama pripitih gostiju, jednom riječju: tako, da bi čitava tvornica cijele sedmice govorila samo o našoj svadbi.

Marusja se nervozno nasmije. Mraz joj preleti tijelom.

— To govorite vi, uvjereni anarhist, koji je tvorničkim radnicama propovijedao ideje o slobodnoj ljubavi i gradjanskom braku! — reče Marusja.

— Da, to govorim ja. I samo ja imam pravo da vam to kažem, jer vas odavno ljubim.

— A zašto vi imate na mene takova prava? — zapita uspravivši se Marusja.

— Zato, jer ćete doskora postati materom, — prošapće Koržikov, ne gledajući u Marusju. — Razumijete, ako to dodje na javu... Ako dozna vaš otac, on toga ne će preživjeti. Marijo Mihajlovna... ja ne ću da vi postanete predmetom podsmijevanja i osudjivanja. Previše vas ljubim i cijenim.

— O! — zastenje Marusja i klone na stolac. Pozlilo joj. Pred očima joj se zamračilo. Prekrila je lice rukama i pala glavom na knjige.

— Ne vrijedjajte me, — reče djevojka tiho.

— Pa ja vas ne vrijedjam. Ja vas ne osudjujem... Ja vam se klanjam. Žalim vas. Ali shvatite, Marijo Mihajlovna: prije, dok je bio živ kornet Sablin, bile su žive i vaše nade. Sada...

Ona ga prekine. Ispruži ruku s dlanom napred, kao da se brani od njegovih riječi i reče, gledajući uporno i široko rastvorenim bolnim očima:

— Što vi to govorite? Dok je bio živ kornet Sablin? A zar mu se štogod dogodilo?

— Pa jučer... vaš brat Viktor... Pred vašim ga je očima ubio.

— Samo je pucao na njega, ali je promašio i nije ga ubio. Aleksandar Nikolajević je živ, čitav i zdrav... Gdje je Viktor?...

*

— Viktora sam danas preobukao u gradjansko odijelo, providio ga zagraničnim pasošem i otpravio preko granice. Ako nije počinio kakovu glupost, onda je već izvan opasnosti i na pouzdanom mjestu... Sve to, dašto, mijenja stvar, Marijo Mihajlovna, — reče Koržikov ustajući, — ali moja ponuda ostaje na snazi. Ponovno molim vašu ruku i skoru svadbu.

— Vi znate, da ga ja ljubim i da ljubim samo njega, — tiho reče Marusja.

— Znam, — ponizno prihvati Koržikov.

— Već sada ljubim i njegovo dijete, — reče Marusja pokrivši lice rukama.

— Shvaćam i to, — škripljivim, ne svojim glasom, izgovori Koržikov. I on je bio neobično blijed.

— Ali uza sve to, Marijo Mihajlovna, ja molim vas, da podjete za mene.

— A tko ste vi? — prošapće Marusja, — podlac i cinik, ili... svet čovjek?

— Ja molim vašu ruku, — uporno reče Koržikov i korakne prema Marusji.

Ona ustane i odmakne se od njega u taman kut.

— Otidjite! — prošapće ona. — Otidjite. Molim vas.

— Dobro. Ali ću svaki dan dolaziti k vama i tražiti odgovor.

— Ja ne mogu biti vašom ženom. Ne ljubim vas. Fjodore Fjodoroviću, oprostite mi. Ja vas vrlo cijenim. Poštujem vas, kao brata, ali ne mogu biti vašom ženom.

— Pa to ja i ne molim. Molim vas samo, da se vjenčate sa mnom.

— Idite! — prošapće Marusja.

— Dobro, odlazim, — reče tihim glasom Koržikov. Shvaćam vas. Ne možete mi dati odgovora, dok se prije ne dogovorite s kornetom Sablinim. Vratit ću se u subotu, pa bilo što mu drago, ja od svoje ponude ne odustajem.

— Otidjite, molim vas!

— Shvaćate li vi, Marijo Mihajlovna, koliko vas ljubim? — izgovori Koržikov škrgućući zubima, našto se oštro okrene prama vratima i izadje iz Marusjine sobe.

Marusja se jedva dovukla do svoje postelje, umornom kretnjom bacila na pod kabanicu i šešir i u besvijesti pala na jastuk. Koržikovljeva ponuda ju je dotukla.

LIX

Marusja je čitave te sedmice živjela u uzbudjenu očekivanju sastanka sa Sablinim. Svakog dana pitala je kod Martove, nema li za nju pisma. Činilo joj se, da joj on mora pisati iza svega, što se dogodilo. Ali pismo nije dolazilo. On čeka isto tako petak, kao i ja, — mislila je; zna, da se ovakva pitanja ne mogu riješiti pismom. Tako mnogo treba govoriti, a u riječima mnogo toga zavisi od tona.

U petak je izašla ranije nego obično, ali poslije toga zaključi, da je bolje doći nešto kasnije, zakasniti za deset, petnaest časova, jer ako ga ne zateče ili se on bilo gdje zadrži — to će biti užasno. Sišla je s kola na početku Nevskoga prospekta i pošla pješice. Mislila je o njemu i predočivala sebi sastanak. Vidjela je sebe, kako naglim koracima trči preko stuba. Vrata se s lakim šuštanjem tapeta po kamenu otvaraju prije nego što je pozvonila, svijetlo svjetiljaka u blagovaonici i veselo pucketanje kamina u kabinetu... On će je zagrliti i povesti u kabinet. Ona će prama njemu podići glavu i ozdo će ga pogledati gore. Zatim će mu tiho, ali izrazito reći: — »Saša, ti znaš, ja sam mati. Doskora ću biti materom tvoga djeteta. Raduješ li se?«

A što će on? Zbunit će se zacijelo. A i obradovat će se. Pustit će je iz svojih jakih ruku, po-

sadit će je u naslonjač kraj kamina i sam će do nje sjesti. I tu će mu ona prije svega reći, da je on slobodan, jer ona i ne misli na brak. I ispričat će mu svoju osnovu, a on će se nasmijati svojim čarobnim smiješkom, zapalit će cigaretu, što uvijek znači, da je uzbudjen i počet će se protiviti. Ali mu ona ne će dopustiti da govori; ispripovjedit će mu čitavu svoju osnovu, odvojit će se od njega i sva će se posvetiti materinstvu i pozornici.

— Prekrasno, mila Musenjko, — reći će on, — ali strašno naivno...

Vidjela je u duhu, kako će on to izreći nježno, prijatno s veselim odsjevom sreće u očima; ona je to tako jasno vidjela, da se nasmiješila sretnim smiješkom. Nije ni opažala, da je išla po Nevskom, sama, uveče, pa da se muškarci ogledavaju za njom, i da je neki visoki časnik u nikolajevskoj kabanici, brkat i bradat, išao za njom i, po svoj prilici ohrabren ovim njezinim smiješkom, rekao joj:

— Gospodjice, naš je put isti, pa ako podjemo zajedno, bit će veselije.

Ona se preplaši i gotovo pobježe od njega, i sakrivši se medju brzim saonicama, zadje pod svodove tržnoga trijema i medju jarko osvijetljene dućanskim svijetlom.

Dodje do kapelice. Pred likom Bogorodice s djetetom gorjelo je na stotine sitnih voštanica, a ljudi su dolazili i odlazili, pripaljivali svijeće i odlazili. Marusja nikad nije vjerovala. U religiji imala je samo skučene pojmove o onom, što se predavalo u gimnaziji. Ali sada, pogledavši na lik prečiste Djevice, osjeti nepoznato ganuće. To, što je djevica na rukama imala svetog mladića, Spasitelja svijeta, dirnulo ju je kao simbol praštanja onakvima, kakva je ona. Sveta Djevica-mati opraštala je i zauzimala se za takve djevojke, koje su postale majkama, a umjele da ostanu čistima. Marusji se činilo, da nema grijeha ni sramote u njenom materinstvu, jer je ono iskupljeno bezgranič-

nom ljubavlju. Ljubav će oprostiti i prikriti sve ono nečisto, što je bilo u njihovu odnošaju.

Njeno srce plamtjelo je ljubavlju prema Sablinu, kad je, ogledavajući se od časa do časa i uvjerivši se, da je nitko ne slijedi i da nikoga nema na stubama, počela da se uspinje k Sablinu. U prizemlju je brižljivo pročitala metalnu pločicu: »Kapelnik Fjodor Karlović Linde«; gore su bila vrata s posjetnicom Rotbekovom i ona pomisli: kakav je taj Rotbek? Evo i Sašinih vrata, ali se nisu otvorila kao obično. Zar on nije razabrao njezinih koraka?

Marusja stade i morade se prihvatiti rukama za naslon od stuba, da ne padne. Pred očima joj se smračilo, u grudima joj udaralo srce. Zar se doista toliko zasopila? Nikad joj se to nije dogadjalo. Neki brutalni predosjećaj obuzme joj dušu. Nije se usudila pozvoniti. Prije bi on čuo i samo kucanje njezina srca, njeno tiho disanje, pa i ona, uspinjući se, osjećala bi njegovu blizinu za vratima... Sve ono, o čemu je ona tako dirljivo i tako lijepo maštala, ispušilo se iz njezine glave, a ostala je samo strašna težina i pustoš.

Skromno, malim prstom u sivoj krznenoj rukavici, Sašinom daru, dotakla se puceta električkog zvona. Ono odmah zabruji tako silno i prodirno, da je djevojka zadrhtala: narušila se tišina stana i stuba. Saša nije čuo toga zvonca. Ona iznova pozvoni dogovorenim znakom — točka, stanka, točka. Iza dugoga zvonjenja kratko, iza kratkoga dugo. Tako su se bili dogovorili, ali ona nije imala prigode da se posluži tim znakom. Sada Saša točno zna, da pred vratima stoji njegova Marusja.

Teški, nepoznati i lijeni koraci začuju se u predsoblju, ključ se okrene u vratima, i pred Marusjom pojavi se vojnik u velikim čizmama, jahaćim hlačama i crvenom haljincu, zataknutom u hlače. On strogo omjeri djevojku pospanim očima.

— Koga tražite? — upita on grubo.

— Zar nije kod kuće Aleksandar Nikolajević? — jedva čujno izgovori Marusja. Slaba nada preleti joj mislima, da je možda bolestan, ili je posebno odredjen na stražu, pa joj je ostavio pismo. Vojnik ju je razočarao. Češući se po glavi, ravnodušno odgovori: — »Njegovo blagorodje odvezli su se poslije četiri sata; čini se, k zaručnici. Jedva da će se prije dva sata po ponoći vratiti kući«.

I zatvori vrata. Dakle ni pisma, ni komadićka papira, ničega više za Marusju. Odbacio ju, prestao ljubiti, ni uzbudjivao se nije više zbog nje?

Marusja se nije sjećala, kako je sašla niza stube, kako je jurila po ulicama kloneći se živahnoga Nevskog prospekta i šuljajući se tamnim ulicama. Pješke, iznemogla od umora, ozebla od zime i vjetra, stigla je oko devet sati kući. Otac je u blagovaonici pio čaj. Morala se pretvarati, pokazivati se živom, veselom, raspredati razgovor. Ali joj je to slabo polazilo za rukom. Stari Ljubovin pažljivo je pogledavao na nju, a napokon zapita:

— Što je to s tobom, Marusko, kao da nisi raspoložena?

— Glava me boli, tatice, — odgovori ona.

— No hajde, odmori se! Vidim, da si se pješice žurila. Daleko je ta vaša škola. Ali ćeš zato biti učena žena.

On je poljubi u čelo i prekrsti. Očevo milovanje ju je dirnulo. Suze joj napune oči. Otkrenuvši se tiho, izadje iz blagovaonice i u svojoj sobi baci se na krevet, zakopa lice u jastuke i izgubi svijest.

Osvijestivši se, dugo nije mogla shvatiti, kako se našla kod kuće. Pamtila je, kako je stajala na stubama u vojarni i kako je zvonila: točka... stanka... točka, a onda njezina soba. U sobi se razastire polusvijetlo od ulične svjetiljke, što prodire kroz spuštenu zavjesu. U stanu je tiho, a tišina je i na ulici, koju narušavaju samo rijetki pro-

laznici brzim koracima. Proškripe koraci po snijegu, promrzlu drvenom pločniku i opet nadugo zavlada mrtva tišina gluhe noći u radničkoj četvrti.

Dakle je sve svršeno! — bila je prva njezina jasna misao. Mjesto pozornice, lijepe ljubavi prema prekrasnom princu, preostaje joj mještanska svadba s Koržikovim, kojega ona ne može zavoljeti; preostaje joj osnivanje obiteljskoga kutića, kakve radionice za krojenje ili šivanje pod rukovodstvom tetkinim. Pred očima joj iznikne reklamni natpis u udaljenoj gradskoj četvrti, daleko od središta, na dvokatnoj smedjoj drvenjari: — »Modes et robes. Madame Marie Korjikoff«... Velika soba, prepunjena materijom i priborom, djevojke učenice i ona medju njima. Na prozorima pjevaju kanarinci, cvate geranijum, mravinjak djevojaka zuji. Čega tu ne dostaje do sreće? Bolje nego u mnogih drugih! Ah — nije ona maštala o t a k o v o j sreći. Ali će ona sve podnijeti za dijete svojega princa, pa će i njega odgojiti kao princa, na njega će prenijeti svu svoju ljubav!

Sablinova slika ocrtavala joj se nejasnom i udaljenom. Car sa svitom na vojničkom polju, medju svojim vojnicima, na prekrasnom konju; carica, keruvini kadeti-stražari pred šatorom, glazba, gruvanje topova, dirljiva bubnjarova molitva — sve je to bila priča. I Neva pod pokrivačem srebrene bijele noći, sa zvonjavom zvonâ na tvrdjavnom hramu sa strašnim mislima o prošlosti dvorova i prekrasni mladić sa svojim predjima i pukovnijskom historijom — i to je sve samo priča. Ali ta je priča prošla kroz zbilju, san opojne krasote bio je na javi, te je ostavio onoga, koji će se roditi iz toga sna, iz te čarobne priče. O, rodit će se heroj, čovjek divne krasote i golema talenta, pa će ona njega odgojiti u ljubavi prema čovječanstvu, jer u nje nema ni zlobe, ni osudjivanja, ni prekoravanja njegova oca. Samo nježna ljubav, koja sve prašta i sve shvaća...

LX

Toga petka probudio se Sablin s nejasnom željom, da bi ona došla. Slatke uspomene na minule petke pojavile se pred njim i on ju je, upravo do bola, zaželio. Ali se odmah pred njim pojavi, poput strašna prividjenja, Ljubovin i one uvrede, koje je morao čuti pred očima svoje dragane. Sablin shvati, da će ljubavne riječi zamrijeti na njegovim usnicama i da se više ne će moći približiti tim dvoma ljudima. Najbolje će biti ne vidjeti se. Pričinilo mu se, da ni ona ne će doći. Nekoliko puta je odlučio, da joj piše. Ali što da piše? Ranijega slobodnoga tona umnih besjeda, otvoreno izreče nih misli nije mogao sabrati. Smetao mu je Ljubovin. Činilo mu se, da ne će njegovo pismo čitati ona, nego on. Ako bude dolazila, doći će s bratom... Sablin se čitave te sedmice zatjecao na niskom osjećanju straha. Bojao se susreta s Ljubovinim, jer je znao, da bi ga morao ubiti... a hoće li on moći da ubije? Hoće li imati jakosti? A da ne ubije njega, mora ubiti sebe. Doći će Marusja, — kako će joj reći, da mora ubiti njenoga brata? Kako će započeti razgovor o bratu i o onom, što se dogodilo? To je nemoguće. Ona će to shvatiti i ne će doći.

Dan prije primio je Sablin poziv k Wolfovima; imalo se rano objedovati, a iza toga bi došlo sanjkanje s trojkama na otoke, sanjkanje s bregova na Krstovskom ostrvu, tamo čaj i kasno u noći večera kod Wolfovih. Dan se smiješio čitavim nizom biranih, suptilnih naslada. U saonicama će spram njega sjediti mlado i sretno, nasmijano i od zime ružičasto lice Vjere Konstantinovne, njezina bijela hermelinska kapica i bijela koprena, bijela kabanica od hermelinskoga krzna i bijele visoke čizmice. Prava Snjeguročka! On će slušati njezine vesele pokrike, kad s njim bude poletjela na sanjkama sa strmih krstovskih brežuljaka; on će se

pred njome isticati svojom odvažnošću i vješto upravljati sanjkama. Kako će to biti lijepo!

Od stijena njegove spavaonice strujala je tuga. Kao da je Marusjin duh ostao u njoj i tugovao za njim. U kabinetu su portreti starih predaka nekako mračno gledali iz jutarnjeg sumraka i čitav je stan postao nesnosnim. Sablin podje na zanimanje, a odande ravno u menažu, gdje je iza doručka igrao na biljaru, poslao u stan po drugo odijelo, preobukao se u menaži, te se, svjež i čist, u pet sati našao kod Wolfovih.

Dan je protekao u čarobnoj blizini Vjere Konstantinovne, a ona se činila toliko nezemaljskom i prekrasnom, da se Sablin počeo bojati, da joj ne će nikada moći staviti svoje ponude. Sve je bilo lijepo. Sanjkanje na trojkama, brežuljci, gdje je ona neusiljeno veselo, zvonko podcikivala od ushita. Lijepa je bila barunesa Sofija, lijep njezin muž, lijepa stara barunica i stari barun, koji je ozbiljno pušio cigare, sve platio i govorio nešto njemački, čemu su se smijale obje njegove kćeri.

Sablin se vratio tek oko četiri sata ujutro. Služak mu je, svlačeći ga, saopćio, da je naveče zvonila i za njega pitala nekakva gospodjica.

— A što si ti rekao? — zapita ga Sablin.

— Rekoh, da niste kod kuće i da se dokasna ne ćete povratiti, — odgovori služak.

— Je li bila sama?

— Sasvim sama.

— Dobro, možeš ići.

Marusja je dolazila, — pomisli on. Po što? Zar nije razumjela, da je njezin bratac svojom divljačkom provalom dokrajčio sve i da više ništa ne će biti? Bilo mu je teško i bolno. Stidio se. Savjest je opet počela da radi. Ali Sablin je svlada. Bio je tako sretan, tako izmoren zimom, maločas preživljelim uzbudjenjem, vinom i blizinom prekrasne, osobite djevojke, da mu nije bilo do borbe sa sa-

vješću, pa se zato zakopa u pokrivač i zaspi. Što je svršeno, govorio je sam sebi, svršeno je.

Ujutro je pošao u švadronu s tvrdom odlukom, da će poslije zanimanja pisati Marusji i kratko joj i jasno razložiti, da nije on, nego njezin brat i ona sama da su krivi, što je morao prekinuti poznanstvo, ali da je on, dakako, spreman dati računa o svemu, u čemu je kriv pred njom. Ali do toga pisma nije došlo.

U švadroni pozove ga Gricenko na stranu i reče mu: — »Poslije zanimanja, Saša, poći ćemo knezu Rjepninu. On hoće s tobom da govori«.

— O čemu? — upita Sablin.

— Ne znam, dragi druže. Podjimo zajedno.

Nesnosno dugo trajalo je zanimanje. Izvodili su sabljohvate, stupali po hodniku, pojedince, u redovima, odbijali tvrd i težak korak, a onda skinuli amuniciju, pravili gimnastičke kretnje, dizali se na prste i sjedali, okretali glave, izbacivali ruke napred, u stranu, u vis i dolje. Metodično su ozvanjale komande i objašnjavanja podčasnika.

— Ispad naizmjence desnom i lijevom nogom! Pazi, ispadaj oštro, stopalo da bude ravno, a zaostale noge da su u ravnji. Ruke na udarac po komandi — jedan!

— Vjež-baj — jedan!

Dugačke vrste vojnika crvenih lica i izbuljenih očiju činile su se divljima.

— Vjež-baj — dva!

Ljudi su ispadali napred, a podčasnici su počeli obilaziti i ispravljati pravilnost stava.

— Prste ispružaj, Izvarine! Dobrovoljac Penski neka odvrne stopala, evo ovako, ne zibaj se!

U kutu, skupivši se u hrpu, stajali su i pušili časnici. Ružičasti Rotbek pripovijedaše, smijući se do suza, najnoviju anegdotu, koju su svi znali. Macnev, pretvarajući se bolesnim, zamotavao je grlo preko okovratnika u svilen rubac. Gricenko je ili stajao s njima ili obilazio po švadroni. Posjet

k Rjepninu, na koji se spremao, očevidno je i njega uzbudjivao. Radio je jedini poručnik Fetisov, koji je stajao pred sredinom fronte sa satom u ruci i glasno komandirao svim podčasnicima.

— Svršiti pasivnu! Na sprave! Bolotujev na konja, Jermilov na švedske ljestve, Brandt na stup, Lohaljski na kose ljestve!

Ljudi su se razbježali po gimnastičkim spravama i počeli se na njima vježbati. Zimsko sunce prekrivalo je mirijadama iskara krasne slike, koje su se od zime rascvale po prozorima. Palmove šume, hridine, ponori, zvjezdano nebo, sve je bilo nacrtano na prozorima vojarničkog hodnika. Iz blagovaonice dopirao je izrazit miris masnoga ščija i kaše; tamo je dežurni već rezao debele porcije.

U hodniku je brujalo i treslo se od skakanja i trčanja odraslih ljudi.

— Ruke jače ispruži napred! Sjedni na mekane pandže! — čuli su se glasovi podčasnika.

Fetisov skine atilu, te u prekoramenicama i haljincu i u crnom okovratniku s poluokruglim jezikom lagano pritrči k časnicima.

— No, mladići, gospodo korneti! Primjer ljudima! — krikne prkosno.

Crni, okretni Gricenko oživi. I on skine atilu; Sablin i Rotbek skinu sablje i raskopčaju se.

— Bolotujeve! — krikne Gricenko, — podiži više, na posljednju.

Kožom prevučeni balvan, nazvan »kobilom«, podigne se na hvat iznad zemlje; Bolotujev brižljivo pregleda odskočnicu, švadrona zatihne.

— Gotovo, vaše visokoblagorodje! — poviče Bolotujev, postavljajući se iza strunjače, da pridrži časnike poslije skoka.

Gricenko se zaleti, odbaci se tankim mišićavim nogama o odskočnicu, jedva se rukama dodirne sprave i spretno preleti na strunjaču.

— Jesi li vidio? — zapita ponosno Macneva, koji je stajao pokraj sprave.

Za njim je isto tako spretno preskočio konja odličan frontni časnik, koreniti i priprosti Fetisov. Rotbek, kojega je Sablin pustio napred, zapne na konju, ne mogavši ga preskočiti.

— Sjedi tako, Pik! — zvonko i uzbudjen vlastitom smionošću, krikne Sablin, — samo glavu prigni!

I Sablin se zaleti i tako odbije s odskočnice, da su se daske zvonko sudarile, pa preskoči i konja i Rotbeka, koji se sagnuo na njemu poput vreće.

— Gle, ti našeg Saše, kako je spretan! — šaptali su vojnici. — Spretnijega od njega nema u pukovniji.

— No podčasnici, nastup! — krikne Gricenko.

— Treba spustiti! — reče narednik.

— Ne, ostavi tako, — reče Fetisov.

Ugojeni Ivan Karpović zaleti se solidno na čvrstim nogama, odbaci se čisto i unatoč svoj svojoj gojaznosti lako preleti preko konja i masivno udari nogama na kožni jastuk. Za njim poletješe podčasnici.

Ni izdaleka nisu mogli svi svladati onoliku visinu, te spuste spravu za jednu mjeru niže.

Skakanjem je završeno zanimanje. Gricenko podje u kuhinju, onako u crvenom haljincu, ne oblačeći se. Žustri dežurni podnese mu prijavu, a kuhar u bijeloj pregači stane mu lijevati u naročitu šalicu jelo, da ga okusi.

Časnici, osim Macneva, podju za svojim švadronskim zapovjednikom. Vojnici se stali skupljati oko stolova.

Prekrstivši se, uzme Gricenko čistu drvenu žlicu i pušući oprezno počne da kuša ščij. Fetisov, Sablin, i Rotbek uzeše žlice od vojnikâ.

— Prekrasan ščij! — reče Gricenko. — Ali kaša ti je nešto, prijatelju, malo otvrdnula, — reče, uhvativši za uho kašara. — Kasno si je pristavio, što li. A?

— Kriv sam, vaše visokoblagorodje, — reče kašar.

No kaša se samo činila takvom. Sva u masti, sipka i koričasto-crvena bila je mekana i tanka.

— Ne, — reče Gricenko, — i kaša je dobra. Hvala ti, momče, — i on umiljato potrepta kašarevo uho. — Molitvu pjevati! — reče oblačeći atilu i okrenuvši se prama izlazu.

Sablin podje za njim. Bio je pun gimnastičkih uzbudjenja i općenja s odraslim, prekrasnim ljudima, koji su ga, kako mu se činilo, voljeli poradi njegove smionosti i odvažnosti. Na stube je dopiralo skladno pjevanje.

— I ispolnjaješi vsjakoje životnoje blagovoljenjije, — čuo je i ljubio je, ljubio pukovniju osjećajući, da ona s njime sačinjava nerazdjeljivu cjelinu.

— Nema Ljubovinova glasa, — reče Fetisov. — Molitva nije ona prava.

Te riječi, kao nožem, bocnu Sablina po srcu. Zadihao se hodanjem, pa je morao stati.

Gricenko to opazi.

— Ništa to, prijatelju, — reče on nježno. — Premljet će se... bit će brašno. Navratit ćemo se po ogrtač, pa onda knezu. Doručkovat ćemo kasnije.

LXI

Kod kneza Rjepnina bio je Stepočka. Sablin prepozna njegovu kratku pohabanu kabanicu, bez monograma na pukovničkim poramicama, i smiri se. Ako je Stepočka ovdje, onda će on imati i zagovornika i zastupnika, a po svemu je i Gricenko bio na njegovoj strani.

Iz kabineta čuo se kneżev hripljivi smijeh, kako je Stepočki pripovijedao nešto veselo. Služak u livriranoj bluzi najavi ih i odmah ih zamole da

udju. Kad su unišli, ustane knez i Stepočka s naslonjača, odbace cigarete, a knez se postavi u službenu pozu. No pošto Sablina, obraćajući se na njega, nije nazvao po činu, nego po krsnom imenu i očestvu — pričinilo se Sablinu, da mu ne prijeti nikakova opasnost i on se ohrabri.

— Sjedni, Pavle Ivanoviću, sjednite Aleksandre Nikolajeviću! — reče Rjepnin, pokazujući Gricenku naslonjač, a Sablinu stolac kraj golema pisaćega stola.

Svi posjedaše. Nekoliko trenutaka trajala je šutnja. Rjepnin je pozorno i oštrim pogledom gledao Sablinu u oči, kao da želi u njima pročitati, što se dogadja u njegovoj duši. Stepočka sjedeći na naslonjaču, nagnuo se prema stolu i uzbudjen bubnjao debelim kratkim prstima po srebrnom poklopcu podloška. Gricenko je sjedio uvaljen u naslonjač i gledao naokolo.

— Aleksandre Nikolajeviću, — otpočne napokon Rjepnin. — Pred nedjelju dana dogodio se u našoj pukovniji zagonetan slučaj. Uz posve neobične prilike utekao je iz pukovnije redov druge švadrone, Ljubovin. Meni se čini, da vi jedini možete ponešto objasniti tajnu toga slučaja. Sva potraživanja policije ostadoše bez uspjeha. Ni živa ni mrtva Ljubovina ne nadjoše nigdje, a bez potrebna dokumenta nije ni jedan vojnik otputovao iz Petrograda. Odlučismo pozvati vas, da vas u privatnom, intimnom razgovoru upitamo, što biste vi mogli reći o toj stvari?

Sablin nije odmah odgovorio. U njegovoj nutrašnjosti bijesno je lupalo srce, noge mu obamrle i žmarci mu prelijetali plećima, ali on sabere svu snagu volje i mirno odgovori:

— Sve, što znam, kneže, izložio sam točno u prijavi na zapovjednika pukovnije i više ne mogu ništa dodati.

— Ne bih vas pitao, — reče Rjepnin, — niti bih vas o čemu ispitivao, da nije nažalost ta, možda

i sasvim jednostavna stvar, dobila neku javnost. Ma bio Petrograd kako velik, on se napokon malo razlikuje od provincijalna grada. Taj je dogodjaj već na jezicima svjetskih strina. Ime pobjegla vojnika vezuju s vašim imenom, pa priznajte, da to nije lijepo ni za vas, ni za pukovniju.

— Što mogu još da dodam, kad ništa ne znam? — dostojanstveno reče Sablin.

Rjepnin je pozorno promatrao Sablina i pod oštrim pogledom njegovih ocalnih očiju Sablin se smete.

— Recite, nije li u stvar upletena kakva žena? — upita Rjepnin.

— Nije, — tiho odgovori Sablin i zacrveni se preko ušiju.

— Nikolaju Mihajloviću, — hrapavim glasom reče Stepočka, — čemu to ispitivati? Zar časnik može ikome što reći, ako je imao štogod s pristojnom ženskom?

— Ja to razumijem, — ozbiljno reče Rjepnin, — ja to razumijem. Ali je ovdje, Aleksandre Nikolajeviću, osobita okolnost, koja me je iznenadila i prisilila da vas pozovem. Vi ste onda pukovnijskome dežurnome rekli, da ste čekali jednu osobu i da vas je ona prevarila, pa nije došla ... Čini se, da je tako?

— Jest. To ne poričem, — tiho prizna Sablin.

— Tko je ta osoba?

— To ne mogu reći, — odgovori Sablin.

— Mi to i ne tražimo, — reče Stepočka, bubnjajući još jače po podlošku.

Rjepnin zamukne. U kabinetu nastade tišina. U trećoj sobi udarale su Rjepninove kćeri na glasoviru skale i jednoličan motiv, prigušen nizom vrata s portierama, prelijevao se izazivajući sumornost.

— Aleksandre Nikolajeviću, — opet će Rjepnin, dižući suhu, lijepu glavu, — ljetos ste vi za

ceremonijalni carski mirozov uzeli ulaznicu za Mariju Ljubovinu?

To pitanje bilo je tako neočekivano, da je Sablin zadrhtao i noge mu ponovo popustile, a on poblijedio. Zna! pomisli. Zna sve i samo me navodi, da sam priznam. Pa što, onda? Ispripovjedit ću svu istinu. Reći ću otvoreno, što je bilo. Da je došao Ljubovin i osvećujući mu se za čast sestrinu, nazvao ga nitkovom i skotom, a iza toga pucao i promašio. Reći će, da je poradi podle plašljivosti sve ove dane lagao, lagao samomu sebi i da se bojao Ljubovinova povratka. To će reći. A što onda? Ima samo jedan častan izlaz, koji ne kalja pukovnije i ne podiže buke. Knez Rjepnin će onda ustati, dohvatit će nabit samokres, stavit će ga pred Sablina na stol i reći: »Kornet Sabline, vi još imate jedno sredstvo da se rehabilitirate i sačuvate čast odore. Dajem vam pola sata na razmišljanje«. Iza toga će on, Stepočka i Gricenko izaći iz kabineta i ostaviti ga pola sata nasamu. Sablin je znao, da se u njihovoj sredini već dogodio takav slučaj. Nije tako davno, što je jedan član ugledne porodice ukrao od svoje priležnice briljante i založio ih. Mladji brat je iskupio briljante, ali se dogodjaj doznao i onda je mladji brat pozvao starijega k sebi, stavio pred njega samokres i rekao: — »Ti si časnik i znaš, što imaš da uradiš. To je odluka naše porodice«. Nato se stariji brat ustrijelio. O tom se mnogo govorilo. Žalili su samoubicu, ali su svi opravdavali mladjega brata i govorili, da je postupao kao muškarac i heroj. Isto takav heroj bit će i knez Rjepnin, kad bude dao da se u njegovu kabinetu ustrijeli... A da čin onoga časnika nije prodr'o u javnost i da je njegova priležnica šutjela, bi li mladji brat starijem tutnuo u ruke samokres? Dogodjaj je samo onda dogodjaj, kad se o njemu govori, ali kad je tajna sačuvana, onda dogodjaja nema. Sablin podigne oči prema Rjepninu. Očekivao je, da će susresti hladan, neumoljiv, ocalan pogled, pun prezira, koji oholo zahtijeva smrt. Ali je opazio, da ga knez gleda s ljubavlju i saučešćem. Neobična mekoća razabirala se u smedjim očima. Nestrpljivo je čekao odgovor i želio, da taj odgovor bude povoljan za Sablina.

— Toga se nejasno sjećam, — reče tiho Sablin, ne gledajući Rjepninu u oči. — Da, doista sam molio ulaznicu. Ljubovin mi je nešto govorio o svojoj starici majci... ili o nekom drugom, ne pamtim pravo...U ovo smo vrijeme mi zajedno pjevali. Ja sam se zanosio za njegovim glasom. Htio sam da mu ispunim molbu. Da, bilo je nešto takvo.

Rjepnin ponikne očima. Stidio se mjesto Sablina. Sada je razabirao i shvaćao potpunu istinu. Sablin je lagao. Dogodjaj je bio sa Ljubovinovom. Tko je ona? Žena, sestra — to je svejedno, ali je bila žena, koja je stala medju njih i poradi koje je vojnik pucao na časnika, a časnik zatajio. No, što je i mogao uraditi? Samo umrijeti. Rjepnin pogleda Sablina. Volio je toga časnika, taj ponos i ukras pukovnije; znao je i potajnu misao svoje žene, kneginje, da ga oženi Vjerom Wolfovom. Pa zar da ga on sada uništi?

Dosadne skale, odviše dosadne, nesnosno su brujale u trećoj sobi, prestajale i počinjale se iznova. Govorile su o milim djevojkama, o čistoći i pravdi, o sreći... Rjepninu sune u glavu ista misao, kao i čas prije Sablinu, da je samo jedan izlaz — da mu dade samokres, i da ga tako osudi na smrt... Odlazak iz pukovnije ne bi toga dogodjaja izbrisao, nego ga još više razgrijao. Bacio bi sjenu i na samu pukovniju, ali da potpiše smrtnu osudu — to nije mogao. One skale, što su ih prebirale dječje ruke, smetale su mu. One su govorile o mladom, otpočetom životu; govorile su o tome, da i Sablina očekuje isto takva jaka i velika porodična sreća, a u takvom času iskinuti ga iz života — Rjepnin nije mogao. Čekao je pomoć od ostalih sudija. Gricenko shvati njegovo duševno stanje.

*

— Ja samo nešto ne shvaćam, kneže, — reče on, — čemu toliko buke zbog toga dogodjaja. Ja poznajem Ljubovina dvije godine. Najlošiji je bio vojnik u švadroni. Egzaltirani inteligent, upravo socijalist. Gotovo mahnit. Sva je ta glupost mogla biti ili naprosto histerički nastup, ili ružna zamka. Prekapati stvar — značilo bi navoditi vodu na Ljubovinov mlin i podupirati nedjelo, koje je on zamislio.

— Imate pravo, Pavle Ivanoviću, — reče Rjepnin, — ali se o tomu već govori. Ja ne znam, tko je razglasio, ali pred dva dana pitao me veliki knez, da li je istina, da je pobjegli vojnik pucao na časnika.

— Pa što onda? — uplete se Stepočka, koji je naglo oživio. — Govorit će, pa će i prestati. Treba, da se sve to zaboravi. Ljubovina nema, a kad bi i ostao, s ludjacima se ne računa, a Aleksandra Nikolajevića valja na neko vrijeme otpremiti na dopust, neka se provjetri i osvježi, a što je glavno, neka iščezne sa petrogradskoga horizonta; neka izadje iz sfere spletaka!

Rjepnin uzdahne kao da mu je pao teški teret s duše. Takav izlaz činio mu se najpodesnijim i najprihvatljivijim.

— Pavle Ivanoviću, a kako ti o tome misliš? — upita on.

— Pa dakako, ovako će biti najbolje, a ako se Ljubovin povrati, ja ću ga strpati u ludnicu.

Sablina nisu pitali.

— Dakle, gospodo, ja držim, da je čitav taj dogodjaj glupost. Kornet Sablin u toj je stvari sasvim nedužan. Protiv bijesna psa ne može se čovjek braniti. Ja sam uvjeren, gospodo, da sve to, što se ovdje kod mene govorilo, ostaje medju ovim zidovima. A sada, gospodo, molim da doručkujete sa mnom. Kneginja nas ondje čeka, — dižući se sa stolca, rekne knez Rjepnin.

Tri dana iza toga pošao je Sablin na putovanje po južnoj Rusiji.

LXII

Koržikov je bio točan. Kao što je i obećao, došao je u subotu da zatraži odgovor od Marusje.

Bojao se samo jednoga: da Marusje ne će naći kod kuće. Mogla je ostati kod Sablina, a mogla je i ruku na sebe položiti... Koržikov je razabirao i shvaćao njezin očaj. Ali je Marusja bila kod kuće. Opazivši njezino poblijedjelo, propalo lice, oči, okružene modrim kolobarima i beznadno bolni pogled, kojim ga je Marusja dočekala, Koržikov je shvatio, da se njegova slutnja obistinila i da Sablin nije primio Marusje. U duši se silno radovao. Opravdala se njegova teorija o ljudima, kakav je bio Sablin, o naprasitim i bezdušnim aristokratima, koji ispijaju narodnu krv, a dostojni su samo prezira. Sablin će biti odsad u njegovoj knjizi kao primjer o staleškoj i klasnoj razlici, u knjizi, koju piše za narod. Ali je svoju radost Koržikov prikrio. Shvaćao je, da Marusja odviše ljubi Sablina, pa da bi njegova radost ovdje bila na nepravom mjestu.

— Marijo Mihajlovna, — reče on ulazeći k njoj bez poziva da udje, — dolazim po odgovor.

Marusja zadrhta. Sjedila je za pisaćim stolom i čitala prošlogodišnja Sablinova pisma.

— Što hoćete od mene? — zapita ona moleći i gledajući Koržikova.

— Marijo Mihajlovna, došao sam k vama, da zamolim vašu ruku... O, samo ruku! Srca i tako ne smijem moliti, jer znam, da je vaše srce predano drugomu.

— Znate li vi, — stiščući zube i do bola grčeći ruke, reče Marusja, — da me nije primio, nije ga bilo kod kuće. Ponio se prema meni, kao prema posljednjoj djevojčuri! Čujete li? I poslije toga vi dolazite k meni. Hoćete se sa mnom vjenčati?

— Još je dobro, da vam nije bacio novaca u lice, i zato budite zahvalni, — reče ozbiljno Koržikov i položi svoju ridjim dlakama obraslu blijedu i nelijepu ruku na ruku Marusjinu. Sjeo je na stolac do nje. — Marijo Mihajlovna, govorimo ozbiljno! Dolazio sam k vama prošle nedjelje i sad sam došao ne zato, da se šalim. Sve sam odmjerio i sve razumio. A sve razumjeti, znači sve oprostiti. Marijo Mihajlovna! Pa ja i nemam što da praštam, jer sam ja svemu kriv. Ja sam kriv, što sam vas gurnuo u to poznanstvo. Ja sam precijenio vaše i svoje, razumijete, s v o j e sile. Držao sam ih slabima. Držao sam, da je došlo vrijeme da se ruši narodu mrsko samodržavlje, da je došlo vrijeme da se vlast preda u ruke narodu, njegovim predstavnicima. Znao sam, da je tome na putu vojska. Ja sam znao, da časnici s osobitim sistemom odgoja tako spretno umiju otupljivati mozgove prostih ljudi, da postaju sposobnima ubijati svoje očeve i braću. Htio sam pokolebati njihovu silu, htio sam rasklimati časnike. Vas sam za taj posao izabrao kao oružje, ali vi ste pali pod njihove čari, pali ste u vlast, koja zanosi ljepotom i propali ste. Sada vidite, da ste se prevarili. Sada vidite, što se za krasotom skriva?

— Krasota, — prošapće Marusja.

— Kako krasota? — reče milujući joj ruku Koržikov, — zar je u tome kakva krasota, što su vas odbacili i u tome, što vas nisu primili, nego vas učinili poročnom — zar je i u tome krasota?

— I u poroku je krasota! Ja sam mislila o tome, Fjodore Fjodoroviću, i došla sam do zaključka, da Saša nije mogao drugačije postupati. Njihova snaga je u ljepoti, a ljepota u lakomislenom postupanju s nama. Kad bi se Saša vjenčao sa mnom... Ali nemojmo o tome govoriti. Vi shvaćate, Fjodore Fjodoroviću, da sam ja tamo razumjela, da vi nemate pravo, nego oni. Tamo sam shvatila, da nikada, čujete li, n i k a d a ne će biti

jednakosti na zemlji. Da je sve, što vi propovijedate, laž. Prosta utopija. Uvijek će postojati bijela i crna koža, uvijek će biti kapitalista i radnika, gospode i robova. Da... Razumijete li vi, Fjodore Fjodoroviću, što sam ja tamo proživjela, kad sam shvatila, da je on — g o s p o d i n, a ja da sam r o b i n j a... i bila sam od toga sretna.

— To je sljepoća u ljubavi, — reče Koržikov.

— Ne, Fjodore Fjodoroviću. Moj brat Viktor uvrijedio ga je i utekao. A ja sam shvatila, da je uvredu počinio rob, jer kad bi uvrijedio gospodin — on ne bi utekao.

— To je samo strah pred nepravednim zakonom, Marijo Mihajlovna.

— Fjodore Fjodoroviću, ja vam sve povjeravam. Vaša Marusja nije ona predjašnja. Ona se iznevjerila nesamo vama, ona se iznevjerila i stranki. Ja ne ljubim cara i osudjujem monarhiju, ali je ja shvaćam. Slažem se s vama, da dioba ljudi na Ruse, Nijemce, Engleze, Kineze, nije lijepa, da su to zoološke krletke, nedostojne ljudi, ali ja ljubim Rusiju i Ruse, više nego druge. Ja ljubim — vojsku!

— Sve će to proći. Iz vas govori neohladnjela strast, — reče Koržikov.

— Ne, Fjodore Fjodoroviću, ja sam htjela zatrovati njega, a zatrovala sam samu sebe. U njegovoj nauci ja sam vidjela nepravdu, naglost, krv, ali i ljepotu, kakve nema na svijetu. Kod nas je sve sivo, blijedo, pušljivo, namjesto krvi — znoj i gnoj, namjesto širokih napona tek dosadno vegetiranje.

— Marijo Mihajlovna, ja i to dobro shvaćam. I to će proći.

— Vi shvaćate, Fjodore Fjodoroviću? Vi velite, da shvaćate. Ne, vi ništa ne shvaćate i ne ćete nikad shvatiti. Ja nisam imala Boga — a sada vidim, da ima Bog

— Osvetljiv, okrutan, nepravedan Bog, — reče Koržikov.

— Ne, — vatreno reče Marusja, — tek neshvaćen i nepoznat. Jučer sam prolazila pokraj kapelice, gdje je stajala ikona Božje matere i gorjelo na stotine svjećica, pa sam pomislila: ako toliko ljudi vjeruje, zašto ne vjerujem ja? Shvatila sam, da samo odande dolazi milost i oproštenje.

— Koješta, Marijo Mihajlovna! Živci. Bolest.

— Velite, da ćete oprostiti? — opet će Marusja i pozorno pogleda u oči Koržikovu. — Ne, nikad vi ne ćete oprostiti ni zaboraviti.

— Ponavljam vam, da nemam što da praštam. Ja vas ne osudjujem. Ja vas shvaćam.

— A da li sve shvaćate? Evo, on će se roditi. Evo rodit će se on, a znate li vi, što ću mu ja reći?

Marusja je dugo šuteći i pozorno gledala u oči Koržikova, zavirivala u njegovu dušu i napokon, gotovo šapćući, umiljato rekla:

— Ima Bog! Evo, što ću mu reći. Odgajat ću ga u ljubavi prema Rusiji i odanosti prema Caru... A što ćete, Fjodore Fjodoroviću, vi reći?

I upravo kad je on htio da nešto rekne, ona kao dijete ispruži dlan prema njegovim ustima i reče: — Pričekajte. Ne recite ništa; ja ću sama doznati vaš odgovor.

— Kakav ste vi čovjek, Fjodore Fjodoroviću! — tiho izgovori ona. — Možda svetac? Možda je to, što vi propovijedate neiskreno? Duša je vaša lijepa! Ah, ja je vidim! Kako čistu, prekrasnu dušu imate! S takvom dušom idu na muke i pjevaju pjesme. Evo i vi se spremate da podjete sa mnom na muke i pjevate pjesmu... A vi znate, da ste i dobri; vidim, kako ste moralno čisti i prekrasni, a ja vas ipak ne ću nikada zavoljeti. Uvijek, razumijete li, uvijek ću biti vjerna njemu.

Marusja ustane i dohvati iz ladice Sablinovu fotografiju.

— Evo gledajte... to je njegova slika. I natpis je na njoj: — »Mojoj nenagledanoj Musji«. To mi je ranije dao, a sada me nije ni primio, nego me otjerao. A ja ga cjelivam. No što! Podnosite muke! Gledajte! Ah. No što, trpite! Ne, vi ste sretni. Vi se smješkate! Smijete se... Vi ste bezumni!! Vi ste fantast! Ne. Fjodore Fjodoroviću, otkrijte se! Tko ste vi?

— Ja sam, — smijući se reče Koržikov, — ja sam stari, iskusni student, muškarac bez predrasuda s očeličenom voljom i jakim srcem. A vi ste malena djevojčica, koja cjeliva lutku. Zar da ja na lutku budem ljubomoran? Koješta! Glupost! Sve je to nešto nemoguće! I krasota i Bog i car i vaša ljubav... sve je to san. To su prividjenja dječja, dadiljina priča. Odrast ćete i od svega toga ne će ništa ostati.

— I odrast ću, a vas ne ću zavoljeti, — reče ogorčeno Marusja. — Upravo zato, jer ste tako dobri, ja vas ne ću i ne želim ljubiti. Njega ću ljubiti, a vas nikada. Razumijeti li?

— Marijo Mihajlovna, treba da svršimo naš razgovor. Sasvim je stvaran, pa se ne dotiče vašega srca. Sve to, što ste govorili, dolazi od srca, od vašega stanja, od živaca. O tome ćemo govoriti kadgod poslije. A sada, ovaj čas doći će vaš otac, a vi ćete mi dopustiti da njega zamolim za vašu ruku. Vaš otac je čovjek staroga kova. On ne će shvatiti ni vašega bulažnjenja, ni moga filozofiranja. Njemu treba prići izravno i po formi. U crkvu, pod vijenac i ništa drugo.

— Vi neprestano isto gudite, — prekine ga Marusja. — Pa i sada.

— Osobito sada, kad vidim vaš položaj. Ako takve tričavosti govori moja žena, onda je to malenkost, no ako to govori djevojka, onda ne valja.

— Za ulicu ne valja.

— Da, za ulicu.

— Vi vodite računa o ulici, vi se bojite ulice, — s posmijehom reče Marusja.

— Ja ni o kome ne vodim računa i nikoga se ne bojim, šta više, ne bojim se ni vas, — reče Koržikov, — ali ja ne ću izlišne i nove drame, kojoj se možemo jednostavnim aktom ukloniti. Svadbeni obred ne znači za mene ništa, a za vašega oca znači: ukloniti katastrofu. Za njega je i to previše, što mu je sin postao vojnim bjeguncem. Nemojte ga dotući. Samo ćemo se vjenčati i ništa više. Vi možete živjeti kod svoga oca, u istoj ovoj sobi, a ja ću ostati kod kuće — jer sam tobože zabavljen poslom, i jer mi nedostaju sredstva, da uredim sve, kako treba. Poradi toga ne će nas osuditi.

— Ali će vas brak svezati za sav život.

— To će me najmanje stješnjavati. Vjerujte, ako ja koga zavolim, zavoljet ću samo takvu djevojku, koja prezire sve te običaje i koja će poći k meni nevjenčana. I vas ljubim upravo zato, jer govorite jedno, a radite drugo. Govorite o Bogu, o caru, o Rusiji, a podajete se bez obećanja, naslikavši sebi glavu ljubavi i strasti; zaboravili ste i na Boga, a zacijelo niste mislili ni na cara, ni na Rusiju. Spopadne li vas to još kada, bog s vama! Ako vam zatreba razvod i to ću vam dati. Ja prosudjujem ljubav nešto šire, nego vi. Kad se ljubi, onda treba sve dati, sve žrtvovati, naročito valja dati ono, što je najdraže... No dosta o tome. Evo ulicom dolazi vaš otac; odmah ću s njim govoriti. Hoćete li moje riječi potvrditi svojim pristajanjem?

Marusja bez riječi klimne glavom. Gušila se u suzama.

LXIII

Stari se Ljubovin nije začudio ponudi Koržikova. On je to odavno očekivao. Znao je, da je Koržikov bio zaljubljen u Marusju još onda, dok je bila

u gimnaziji i dok je odlazila k njemu, da je on poučava. Ali on nije bio zadovoljan s ovakvim rezultatom. Nije on želio takvu partiju za svoju kćer i nije za to tratio novaca na njezino obrazovanje, da bi pošla za Koržikova. Tko je Koržikov? On ga poznaje odavno, još kao gimnazijalca od deset godina, kad se rodio sin Viktor i kad je Koržikov dolazio k njima u skromni stan i kad je Ljubovinova žena znala nahraniti u kuhinji vječno gladnoga Fedju. Koržikov je bio potpuno siroče, sin isto takvoga radnika, kao što je bio i sam i koji je rano obudovio, a onda ga ubio stroj u tvornici. Djak se školovao sredstvima, što mu ih je davala tvornička uprava, ali hraniti ga i paziti na njega nije imao tko. Svršio je gimnaziju odlično s medaljom, pošao na sveučilište i evo već deset godina, kako ne može napraviti nikakvih ispita. Koržikov je pod nadzorom policije. Ali on je spretan momak, klizak kao jegulja, pa ga nikako ne će uhvatiti.

Ljubovin je želio za svoju kćer čovjeka odredjena položaja, s karijerom, a ne ovakvoga, kakav je Koržikov, koji se kao vrabac hranio bogzna čime i kako. A za Marusju se činio i odviše starim. No Ljubovin je sam sebi otvoreno priznavao, da on nikako ne shvaća savremene mladeži, te da je prava muka objašnjavati se s njima.

— Zar ti to ozbiljno misliš? — zapita starac, saslušavši objašnjavanje Koržikovo, — a pristaje li ona?

— Posve ozbiljno, — s poštovanjem naklanjajući glavu, kao pravi mladoženja i u budućnosti poslušni zet, reče Koržikov.

— A kako ćete živjeti?

— Ja imam sredstava. Stranka mi sada daje — reče Koržikov.

— A upravo to, Fedja, meni se ne svidja. Ako se misliš ženiti, onda treba da tu ludoriju izbiješ iz glave. Kakvo je dobro u tome, što smućuješ mladež? Juče su trojicu uapsili, jer su kod njih

našli tvoje knjižice. Viktora si ti naveo na bjegstvo. Sada se oko mene neprestano vrze policija. Kakav mi je to mladoženja, pa još muž!

— Ali priznajte, Mihajlo Ivanoviću, da stranka radi za vas, za radnike; ona pomaže vama u borbi s kapitalom, pa će doći dan, kad ćemo mi pobijediti i kad će sva poduzeća preći u radničke ruke i onda će nam zahvaljivati, kako valja, i naše se zasluge ne će zaboraviti. Onda ćemo mi biti na kormilu, a ne oni.

— Postat ćeš ministrom, — s posmijehom dobaci Ljubovin.

— Mogu i više. Predsjednikom!

— Tiše, Fedja! Isprašit će tebe za takve riječi kozaci nagajkama, pa ćeš dosta imati.

— Prolaze vremena, Mihajlo Ivanoviću, kad su kozaci bili brzi na batinjanje. Narod se osvještava. Doskora će poteći drugačiji život.

— Mliječne će rijeke poteći izmedju medenih obala?

— Vi se meni neprestano rugate. Još me uvijek držite neznatnim gimnazijalčićem.

— Ludjak si ti cara nebeskoga i ništa više. Besposličar i smutljivac. I hoćeš, da ja dadem kćer za čovjeka, kakav si ti? Da nisi možda sasvim sišao s uma?

— Dopustite, Mihajlo Ivanoviću. Ja sam s Marijom Mihajlovnom sve raspravio i ona pristaje.

— Pristaje... oho! Takva odlučna djevojka, s kojom se ja nikad ne mogu složiti i odjednom da podje za takova zelenbaća, kakav si ti! Ej Fedja, naljutit ću se, ako si me prevario. Maruska, dodjider, mila, ovamo.

Marusja se tiho, kao sjena, pojavi na vratima blagovaonice.

— Jesi li čula, Marusja, kakvu pjesmicu pjeva naš slavulj? Moli za tvoju ruku. A? Hoće da se tobom ženi. A kakav je? Zar hoćeš da podješ

za ovakvoga? Nesamo da te ne ću siliti, nego ne mogu ni odobriti, ako i pristaneš!

Marusja se približi ocu, duboko mu zaviri u oči i padajući mu na grudi, prošapće u suzama:

— Pristajem, tata... On me ljubi.

— Dakle, svadba! Ljubi te, ljubi... ali je nekako čudno: sporazumjeli se, a mladenka u plač? Eh, Marusja, Marusja... Samo da budeš sretna!...

LXIV

Marusjinu svadbu svršiše za nedjelju dana. Koržikov je požurivao. Njezino stanje postajalo je vidljivim, a kasnije bi bilo teže zavarati podmukle kumice. Na svadbi je bilo bučno i veselo, stari se Ljubovin napio i smučilo mu se. Gosti su halabučili, a Marusja se s Koržikovim ponizno cjelivala. Na svadbi je bila zastupana i policija u osobi mjesnoga »kvartalnoga«, što je mnogo pomoglo Koržikovu, da se riješi nadzora i da postane pouzdanim čovjekom. Kad su se gosti razišli, Koržikov je s poštovanjem poljubio ruku svojoj ženi, prebacio debeli vuneni ogrtač i otišao kući, dok se Marusja zatvorila u svoju djevojačku spavaonicu.

Njezin se život vrlo malo promijenio. Do ljeta je i dalje polazila na predavanja. Samo je Koržikov sada dolazio k njoj, po pravu muža, svake večeri, proučavao s njom zadaće, pripravljao ju za ispite i donosio joj socijalističke brošure. Čitao joj ih, dokazivao ispravnost nauke o potrebi oružane borbe s kapitalom i o radničkim istupima, rušio vojsku, rušio monarhiju. Marusja je šutjela. Nije se u tom s njime slagala. Ali se nije htjela s njim ni prepirati. U njoj se razvijao nov nutarnji život; osluškivala ga je i radovala mu se. Zanosila se budućnošću. Koržikov je održao svoju riječ: nijedanput joj nije ništa napomenuo o njenom položaju i o njenoj ljubavi. Razgovor o tom bio je zabranjen medjusobnim ugovorom.

Stari se Ljubovin samo mrštio gledajući mladence i sve se češće opijao, što se prije nije događjalo. Nije ga grizla samo žalost, nego se povratila i njegova stara bolest. Marusja je pozvala liječnika. Starca su i protiv njegove volje svukli, pregledali, našto se liječnik uozbiljio. Dani starčevi bili su odbrojeni. S proljeća je legao u krevet, a ljeti Marusja ni na čas nije odlazila od njega. Starac je vidio, da ona ima postati materom, pa računao vrijeme na prste i sve se jače mrštio. Naglo i neočekivano vjenčanje Koržikova s Marusjom postalo mu razumljivim: — njegova kćerka je sagriješila... Ali s kime? Zar s Koržikovim? Kći je razabrala, da se otac domišlja njezinom romanu, pa mu se stala sve više ulagivati, ali je otac od nje odvraćao svoje lice.

Jednoć ljetom, za vrućeg julskog dana, kad se cestom dizala prašina, nesnosno žeglo sunce, bučila teretna kola, zvonila i grmio konjski tramvaj, kad je odisalo po ustajaloj vodi iz žabokrečnih graba po gnjiloći i petroleju, po zadahu nezdravog radničkog predgradja, pridje Marusja, teško koracajući u visokoj trudnoći k ocu i sjedne do njegove postelje u naslonjač. Otac je bio upravo preturio težak nastup, čelo mu bilo pokriveno znojem, a kosa raskuštrana. On ošine nezadovoljnim pogledom Marusjinu krupnoću, njeno upalo, poružnjelo lice, tamne kolobare ispod očiju i protisne kroz zube s velikim bolom:

— Marusja, je li svadba bila u februaru ili u martu?

— Šestoga februara, — tiho odgovori Marusja.

— Pa, kako to? Kada očekuješ porod?

Marusja počne brže disati, lice joj odrazi patnju, a suze poteku iz očiju.

— Ne znam, tata, — prošapće ona.

— Ne znaš? Zar doista?

Starac je dugo šutio. Lice mu je izražavalo nečovječansku muku.

— Čuješ, — prohropće bolesnik tiho, da je Marusja jedva mogla razabrati njegove riječi. — S kime si sagriješila? Zar s Fedjom?... Ne vjerujem... Reci s kime?...

Marusja pokrije lice dlanovima i prestane disati. Hvatala ju omaglica.

— Oca si prevarila. Hranio te, odgajao... učio... mazio... Mislio je, da će nešto osobito izaći... A odgojio raspuštenu djevojku...

Neka tekućina digla mu se do grla i zaklokotala u njemu: grč ga gušio.

— Tata! Tatice... što je tebi? — zapita Marusja, nadnoseći se nad ocu. On je ležao nepomično na plećima, dok su mu oči bolno zurile u Marusju, mučno i prekorno.

— Tata dragi! Reci štogod... Oprosti, oprosti mi...

— Sav život o vama, — jasno izgovori starac, — sav život za vas... Za tebe i Viktora, a vi... odbaciste... prevariste.

Na njegovim mutnim očima ukazaše se suze.

— Umirem... Sam... Osamljen... Osramoćen.

— Tata, oprosti!

Marusja se spustila na koljena i vrelim rukama obuhvatila očevu glavu. Njene oči bile su blizu očevima. Otac ju je gledao s bolom. Oboje su neiskazano trpjeli.

— Oprosti...

— Oprostiti mogu... moram oprostiti... Ali razumjeti... razumjeti ovoga, Marusja, ne mogu. Zar si mene zaboravila? Mene nisi požalila... na mene nisi pomislila. Ah, Marusja... Teško mi je. Nisam mislio ovako umrijeti... Čitav sam se život bojao sramote... A umirem u sramoti. Djeca su me prevarila.

Marusja je jecala.

— Nemoj! — umiljato reče Ljubovin... Prestani!... Po učenom shvaćanju to se može razu-

mjeti, ali po našoj, prostoj, hristijanskoj pameti to nije dobro. Zašto sam te dao na nauke?... Da. No, Marusja, ja sam tebi oprostio, oprosti i ti meni, jer nisam ni ja tebe najbolje vodio. Pošalji po svećenika, po oca Grigorija. Treba se izmiriti s Bogom. Ne ću dugo...

Naveče se Ljubovin ispovjedio. Stari svećenik s dugačkom sivom kosom i prosjedom bradom, pročitao je nad njim molitvu, a kad je izišao, sjale su mu suze u očima. Marusja ga je čekala u blagovaonici. On pridje k njoj.

— Znam, — reče on prostodušno, — da vi ne vjerujete. Znam, da ste se udaljili od Boga, ali ipak povjerujte. Svete duše vaš otac moli, da vam isporučim, da mu ne primite ništa za zlo. U Bogu je on i s Bogom i lako mu je.

— Vjerujem! — reče Marusja, obarajući glavu. — Povjerovala sam u Gospoda Boga i nadam se, da će mi Bog oprostiti.

— Pošto vam je otac, kao čovjek, oprostio, kako da vam Bog ne oprosti?

Svećenik položi ruku na Marusjinu glavu i izadje.

Iste noći umro je stari Ljubovin. Marusja je sjedila u naslonjaču kraj njegove postelje. Usred noći zadrijemala je i kad se prenula, iznenadila ju je neobična tišina u sobi. Nije se čulo teško disanje očevo... U sobi je bilo tamno; svijeća, koja je gorjela u kutu, da Ljubovinu ne smeta, ugasila se. Marusja zapali svijeću i pridje k ocu. Ležao je na plećima. Glava mu se teško zavalila u jastuke, dok mu se nos pričinio dugačkim i šiljatim, a bio je bijel. Oči su se zaklopile, a teško stisnuta usta pomodrila. Marusja se dotakla njegove ruke, koja je bila već hladna.

Marusja izadje iz sobe i podje u blagovaonicu, gdje je na divanu spavao Koržikov.

— Fjodore Fjodoroviću, — reče ona, — otac je umro.

— A, — reče ustajući Koržikov. — Tako, tako. To se moralo očekivati.

— Što da radimo? — lomeći ruke, zapita Marusja.

— Sahranit ćemo ga, — mirno odgovori Koržikov. — Obična stvar.

Ujutro počeše priprave. Marusja, nadvladavajući silne bolove, odredjivala je s Koržikovim sve, što je potrebno za pogreb; otpratila je lijes na kolima do Ohtenskoga groblja, a kad se vratila, osjeti, da joj nije dobro; valjalo je poslati po babicu, koja je Marusju spremila u postelju. Zbog uzbudjenja i fizičke umornosti mogao se očekivati težak prerani porod, ali se Marusja tome uklonila, nadvladala sebe, opasnost je minula, ali bol joj nije sašla s lica. Predsmrtne očeve muke poradi nje teško su se urezale u njeno srce. Svadba, odricanje od slobodna života, od odgajanja budućega »princa« onako, kako bi ona htjela — sve je to bilo namješteno samo zato, da obmane oca, a nije joj pošlo za rukom, da to postigne. Starac je umro nesretan. Možda je umro i zato, što nije mogao preživjeti sramote u porodici, kojom se toliko ponosio i za koju je dao sav svoj život.

Koržikov se napokon preselio u kuću Ljubovina. Upravo je dirljivom brižljivošću tetošio oko Marusje. Često su govorili o budućnosti, o odgajanju djeteta, a Marusju je neobično uznemiravalo to, što je Koržikov, očevidno, imao naročite osnove o djetetu. Izravno on nije o tomu govorio, no katkad se znao zareći o tome, da ma što Marusja rodila, dječaka ili djevojčicu, da to mora postati vodjom socijalističkoga pokreta. On je isto tako, kao i Marusja, vjerovao, da dijete mora biti fizički prekrasno, jer je plod mladih i zdravih roditelja, plod strastvene ljubavi. »U njemu treba da se združi sila i odvažnost, poduzetnost očeva s dobrim, podatnim karakterom matere«, govorio je Koržikov

— »a onda će već naša stvar biti, da ga odgojimo tako, da voli proletarijat, da s materinjim mlijekom usisa naše lozinke, i da ne bude otrovan evandjeljem, te da mrzi više društvene klase«.

Marusja je šutjela. Sada ona nije u sebi osjećala dosta snage, da se bori s mužem, ali je predvidjala upornu i žestoku borbu, da sasvim drugačije odgoji Sablinovo dijete. On će, — mislila je — nositi sablju o boku, kao i svi Sablini...

LXV

Sablinu se činilo, da sudbina — ta nevidljiva sila i njegov andjeo čuvar — sve tako udešava, da njega maze i da mu pribavljaju samo radost i nasladu. Njemu nije ni na kraj pameti dolazilo, da se petrogradski svijet umiješao u njegov intimni život i da je kneginja odlučila mladića oženiti. Porazgovorila se sa svojom starom prijateljicom, barunicom Wolf, i ova je obećala svoju pomoć, kako bi došlo do svadbe izmedju Sablina i njezine kćeri. Barun se spremao da pogleda imanje na Kavkazu, gdje dozrijevaju breskve, pa je bilo odlučeno, da će s porodicom otputovati na proljeće u Batum. Sablinov doživljaj ubrzao je njihov odlazak; sve je bilo tako namješteno: kneginja Rjepnina dala je pismo za svoga bratučeda, gubernatora na Kavkazu, te je unatoč tome, što je bilo mnogo jednostavnije odaslati to pismo poštom, zamolila Sablina da ga osobno preda u Novorosijsku.

Sablin nije znao, kuda bi pošao, pa ga je kneginjino pismo navelo da putuje u Novorosijsk. A nije ni slutio, da je u tom pismu nosio svu dalju svoju putnu osnovu, i svu svoju sudbinu. Njemu se to činilo slučajem, fatumom, dok su sve s matematičkom točnošću proračunale kneginja Rjepnina i barunica Wolf, koja je držala, da je Saša Sablin dobra partija za Vjeru Konstantinovnu.

Gubernator, kojemu je Sablin osobno predao pismo, primio ga mlaho. Bio je zaposlen i zabrinut čovjek. Gubernija je tek uredjena, grad je bio u izgradjivanju, a i gubernatorska kuća nedovršena. Dolazak mladog i lijepog gardijskog časnika s pismom moćne i uplivne kneginje Rjepnine, bio je vrlo sumnjiv. Gubernator se bojao, da će moliti za protekciju, za mjesto, a on nipošto nije trebao lijepih besposličara, izagnanih iz garde. I ne moleći za dopuštenje, s poslovnom je gestom otvorio pismo, ali kad je razabrao sadržinu, postao je ljubezan i pozvao Sablina u pet sati na čaj.

— Vidjet ćete ovdašnje društvo, — reče on, — a možda ćete sastati i gdjekojega znanca petrogradjanina. A kad se povratite čarobnoj kneginji, recite joj, da je njezina molba za mene uvijek zapovijed.

Gubernator se digne nagovještajući time Sablinu, da nema kada i da se može oprostiti.

Čaj je kod gubernatora bio serviran u gostinskoj sobi i na velikom balkonu, s kojega je pucao vidik na more, na pristanište, s obiju strana stisnuto bijelim gorama, kojima vrhunce zimi pokriva snijeg. More je u daljini bilo tamno-modre boje, a kod obale, u luci, mutno zeleno. Modro nebo nadvilo se nad morem kao gromadna kupola. Februarsko sunce toplo je prigrijevalo, mjesne dame bile su u ljetnim bijelim odjećama sa stručcima ljubica na grudima. Društvo je bilo veliko i različito. Lakaji Gruzinci, odjeveni u tamne čerkeske s bijelim fišeklucima, tiho su se klizali medju gostima i raznosili na pladnjevima čaj i slatkiše.

Kad je Sablin unišao u gostinsku sobu i očima stao tražiti domaćicu, s kojom se upoznao dva sata prije na kratkom posjetu, začuje, kako neki poznati i mili glas govori prijatno vrčeći:

— Čaj s bananama? Doista čar'robno!

On pogleda na onu stranu i opazi, da je to govorila Vjera Konstantinovna, sjedeći do domaćice.

*

On pridje k njima.

— Jeste li poznati? — upita gubernatorka.

— Kako ne! — radosno usklikne Sablin. — Kakav neočekivani susret! A kojom ste srećom vi ovamo dospjeli, Vjero Konstantinovna?

— Tata bi htio ovdje kupiti ljetnikovac, pa smo se svi dovezli s njim.

— Hajde čavrljajte, mila Vjero, ja ću vas ostaviti; moram biti ljubezna s našim profesorom i pjesnikom našega kraja.

Naokolo su žamorili glasovi. Divna ljepotica, Grkinja, vlasnica parobrodarskoga društva, Kleopatra Mesaksudi, izvalivši velike tamne oči, gledala je čas Sablina, čas barunicu i očito ih uporedjivala. Profesor, muž srednje veličine, živih očiju i zavinute brade, koja nije nikad poznala britve, u dugačkom kaputu, govorio je glasno gubernatorici, široko razmahujući rukama.

— Da, Marijo Ljvovna, — vašemu mužu dano je da bude novi Jazon, pa da izbija zlato iz ovih sivih pećina. Ne u bukvalnom smislu, nego zlato plodova suptropske flore. Jeste li primili moje mikane? A kakise? Ja se nadam, da ćemo do godine mi već u to vrijeme piti čaj s naših Čakvinskih plantaža.

— Vi ne putujete s nama? — zapita Vjera Konstantinovna. — Mi sutr'ra uzimamo kar'rte, a pr'rekosutr'ra putujemo... Ne... Tako se ne govor'ri, — plovimo... Pavlin Ser'rgejeviću, — obrati se ona k postarijemu pomorskom časniku, koji je sjedio do balustrade balkona, — kako se govor'ri, kad se vozi na br'rodu?

— Plovimo, vozimo se, — reče pomorac.

— Vozimo se br'rodom »Veliki knez Konstantin« u Batum, preko Har're, Soče, Adler'ra i još kojekuda. Bit će veoma zanimljivo. Pavlin Ser'rgejević pr'ror'rokuje lijepo vr'rijeme.

— Februar je ovdje uvijek lijep, — oglasi se Pavlin Sergejević, — Crno more je samo na rdjavu

glasu, ali je najprijatnije more. Nije to kao u Biskajskom zalivu, ili na Sjevernom moru; ovdje je upravo užitak ploviti. Vi ste prvi put na moru?

— Da. Vidjela sam tek Finski zaliv, — reče Vjera Konstantinovna.

— Ali to nije more, — s visoka reče Pavlin Sergejević.

— A vaš otac i barunica nisu ovdje? — upita Sablin.

— Oni su kod guber'rnator'ra u kabinetu. Tata je, znate, tako akur'ratan, pa hoće sve da zna. Guber'rnator'r ne govor'ri njemački, pa mama služi kao tumač.

— Po zlatno runo putujete, baruneso, — reče približavajući im se sa čašicom čaja i pečenjem u rukama jedan krupni Jermen. — Dobar posao pravi vaš otac. Ovamo ćete doći sa svojom zlatnom kosom, pa ćete i sami postati zlatno runo. Svi će argonauti za vama zaploviti.

— Kolhida, — čuo se profesorov glas, — dašto, to je Kolhida starih naroda, pa je sasvim razumljivo, zašto su Grci ovdje gradili svoje vile za odmaranje. Vidjet ćete, Marijo Ljvovna... čaroban kraj! Tamo uvijek nešto cvate... Sada? Sada mimoza. Azaleja počinje cvasti. Februar je najnezgodnije vrijeme, a ipak je čaroban kraj.

Sablin je čuo samo ulomke razgovora, ali ga je presvajalo snažno kucanje života u novom kraju; u njemu se budilo čuvstvo kolonista. Slušao je poznata imena — »grof Witte uredjuje se u Soči«, — govorahu nedaleko od njega — »pa tamo, gdje je Botkinov ljetnikovac, malo iznad princa oldenburškog. A gdje vi?«

— Ja... ne znam pravo. Kolebam se izmedju Gagrima i Batuma.

— Smjestite se u Mahindžauri, do mene.

— U Mahindžauri je klima rdjava i vlažna. Hajdemo u Cihisdziri, tamo su već izmjerili zemljište: Petlin...

— Koji Petlin?

— Husar. Sjećate se Katje Rakitine?

— Zar za nju?

— I za sebe.

Odakle meni tolika sreća? — mislio je Sablin. Zašto se na mene sipa, kao iz bajoslovnoga roga sreće, božja blagodat i dar za darom daruje mi sudba? Kitty, Marusja. Jedva prestanem s jednom, kad al pomalja se već i raste nova, još veća. Kittyna ljubav bila je zavodljivo lijepa; nju je zamijenila čista Marusja i tek što je s njom prekinuto, kad se na obzorju čarobnoga kraja pomalja Vjera Konstantinovna. Zlatno runo!... Pa i on će zaploviti za tim zlatnim runom i postati argonautom.

Na čas iskrsne pred njim mržnjom iznakaženo blijedo Ljubovinovo lice.

Skot, nitkov! — začuje uvredljive riječi.

No već su pomalo izblijedjele. Pukovnija, knez Rjepnin, Gricenko i Stepočka zaklonili su ga od Ljubovina. I opet se Sablinovo srce prepunilo plamenim osjećanjem ljubavi i zahvalnosti prema Caru, prema tome poretku, što ga je on izgradio, prema pukovniji, u kojoj se tako lijepo živi.

Kako je dobar, kako uman Rjepnin! — pomisli Sablin. A bilo je vrijeme, kad sam ga mrzio!

LXVI

More je bilo tiho i umiljato. Modri su valovi udarali o parobrod i odbijali se od njegovog visokog crnog boka. Velika, bijelo, modra i crvena zastava ponosno je lepršala iza kormila. Katkada je nastajala bijela pjena, te se poput dugačkog češlja navrh vala s tihim šuštanjem klizala prema parobrodu i ne stižući do njega, razlijevala se po vodi i nestajala. Sunce je oštro žarilo. Veseli mladi delfini u čitavim su jatima odskakivali iz vode, pokazivali svoje tamne hrptove i gubili se, da se

iznova pojave pred parobrodom i da zapjene modru, na sunčanim zrakama blještavu vodu.

Obala se prostirala uz lijevu palubu. Na časove su se odozgor spuštale tik do sinjega mora i rušile se u nj obješene bijele pećine; hridine su podupirale doline, zarasle gustom šumom, još gotom. Na vrhuncima je još ležao bijeli snijeg, na koji se spuštali sivi, kuštravi oblaci i prikrivali ih; po dolinama se valjala magla, a na vodi igralo jarko sunce, skakali delfini, zapljuskivali modri valovi i bilo toplo, kao usred ljeta.

Jedva su se malo zibali. Kljun parobroda, ukrašen zlatnim basreljefima, polagano se izdizao iznad vode, zastirući more u blizini, a onda se ponovo spuštao, otvarajući blistavi horizont. Gdjekoga je uljuljao u san. Sablin je sjedio na klupi na krmi parobroda, dok je spram njega čitala Vjera Konstantinovna nekakvu knjigu, izvaljena napolak u naslonjaču.

Vjetrić, koji se zalijetao, poigravao se pramovima zlatne njene kose, draškao ju u nosu, silio da mršti tamne obrve i da zabacuje kosu natrag. I Sablin je imao knjigu, ali ju je već davno odložio na stranu, predajući se čarobnoj krasoti mora i obala i prividjenjima, što ih je na njega nanosilo jednolično odmicanje parobroda, zapljuskivanje valova i tiha pjesma toploga vjetra. Na kapetanskom mostiću odbijalo je zvono pješčane ure svako pola sata, pokazujući vrijeme. Sunce se dizalo prama podnevu.

— Idete li na dor'ručak? — zapita Vjera Konstantinovna, odlažući knjigu.

— Svakako, a vi?

— O, da. Ja sam str'rašno gladna. Sonja leži. Oboljela je. A kako vi?

— Nimalo. Sasvim mi je dobro.

— Ja bih htjela, da navali silna bur'ra, — reče Vjera Konstantinovna, — da se vidi tko sam

i što sam? Ja podnosim mor're?... Što vi mene toliko pr'romatr'rate?

— Zašto?

— Ah, doista. Silno sam raščupana.

Vjera htjede ustati.

— Ostanite, nemojte otići. Ja moram s vama da govorim.

— Da govor'rite? Ta nas se dvoje već dva dana kao dječačići šalimo i br'rbljamo.

— Baš zbog toga, što se samo šalimo i brbljamo, a ja hoću da govorim ozbiljno o životu.

— O životu?

— Da. Zašto jedni imadu toliko radosti i sreće, pa im se život smiješi neprekidnim blagdanom, a drugi podnose samo jad, siromaštvo i nesreću?

— Tako su se r'rodili, a osim toga: kome je mnogo dano, od toga će se mnogo i tr'ražiti.

— No, na primjer, kako će se tražiti od mene?

— Ne znam. Ali, evo, može doći do r'rata: U njemu ćete mor'rati podnositi duševne i tjelesne patnje. Ja mislim, da car'r vas vojnike u mir'rno doba samo zato toliko mazi, jer'r zna, što u slučaju r'rata mor'rate podnijeti.

— Ali, ako ne bude rata? Vojnike onda treba još više maziti, nego časnike.

— Tko zna budućnost? Evo i ja. Ja sam tako sr'retna. Ljubim pr'rir'rodu, lov, mor're, ljude, obitelj; život je meni već sada nepr'rekidan bučni blagdan. Eto, pr'rošle nedjelje pošla sam sa Sonjom k vr'račar'rici. Čitale smo u anonsama, odjenule se sir'romaškije i pošle. I, znate, por'razno! Znala je, tko smo. Ispr'ripovjedila je moj kar'rakter'r, r'rekla gdje i kako sam se učila, kazala je, da sam ja sada na dvor'ru i da ću se doskor'ra udati, sjajno udati, da ću imati dvoje djece, dječaka i djevojčicu, našto je pljesnula r'rukama i r'rekla: »Nekako je, gospodjice, vaš svr'ršetak

užasan. Ne ću vam ga r'reći. Dat će Bog, da se var'ram«... Da, sve je pogodila užasno pouzdano. Šta više, r'rekla je, da ću poći na veoma zanimljivo putovanje.

— A je li ta vračarica bila kakvo staro brundalo?

— O ne, sasvim mlada gospodjica. Suhonjava, blijeda, ljepuškasta. Tek je pr'red dvije godine svr'ršila gimnaziju, po knjigama izučila hiromantiju i time zar'radjuje nasušni hljebac. Nabožna je. U kutu kod nje vise ikone, kandilo gor'ri. Ona kaže: svakom čovjeku je sudbina odr'redjena i Gospod Bog je svakomu odr'redio put i dao mu angjela čuvar'ra, koji zna sve ljudske putove; čitava je sudbina čovjeka kao u knjizi napisana na dlanovima. I noću dolazi angjeo, gleda dlanove i govor'ri: evo ovo i ovo valja ur'raditi s tim čovjekom. Od ovoga očuvati, a na ovo ga potaknuti.

— A što je Sofiji Konstantinovnoj prorekla?

— Sonja nije tako hr'rabr'ra, kao ja. Bojala se, da i njoj gataju.

— Ali, Vjero Konstantinovna, ako ćemo svemu tome vjerovati, onda se moramo odreći uvjerenja, da je ljudska volja slobodna. Onda zločinstvo nije zločinstvo, podvig nije podvig i... uvreda nije uvreda.

— Ne znam. Velim vam, da ništa ne znam. Ali je ona žena svu pr'rošlost za čudo ispr'ravno kazala. Ta sjetite se, zar'r se i u vašem životu nije često dogadjalo, da ste nešto r'radili sasvim dr'rugačije nego što biste željeli. Iza toga ste se ljutili, a r'ranije ste mislili dr'rugačije.

Sablin se sjetio svega, što je bilo s Marusjom. Zar nije na njega sašla neka zaslijepljenost, pa nije ni pomislio na to, da ona i prosti vojnik njegove švadrone nose isto prezime. Kad ga je Ljubovin uvrijedio, zašto se toliko zbunio i ništa nije poduzeo. I sve se na dobro okrenulo. Ljubovina je nestalo, a on evo putuje s tom prekrasnom go-

spodjicom, koja mu je u svemu ravna, s kojom se tako lako govori i koja dira u strune njegova srca, a one joj odgovaraju bez bola i bez ikakova naprezanja. S Marusjom je bilo drugačije. Duševne žice bile su oboma napete. Srca su gorjela. I Sablin nije nikada znao, gdje se svršavala ljubav, a gdje počinjala staleška razlika. Kad se poslije mirozova s Marusjom šetao po obali, osjećao je na duši neku hladnoću. On je nije ljubio. Je li takova hladnoća moguća prema ovoj divnoj djevojci?... Ona je sjedila, zabacivši fantastičnu glavu na oslonac naslonjača, a modre su joj oči odražavale nebesko modrilo. Ona je bila žena, ali on nije u njoj vidio ženu i nije u svom srcu s njom činio preljuba. Ona je za njega bila prije svega barunesa, koja po izravnoj materinskoj liniji potječe od kurlandskih vojvoda. Njezin intimni život bio je pun duboke tajne. Wolfovi su zapremali četiri kabine jednu do druge; s njima je putovala Engleskinja i kad se večerom, u nazočnosti miss Proktor, s njim razgovarala, klanjala mu se namješteno i po institutskim manirama jedva sjedajući: — Good night. I odlazeći u svoju kabinu, odlazila je u čarobnu tajanstvenu maglu, u koju on nije mogao proniknuti svojim duševnim pogledom. Ali uvijek su mu zvučale riječi Sofije Konstantinovne, da ljubav obrazovane žene, koja se vjenčala s muškarcem, ravnim sebi po društvenom položaju, nije isto, što i slučajna ljubav svih onih »krastavih ženskinja«, kako ih je nazvala barunesa Sofija.

— O čemu sada mislite? — zapita je Sablin.

— Ah, gluposti. I ne pitajte. Mislila sam o tom, zašto tako dugo ne zvone k objedu.

To je bilo rečeno vrlo prozaično. Ali Sablin je već bio tako raspoložen, da mu se i to činilo divnim.

Iz mornarske kabine izišao je lakaj u modroj bluzi sa zlatnim pucetima i u bijelim hlačama, te zazvonio.

— Hajdemo šapice prati! — reče Vjera Konstantinovna i lagano potrči dolje.

LXVII

Pod veče je zahladnjelo. More se prema zapadu pokrilo zapjenjenim valovima, a crveno sunce tonulo je u crvene magle. Nešto se putnika skupljalo na palubi očekujući zeleno svijetlo, koje se imalo na nebu pojaviti u onom času, kad more zakrije sunce. Jedni su to svijetlo vidjeli, dok ga drugi nisu opažali. I tek što se sunce sakrilo i posljednje njegove zrake stale poigravati purpurnim odrazom na valovima, što su se mrvili, kad li se valovi na istoku zaiskre srebrom, jarko se zapali večernja zvijezda, a pod njom iskoči pun mjesec i izidje da zamijeni sunce. Parobrod je rezao valove i spuštao se u njih svom težinom, čas kljunom, čas krmom. Šumno su se razlijetali srebreni brizgovi i teško se moglo govoriti pod šumom valova, brujanjem vjetra na čeličnim katarkama. Slani mlazovi padali su na palubu. Putnici se raštrkali. Kapetan, umatajući se u crn pomorski ogrtač, hodao je po mostu, pogledavao na kompas i na zvijezde, nešto pjevuckao i katkad zavirivao ka krmilaru.

Sablin i Vjera Konstantinovna, ogrnuvši se u zajednički golem plaid, sjedili su na klupi pod mostom, gledali, kako nad morem svečano plovi pun mjesec i kako se pod njegovim zrakama bljeska snijeg na visokim gorama nedaleko od obale.

— Vi se bojite, Vjero Konstantinovna? — zapita Sablin, kad su se osobito jako zanjihali i valovi udarili nekoliko puta s velikom silom o dno parobroda, razlijetajući se sa strašnom hukom.

— Nimalo. Kapetan se, čujete li, šeće i pjeva. Dakle tako mor'ra biti. To je mor're.

— Volite li vi more?

— Silno. Tako je divno na mor'ru. A kako je samo vjetar'r ugodan i ar'romatičan!

— Ne će li vam ništa prigovoriti, što tako dugo sjedimo?

— A tko? Svi leže i stenju. Mama spava, Miss tako hr'rče, da me je stid. Sonja plače. Samo sam ja vesela.

— I ja.

— Mi smo uistinu junaci na svom mjestu!

— Ja se vama divim, Vjero Konstantinovna.

— Gledajte mjesec i ne divite se. Ja sam potomak r'ricar'rski (riterski).

— Ricarski potomak, a ne može ni izgovoriti tu riječ.

— Pustite, ja sam i u institutu por'radi toga tr'rpjela.

— Trebali biste kamenčiće uzimati u usta, kao Periklo.

— Ta nije Per'riklo, nego Demosten.

— Lijepo, a svršili ste sa caričinim monogramom. Dašto, da je Periklo.

— Kako se ne stidite! Vi ste časnik. Kako vi učite vojnike?

— A znate li vi, tko je bio Sokrat?

— Pa dakako da znam. Naučenjak, filozof. Stanovao je u bur'retu, a po danu je sa svjetiljkom tr'ražio čovjeka.

— Eto, ni to nije istina.

— Kako ne bi bilo istina? Izvinite, milostivi gospodine, ali ja nikada ne govor'rim neistinu.

— Sokrat je bio konj druge švadrone, na kojemu je jahao krilni moga drugoga voda.

— Gluposti. Vi volite konje?

— Veoma.

— Kako se zove vaš konj?

— Mirabeau. Iz Irske dovezeni hunter.

— Ja obožavam konje. Nešto ljepše od konja ne može da bude. Imam na imanju čistokr'rvnu Car'rmen. Da znate, kako je mila! Ona mene po-

znaje. A volim i pse. A mačke mr'rzim i pr'rezir'rem. One su podle.

— Što vi mislite: ima li na mjesecu ljudi? — zapita Sablin.

— A zašto da ih ne bude? Ja samo mislim, da nisu takvi, kakvi smo mi.

— Vele, da na Marsu ima ljudi. Otkrili su nekakve njihove radnje na Marsu.

— A gdje je Mar'rs?

— Ne znam.

— Hajdemo kapetanu, da ga zapitamo.

Govorili su gluposti. Skakali su s predmeta na predmet, gledali na Mars, kojega im je kapetan pokazao debelim prstom.

Te noći, koju su oni do poznih ura prosjedili na palubi, nije bilo rečeno ništa osobito, ali ni Sablin ni Vjera Konstantinovna dugo nisu mogli usnuti u svojim kabinama. More je udaralo o željezne bokove, pregrade škripale, negdje lupala nezatvorena vrata, zavjesa se njihala zalijećući se čas u kabinu, a čas privijajući se uz vrata. Izmorena barunesa Sofija tvrdo je spavala, Sablinov suputnik stenjao, žednim gutljajima pio limunadu i svaki čas govorio Sablinu plačljivim glasom:

— Vama ne škodi. Sretnik! A meni upravo hoće da drob preokrene. Vele, da u Soči ne ćemo ni pristati!

Sablin se osjećao novim, čistim i svježim. Slatko je i čisto maštao o barunesi, a nije znao što hoće. Putovati po morima, jahati po stepi na punokrvnim konjima, plesati, pjevati joj pjesme, ili zamišljeno sjediti kraj prozora čarobna dvorca, gledati u divni perivoj, na mjesec i misliti o tome, ima li ili nema na mjesecu ljudi...

Život se odvijao, kao priča, kao čarobna sanja. Dva dana plovili su morem. Izlazili su na obalu u Gagrama i u Novom Afonu, zašli u Poti. Tri nedjelje proživjeli su u Batumu, svakoga se dana vozili u kočiji sa živahnim kabardinskim ko-

njima po okolici. Stari je barun mjerio zemlju, uporedjivao nacrte, brojao drveće, srdio se na Vjeru, na Sofiju, na zeta i na Sablina zato, što nebrižno prelaze preko onoga, što njemu govore Gruzini, Turci i Rusi, kupovao rasline, kupovao kamen, cement, razgovarao se s graditeljem, polirima, zidarima Turcima, srdio se, toptao nogama, trčkarao po čitavoj okolici, vukao Sablina za rukav, pripovijedao mu, što ima da se gdje posadi, što i kako sagradi, gdje treba otkopati zemlju, gdje nasuti terasu... Naokolo šumjela je djevičanska šuma. Orasi i jalše odijevali se laganim zelenim pahuljicama, ptice pjevale i dozivale se, gusti papratnici nicali odasvuda nježnim mladim lišćem. Dolje je golema banana iz uvela, potamnjela debla puštala jarko zelen list. Bambusi su tankim štapićima izbijali iz vlažne zemlje i kao da su na očigled rasli. Mimoze su bile kao zlatom prekrivene nabreklim glavicama cvijeća, koje su u nježnim bobuljicama visjele ispod pernata zelenila i crvenih stabala. Goleme eukalipte treptale su tankim lišćem, a omorike, jele, kriptomerije i mamuntike stajahu u potpunoj krasoti svoga proljetnoga nakita. Pokraj staza kraj ljetnikovaca rasle su kamelije, a crveni, bijeli i ružičasti cvjetovi jarko su izbijali iz tamna lišća. Oštra aroma mimoze slijevala se s mirisom trula lišća, sa zadahom nabujale, vlažne zemlje i omamljivala ljude.

Sablin, obje gospodjice i barunica majka zaboravljali su, po što su došli i čas bi se nasladjivali golemim lepezastim lišćem rašljate paome hamerops, koja je na vrhuncu izbacivala poput vodoskoka zlaćane cvjetiće, ili su se divili pernatom lišću muza i datuljastih paoma, — ili bi otkinuli pogled od prekrasne zemlje s njezinim beskrajno raznoličnim zelenim nakitom i zagledali se u more. A more je bilo vječno prekrasno, pa se čas dugačkim nizovima bjelovrhih valova približavalo obali i raspadalo u bijelu pjenu, šumeći

po kamenju, ili bi tiho grgotalo pod modrim nebom, šapćući priču o caru Jazonu i o slobodnom životu u carskoj Kolhidi.

Stari barun pozivao bi ih, da mu pomažu. Oni su trčkarali za njim i objašnjavali vrtlarima barunove želje.

Navečer bi uživali na verandi, na obali beskrajnoga mora, koje je tiho milovalo pijesak. Barun se razblaživao. Dan mu je bio sretan. Osjećao je, da bi se mogla ispiti »jedna-dvije« boce. Udarao je Sablina punačkim dlanom po koljenu, često govorio otežući njemački »natürlich«, pripovijedao, kako je služio kod pruskih ulana i bio poznat s generalom Rosenbergom, generalom »Vorwärts«, govorio Sablinu »ti« i »Saša«.

Sablin je gledao barunese, koje su veselo hihotale, i osjećao se vrlo dobro.

Ali sve se svršava. Jedne tamne, kišljive večeri stari barun odjednom izjavi Sablinu, da je sav svoj posao sjajno dovršio, da je Sablina zapisao kao svoga kompanjona i odredio dio za njega i za svojega zeta, pa sada valja kući. Na majuru »Bijeli Dom« doskora će se početi oranje, a htio bi još malo u lov na tetrebe, jer će doskora proći ptičje parenje: nastupa rano proljeće.

— Lijepo vas molim, Aleksandre Nikolajeviću, — govorio je njemačkim jezikom Sablinu, — da ostanete ovdje mjesto mene na tri mjeseca, dok se sagradi kuća, zasade breskve i položi čajna plantaža. Herr profesor je obećao, da će vas upućivati, a vi i onako nemate nikakova posla.

— Natür'rlich, — prčeći zamamno usnice i dražeći oca, reče Vjera Konstantinovna, — Aleksandar'r Nikolajević će ostati. On mi je obećao, da će ovdje ur'rediti divan vr'rt od r'ruža.

Sablin pogleda nasmijanu Vjeru Konstantinovnu, solidnog i ugojenog baruna i... pristane.

Živjeti u ovom raju, maštati o ovoj djevojci, koja ga je očarala, zar to ne će biti divno?...

A zapravo i kamo da podje do jeseni, jer mu je i Gricenko pisao i savjetovao, da se vrati tek k manevrima, kad bude otišao stari zapovjednik i kad se razjasni, tko će zapovijedati pukovnijom. Govorilo se o von Steinu, Akimovu i Rosenthalu.

LXVIII

Svakoga jutra — bilo na motornom čamcu, bilo željeznicom, bilo kočijom — vozio se Sablin iz batumske gostionice, gdje je stanovao, na barunovo imanje na Zelenom Podbriježju. Na imanju je ostajao do večera, katkada za sparnih noći noćivao na goloj zemlji pod sjenom gustih mandula.

Jutrom bi se kupao u moru, dugo sjedio na obali, nasladjujući se modrinom vode, našto bi pošao uskom stazom kroz šumu na imanje. Tamo je vrio rad. Zidari su slagali kuću od uglata kamenja. Do pojasa razodjeveni, bosi Gruzini sa crnim bašlicima, tiho su hodili i nosili kamenje ili vedrice sa cementom. Podalje su tesali brvna i blanjali daske. Nešto niže, na podnožju humka, strojni Turci u crvenim fesovima sadili su drveće i grmlje. Svuda se radilo. Svatko je znao, što mora raditi, svatko odlazio naveče umoran, a pjevušeći veselu pjesmicu, sretan od napora. Samo je Sablinu bilo teško. Htio je pomagati, no što je mogao da radi? Ljudi su nosili stabalje s korenjem, umotanim u rogožinu, i sadili ih u jame. Sablin je gledao, ne znajući, da li rade dobro ili ne. Drugi su se ljudi vrzli oko lazila. Olovnim užetima mjerili su ravninu, ogledavali je, otkresivali kamenje, lopaticom podbacivali cement pod kamen, izravnavali i radili sve to sa sigurnošću, mrmoreći pjesmicu na nerazumljivom jeziku. Samo Sablin nije imao posla, samo on nije znao, u što da uloži snagu mladoga tijela.

U to vrijeme po čitavom se Batumu pronosilo ime onoga profesora, kojega je Sablin vidio

na čaju kod gubernatora. Profesor je sadio nekakav osobiti vrt pokraj Čakve, gdje je imala biti pribrana flora čitavoga svijeta.

Sablin podje k njemu. Profesora zateče za poslom. U laganom kaputu od sirove svile, hodio je profesor s Kitajcem u modroj bluzi i brižljivo podstrigavao malene grmečke tamno oštroga lišća. Ljubezno se pozdravi sa Sablinim i povede ga, da mu pokaže svoj vrt.

— Taj vrt, — govorio je profesor, — nije prosta zabava. To će biti mjesto, gdje će Rus u šali i nasladi spoznati, kako dragocjen biser ima u batumskom kraju. Tu može rasti sve ono, što čovjek treba i što smo dosad morali za skupe novce naručivati ispreko mora. Sada ćemo imati sve svoje. Svoj čaj, svoje limune, breskve, šećernu trstiku, kaučuk, hraniv i zdrav krumpir, korisniji od amerikanskoga... Moja je želja da uredim vrt tako, kako bi donosio veliku korist narodu i kako bi mu u potpunoj ljepoti i harmoniji davao potrebno znanje.

— Evo, ovo je grupa eukalipta...

Profesor se sagnuo i podigao nekakav predmet, nalik na žir.

— Pogledajte, to je plod eukalipta. Na njemu je upravo takva zvijezda, kao i na vašim poramicama. Ako ga raskolite, naći ćete u njemu kao neku prašinu. Svaki trun ove prašine zrno je eukalipta, iz kojega raste ovako golemo drvo. Sjećate se, u evangjelju govori Hrist, da je vjera kao zrno eukaliptovo; treba samo da iznikne i onda se razraste u golemo i jako drvo... Ali moje najmilije mjesto je ovdje. U toj aleji izmedju kitajskih zagonetnih ruža i ovoga mehikanskoga cvijeća, koje nalikuje na naše sunčanice, pokraj tajanstvenih kaktusa i aloja, na terasi, s koje se vidi sav moj vrt, potijske gore, a za jasna vremena može se vidjeti i veličanstveni glavni vrhunac kavkaskoga

gorja s njegovim ledenjacima i vječnim snijegom, — tu je moje najmilije mjesto. Ovdje bih htio sagraditi svoju kuću, tu umrijeti i tu biti pokopan.

— Čemu tako tužne misli? — reče Sablin. — Jeste li vi nesretni?

— O ne, — vatreno usklikne profesor, — ja sam veoma sretan. Našao sam, gdje je sreća i poznajem ono, pokraj čega i oko čega prolaze ljudi, a nisu kadri da to otkriju. Ja znam, što je sreća.

— Tako dakle, — reče Sablin. — Ako nije tajna, reći ćete mi to svoje otkriće. Ne mogu reći, da ja nisam sretan, ali moja sreća je besvijesna i zato krhka.

— Sreća je u stvaranju, — svečano izjavi profesor i zašuti spuštajući se na klupu, koja je stajala na obronku.

More im je bilo upravo pod nogama. Modro i prozirno, tankim ruhom bijele pjene nalijetalo je na obalu, koja se odavde činila ružičastom od sitnih okruglih granitnih i mramornih kamenčića, koji su je prekrivali. Jedva se izdižući nad obalom, rasla je zelena trava, a na samoj obali stajahu debele i jake stepne fuksije. Na tom su se mjestu bregovi odmicali od mora, a divna dolina rijeke Čakve približavala mu se. Crvenkasti humci, koji su je orubljivali, bijahu zasadjeni pravilnim redovima sitnoga grmlja. Široke ceste, zasadjene drvećem po rubovima, presijecale su tu i tamo dolinu; po obroncima brežuljaka svijetlile su se malene kućice gruzinskih radnika: — čakovinska čajna plantaža. Upravo pod Sablinovim nogama rasli su na ravnini, pokrivenoj baršunastom zelenom travom, izmedju lijepih stablika ružičaste akacije, džbunovi ružâ. Bio je to golem cvjetnjak. Kad bi laki vjetrić naletio s mora, donosio bi pritomljen miris rascvalih ružičnih džbunova... Ozadinu te široke i nekoliko vrsta dugačke slike završavala je kosa ljubičastih gora. Podnožje im je bilo tamno od gustih šuma, koje su im pokrivale izdanke i

doline, a modri vrhunci tonuli su u dalekoj maglici. Tamo su se jedva zapažali prozračni i kao oblaci blještavi, poput opala snježni vrhunci kavkaskih gora. Jedva se razabirala i snježna kapa Elbrusa. Toliko snage, a u isto vrijeme i toliko mekoće bilo je u toj uzdušnoj, punoj nježnih ljepota, širokoj slici, da je privlačila k sebi. Privlačile su i vukle daleke gore, koje su se prelijevale mliječnim tonovima opala, primamljivale su njihove daljine i visine, privlačilo more, koje se slijevalo s nebom, a koje se prelivalo u svim tonovima modrila, od nježne kupine uz obalu, tamnoga safira na pučini i nanovo blijedjelo pod horizontom, slijevajući se s nebom tako, da se horizont jedva vidio kao nježan trak magle. More se tamo činilo tako isto prozračnim, kao i uzduh. Ta je slika svaki čas mijenjala svoj oblik i svoje boje. Nad bregove se navukli oblaci, zaklonili blistave ledenjake, bacili duboke sjene na doline. More je potamnjelo; odjednom su se u redovima stali valjati zapjenjeni valovi. Boja se mora već promijenila, postala turobnom, mračnom, pa je s tim jasnije izbijao kontrast izmedju njega i zelene vesele ploče batumskog cvjetnjaka...

— Nikada se ne ćeš umoriti gledajući taj kraj. On je uvijek prekrasan, — reče profesor. — Njemu ravnoga ne ćete nigdje naći. Ja sam se naslađjivao nagasakskim raidom, gledao južnjačku krasotu Bospora i sjeverno veličanstvo Stokholma; vidio sam krajeve Amerike, vidio udaranje valova indijskoga oceana kod Colomba i Kendi, ali nigdje nisam našao tako potpune harmonije izmedju mora, bogatih boja, izmedju raskošne prirode zemlje i neba, koje neprekidno presijecaju oblaci i magle. Rekao sam vam, da sam sretan. Sretan sam zato, što sam otkrio, izučio i iznesao na glas ovaj kraj. Mnogi od mojih sveučilišnih drugova dadoše se na drugu propagandu. Oni traže riješenje problema o ljudskoj sreći u iznalaženju posebnih uvjeta za so-

cijalni život. Oni drže, da će ljudi biti onda sretni, kad postignu izvjesnu slobodu ličnosti i jednakosti pred zakonom; drugi idu dalje i tražeći apsolutnu slobodu i potpunu jednakost, dolaze do toga da propovijedaju anarhiju. No sreću daje s a m o r a d i s t v a r a n j e. Rob, koji se trudi oko zemlje, rob, koji stvara krasotu, može biti sretan, a slobodni besposličar prekinut će svoj život, jer će se razočarati u slobodi, koja oduzima sposobnost stvaranja i rada. Pogledajte, kako su sretni ljudi, nadareni talentom: — slikari, kipari, graditelji, pisci, glumci. Oni stvaraju! Po čitave godine nose oni u srcu svoja djela i kad pristupaju da ih u život privedu, zahvata ih neiskazano grozničava uzbudjenost. Oni zaboravljaju na hranu, odriču se udobnosti i žive samo za one likove, koje stvara njihova fantazija... Prosti postolar, krojač, stolar, — svi imadu svoje časove sreće, zato jer su s t v a r a o c i... Oni stvaraju sitnice, ali stvaraju. Ja sada izgradjujem ovaj vrt. Ah, da mogu proživjeti još deset godina, da vidim, kako će se zlatnim plodovima bresaka pokriti ovi vrtovi, kako će ovamo nagrnuti Rusi iz čitave Rusije i naučiti, koliko im može dati tužno Zakavkazje! Iza toga da se smirim u velikoj sreći, kako se Bog smirio iza svoga stvaranja i da usnem na vječnost usred ovoga vrta i slušam pjevanje ptica, žuborenje gorskoga potočića, gruzinsku pjesmu i zujanje pčela, koje sabiru svoje dijelak sa šarena cvijeća. Kako ja shvaćam čarobnu biblijsku legendu o Bogu! Bog je nazvan preblaženim, to jest vječno sretnim, zato jer je on stvorio svijet. Kad su se rušile gore i kad je lava kipjela, kad se more uzdizalo u pare i kad je iz sebe izbacivalo, što je bilo kruto, kad su se beskrajnošću vijale mirijade atoma i odjednom se stisnuli jedni i rasplamtjevši se, sazdali sunce i svijetlo, kad su drugi, vrteći se, obrazovali nove svjetove, kada je bujala užarena zemlja i iz svojih njedara izbacivala klice prvobitnih raslina, i kad su

iz prvobitne plazme rasli i lijeno puzali, kao da u snu lutaju, medju neprekidnim palmovim i papratnim šumama strašni gušteri, svi oni brontozauri i ihtiozauri, — to je bila tvorevina velikoga razuma, to je bilo veliko izgradjivanje svijeta i stvarajući taj svijet, bio je Bog sretan! I svatko, tko stvara, nosi u sebi česticu Božanstva i sretan je — kao Bog!

— No onda mi, vojnici, nikada ne možemo biti sretni, — reče Sablin.

— Zašto?

— Zato, jer se mi spremamo na rat i razaranje. Naš je cilj, naš zadatak razrušiti kulturu. Požare gradova i naselja, pogažene njive, razgrabljenu imovinu žitelja i smrt neprijatelja — to, eto, donosi rat sa sobom. Ja gotovo nisam nikad ni vidio bojne slike, koja ne bi bila naslikana s pozadinom crvena odsjeva od požara. U vojničkoj službi ne može biti sreće.

Profesor nije ništa odgovorio. Tiho je šuštalo lišće golemih brestova, dolje je metodički mrmorilo more, pričajući nešto zemlji, a u užarenu zraku jače se osjećao medeni miris ruža.

— Ja mislim, da nemate pravo, — reče profesor. — Vi promatrate rat u onom momentu, kad je u toku. Evo, ni ove grude raskidane zemlje, pokrivene rupicama, u koje ćemo baciti sjeme, nisu lijepe i ne znače stvaranje, nego rušenje, ali će izrasti biljka, pokrit će se cvijećem, a mi ćemo se onda diviti njenoj ljepoti. Ima ratova stvaralačkih, a ima i razornih. Oslobodilački rat na Balkanu god. 1877.—78., bio je užasan. Ja ga pamtim. Pamtim priče o hrabrosti naših vojnika na Šipkinu klancu, strašan balkanski rat, tifus u dolinama Marice i na obalama Crnoga mora, ali je taj rat dao slobodu Srbima, Bugarima i Crnogorcima; taj rat dao nam je i ovaj zlatni kraj — pa pogledajte, kako se rascvao pod ruskom vlasti! Ovdje je, za turskog zemana, bilo samo kukuruza, a mi

smo obnovili raskošne vrtove, kakva je raskoš ovdje vladala u vrijeme vizantijske i rimske vlasti. Ne, vi se varate! I u ratu ima stvaranja i u ratu ima sreće. To je s r e ć a p o b j e d e. Stvorite pobjedonosnu rusku armiju, — zagrijavajući se i dižući glas, govorio je profesor, — odgojite ruskoga vojnika tako, da ni jedan neprijatelj ne će smjeti navaliti na Rusiju, obranite ovu moju muku, zaštitite ovaj vrt od lijenih Turaka, od grabežljivih Gruzina, od svih, tko ispruži za njim svoje prljave šape, izgradite armiju! Takvu armiju, u kojoj se ne vode pukovnije na sreću, na slijepo, tek kakogod, nego pravu, dostojnu, veliku, Rusiji neodložno potrebnu i vi ćete biti sretni! I svaki dan mira bit će vam nagrada za vaš stvaralački trud!

Profesor ustane. Bio je jako uzbudjen.

— Sada se, — reče on, — tako mnogo govori o miru. O, kako je to strašno! To donosi rat. Bilo bi bolje da govore o ratu, da udešavaju manevre i da se spremaju na rat, pa bih ja bio mirniji. Ta ovaj će se rajski kutić u slučaju sukoba svima pričiniti potrebnim i propast će moj vrt. Zaštitite ga, Aleksandre Nikolajeviću. Ja se bojim za nj!...

LXIX

Prvih dana mjeseca augusta, ne dočekavši svršetak dopusta, ali primivši od Gricenka brzojavku — »zapovjednik Petrovski, sve je novo, dodji« — ostavi Sablin posve dovršenu vilu i zasadjeni vrt na brizi nekakova Vettera, kojega je poslao Wolf — bratučeda, upravitelja — i vratio se u svoju pukovniju.

Tri su bila razloga, s kojih mu je srce kucalo to jače i to većma se sažimalo, što se više vlak približavao Petrogradu.

Prvi je razlog bila radost, da vidi pukovnijske drugove, crnookoga Gricenka, rumenoga Rotbeka, ozbiljnoga Fetisova, boležljivoga Macneva, da vidi velike zorne momke, pukovnijske konje, svoje boje na našivcima, rubove i kape, da čuje zveckanje ostruga po ulicama, zvukove pukovnijskih trubača i odmjerene svečane akorde pukovnijske koračnice.

Druga je radost bila, što će poslije manevara poći na zamak »Bijeli dom« i vidjeti Vjeru Konstantinovnu i, ako se nije prevario, te ako djevojčinoga srca nije nitko zapremio, učiniti joj ponudu. To se ponešto razilazilo s trećim razlogom, ali on se nije mogao protiviti uticajima srca i slatkom snatrenju o tome, da okusi tu osobitu ljubav inteligentne žene svoga sloja, o kojoj mu je govorila barunesa Sofija. Iz toga, što su ga barun i barunica usiljeno pozivali, da im dodje u goste na zamak, što mu je Vjera Konstantinovna napola francuski napola ruski, a u ruskom tekstu ne bez milih sitnih gramatičkih omašaka napisala, da »ga« se silno zaželjela i da se vrlo rado sjeća vožnje po moru, mogao se nadati, da će njegova ponuda biti prihvaćena.

Treći je razlog bio — žedja za stvaranjem, a dosljedno i za srećom... Stvaranjem pobjede, stvaranjem armije. Profesorove riječi zasjekoše mu se duboko u dušu. On ih je neprestano ponavljao u sebi, sjećao se prvih godina svoje službe i s užasom je osjećao, da je profesor imao u mnogome pravo.

Vatrena, brza ruska trojka — onako, na sreću — vozila je svu Rusiju, a s njom zajedno i vojsku. Vojska se bavila vježbom, ponešto manevrima, ali na rat nije pomišljala. Mi to ne ćemo doživjeti. Naratovali smo se, pa basta; rata više ne će biti. Sablin je imao tri para lakiranih cipela, no kad bi zimi morao kamo jahati — nije znao, što bi obukao i ozeble bi mu noge. Ni časnici, ni vojnici nisu imali polubunde. Spremišta su se svijala pod teškim mjedenim kacigama i oklopima, ali na zimske marševe izlazili su u lakim kapama bez

štitnika. Konji su bili ugojeni, nesposobni za marševe.

Nekako ćemo već udesiti, ako dodje do rata. Možda nas ne će ni poslati, a ako pošalju, onda se, možda, ne ćemo obrukati.

Na zapadu i na istoku izvršavao se uzbudjen, grozničav posao. Agenti, pa i obični putnici, dojavljivali su nova iznašašća u oblasti vojništva, o golemim osnovama naoružanja, a kod nas se sve razvijalo na spretnosti. Možda rata i ne će biti, ta tukli smo i prije, potući ćemo i sada; nekako ćemo već izići na kraj. Kad je uvedena mnogometna puška, vojska se smirila i zaustavila. Reforma se sastojala samo u izmjeni odore, u uvodjenju bojadisanih kapa, u pripravama za povratak k starom načinu opremanja. Vojnička se literatura ukočila. Pisalo se o žvalama i uzdama, i preživali se opisi starih davno proživjelih pohoda.

Što je Sablin mogao da učini u takvim prilikama? Kako i gdje je mogao da istakne svoju stvaralačku snagu u pukovniji, koja je odredjena za službu u zaledju, za čuvanje poretka u prestolnici? Kad je godine 1877. čitava garda otišla na frontu, njihova je pukovnija ostala u Petrogradu. Možda će ostati i u budućem ratu; govorahu časnici. Ali Sablin je snatrio o stvaralaštvu i u svojoj sitnoj ulozi vodnoga zapovjednika.

Stigao je u pukovniju dva dana prije odlaska na manevre. Sutradan obašao je dvorišta, u kojima su bili smješteni njegovi ljudi; svagdje je našao nered, te je prorešetao ljude i vodnika. Ujutro u pola šest, stigao je na spremanje. Vodnika nije bilo, no došao je za pet časova, a odmah iza njega dodje i narednik.

— Gdje si bio, Bolotujeve? — strogo zapita Sablin.

— Kod gospodina narednika, vaše blagorodje, — odgovori Bolotujev. Narednik zakašlja i zašuti.

Što mu je prispjelo? — mišljaše narednik, — kakva ga je muha ugrizla? Još da je pijan ili da dolazi sa bančenja — stvar bi bila razumljiva, ali je posve trijezan; vidi se, da je navlaš uranio. Boji se novoga zapovjednika, što li?

To nije posao za gospodina, — mišljahu vojnici. Njima je bilo prijatnije, da časnici ne zaviruju, kamo ne treba. Željeli su, da časnici ostanu gospoda. Tako je bilo lakše i jednostavnije. Ali Sablin htjede postati časnikom i poče pritezati svoj vod.

Trudi se, želi se umiliti poglavarima, — govorahu vojnici, ne znajući, što on zapravo hoće. Shvaćanja o službi u njih nije bilo, no shvaćanje o dodvorivanju bilo je u njih čvrsto. Nitko nije mogao zamisliti, da se može služiti za ideju, a ne za pohvalu pretpostavljenoga.

— A čemu on sve to? — govoraše Bolotujev svojemu prijatelju, vodniku prvoga voda, turobnom Petrovu, — ipak ne će nitko opaziti njegovih nastojanja. Gricenko je, što više, s njim nezadovoljan.

— Ništa zato. Već će otupiti. Nova metla.

— Prijavne knjižice i karte kupio je za svoj novac i razdijelio ih podčasnicima. Uludo baca novac! I bez toga bi se moglo. Jučer je Adamajtisa spremio u zatvor, što je Nurkolovo nazvao Pulkovim, a zašto? Ni ja sâm ne vidim baš tako veliku razliku. Kakvo čudo da se vojnik zabunio? Mene je po sata rešetao.

— Trudi se, trudi.

— A kakva korist od njegova truda? Ta možda i bez toga ne bi tako strašno griješili. Nekako bi već manevre svršili, ta nije prvi put; naočari bismo već otrli, kome treba.

— No-da... Nije to posao za gospodu. Hoće nešto da dokaže. A što će dokazati? Ako baš hoće da se trsi, neka se zatraži u učevnu komandu.

— Pa ni tamo nema časnik nikakova posla. Narednik Makarenko će sve to pesnicom bolje naučiti.

Sablin je vidio, kako su se vojnička lica mrgodila i kako su postajali nezadovoljni narednik i vodnik, ali je produživao svoj posao. Gricenko mu je blago rekao — »Nemoj se previše raspaljivati«. Rotbek mu je dobacio: »Da li se isplaćuje razbijati plemićsku glavu i natezati se s vojnicima? Oni i sami znadu svoj posao«. Ali je Sablin tvrdo odlučio da se promijeni.

Na manevrima zatražiše od pukovnije doglasnu službu na rijeci Strelki. Trebalo je napraviti tlocrt i priložiti legendu. Tražio je stožer generalnog nadzornika. Zapovjednik pukovnije, mlad general generalnoga stožera, pozove pobočnika.

— Zapovjedite kornetu Sablinu, da izvrši taj posao, — reče on.

Pobočnik, stožerni satnik Samaljski, naučen uz baruna Drevenica da samostalno izdaje zapovijedi, s poštovanjem primijeti generalu Petrovskomu:

— Sablina ne možemo odrediti, vaša uzvišenosti. Za taj posao treba sasvim drugi časnik.

— Zašto? — mrgodeći se zapita zapovjednik pukovnije.

— Sablin je za doglasnika ili za stražu dobar, a što se tiče crteža — schwach. Nije to plemićski posao. Ne bismo li poslali stožernoga satnika Grüntala? On se, kao zapovjednik odvojka, u to dobro razumije.

— Pošaljite korneta Sablina! — reče zapovjednik pukovnije tonom, koji nije dopuštao pogovora.

— Slušam, ali, — bio je počeo Samaljski.

— Rekao sam, — reče zapovjednik pukovnije.

No, bit će skandala, mislio je pobočnik u sebi, predajući zapovijed Sablinu. Vrag bi ga znao, što

sve ne će nacrtati mili naš Saša. Trebat će ga voditi na raport.

No Sablin je sasvim drugojačije shvatio svoju zadaću. Taj maleni nacrt bijaše »stvaranje«. Prvi njegov rad iza razgovora s profesorom. Naprezanjem uma i volje sjetio se svega, što je učio u školi, naoružao se planšetom, zajahao u tri sata noću na konja, uzeo ordonanca i s prvim sunčanim zrakama prihvatio se posla. Dan je bio divan. Augustovsko sunce zalijevalo je zrakama gustu travu, koja je u šumi rasla po obalama sentimentalne rječice. Sablin je, ostavivši konja, pošao pješice niz rijeku, provjeravajući kompasom njezine zavoje. Unosio je mostove, urisavao njihove profile i pravio upise. Sati su prolazili, ali ih on nije primjećivao. U mlinu je pio mlijeko i jeo mekani crn kruh, pa mu se to činilo boljim od najboljega objeda u restaurantu; nedaleko su se kupale ženske, čuo je njihov vrisak i krikove, ali nije ni pogledao onamo, gdje su na travi prominjala ružičasta tijela i bijele košulje. Ruke mu i noge otežaše od umora, nije ih ni osjećao. Bio je sretan. S t v a r a o je...

Na velikom listu papira, crtanom blijedo-zelenim i ružičastim kvadratima od jednoga palca, jasno se isticala sa svim svojim zavojima rijeka. Presijecali su je gatovi — i gatove je provjerio i opisao. Nad rijekom su zalebdjeli mostovi. Kameni most na cesti, drveni kod vodenične brane, lagani za pješake na tankim potpornjima kraj ljetovališnika. Sablin ih je sve narisao. Planšeta je oživjela. Bila je to živahna slika. Sablinu se činila vrhuncem savršenstva. Bio je zaljubljen u nju.

Kasno u noći, prevalivši sedamdeset vrsta, dostigao je pukovniju i predao svoju radnju zapovjedniku pukovnije, koji je sjedio s pobočnikom u kolibi.

Petrovski pažljivo razgleda crtež.

— Da, to je izvedba časnika generalnoga stožera, — reče on zamišljeno. — Kornete Sabline, u ime službe ja vam zahvaljujem.

Kad je Sablin izašao iz kolibe, reče Petrovski pobočniku:

— Što ste vi meni ono govorili, dragi moj? Ta on je u svakom pogledu odličan časnik!

Na dopustu su, očevidno, našega Sašu zamijenili nekim drugim, — pomisli pobočnik.

Sablin bijaše sretan. Lakim korakom i ne osjećajući umora, otidje u svoj stan. Da, mislio je, — profesor ima pravo; sreća je u stvaranju, makar se u čemu to stvaranje očitovalo!...

LXX

Iza svršenih manevara Sablin se nije okoristio dopuštenjem da željeznicom otputuje kući, nego je dobrovoljno pošao s pukovnijom u maršu. On je bio najstariji kornet i vodio je pukovniju. U potpunom redu prevalio je trodnevni marš, te je pod sitnim, kao kroz rešeto, hladnim jesenjim daždom, na čelu pukovnije, oko podne ulazio u pukovnijsko dvorište.

Pukovnija se postavila u razvitu frontu, ljudi s konjima u povodu odbrzali u konjušnice, a Sablin podigao sablju iznad glave i zapovjedio: — Pod zastavu! Pukovnijo, vadi sablju, slu-šaj!...

Osjećaj gordosti i sreće poradi ispunjene dužnosti, saznanja svoje krasote, velebnosti i viteške časti obuze ga, kad su trublje oglasile veličanstveni gardijski marš i kad je tapajući po pješčanom dvorištu, prekrivenom mlačicama, u teškim zablaćenim čizmama, prošao podčasnik-zastavnik, pred kojim je stupao mladi kornet i odnio mokru, kožnom prevlakom previjenu zastavu s velikim metalnim dvoglavim orlom na držku.

U vlažnu zraku trublje nepotpuna orkestra — solisti se odvezoše željeznicom, — nisu zvučale

nimalo veličanstveno, nego sipljivo derale. Zastava u prevlaci činila se ravnodušnom i nepotrebnom.

Bolan osjećaj žalosti odjednom zahvati Sablina. Ushita je nestalo. Malene švadrone proizvodile su tužan dojam sa svojim nepotpunim redovima, praznom zadnjom vrstom, nakostrušenima i nebrižno odjevenima umornim ljudima. Sivo nebo ih je davilo. Petrograd se sa svojim bučnim i šumnim prometom po pločnicima pričinjao dosadnim i nepotrebnim.

A što onda, ako to sve nije istina! Neistina je sve, — pomisli Sablin, — i pukovnija, i zastava, i vojnička služba, i Rusija. Samo tuga. Bljuzgavica i kiša.

Otpustio je pukovniju, zašao k zapovjedniku pukovnije i ne našavši ga, upisao u knjigu, da je stigao s pukovnijom sretno i u dubokoj razočaranosti otidje u svoj stan.

Stan mu je bio preudešen. Sobe drugačije namještene, pa ništa nije napominjalo ni Marusje, ni Ljubovina. Ali se i u stanu produžavala ona ista dosada. Sablin, do kože prokisao, preobuče se, podje u menažu, gdje su bila samo tri korneta, njegova suputnika, i povrativši se, legne da odahne. U pet sati htio je da se napije čaja, a u devet da krene na zamak Bijeli Dom, gdje se imala riješiti njegova sudbina.

No turobnost ga nije ostavljala. Sve je to od umora, pomisli on zamotavajući se u pokrivač, — i od toga, što sam prokisao. Da se nisam nahladio? U teškom raspoloženju i s bolnim sažimanjem srca od tuge, on zaspi.

Sanjao je o bistroj, dubokoj rijeci s hladnom vodom, koju je lako preplivao, a netko nepoznat, plivajući iza njega, progonio ga, ali ga se on nije bojao, pa onaj drugi nije ni dosegao obale, već je utonuo.

Sablin otvori oči. U bunovnoj duši skupi mu se teško saznanje, da je netko upravo taj čas poginuo u hladnim morskim valovima.

Ta bio je samo san! — pomisli Sablin. Kakve gluposti! A ipak je taj san bio tako jasan... Vani je jednako sipila kiša, vodeni mlazovi tekli su po staklu, grad je nejasno šumio od izvoščika i tramvajskih vagona. Sablin se sasvim razabrao oda sna... Da, pomisli on, pogledavši na uru, — još nekoliko sati, pa ću sjediti u vlaku, a još danas, o ponoći, bit ću kod one mile porodice. Tuga, koja ga je prije iznenada zahvatila, isto je tako neočekivano i iščezla. Životna radost i očekivanje neobične sreće zaokupi ga, pa se on počeo naglo odijevati i u malen putni kovčeg slagati stvari za put k Wolfovima.

U blagovaonici je služak, ne Šerstobitov, nego drugi, bučao samovarom i čajnim posudjem. Ispit ću čaj, mislio je Sablin, i otići k Ballé-u i Ivanovu, da nakupujem slatkiša, koje voli ona i njezina mati.

Oštro i otegnuto električko zvonjenje oglasi se iz predvorja i služak podje da otvori.

Tko bi mogao biti sada, u ovo doba? Kako nezgodno! — pomisli Sablin. Ako je tko od pukovnijskih drugova, morat će ga se riješiti, jer inače ne bi mogao na put.

— Neki civilist htio bi k vama. Nekakav nesnosan čovjek, — reče služak ulazeći.

— Kakav civilist? — zapita Sablin.

— Kao da je djak, ili tek kakav molitelj. A možda i kakav vjerovnik.

Sablin nije imao dugova. On slegne ramenima, prebaci najbližu poluodoru i reče prolazeći u kabinet: — »Neka izvoli!«

Služak pusti u kabinet nevisoka prilično jaka čovjeka, svega u smedjem. Smedji izgužvani kaputić, smedji prsluk i smedje hlače; ridja neuredjena i prokisla brada i ridji, raskuštrani vlasi — sve je bilo iste boje i istoga tona. Pravi pravcati nakostrušeni stari vrabac, koji je naprašio svoje perje i čas prije okupavši se u kišnoj mlaki, stupio u Sablinov kabinet. Izgledao je prkosno uvrijedjen, dok je glavu držao nakrivo, kao vrabac.

Sablin ostade stojeći za pisaćim stolom, kad je neznanac unišao, i upitnim pogledom gledao gosta. Niti mu je ponudio da sjedne, niti mu je pružio ruku. Služak je ostao u kabinetu čekajući, ne će li trebati njegove pomoći, da se otpravi nepozvan gost.

— S kim imam čast govoriti? — hladno zapita Sablin.

— Ja sam Koržikov, — reče došljak, gledajući Sablina očima bolnim, zapaljenim i crvenim kao u pijanice.

— Čime mogu služiti? — upita Sablin.

— Do djavola! Ne prijeti vam nikakova opasnost. Odstranite vašega... vojnika, — uzbudjeno reče Koržikov.

— Petrenko, izadji, — reče sliježući ramenima Sablin. — Kakvih tajna može biti medju nama?

Služak je nerado otišao iz kabineta i ostao u blagovaonici, gdje je naumice bučno premetao čajno posudje. Koržikov pristupi sasvim blizu Sablinovom stolu i reče tiho, jedva mičući usnicama:

— Marija Mihajlovna Ljubovina moli vas, da odmah dodjete k njoj.

Sablin se nije micao. Neka sjena preleti mu preko lica. Sve je to u ovaj čas bilo zaboravljeno i tako nepotrebno! Koržikov opazi njegovo kolebanje.

— Ona umire, — reče on isprekidano, — pa hoće da se oprosti s vama... Ta hajdemo! — klikne on odrešito. — Jedan časak zakašnjenja može da odluči. Podjimo!

— Tko ste vi?... I kako dolazite od Marije Mihajlovne? — zapita Sablin blijedeći.

— Ah, bože sveti!... Zar vam to nije svejedno? Ja sam muž Marije Mihajlovne... No, jeste li razumjeli, njezin sam muž! Usrdno me je molila, da vas dovedem, da se oprostite s njom.

Sablin još jedanput pogleda nakostrušena vrapca. Ne, on nije lagao. Bol i tuga, a ne pakost

i mržnja, nego samo bol i tuga razabirali se u njegovim očima. Sablin slegne ramenima i podje u predsoblje, da se odjene.

LXXI

Izvoščik, koji je dovezao Koržikova, stajao je pred kućom. S izmučena konja dizala se na kiši gusta para, dok je izvoščik u mokrom, ulaštenom platnenom ogrtaču hodao kraj njega.

— Kako možete to od mene tražiti, gospodine? — govorio je izvoščik, kad je Koržikov pokazao Sablinu na kola. — Ja dalje ne ću voziti. Vidite i sami, da je konj sasvim klonuo. Kuda bi! Ne... otpustite me!

— Barem me odvezite do prvoga izvoščika. Dat ću vam pola rublja, — reče Koržikov. — Ako boga znate, samo brže!

Sjedoše i krenuše. Obojica su šutjela. Sablinu je bilo nevoljko poradi njegova elegantnoga ogrtača smedje-modre boje, svijetle bojadisane kape, sita i njegovana izgleda pokraj toga ridjega čovjeka, koja se povukao sasvim u kut kola. Muž i ljubavnik voze se jedan do drugoga, — mišljaše Sablin i mrsko čuvstvo odvratnosti potrese ga. A kakva čuvstva mora on da osjeća prama njemu? mišljaše Sablin sumorno, osjećajući se odvratnim i ništavim. Zašto zapravo idem? mislio je u sebi. Zato, da bi me taj gospodin odveo k Marusji, koja možda doista trpi... i da bi me udario po nosu, kako se udaraju štenci, kad nešto skrive... i da bi me prekorio. Na, reći će, gledaj, što si učinio!

Promijenili su izvoščika, sjeli, bez cjenkanja, za tri rublja i jurnuli dalje. Izmedju kočijaševih pleći i vrška kočije vidio se mokri Nevski. Bilo je sumračno od oblaka; pločnici su se crnjeli od dugačkih nizova kišobrana; sprijeda su bliještile mokre kočije s podignutim krovovima. Prestizavali su tramvaje, koji su stajali na zakretima. Sablinu su se nekako osobito usjekli u pamet oznojeni sivi konji, koji su teško dahtali slabinama. Prema njima jurile su, zvoneći i drndajući, tri druge kočije, a maleni, čvrsto gradjeni konjići s prilijepljenom grivom, glasno su udarali potkovama po mokrim pločama. Kod Nikolajevskog kolodvora prestigoše ih golema crno-žuta teretna kola, sa četiri krasna i sita konja. Kočijaš u crnom azjamu i kapi s paunovim perjem, sjedio je na boku. Na paketima i kutijama poštanskih pošiljaka, prekrivenima ponjavom, ležali su poštari i nečemu se smijali.

Zašto ja sve to sada tako primjećujem? — pomisli Sablin. Možda ja sve to gledam posljednji put? Kamo me vozi taj Koržikov? Ne će li me odvesti kamogod daleko na gradsku periferiju, gdje me čeka Ljubovin, a ne Marusja, pa će me ubiti? Nisam ni revolvera ponio sa sobom... Na čas obuzme ga želja, da zaustavi izvoščika, da iskoči i ostavi Koržikova na cjedilu. Ali se zastidio da pokaže svoju kukavnost i pogleda ispod oka na svojega susjeda. Sjedio je u kutu i zabavljao se nekom svojom, vrlo neveselom mišlju. Koržikovljevo lice bilo je tako pečalno, te je izgledao tako potištenim i nakostriješenim vrapčićem, da se Sablinu pričinilo smiješnim sve mišljenje o tomu, da ga voze u zamku. On počne razmišljati o Marusji. Kakva je ona sada? Kako će ga primiti? Je li istina da umire, i ako umire, od čega? A možda je naprosto zaželjela da ga vidi i izmislila način, kako da se sastane s njim? Gdje joj je brat? Ovaj gospodin u kolima sve znade, ali se jezik Sablinov odupirao, da započne razgovor s njim i da ga zapita. Dobro je, što kiša pada, — pomisli Sablin, — jer bi drugačije nas dvojica predstavljali divnu sliku u istim kolima.

Muž i ljubavnik!

On se htio sjetiti Marusje, ali se njezin lik, zasjenjen likom Vjere Konstantinovne, gubio. Ostala je uspomena o nečem nježnom, ujedno i gorkom i mučnom, pa mu se u pameti oštro ocrtavala posljednja scena. Ljubovin u kabanici, one grube ruke, koje su ga zahvatile za prsa od košulje, psovke i hitac. Kako je sve to teško! — mišljaše Sablin. Bože, da se barem što prije završi sva ta historija! Kako se dugo vozimo. Čini mi se, da nisam nikad bio u ovim pustim ulicama.

Kameni pločnik zamijenila je blatna razrovana cesta; po stranama vukle se zarasle grabe, drveni pločnici, niske kućice, tu i tamo jadni plotovi, iza kojih su stršile mokre ive i osušene breze. Napokon Koržikov zaustavi izvoščika, sidje, plati i počne zvoniti na niskom ulazu prizemne, žutom glinom obojene kućice sa tri prozora na ulicu.

Sablin je stajao otraga. Obuzela ga neka tupost. Nije ni pomislio na to, da bi on morao platiti izvoščika, a ne ovaj, očevidno, siromašni čovjek, pa da u ovom glupom kraju ne će naći izvoščika, te da je valjalo ovoga zadržati. Makinalno je išao za Koržikovim, spreman na sve i ne misleći ni o čemu.

Stara, sijeda i nepočešljana žena otvorila im vrata. Koržikov podje napred, a za njim Sablin. Našli su se u nevelikom uskom predvorju, olijepljenom starim tapetama smedje-žute boje, koje su se gdjegdje odlijepile. Tu je stajao sanduk, prekriven prostiračem, u jasenovu okviru visjelo je ogledalo, a pod njim polica. U predvorju je bilo vlažno, odisalo je svježim zeljem i prigorjelim lukom. Sablin se poveo za primjerom Koržikovljevim i skinuo ogrtač i kapu. Zrcalo je odrazilo njegov lijepi stas u pristaloj poluodori i uskim jahaćim hlačama, dokazujući kako njegova pojava ne spada ovamo.

— No, kako je? — zapita Koržikov uzbudjenim glasom staricu, koja je stajala podupirući pesnicom podbradak i gledala zamućenim očima Sablina.

— Ovaj čas je utihla. Neprestano vas je čekala. Mislila je, da ne će dočekati. Svršava se.

— Podjimo, — reče Koržikov.

Udju u jedaću sobu, gdje je bio stol prekriven bijelim, išaranim voštanim platnom. Na prozoru je stajala geranija, a nad njom u krletki skakali kanarinac i češljugarka.

— Počekajte jedan čas, — prošapće Koržikov i na prstima udje u drugu sobu.

Sablinovo srce se sažimalo od bola za Marusjom. Neprijatan oštar miris zelja i luka razdraživao ga i smetao mu, da zamisli Marusju onako, kako je trebalo. Odora i kapa, koju je po vojničkoj navici držao u rukama, izgledale su nelijepe u niskoj sobi s prozorom, na kojem su stajale geranije i kanarinci. Časovi su se strašno otezali. Odbijala ih je plosnata mjedena kazaljka velikog drvenog sata na batove, što je visjela na stijeni.

— Izvolite, — reče Koržikov.

U sobi, u koju su ušli, bio je polumrak. Bijela zavjesa bila je spuštena i siv dan slabo je kroz nju propuštao bjelkasto svijetlo. Kraj stijene, na niskom željeznom krevetu, do grudi prekrivena prostim, sivim, grubim pokrivačem, na niskim bijelim jastucima ležala je Marusja. Raspuštena crna kosa u valovitim pramovima rasula se po jastuku, te se blijedo lice činilo još bljedjim. Tanak nos ušiljio se, usnice se jedva opažale poput ljubičastih pruga. Tek oči, goleme, vatrene, crno-modre, uperene na Sablina bile su pune života. Tanke bijele ruke podigle se nad pokrivačem prema Sablinu, kao da ga žele zagrliti i ona reče tihim, nježnim glasom:

— No, eto... Došao... Znala sam, da ćeš doći... Sretna sam.

Sablin se sagne k njoj. Ona ga obuhvati oko vrata rukama, nastojeći da ga privine uza se. Suze pokvasiše Sablinovo lice. Marusja je plakala.

— Ništa... Ništa, — reče ona. — Gledaj.

*

Ona pokaže očima u kut kraj peći, gdje je u starom platnenom naslonjaču, na nekim krpama, složenima kao gnijezdo, ležalo crvenkasto, zgrčeno, tankih ruku i nogu, polagano se mičući kao pauk — dijete.

— Tvoj! — prošapće ona. — Tvoj! Jesi li sretan? Da? Uzmi ga... Odgoji!... On je tvoj...

Sablin pogleda opet Marusju. Oči su joj se gasile. Ruke su nemirno tražile nešto po pokrivaču, prsti se grčili i ispravljali. Kao da je nešto tražila na pokrivaču i htjela se prihvatiti. Život ju je ostavljao.

Oči su joj pomodrile. Zjenica se smanjivala. Ali ljubav je gorjela u njima.

— Moj princ! — bolno i strastveno prošapće Marusja... Moj princ! — zaplače. Usnice otkriše dva reda stisnutih bijelih zuba. Sablin se sagne, da ih poljubi. Bili su hladni i opori. On se odmakne od nje.

Usnice opet zadrhtaše. Marusja se pridiže, lice joj postade prekrasno, kao izvajano od mramora; kosa joj prekri sva ledja, a u njihovu se odrazu ukaza tanak vrat i čista bijela košulja.

— Moj princ! — zamnije u sobi zvonak uzdah. Ona padne na jastuke i zatihne. Oči joj se još jedanput otvore prema Sablinu, ali života u njima više nije bilo. Bile su mutne i tamne. Crne, guste obrve zadrhću, a trepavice legnu tvrdim sjenama na vjedje, koje se stisnuše.

Sablin je stajao, ne znajući, što bi uradio. Koržikov je u kutu grčevito plakao. Onda se okrenuo prema Marusjinoj postelji, pristupio k njoj i složio joj na grudima mrtve ruke. U kutu se dijete počelo micati i plakati.

— Odlazite! No, odlazite! — reče Koržikov, gledajući Sablina sa strašnom mržnjom. — Ne razumijete li me? Odlazite!

Sablin podje na prstima u jedaću sobu, a Koržikov za njim. Ondje Sablin zastane. Iz tihe Marusjine spavaonice dopirao je nemiran plač djeteta. Sablin ga predoči sebi, kako se crvenkast bacaka ručicama i nožicama kao pauk i odjednom se dosjeti nečemu potrebnomu i teškomu.

— A moje dijete? — reče on, gledajući u Koržikova. — Ona je molila...

— Što? — poviče Koržikov stišćući pesnice. — Nikad ovo dijete ne će biti v a š e. Čujete li? Ja sam muž. Ja sam njezin zakoniti muž. Po zakonu je dijete moje. Razumijete? Tko ste vi?... I što ste vi?

Sablin je šutio. Tupa bol stiskala mu srce. Doista nije znao, što bi trebao raditi.

— No! — krikne Koržikov srdito. — Hoćete li skoro? Nosite se... Što brže!...

Sablin se okrene i podje u predsoblje. Nelijepo i grubo srebrnim zvekom zvonile su ostruge, kanarinac i češljugarka počeli u krletki preplašeno skakati, kao da i oni tjeraju Sablina. Neprijatan malomještanski zadah zagorjela luka i zelja udarao mu u nos. U predsoblju su na željeznoj vješalici prkosno sjale metalne poramice njegova novoga ogrtača. Sva rugoba onoga, što se dogodilo, iskrsavala je pred Sablinovim očima. On naglo prebaci preko ledja ogrtač i izadje na ulicu.

Sitna i hladna kiša šibala ga po licu i po rukama. Tamna cesta, pokrivena mlakama, bila je pusta. Na njoj se nije razabirao ni jedan izvoščik. Sablin naglo i nesigurnim koracima podje po kliskim daskama drvena pločnika. U glavi mu je bilo pusto, a kroz mozak mu se rezao zvonak, kao zvono i bolan kao bič Marusjin poklik, pun strastvene ljubavi i bola:

— »Moj princ!... Moj princ!...«

(Konac prvoga dijela.)

Preveo dr. **Maksimilijan Petanjek.**

Dosadašnje knjige „Zabavne Biblioteke".

Izbor najboljih pripovijedaka svjetske književnosti.

218—222. **»Civilizirani ljudi«.** Roman sa krajnjeg istoka Azije od Claude F a r r è r e-a U njemu ovaj francuski pisac stavlja pred lice svojih zemljaka zrcalo, u kojemu gledaju strašnu svoju sliku. Sajgon, lučki grad na kineskom moru, odabran je za mjesto radnje ovom romanu, koji je ispunjen omamnim razvratnostima. U mornarskim krčmama, opiumskim brlozima i nečistim jazbinama odaje se bijela rasa neobuzdanim užitcima i propada u pohotnim grčevima. S lakoćom i gracijom ocrtava se sramotni život jednoga svijeta, koji izdiše u satirskim plesovima i nimfomanskim opojnostima. Sajgon, Gomora sa svojim kloakama i bludilištima, odabran je kao simbol perverzne Azije, koja se podaje bijelim ljudima u ženama sviju rasa. Razbludna igra, koju igraju urodjenici s tudjincima, kreolke s Australcima, Francuzi s japanskim heterama, ubija duše, ispija mozak i rastvara živce, koji se grozno osvećuju svim nesvijesnim sudionicima. Knjiga ova ima da bude plameni menetekel svim kulturnim ljudima, pa ju je zato i nagradila Goncourtova Akademija.

223—225. **»U mraku«.** Pripovijest iz ruskoga života od Al. I. K u p r i n a. Zapravo četiri novele, koje se mogu nazvati čistim biserjem modernoga pripovijedanja. U prvoj se opisuje ljubav jedne romantične guvernante s jednim kartašem, kojega ona spasava od samoubistva, ali se razočarava u svojoj plemenitoj duši. U mraku se s njim upoznava, pa u mraku i nestaje. Duboka stvar, koja sasvim zaokuplja čitaočevu dušu. Isto se tako ne zaboravlja ni pripovijest »Sitniž«, u kojoj se opisuje život i pogibija dvaju seoskih inteligenata. Ostale dvije (»Židovka« i »Samoća«) nose na sebi sva klasična obilježja odličnog ovog pripovjedača.

226—228. **»Za samu sebe«.** Roman jedne mlade žene od francuskog autora André C o r t h i s a. Literarno djelo najvišega značenja, u kojemu se opisuje kršćanska samozataja plemenite žene, koja je stvorena za ljubav, a privezana je uz čovjeka bez ikakovih duševnih odlika, o kojemu se pače sumnja, da je svojom liječničkom nesposobnošću ubio jednog čovjeka. U svom samopregoru preuzima ona teret njegove patnje na sebe. Svoju golgotu opisuje nesretnica »za samu sebe«, na papirićima, koje će kasnije spaliti, ali ih ne spaljuje, kako vidimo, jer ih dobivamo u štampanoj knjizi, punoj srca i topline, kakvu — u ovom stilu — već davno nismo dobivali. Djelo je ovo ljetos nagradila Francuska Akademija prvom svojom literarnom nagradom.

229—232. **»Ingeborg«.** Ljubavni roman od Bernharda K e l l e r m a n n a. Pjesma nad pjesmama, koja se po svojim opisima prirode i ljubavne strasti može usporediti jedino s Hamsunovim »Panom«. Knjiga je od početka do kraja natopljena ljepotom i bolom. Ljubav Aksela i Ingeborge pratimo od njenog početka kao budjenje proljeća, sve do ljetne žege. Knez Aksel potječe od staroga roda, degeneriran je i pripada onom krugu luksuznoga svijeta, koji sve više izumire. Možemo zamisliti, kako je na njega mogla djelovati kćerka šume, koja je bila svježa i zdrava kao gorska vila. Za Ingeborgu je ljubav s Akselom samo početak života, dok je za Aksela završni akord. I kad se ona privoli drugome, on ju — u fantaziji svojoj — spaljuje na lomači, a pepeo razasiplje po šumi. Knjiga je ova remek-djelo impresionističkog pisanja. Intenzivnost opisivanja je tako duboka i topla, da upravo omamljuje čitaoca.

233—234. **»Skriveno nedjelo«.** Od istog talijanskog novelističara, Luciana Z ù c c o l i, koji je napisao »Farfui« i »Strelicu u slabinama«. Tipičan talijanski roman, i po ambijentu, i po psihologiji, i po radnji. Odigrava se u Fiorenzi. Pita se, da li je barun Lorenzo ubio svoju ženu, da uzmogne doći do njenih novaca i do druge žene, donne Klare? S najvećom radoznalošću prevrćemo stranice, pune napetosti. Predjašnji ljubavnik Klarin — tobože sâm pisac, jer je djelo napisano u obliku »ja« — hoće silom Klari da dokaže, da je Lorenzo doista ubojica; ako ju i nije umorio svojom rukom, a ono je bar znao, da će biti umorena i nije se tome opirao, jer mu je išlo u račun, pa je skrivao svoje zločinstvo, ne odajući se ničim. Stari Ariosto naime veli na jednom mjestu: »Jao onome, koji se, čineći zlo, kome povjeri, jer n e d j e l o mora ostati s k r i v e n o . . .«

235—239. **»Renata Mauperinova«.** S ovom knjigom dolazi u hrvatsku literaturu prvo djelo čuvene bratske književne zajednice: Edmond i Jules de G o n c o u r t. Roman je to jedne vesele i nestašne djevojke za vladanja cara Napoleona III. Tragična njena sudba duboko se doimlje svakoga čitaoca. Ali ovo djelo ima i dublje kulturno-historijsko značenje; u njemu se prikazuje preokret u francuskom društvu, koje je na mjesto srušenoga plemstva postavilo kapitalističke buržujske skorojeviće, koji su bili gori od predjašnje aristokracije i koji su doveli do prvog francuskog komunističkog prevrata godine 1871. To je zapravo glavna ideja ovoga romana, koja se očituje u karakteru kapitaliste Bourjota i mladog doktrinarca Henri-a, Renatina brata, koji hoće da se oženi kćerkom spomenutog kapitaliste, a ujedno da prišije svome prezimenu aristokratsko obilježje »de« (pl.). Ironija sudbe, koja se vječito kreće oko same sebe!

240—245. **»Tragična sudba Nikole II. i njegove porodice«.** Trinaest godina na ruskom dvoru (1905.—1918.) Napisao Pierre G i l l i a r d, bivši učitelj carevića Alekseja. Što je doživio u neposrednom doticaju sa ruskom carskom porodicom i što je prepatio s njima skupa u zatočenju Carskoga sela, Tobolska i Jekaterinburga, sve je to opisao intimnim stilom i popratio fotografijama, koje je ponajviše sâm snimao. Sve peripetije velikoga rata, kako su se odražavale u uskom krugu carske porodice, vjerno su opisane. Posebni odlomci posvećeni su kobnom uticaju »svetca« Rasputina i dvorske gospodje Virubove, sve do umorstva Rasputinova. Radjanje boljševizma, abdikacija careva i sužanjstvo sibirsko. Fotografija Jankela Sverdlova i komisara Jurovskog, koji je svojom rukom ubio cara i carevića, raskomadao im svima trupla i spalio na lomači. Fotografija garišta, na kojem sudac

Sokolov traži ostatke — ugažene u zemlju — od toalete (steznik, kopče i puceta) velikih kneginja. Fotografija zapuštenog rudarskog zdenca, u koji je bačen pepeo nesretnih žrtava. Slika kuće trgovca Ipatijeva, u kojoj je to učinjeno — sva je isprobijana od revolverskih hitaca i puščanih bodova . . . Strašni noćni pohod, kad se, poslije katastrofe, u teretnom automobilu, vozila carska trupla na paljenje. Tri dana i tri noći polijevani su smrtni ostatci benzinom i sumporovom kiselinom, samo da se i kostima zamete svaki trag. Ne, to nije roman, to je grozan i istiniti prikaz o pogibiji najveće slavenske dinastije i propasti jednog našeg carstva. (32 K).

246—255. **»Slast«.** Roman iz života rimske aristokracije od Gabriela d'Annunzija. Ljubavna razbluda u raskošnoj dekoraciji. Aristokratski svijet vječnoga Rima u svoj dekadenciji svojih umjetničkih poriva. Veliki gospari s velikom potrebom uživanja! Opisuje se život talijanskog plemstva, kod kojega je, od generacije do generacije — kao u Vojnovićevu »Sutonu« — ostala živa izvjesna obiteljska tradicija odabrane kulture, elegancije i umjetnosti. Junak djela, Andrea Sperelli, unosi sav sjaj svoje inteligencije i u svoje ljubavi, a kako je ciničan i samoljubiv, ne priznaje drugih zakona osim svojega užitka, pa u tome ne poznaje granica ni kad se nadje pred čistom i pobožnom ljubavi jedne žene, koja mjeri svu veličinu svoga pada materinskim osjećajima prema svojoj kćerki jedinici. I ona, bijednica, misli, da će spasiti jednu dušu i svojom čistoćom očistiti inteligenciju jednog grešnog čovjeka, koji je upotrebio najsuptilnije lukavštine, varajući je u idealima i intimnom životu srca! — Jedan od najpoznatijih romana svjetske književnosti (48 K).

256—258. **»Pčelica Maja i njeni doživljaji«.** Roman za djecu od Valdemara Bonselsa. Iza Kiplingove »Indijske džungle« i Sienkiewiczeve »Žarke Afrike« ovo je najnježnije izdanje ove biblioteke, koje je napisano isto toliko za djecu, koliko i za njihove roditelje. Roditelji će ga na glas moći da čitaju djeci, a djeca roditeljima — i svi će uživati, prateći pčelicu Maju na njenim putovanjima; srca će im zadrhtati u časovima Majinih neprilika, a veselo zakucati, kad pčelica sve nevolje svojih avantura sretno preleti. Čitalac se raduje sâm sebi, što mu je pisac svojim gledanjem otvorio u srcu sasvim nove izvore uživanja u ljepoti i dobroti. U teškim današnjim prilikama doista je oslobodjenje, kad naidjemo na čovjeka, koji bez zaslijepljenosti i bez lažne romantike, bez bojazni i bez proklinjanja, kao Bogom odabrani pjesnik, izgradjuje iznad carstva nevolje i bijede — carstvo čistoće. Takav čovjek postaje vodjom prama novim ciljevima, prama čovještvu i prama zdravoj prirodi. (20 K)

■ ■ ■ ■ ■ ■